This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

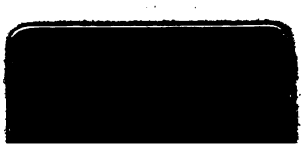
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

OUDE VADERLANDSCHE RECHTSBRONNEN.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

HET

817158

RECHTSBOEK VAN DEN BRIEL

BESCHREVEN IN VIJF TRACTATEN

DOOR

JAN MATTHIJSSEN.

OP NIEUW UITGEGEVEN

DOOR

Mr. J. A. FRUIN EN Mr. M. S. POLS.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1880.

Digitized by Google

Leiden, Netherlands: Brill.

Digitized by Google

WERKEN DER VEREENIGING TOT UITGAVE DER BRONNEN VAN HET OUDE VADERLANDSCHE RECHT,

GEVESTIGD TE UTRECHT,

EERSTE REEKS.

No. I.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1880.

Digitized by Google

NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
817158
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1918 L

Stoomdruk van J. VAN BOEKHOVEN te Utrecht.

Digitized by Google

OUDE VADERLANDSCHE RECHTSBRONNEN.

HET

RECHTSBOEK VAN DEN BRIEL

BESCHREVEN IN VIJF TRACTATEN

DOOR

JAN MATTHIJSSEN.

OP NIEUW UITGEGEVEN

DOOR

Mr. J. A. FRUIN EN Mr. M. S. POLS.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1880.

Digitized by Google

Digitized by Google

Eene nieuwe uitgave van het rechtsboek van Jan Matthijssen behoeft geene rechtvaardiging. Sedert lang wordt het werk van den Brielschen secretaris als de rijkste en zuiverste bron van het oude vaderlandsche recht erkend. Het bevat een goed geordend en vrij volledig samenstel niet slechts van de middeleeuwsche rechtsinstellingen, maar van die rechtsinstellingen op het laatste oogenblik harer vrije ontwikkeling. Het sluit als het ware het tijdvak van het zuivere inheemsche recht voor ons af, en vertoont ons dit in zijn hoogsten bloei, voordat het nog den invloed had ondervonden der vreemde rechten.

Het Bestuur der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht heeft dan ook gemeend de reeks harer werken te moeten openen met de uitgave van dit rechtsboek, dat, niettegenstaande de vele daarin voorkomende noodelooze uitweidingen en onbelangrijke vertellingen, die thans niet meer als sieraden van een wetenschappelijk werk zouden worden aangemerkt, de beste handleiding is tot de studie van het oude recht, die wij bezitten, en daarom tevens de beste inleiding tot de overige rechtsbronnen, die door de Vereeniging zullen worden uitgegeven.

De eenige uitgave, die er tot dusver van bestond, die van Mr. P. VAN DER SCHELLING, in de *Beschrijving van de stad Briele en den lande van Voorn*, van zijn schoonvader C. VAN ALKEMADE (Rotterdam 1729), heeft de groote verdienste, dat zij het werk het eerst bekend heeft doen worden. Maar zij voldoet te weinig aan de eischen eener goede uitgave om ook

Digitized by Google

nog voor onzen tijd bruikbaar te zijn. De reeds hier en daar bedorven tekst van het Handschrift is niet alleen door het weglaten van sommige, niet altijd goed te missen gedeelten, maar vooral ook door het zonderlinge stelsel van interpunctie, dat Van der Schelling volgde, in zijne uitgave op vele plaatsen onverstaanbaar geworden. Daaraan heeft het werk van Matthijssen te danken, dat het te allen tijde den naam heeft gehad van duister en onbegrijpelijk te zijn, en daarom veel minder lezers heeft gevonden dan het verdiende. Om het in ruimer kring dan tot dusver bekend te doen worden, is eene nieuwe, volledige en nauwkeurige uitgave noodig.

Bij de uitgave, die thans verschijnt, is het eenige bekende Hs., zoowel wat inhoud als spelling betreft, zoo volledig mogelijk afgedrukt. Dit Hs., in het Archief van Brielle bewaard, bestaat uit 133 perkamentbladen in klein folio, waarvan 16 oorspronkelijk onbeschreven waren. De beschrevene bladen zijn door een latere hand gefolieerd als 1 tot 117. De aanvankelijk onbeschrevene zijn op ergerlijke wijze beklad en bekrabbeld met jongensinvallen en snakerijen, afkomstig, naar het schijnt, van de stadhuisklerken, die zelfs de beschreven bladen niet altijd hebben geëerbiedigd. [1]) Ook Van der Schelling heeft er tallooze aanteekeningen op geschreven, die meest alle als noten in zijne uitgave voorkomen. Het geheel is gebonden in een overouden zwarten houten band met afgebroken sloten, die zeer gehavend is.

Het Hs. is met een fraaie duidelijke hand geschreven. Hoewel de letter niet overal even groot en ook de tusschenruimte der regels niet overal gelijk is, is het toch ongetwijfeld het werk van ééne hand. Het bevatte waarschijnlijk oorspronkelijk geene leesteekens, maar de initialen der zinnen en zinsneden zijn door roode strepen aangewezen, terwijl op

---

[1]) In het voorbericht zijner kopie van het straks te vermelden uittreksel van Scriverius, schrijft Van der Schelling over het terugvinden van het Hs. het volgende: „Dit francijne boek, een wijl tijds verscholen en uit een kist, waarvan de sleutel verloren was, opgestoken zijnde door order van den Burgermeester Gallas, te voorschijn gekomen dog onder de krullen verworpen en verborgen gebleven zijnde op een kamer, waarin de actionisten zijn vergaderd geweest, is bij P. van der Schelling, in den Briel zijnde, gelukkig ontdekt door een jongeling ter secretarye, die, door [hem] gevraagd naar ouder perkamente boeken, ten antwoord gaf, dat hij daarvan niets wist, maar dat hem heugde, dat er een boek ter secretary geslingerd hadde, waarin de klerken somtijds op de kant wel iets brabbelden. Twelk opgezogt en gevonden is."

Digitized by Google

vele plaatsen een paragraafteeken voorkomt. De initialen der kapittels zijn versierd en gekleurd, die der eerste kapittels van elk Tractaat blauw, die der andere rood. Ook vindt men hier en daar nog versierde, maar ongekleurde initialen.

Het werk vangt aan met eene breedvoerige inhoudsopgave (*Tafele*, bl. 1—16), vullende 8½ blad. In deze Tafele is de stof, met behoud der verdeeling in 5 Tractaten, afgedeeld in *poynten* en *items*. De poynten zijn aangewezen door nummers op den kant, welke insgelijks in den tekst aan het hoofd van elke bladzijde voorkomen.

Na de *Tafele*, maar daarvan door 1½ onbeschreven blad gescheiden, komt de eigenlijke tekst. Daarop volgen, na eene korte voorrede, die de aanleiding tot het opstellen van het werk mededeelt, eerst eene inhoudsopgave van de kapittelen der vijf Tractaten, en eindelijk de vijf Tractaten zelve, verdeeld in kapittelen, die telkens door een opschrift in roode letters worden aangewezen. Van de verdeeling in *poynten* en *items* vindt men in den tekst geen ander spoor dan de aan het hoofd der bladzijden geplaatste nummers der poynten.

Voorrede, inhoudsopgave, tractaten en kapittels komen onmiddellijk na elkander, zonder eenige meerdere tusschenruimte dan van een of twee regels. Hier en daar vindt men echter in het Hs. meerdere regels onbeschreven.

Het Brielsche Hs., ofschoon thans het eenige, is echter niet het eenige dat bestaan heeft. Een ander is in het bezit geweest van P. Scriverius [1]), die er breedvoerige uittreksels uit gemaakt heeft. Deze uittreksels zijn bewaard gebleven en bevinden zich insgelijks in het Brielsche archief. [2])

---

[1]) Het komt ons twijfelachtig voor, of daarop betrekking heeft het door Van der Schelling in de voorrede zijner uitgave medegedeelde gedeelte van een brief van Cunaeus aan Pijnacker (P. Cunaei Epp. cura P. Burmanni, ep. CXLII): „Addidit insuper (Scriverius) paratum se esse ut Chronicon Hollandiae manuscriptum, quo iam abunde usus est, e vestigio restituat. Caeterum in Statutis Vorniae quaedam adhuc restare, quae describenda aut certe diligentius inspicienda sint. Quare petere se ab humanitate tua, ut eum librum aut retinere adhuc aliquantisper, aut certe pretio aliquo tolerabili emere a te possit." — In den catalogus van de auctie der boeken van Scriverius (Amst. 1663) komt onder de Mss. geen dergelijk Hs. voor.

[2]) Een afschrift, door Van der Schelling genomen, werd in 1869 bij den verkoop der bibliotheek van den heer Mr. Hoog van ter Aar voor de Universiteits-Bibliotheek te Leiden aangekocht, en bevindt zich aldaar.

Digitized by Google

Zij vormen een cahier in folio met papieren omslag, waarvan 15 bladen geheel en een voor een klein gedeelte beschreven zijn. De twee eerste bladen zijn van boven een weinig beschadigd. Hierdoor is het opschrift nog slechts ten deele leesbaar. Wat er van over is luidt: „. . . . . regeren (?) sal na den rechte gelegen (?) . . . . . van Voern &c. Verdeelt in vijf boecken Handveste van den Briel en Voern. ex hereditate AW." Het schijnt dus een aan de *Tafele* ontleend opschrift te zijn. Hierop volgt: „De voirreden aldaer luydt aldus", en dan komt dezelfde voorrede als in het Brielsche Hs. De kant der eerste bladzijde is met meer ineengedrongen schrift volgeschreven en geeft in de eerste zinsnede verslag van het Hs., dat Scriverius gebruikte: „Geschreven mitter handt in een franchynen boeck van formaet in klein folio oft groot quarto. Exemplar multis locis fenestratum est ac lacunis scatens. Apographum est procul dubio, non vero autographum." Hierop volgt na een kleine tusschenruimte het begin der *Tafele*.

De uittreksels van Scriverius zijn belangrijk, niet alleen omdat daarin op verscheiden plaatsen van den Brielschen tekst afwijkende lezingen voorkomen, maar ook omdat er, vooral in het 4e Tractaat, uitgebreide stukken in worden aangetroffen, die in het Brielsche Hs. ontbreken. Hij moet dus een ander Hs. dan het Brielsche gebruikt hebben, en wel een dat onafhankelijk van dit laatste is ontstaan. Ook is zijn tekst, waar die van den Brielschen verschilt, meestal blijkbaar de goede, althans beter dan de andere.

Trouwens dat het Brielsche Hs. niet het oorspronkelijke, maar een later afschrift is, werd reeds door Van der Schelling vermoed, en is ook volkomen zeker. Zelfs al laat men de varianten van Scriverius buiten aanmerking, wordt dit toch door inwendige bewijzen buiten twijfel gesteld. Op vele plaatsen is de Brielsche tekst bedorven, en wel zóó dat niet te denken valt aan eene verschrijving van den auteur of aan een fout, bij het in 't net schrijven door anderen begaan. Het duidelijkst komt dit uit op die plaatsen, waar de verminking van den tekst op in het oog vallende wijze het gevolg is van ter verkeerde plaatse ingevoegde kantteekeningen. Voorbeelden hiervan hebben wij in verschillende aanteekeningen op den tekst, of in de Excursen achter den tekst aangewezen.

Digitized by Google

Maar hiertoe bepalen zich de veranderingen van den oorspronkelijken tekst niet. Er zijn duidelijke sporen van nog veel ingrijpender wijzigingen.

1°. De schrijver van het werk heeft op eigenaardige wijze gezorgd, dat zijn naam bewaard bleef. Niet alleen leest men ter zijde van de inhoudsopgave de woorden: JOHANNES MATHIE CLERICUS CIVITATIS BRYELENSIS; maar hij koos ook het eerste woord van elk zijner kapittelen zoo, dat de gekleurde initialen bijeengevoegd dezelfde woorden te lezen gaven. In het Hs. nu, dat wij bezitten, vormen die gezamenlijk de woorden: JOHANNES MATHIE CDERYCUS CIVITATIS IBIELENSIS. Dat het tweede kapittel van het derde en de twee eerste kapittels van het vijfde Tractaat oorspronkelijk met een andere letter aanvingen en dus veranderd zijn, behoeft geen nader bewijs.

2°. Volgens de inhoudsopgave bevat het 7e capittel des eersten Tractaats eene beschrijving van de rechten, handvesten en vrijheden der stad, en de schrijver verwijst dan ook kortheidshalve naar die beschrijving, waar hij den inhoud der handvesten bespreekt. Zoo zegt hij o. a. (III. 8, bl. 176, reg. 32), waar hij melding maakt van de handvesten „vander Vitten op Schonen", dat zij „hiervoor onder andere hantvesten bescreven zijn", en voegt hij (IV. 4, bl. 205, reg. 1) bij zijne vermelding van „sulker ander broken, diemen in dier hantveste (van 1407) noemt", de opmerking: „alsmen voir sien mach inden eersten Tractaet, capitulo septimo, vanden hantvesten." Toch zoekt men die beschrijving tevergeefs in onzen tekst. Er wordt daar slechts gezegd, dat men de handvesten „inder stede kiste" kan vinden, en de raad gegeven om ze daar te gaan raadplegen. Waarschijnlijk liet de afschrijver gemakshalve die beschrijving weg en stelde er eene algemeene verwijzing naar het stedelijk archief voor in de plaats. [1]) Vermits de handvesten bewaard zijn gebleven, brengt de vrijheid, die hij zich hier veroorloofde, geen overwegend nadeel te weeg. Geheel anders is het echter gesteld met:

3°. de groote veranderingen, die na het schrijven van het oorspronkelijke werk in het 4e en 5e Tractaat blijken gebracht te zijn. Wanneer men de inhoudsopgave van de

---

[1]) Het verdient opmerking, dat de tekst van het 7de kapittel des eersten Tractaats ook nu nog de sporen van verandering draagt. Zie bl. 76 *a*).

Digitized by Google

kapittelen dier Tractaten (bl. 20 en 21) met hunnen werkelijken inhoud vergelijkt, vindt men een allerbevreemdendst verschil. Niet slechts zijn de onderwerpen er in eene geheel andere volgorde behandeld dan de inhoudsopgave aanwijst, maar men vindt er bovendien nu eens onderwerpen behandeld, waarvan de inhoudsopgave zwijgt, dan weder onderwerpen niet behandeld, die de inhoudsopgave als behandeld vermeldt.

De hieronder staande Tabel doet zien dat dit verschil tusschen inhoudsopgave en inhoud niet gering is. In de eerste kolom zijn de onderwerpen opgegeven, die, volgens de inhoudsopgave, in de daar aangewezen orde behandeld zullen worden; de andere kolom wijst de orde aan, waarin zij werkelijk behandeld worden. Voor het gemak van den lezer hebben wij tevens in de eerste kolom bij elk onderwerp, dat de inhoudsopgave vermeldt, tusschen ( ) de plaats gevoegd waar het in den tekst behandeld wordt, en op dezelfde wijze in de tweede kolom achter elk behandeld onderwerp de orde aangewezen, waarin het, volgens de inhoudsopgave, behandeld had moeten zijn. De onderwerpen, die in de inhoudsopgave vermeld maar niet in den tekst behandeld worden, hebben wij in de eerste kolom, die welke in den tekst behandeld maar in de inhoudsopgave niet vermeld worden, in de tweede kolom, door cursieve letters aangewezen.

VIERDE TRACTAAT.

INHOUDSOPGAVE.	INHOUD.
cap. 3. van vredebraak. (4)	cap. 3. a. *van quadien en de pijnbank.*
	b. van moord. (6 *a*)
	c. *van quadien die geen taalman hebben.*
„ 4. van valschheden.(5 e en h)	„ 4. van vredebraak. (3)
„ 5. a. van cracht. (7 a)	„ 5. a. van moordbrand. (7)
b. van zeeroof. (7 d)	b. van prediken tegen het heilige geloof. (alleen bij Scriverius.) (8 c)

Digitized by Google

cap. 5. c. van reeroof. (7 c)
d. van transeneringe. (7 b)

cap. 5. c. *van buggery.*
d. van vergiftiging. (8 b)
e. van valsche munt. (4)
f. *van meineed.*
g. van verraad. (8 a)
h. van valsche oorkonde. (4)

„ 6. a. van moord. (3 b)
b. van diefte. (6)

„ 6. van diefte. (6 b.)

„ 7. van moordbrand. (5 a)

„ 7. a. van cracht. (5 a)
b. van transenering. (5 d)
c. van reeroof. (5 c)
d. van zeeroof. (5 b)
e. *van roof en dooden van beesten.*

„ 8. a. van verraad. (5 g)
b. van vergiftiging. (5 d)
c. van prediken tegen het heilige geloof. (5 b)

„ 8. *van zelfmoord.*

„ 9. a. van purge wegens dood van dienstboden of schepelingen. (9 a)
b. *schade, kwetsing of dood door iemands beesten veroorzaakt.*

„ 9. a. als inhoudsopgave.

b. *onwillige manslag of verwonding.*

VIJFDE TRACTAAT.

cap. 2. *van vrijplaatsen..*

cap. 2. fragment van onzekeren inhoud. Zie Excursus V.

„ 4. *van zoen van simpelen doodslag.*

„ 4. *lofrede op de vergevingsgezindheid.*

„ 7. a. van de betalingstermijnen van het zoengeld. (7 c)
b. van de procedure bij wanbetaling. (7 a)

„ 7. a. procedure bij wanbetaling. (7 b)

b. ontvangst van het zoengeld. (8 a)
c. betalingstermijnen. (7 a)

Digitized by Google

cap. 8. a. ontvangst van het zoengeld. (7 b)
b. verdeeling van het zoengeld. (8)

cap. 8. verdeeling van het zoengeld. (8 b)

Dat dit verschil alleen te wijten zou zijn aan fouten, door den auteur of den kopiist bij het opmaken of overschrijven der inhoudsopgave begaan, is volstrekt onaannemelijk. Men moet dus wel aannemen dat de oorspronkelijke tekst later veranderd of liever geheel omgewerkt is. Vooral merkwaardig is in dit opzicht de breedvoerige beschrijving der procedure met de pijnbank (IV. 3), die in het Brielsche Hs. bijna 4 folio's beslaat en in het Hs. van Scriverius niet veel minder dan 10 folio's schijnt gevuld te hebben, en waarvan toch de inhoudsopgave geheel zwijgt. De uitgebreidheid van dit stuk maakt het onmogelijk, daarbij aan eene gewone kantteekening of bijvoeging te denken, en de behandeling is zoo geheel in den stijl en den trant van het overige, dat men aarzelt dit gedeelte van het werk aan een anderen schrijver toe te kennen. [1]) Het kan echter een stuk zijn, dat later door Matthijssen zelf geschreven en door invoeging van bladen in het Hs. ingelascht is. Ook op andere plaatsen heeft hij zelf wellicht later den tekst veranderd. Daardoor zou zich verklaren, dat, niettegenstaande de geheel veranderde volgorde der onderwerpen, in het 4e Tractaat de initialen onveranderd zijn gebleven.

---

[1]) De geschiedenis der invoering van het gebruik der pijnbank in Nederland, vooral in de graafschappen van Holland en Zeeland, kan ons geen licht geven. Hoewel het scherp examen elders reeds in de 13e eeuw voorkomt, is voor Holland ons geen enkel getuigenis uit de 13e en 14e eeuw bekend. Het bericht omtrent de confessie van Gerard van Velzen is te onzeker om op grond daarvan tot formeel gebruik van de pijnbank in dien tijd te besluiten, en hoewel ook Philips van Leiden (De cura reip., cas. VIII) over de pijnbank spreekt, doet hij dit op eene wijze, die den indruk geeft dat zij voor hem nog eene vreemde instelling was, die hij alleen kende uit de behandelde Lex. De vermelding bij Jan Matthijssen is, zoover ons bekend is, het oudste getuigenis voor het gebruik der pijnbank, en merkwaardig omdat deze daarin nog in haar eersten vorm, als een extrajudicieel middel, voorkomt. Dat ons werk ook nog op eene andere plaats op de pijnbank zinspeelt (bl. 128, reg. 17 volgg.), bewijst niet dat zij ook reeds in het oorspronkelijke werk te dier plaatse vermeld werd, vermits ook dit gedeelte van den tekst verdacht is.

Digitized by Google

Op de waarschijnlijkheid van nog andere wijzigingen zal straks worden gewezen bij de bepaling van den tijd der eerste samenstelling van het werk, en ook in de aanteekeningen onder den tekst en in de Excursen. Het nu reeds aangevoerde is echter voldoende om de stelling te staven, dat het Brielsche Hs. niet den oorspronkelijken tekst maar eene gewijzigde redactie bevat. Hoe deze ontstaan is, laat zich gemakkelijk verklaren. Het vermoeden ligt voor de hand, dat de oorspronkelijke redactie allengs door aanteekeningen, op den kant en tusschen de regels, is vermeerderd en aangevuld, en dat er sommige gedeelten van zijn geroieerd of, met of zonder invoeging van nieuwe bladen, veranderd, alles met het doel om het werk in overeenstemming te brengen met het latere recht. Waarschijnlijk was het Hs. hierdoor ten deele onleesbaar of althans moeilijk leesbaar geworden, en werd er daarom later een fraai en duidelijk afschrift van gemaakt. De vele plaatsen, in het tegenwoordige Hs. opengelaten, en het ontbreken hier en daar van het antwoord op de gestelde vraag, zijn wellicht alleen hieraan toe te schrijven, dat de kopiist uit den herhaaldelijk gewijzigden tekst niet meer wijs kon worden. Bij het maken van het afschrift nam hij de latere veranderingen en kantteekeningen over, die daarbij niet overal op de juiste plaats terechtkwamen. De inhoudsopgave schreef hij eenvoudig af, gelijk hij ze in het oorspronkelijke Hs. vond, zonder er op te letten dat zij niet meer aan den tekst beantwoordde. Zij was trouwens overbodig geworden door de *Tafele* van *pointen* en *items*, die eene uitvoeriger en bruikbaarder inhoudsopgave bevatte. Deze Tafel komt met den tegenwoordigen tekst overeen [1]), en is dus ongetwijfeld naar dien van het afschrift gemaakt.

Maar zoo het Brielsche Hs. niet het oorspronkelijke is, het is toch een zeer oud afschrift, dat in den Briel voor authentiek gold. Toen in 1527 eene commissie uit het Hof van Holland een onderzoek instelde naar de jurisdictie, privilegiën en gerechtigheden van den Briel op de Maas [2]), ver-

---

[1]) Er zijn tusschen beide slechts enkele punten van verschil. Zoo komt o. a. de vredebraak in de Tafele nog voor, als behandeld in IV. 3. (Zie bl. 14 reg. 27).

[2]) Vermoedelijk in de procedure, geëindigd bij sententie van 20 Januari 1528. (van Alkemade, II. bl. 157).

Digitized by Google

toonde de secretaris der stad ook ons Hs., „welk bouck (dus rapporteerde de commissie) die voors. burgemeesters, schepenen, raed, vroedschap ende secretaris zeiden gehieten te worden Meester Jan Matthijsze, na denghenen, die 't zelve bouck hadde gemaekt uit alle die regten, keuren ende privilegiën van der stad van den Briele. Ende verklaerden by haren eede, dat zyluiden van den gherechte 't selve bouck hielden voor authentijck, ende agtervolgende 't inhouden, in 't doen van regt ende justitie, hem reguleren." [1]) Dat dit boek geen ander was dan het thans nog in den Briel bewaarde, blijkt uit de beschrijving, die er door de commissie van gegeven werd.

De vraag rijst nu of het Hs., dat Scriverius gebruikt heeft, het oorspronkelijke kan geweest zijn, en, zoo neen, of dit dan een ouder of een jonger afschrift was dan het Brielsche. Een stellig antwoord is hierop niet te geven. De bewering van Scriverius zelf, dat zijn Hs. slechts een afschrift was, vindt steun in de omstandigheid, dat de tekst daarvan, evenals die van het Brielsche, reeds zeer belangrijk gewijzigd was. Bovendien zegt hij wel, dat het vol was van gaten en lacunes, maar hij spreekt niet van ratures of bijvoegingen. Zijne gissing zal dus wel juist zijn. Daar de tekst, reeds voor zooveel wij dien uit zijne uittreksels kennen, nog tal van plaatsen bevatte, die in het Brielsche Hs. ontbreken, was het echter vermoedelijk een ouder afschrift. Of er de Tafele reeds in voorkwam, is onzeker. Het kan zijn dat Scriverius, die er sommige gedeelten van op den kant zijner uittreksels afschreef, die reeds in zijn Hs. op den kant vond geschreven, maar het is ook mogelijk, dat hij later met het Brielsche Hs. bekend werd en ze daaruit overnam.

Van den schrijver is niet veel meer bekend dan de naam. De aanteekening naast de inhoudsopgave der kapittelen en de initialen der kapittelen zelve geven hem den naam van Johannes Mathie, clericus civitatis Brielensis; de traditie dien

---

[1]) van Alkemade I. bl. 225, noot 1 sub VI.

Digitized by Google

van Meester Jan Matthijssen. Omtrent den tijd, waarin hij leefde en schreef, vonden wij niets anders dan dat in de eenige rekening van den Briel, uit het begin der 15e eeuw, die bewaard is gebleven, die van 1415—1416, melding wordt gemaakt van „meester Jan der steden clerc", die een „jairloon van XXI ℔ Holl." genoot, en op wien waarschijnlijk ook nog deze andere post betrekking heeft: „Geg. den clerc van stoff in te scriven dit jair lang III ℔ Holl." In de eerstvolgende rekening, welke in het Brielsche archief voorhanden is, die van 1453—1454, wordt hij niet meer vermeld, maar komt Mathijs Wittez. als klerk voor. [1]) Wanneer hij de betrekking van secretaris, die hij bekleedde toen hij het werk schreef, bekomen heeft, is onbekend. Dat hertog Albrecht in 1401 over het klerkambacht beschikte ten voordeele van Ghijskijn Barbier, zijn kamerling, maar die beschikking introk, toen de Brielsche regeering, met beroep op de handvesten, aantoonde, dat haar de vrije keus toekwam [2]), bewijst niet dat destijds de betrekking vacant was en onze schrijver eerst daarna benoemd is. Die beschikking toch kan zeer goed, en zal vermoedelijk hebben betroffen, niet de benoeming van een klerk, maar het recht om den klerk te benoemen.

Ook het werk zelf leert ons niets omtrent den schrijver. Evenmin omtrent den tijd, waarin hij zijn boek samenstelde. Slechts hier en daar vinden wij enkele aanwijzingen, die ons van dienst kunnen zijn om dien ongeveer te bepalen. Ofschoon dergelijke aanwijzingen onzeker worden, indien men aanneemt dat er in den oorspronkelijken tekst later veranderingen zijn gemaakt, meenen wij toch uit den inhoud van het werk zelf den tijd der samenstelling met vrij groote waarschijnlijkheid te kunnen opmaken.

Al dadelijk kan men aannemen dat het vóór 1417 moet zijn samengesteld. Bij handvest van 4 Januari 1416/17, „verleende ende gonde" hertog Jan van Beieren aan de stad, dat niemand aldaar in het gerecht zou zitten, tenzij hij ten minste drie jaren te voren poorter was geweest. [3]) Daar Jan Matthijssen de vereischten om in het gerecht te zitten vrij uitvoerig op-

---

[1]) Mededeeling van den heer H. de Jager.

[2]) van Alkemade II. bl. 50.

[3]) van Alkemade II. bl. 57.

Digitized by Google

geeft, zonder dit vereischte te vermelden [1]), is het zoogoed als zeker dat hij zijn werk vóór dien tijd geschreven heeft. De naastvolgende tijdsaanwijzing geeft de handvest van Jan van Beieren, van 18 November 1407, waarbij bepaald werd, dat geen poorter van den Briel jegens hem en zijne heerlijkheid van Voorn meer zoude verbeuren dan 50 ℔ Hollands, en dat in geval van doodslag, door zoen gevolgd, onder die 50 ℔ ook de landwinning zou begrepen zijn; „behoudelic altoes dien, dat soe wat porter voerg. een vrede brecht wetende ende willens, die hy selven mitter handt gegeven heeft, ende daeraf met rechte ende met vonnisse onser voirscreven steden verwonnen wort, dat hy dat ons ende onser heerlicheit beteren sal, als onser voergescreven steden rechte ende hantvesten daeraf begrepen hebben ende inhouden." [2]) Deze handvest wordt tweemaal in het werk vermeld. [3]) Op beide plaatsen echter is die vermelding vermoedelijk aan latere bijvoeging te danken. Ten opzichte van de eerste plaats hebben wij dit in den daarbij behoorenden Excursus pogen te bewijzen, en zoo dit bewijs geslaagd is, wordt ook de aanhaling op de tweede plaats, die naar de eerste verwijst, zeer verdacht. Waarschijnlijk is hetgeen daar oorspronkelijk gezegd werd omtrent de landwinning, die door de handvest van 1407 eigenlijk werd afgeschaft, later veranderd en omgewerkt. En de herinnering aan den „couden winter", waarin de hertog de handvest gegeven had, geeft recht tot de onderstelling, dat de plaats, zooals zij thans luidt, wel van een tijdgenoot afkomstig is, maar toch eerst eenige jaren na 1407 geschreven werd.

Dit brengt ons vanzelf tot eenige andere aanwijzingen, die men in het werk aantreft en die betrekking hebben op den dood van hertog Albrecht en het overgaan van de heerlijkheid van Voorn en de stad Brielle aan Jan van Beieren. In III. 8 [4]) beschrijft ons de auteur hoe de weduwe van hertog Albrecht diens boedel verwierp, en in I. 1 [5]) deelt hij ons de formulieren mede van den eed van huldiging en

---

[1]) Zie bl. 84 volgg.
[2]) van Alkemade II. bl. 58.
[3]) IV. 4 (bl. 204) en V. 10 (bl. 225).
[4]) Zie bl. 177.
[5]) Zie bl. 23.

Digitized by Google

van de akte van confirmatie der privilegiën, bij de aanvaarding der heerlijkheid door een nieuwen heer. In beide deze formulieren komt Jan van Beieren als de heer voor. Zooals bekend is, was het oude geslacht van de heeren van Voorn uitgestorven, en in 1372 de heerlijkheid weder aan de grafelijkheid vervallen. In 1393 werd zij echter door hertog Albrecht aan zijn zoon Jan toegekend „tot bewysinge van syne vaderlyke erve", dus voor zijn erfdeel na zijns vaders dood. [1]) Hertog Albrecht nu overleed 12 of 13 December 1404. De verwerping van zijn boedel door de weduwe moet weinige dagen later hebben plaats gehad, daar zij aan de begrafenis voorafging. Op 19 December 1404 beleende Willem VI zijn broeder met hetgeen hem als vaderlijk bewijs was toegekend [2]), en op 14 Januari 1405 bevestigde de nieuwe heer de oude rechten en privilegiën der stad Brielle. [3])

Hoewel het mogelijk is dat ook deze aanwijzingen aan latere bijvoeging of verandering haar oorsprong verschuldigd zijn, bestaat er toch geen enkele grond om dit te vermoeden. Men kan dus veilig aannemen, dat het werk na den dood van hertog Albrecht geschreven is. Maar het verdient opmerking, dat de echte confirmatiebrief van hertog Jan, hoewel van bijna gelijken inhoud, in vorm en bewoordingen afwijkt van het formulier door Matthijssen medegedeeld. Vanwaar dit verschil? Waarom gaf deze niet eenvoudig den brief zelven, dien hij als secretaris onder zijn bereik had? Waarom vulde hij de juiste dagteekening niet in, in plaats van te dateeren: „inden jair ons Heeren MCCCC etc."? waarom gaf hij zelfs de titels van den nieuwen heer onvolledig op? Wij weten hierop slechts één antwoord te geven, hetwelk wel niet meer dan eene gissing is, maar toch, naar het ons voorkomt, eene niet onwaarschijnlijke gissing. Toen Jan Matthijssen het formulier van den confirmatiebrief stelde, was hem de echte brief nog onbekend; met andere woorden het werk is aangevangen na den dood van Albrecht, maar vóór den confirmatiebrief van 14 Januari 1405.

---

[1]) van Alkemade II. bl. 49. — Ten onrechte heeft men hieruit afgeleid, dat Jan reeds in 1393 heer van Voorne werd. Hij werd het eerst door den dood zijns vaders.

[2]) van Mieris, Chart. IV. bl. 1.

[3]) van Alkemade II. bl. 51.

Digitized by Google

Dit zou wellicht ook de aanleiding tot het schrijven van het werk kunnen verklaren. Door den dood van Albrecht en ten gevolge van zijne beschikkingen werd de stad Brielle weder van de grafelijkheid gescheiden en onder een bijzonderen heer gebracht. In den regel was zoodanige afscheiding, vooral aan de steden, zeer onwelkom. Het meerendeel van haar had zich dan ook het privilege weten te verwerven, dat zij nimmer van de grafelijkheid gescheiden zouden worden. De stad Brielle, die zoodanig privilege niet bezat, onderging thans dit lot, en wel omdat Oudewater, hetwelk aanvankelijk aan hertog Jan was toegewezen, op grond juist van zulk een privilege daartegen was opgekomen en mitsdien door de heerlijkheid van Voorn en den Briel vervangen was. De reden waarom men ongaarne van de grafelijkheid gescheiden werd, was, zooals bekend is, vooral gelegen in de vrees voor verkorting en schennis der stedelijke rechten en vrijheden door bijzondere heeren. Gaf nu wellicht de persoonlijkheid van hertog Jan grond om tegenover hem in dit opzicht niet gerust te zijn? Het kon dan voor den Briel, dat nu aan hem overging, een bijzonder nut en belang hebben de rechten en vrijheden der stad nauwkeurig te doen beschrijven. Misschien schreef Matthijssen met die bedoeling zijn werk. Er komt daarin wel is waar nergens zelfs maar eene zinspeling op zulk eene bedoeling voor; de auteur zegt alleen, dat hij zijn boek schrijft op verlangen van hen, dien hij schuldig is onderdanig te zijn, d. i. blijkbaar de regeering van den Briel; maar de vermelding der ware reden was ook onnoodig en zelfs niet geraden.

Hoe dit wezen moge, hetzij men onze gissing aannemelijk of onaannemelijk acht, zooveel althans is zeker, dat het werk in de eerste jaren van de 15e eeuw geschreven is, en ons het beeld vertoont van het Nederlandsche recht van dien tijd, en vóór het Boergoensche tijdvak. Dit verhoogt er voor ons de waarde van, omdat het, later geschreven, waarschijnlijk niet geheel vrij zou zijn gebleven van den invloed der geleerde rechten. Hoewel wij het oordeel over de verdiensten en gebreken van het boek van Matthijssen aan den lezer wenschen over te laten, meenden wij toch deze opmerking niet te mogen terughouden, omdat zij ons aanleiding geeft, ten slotte nog een woord te zeggen over de bronnen, door onzen schrijver gebruikt.

Digitized by Google

Een der grootste verdiensten van het boek ligt in zijne oorspronkelijkheid, en daarin dat het geacht kan worden zuiver en onvermengd inheemsch recht te bevatten. De schrijver heeft geen vreemd model omgewerkt of nagevolgd en zoo hij al, wat zeer onwaarschijnlijk is, zich een of ander ons onbekend werk tot voorbeeld heeft gekozen, heeft hij alle sporen daarvan doen verdwijnen. Het geheel ontbreken van verwijzingen naar andere rechtsgeleerde auteurs bij een schrijver, die gaarne citeert, is opmerkelijk. De eenige uitzondering hierop is de een paar malen voorkomende verwijzing naar Raymundus. [1]) Ofschoon wij de door hem bedoelde plaats of plaatsen niet hebben kunnen terugvinden, heeft hij ze waarschijnlijk ontleend aan de *Summula de poenitentia* van Raymundus de Penaforte, die hij schijnt gekend te hebben. [2]) Zoo hij al melding maakt van de tria iuris praecepta en van enkele andere regels van het Romeinsche en het Canonieke recht, of daarnaar verwijst [3]), is er toch in zijn werk geen spoor van den invloed dier vreemde rechten te bespeuren; ja het is zelfs waarschijnlijk, dat hij ze alleen kende uit de tweede hand. [4]) Ook van bekendheid met ander inheemsch recht dan dat van Brielle en Voorn vinden wij in zijn boek geene bewijzen. Al deelt hij nu en dan ook rechtsgevallen mede, elders dan te Brielle voorgekomen [5]), en al spreekt hij zelfs driemaal van het veemgericht [6]), het blijkt niet dat hij iets van dit alles aan andere schrijvers ontleend heeft. De eenige rechtsbronnen, waarmede hij goed bekend is en waarnaar hij verwijst, zijn de rechten van den Briel en het land van Voorn, in het bijzonder de handvesten en het „oude haircomen ende custume." Ook de voorboden der stad worden meermalen door hem aangehaald. Geen dier aanhalingen komt echter overeen met de bewaard gebleven voorboden van 1405. [7]) Daar deze echter hoogst

---

[1]) bl. 101 en 106. Wat de verwijzing naar het *dictamen antiquorum de iustitia* (bl. 103) beteekent, is ons onbekend.

[2]) Verg. bl. 70 noot 3, 191 noot 1.

[3]) bl. 27, 45, 55, 56, 125 volg., 127, 194.

[4]) Verg. bl. 56 noot [1]) en [2]).

[5]) bl. 44, 83, 209, 213.

[6]) bl. 45, 144, en 207 noot *b*).

[7]) Uitgegeven door H. de Jager, in het Brielsche Archief, 1ste stuk, bl. 109 volgg. (Utrecht, J. L. Beijers, 1876).

Digitized by Google

waarschijnlijk slechts een fragment van de oudste keuren zijn, kan ons dit niet bevreemden.

Zoo spaarzaam als onze schrijver is in het aanhalen van zuiver juridische bronnen, zoo mild is hij in het aanhalen van bronnen van anderen aard. De meeste der zonderlinge vertellingen, waarmede hij zijne beschrijving der rechtsinstellingen stoffeert, zijn aan allerlei bekende of onbekende middeleeuwsche boeken ontleend. Voor zoover wij ze konden terugvinden, hebben wij bij de plaatsen, die hij aanhaalt, in de aanteekeningen onder den tekst naar die boeken verwezen; niet omdat zij op zich zelf van eenige waarde zijn, maar omdat het van belang is, bij gebreke van berichten omtrent de levensbijzonderheden van den schrijver, althans iets te weten te komen omtrent zijn lectuur. Tot opheldering onzer aanteekeningen kunnen wij met eenige weinige opmerkingen over die lectuur volstaan.

Het talrijkst zijn de aanhalingen uit den Bijbel, die naar de Vulgata door ons zijn terechtgebracht. Dat bij een middeleeuwsch schrijver, na den Bijbel, aan Aristoteles de eerste plaats gegeven wordt, kan evenmin bevreemden als dat aan dezen veel wordt toegeschreven, waaraan hij ten eenen male vreemd is, zelfs het verhaal eener ontmoeting van een Jood en een Christen. [1]) Bijzondere vermelding verdient hier het wonderlijke samenflansel, dat onder den naam van *Secreta secretorum* of *de Regimine principum* in de middeleeuwen algemeen bekend was. Dat dit werkje ook in ons land veel gelezen en bewonderd werd, blijkt uit de talrijke aanhalingen daaruit bij Philippus a Leidis, uit de berijmde vertaling die Maerlant er van gegeven heeft [2]), en uit de talrijke Hss., waar-

---

[1]) Bl. 80, reg. 24.

[2]) Zie Maerlant's Heimelijkheid der heimelijkheden, uitgegeven door J. Clarisse, in de N. Werken der Maatschappij der Ned. Letterk. IV. — In de inleiding handelt de uitgever breedvoerig over het werk. Er schijnt een Hebreeuwsche of Arameïsche tekst van te bestaan, en in de Bodleyaansche Bibliotheek is ook een Arabische. Uit den proloog zou zelfs volgen dat het werk uit het Hebreeuwsch of Arabisch in het Latijn is overgezet. Behalve den Latijnschen tekst, die in meer dan 100 Hss. voorkomt, kent men vertalingen in het Fransch, Engelsch, Italiaansch en Hoogduitsch, in proza en in rijm. De Latijnsche, de Fransche en de Engelsche tekst zijn meermalen gedrukt, alle in uitgaven van het begin der 16e eeuw. Zij verschillen echter aanmerkelijk. Blijkbaar is het werk ontstaan uit de vereeniging van twee geschriften: *De regimine principum* en *De regimine sanitatis*. De oorsprong is duister, maar er

Digitized by Google

in het in onze bibliotheken voorkomt. Alleen in de bibliotheek der Utrechtsche Universiteit troffen wij er drie aan. [1]) Die der Amsterdamsche Universiteit bezit een exemplaar van den gedrukten Latijnschen tekst. Hoewel die tekst niet volledig is, verwijzen wij voor de aanhalingen, voor zooveel wij die vinden konden, naar deze uitgave. [2]) Ook het aan Boëthius toegeschreven boek *De disciplina scolarium*, wordt enkele malen aangehaald. Het komt voor in de uitgave der werken van Boëthius, in 1570 te Basel verschenen.

Van de andere classieke auteurs vindt men alleen Cicero, Seneca en Dionysius Cato, van de kerkvaders alleen Augustinus uitdrukkelijk genoemd. Van de schrijvers uit later tijd worden de *Historiae* van Orosius, het *Doctrinale minus* van Alanus (uitg. in folio 1654), het *Solacium ludi scacorum* (oude uitg. zonder jaartal, in de Utrechtsche bibliotheek), alsmede de twee bekende werken van Thomas van Cantimpré meermalen aangehaald. Voor het Biënboek verwijzen wij naar de uitgave van den Latijnschen tekst, in 1627 te Douai verschenen, voor het *Liber de rerum natura* naar de Hss. in de Utrechtsche bibliotheek. [3]) Eindelijk wordt op ééne plaats ook nog de heilige Bernard genoemd.

Maar behalve deze meer bekende werken of schrijvers, vindt men nog andere aangehaald, die ons onbekend zijn gebleven.

---

bestaan onzes inziens aanwijzingen, dat het eerste geschrift van Engelschen oorsprong is. Het 2e hoofdstuk toch bevat een verhaal van een rijk, dat in de verschillende teksten nu eens *regnum Chaldaeorum*, dan weder *regnum Anglorum*, door Maerlant *der Siten rike* genoemd wordt, en in dat verhaal komt veel voor dat schijnt te zinspelen op een der Engelsche boerenopstanden, terwijl in het 9e hoofdstuk van een *parlamentum* wordt gesproken, en in het 7e eene *consuetudo regni Indorum* beschreven wordt, die zeer herinnert aan het houden van een Engelsch parlement.

[1]) Eccles. nos. 174, 286 en 359.

[2]) Het titelblad ontbreekt, maar op blz. 1 wordt gelezen: „Incipit liber qui dicitur secreta secretorum, qui liber tractat de regimine cuiuslibet hominis, quem librum scripsit Aristoteles ad Alexandrum discipulum suum." Aan het slot staat: „Finit liber de secretis secretorum Aristotelis de regimine sanitatis et de physionomia cuiuslibet hominis."

[3]) Men vindt er aldaar twee, Eccles. nos. 422 en 480. De berijmde vertaling van Maerlant (Naturen bloeme) is in 1878 door Dr. E. Verwijs uitgegeven. In de inleiding vindt men vele belangrijke bijzonderheden over den schrijver en zijn werk; een der Utrechtsche Handschriften schijnt echter aan den uitgever onbekend te zijn gebleven.

Digitized by Google

Zoo o. a. Alexander [1]), Enoch philosophus en het Boek van Troien. Vooral talrijk echter zijn de aanhalingen uit een werk, waaraan onze schrijver den naam geeft van *Cronica Romanorum*. Hoewel hij ook de *Historiae* van Orosius aanhaalt als de *Cronijcken van Rome* [2]), ontleende hij toch niet daaraan zijne vele, maar aan de classieke oudheid onbekende en om hunne ongerijmdheid merkwaardige verhalen uit de Romeinsche geschiedenis. De gissing lag voor de hand, dat die ontleend zouden zijn aan de zoogenaamde *Gesta Romanorum*, of zooals de breedere titel luidt: *Historie notabiles atque magis principales collecte ex gestis Romanorum et quibusdam aliis notabilibus gestis, cum moralizationibus eorundem.* Dit werk, dat in tal van Hss. en oude drukken bewaard is, en onlangs door een Duitschen geleerde met eene breedvoerige inleiding opnieuw werd uitgegeven [3]), behoort tot de in de middeleeuwen zoo menigvuldige *Moralitates* en bevat eene reeks van verhalen, vooral uit de Romeinsche geschiedenis, waarvan de authenticiteit gelijk staat met die der vertellingen, door Jan Matthijssen aan de Romeinsche kronieken ontleend, en die hem tot tekst dienen voor eene vrome bespiegeling. Hoewel wij, behalve de uitgave van Oesterley, nog eenige oude drukken raadpleegden, vonden wij daarin toch slechts enkele der verhalen van onzen schrijver terug, en dan meerendeels nog met een aanmerkelijk verschil in de bewerking. Het is mogelijk dat Matthijssen ze uit zijne herinnering opschreef, of ze omwerkte; maar omdat de bekende teksten der Gesta belangrijk van elkander afwijken, is het evengoed mogelijk dat hij een tekst gebruikte, dien Oesterley niet gezien heeft. [4]) Daar de Gesta ten deele geput zijn uit het in de middeleeuwen niet minder bekende *Liber de moralizationibus* van Robert Holkot [5]), raadpleegden wij ook van dit werk een tweetal Handschriften, die in de Utrechtsche bibliotheek aanwezig zijn [6]); maar zon-

---

[1]) Door eene drukfout is diens naam uit den tekst verdwenen. Op bladz. 33, reg. 6 en 7, leze men: *„qualis dominus talis servus, qualis pater talis filius*, ende Alexander zeit: *matrem sequitur sua proles.*"

[2]) Zie bl. 191 [2]).

[3]) Gesta Romanorum., herausgegeben von Hermann Oesterley, Berlin 1872.

[4]) Twee van de verhalen, die wij terugvonden (bl. 64 [1]) en 68 [1])), werden door Oesterley slechts in één enkel Hs. aangetroffen.

[5]) Zie over hem Oesterley, bl. 246 volgg.

[6]) Eccles. nos. 359 en 370.

Digitized by Google

der veel vrucht. Ook hiervan echter bestaan zoo veel verschillende teksten, dat men uit het vruchteloos raadplegen van enkele Hss. moeilijk een besluit kan trekken.

Over de wijze van uitgave hebben wij slechts weinig te zeggen. Daar het uitsluitend ons doel was een zooveel mogelijk zuiveren tekst te leveren, begrepen wij ons van alle verklaring van den inhoud te moeten onthouden. Zooals reeds boven gezegd is, hebben wij den tekst van het Brielsche Hs. letterlijk, met behoud ook van de spelling, doen afdrukken. Alleen op enkele plaatsen, waar hij door een blijkbare schrijffout van den kopiist bedorven was, hebben wij ons veroorloofd hem te herstellen, maar dit dan altijd, hetzij in den tekst zelf door de plaatsing van een overtollig of een ontbrekend woord tusschen [ ], hetzij in de noten aangewezen. Ook de interpunctie, die, voor zooveel zij in het Hs. voorkomt, van betrekkelijk jonge dagteekening schijnt te zijn, is in het belang der duidelijkheid door ons gewijzigd. In alle andere opzichten hebben wij ons aan het Hs. gehouden. Zelfs de stukken, die ons door de uittreksels van Scriverius bekend zijn geworden, en die waarschijnlijk tot den tekst hebben behoord, hebben wij gemeend daarin niet te mogen inlijven, maar, evenals alle varianten van eenig belang, in de aanteekeningen aan den voet der bladzijden te moeten opnemen. Al wat van Scriverius afkomstig is, is door de letter S., al wat van het Brielsche Hs. afkomstig is, door de letter B. aangewezen. Ook daar waar de tekst, naar ons oordeel, door latere kantteekeningen, bijvoegsels of wijzigingen bedorven is, hebben wij dien toch onveranderd gelaten, en er alleen in de aanteekeningen de aandacht op gevestigd. Enkele malen, wanneer deze aanteekeningen te grooten omvang hadden om onder aan den voet der bladzijde gedrukt te worden, hebben wij ze in den vorm van een Excurs aan het einde van het werk geplaatst. Ook daarin echter beoogden wij geenszins eene verklaring van den inhoud te geven, maar waagden wij alleen eene poging tot herstelling van den oorspronkelijken tekst. En wij bepaalden ons tot die plaatsen, die ons voorkwamen zoodanige herstelling het meest te behoeven, zonder in te staan voor de zuiverheid van den tekst op andere plaatsen. De kantteekeningen van het Brielsche Hs. zijn door ons op den rand der bladzijden overgenomen, voor zoover zij

Digitized by Google

afkomstig schenen van dezelfde hand die den tekst geschreven had. Bovendien komen er op den rand der bladzijden, maar dan tusschen [ ], enkele aanwijzingen van ons zelven voor. Die waarvoor de letter A. is geplaatst, verwijzen naar de uitgave in het werk van van Alkemade, en geven zoowel de paginatuur daarvan aan, als de gedeelten van den tekst van het Brielsche Handschrift, die in die uitgave zijn weggelaten. De kantteekeningen, met de letter S. ervoor, verwijzen naar de uittreksels van Scriverius. Op verschillende plaatsen toch teekent deze op den rand dier uittreksels de bladzijde of het folium aan van het door hem gebruikte Hs. Deze opgaven, die althans iets naders omtrent dat Hs. leeren, kwamen ons niet onbelangrijk voor, ook omdat zij schijnen te bewijzen, dat er veel in voorkwam, wat in het Brielsche Hs. ontbreekt doch door Scriverius niet is afgeschreven.

Ten slotte blijft ons nog de aangename plicht te vervullen, onzen bijzonderen dank te betuigen aan allen, die ons bij de uitgave welwillend hunne hulp hebben verleend. In de eerste plaats komt die dank toe aan het Brielsche gemeentebestuur, dat ons het gebruik der in zijn archief bewaarde Hss. op onbekrompen wijze vergunde, en aan den ijverigen archivaris der stad, den heer De Jager, die ons alles, wat hij omtrent Jan Matthijssen en zijn werk uit de aan zijne zorg toevertrouwde bescheiden kon opsporen, met de grootste hulpvaardigheid mededeelde. Maar ook nog aan anderen zijn wij dank verschuldigd. Behalve aan de heeren bibliothecarissen der Utrechtsche en Amsterdamsche Universiteiten, brengen wij dien aan den grondigen kenner der middeleeuwsche proverbia, Dr. W. H. D. Suringar, en inzonderheid aan de Leidsche hoogleeraren, Dr. M. De Vries en Dr. R. Fruin, die niet alleen de goedheid hadden ons bij de revisie der drukproeven bij te staan, maar ook in andere opzichten ons hun zeer gewaardeerde hulp verleenden. Hoeveel de zuiverheid van den tekst door de belangrijke taalkundige opmerkingen van Prof. De Vries gewonnen heeft, blijkt slechts ten deele uit de aanteekeningen, waarin wij sommige daarvan hebben medegedeeld. Ook op vele plaatsen, waar wij het niet vermeldden, zijn ons zijne inlichtingen en terechtwijzingen van groot nut geweest.

Digitized by Google

Dit is die tafele, dairmen by vinden sal hoemen alle staet *a*) regieren sal naden rechte, gheleghen inden lande van Voirne; vanden persoen des herens, ende voirt van allen dienres, die totten rechte ghedeputeert sijn, hoe sy haren staet volghen sellen, die hem toebehoirt; die elc dienre bysonder wel overlesen sal ende wel onthouden, wantet hem seer dienen sal tot groter abelheit, te love Gods ende salicheit sijnre zielen. Ende voirt meer salmen bevinden bi der selver tafelen van alrehande materien ende particulen van vraghen, antwoirden, rechten reden ende bescheit, die somwile ende daghelix ghemoeten inden rechte, dair die hantvesten of privilegien der goeder stadt vanden Briele mitten lande van Voirne in hairre scriften cleyn of luttel bescheits of hebben. Dair men bi deser tafelen of vinden sal biden ghetale, van boeck te boeken, die materie, die na ghescreven staet, in vijf boeken, ende elc boeck mit sinen capittelen, ende elc boeck ghefigureert mit blaeuwen letteren, ende alle capittelen mit roden letteren, ende voirt an allen anderen poynten als hier nae markelike bewesen ende ghescreven staet.

a) S. steden.

Digitized by Google

Dit sijn die poynten des eersten Tractaets, die ymmer wel overlesen wilt, want die materie veel begrijpt.

lantsheer. Item inden eersten vanden persoen des heren ende van sinen eede, ende vander steden eedt, ende hoemen hulden sal. Wat die heer sculdich is te doen sijnre steden ende
I. die stadt wederom haren heer.

eedt. Item wat eedt is, ende oft gheoirloeft is te zweren.

Item want die here loeft der steden recht te houden ende
recht. te doen houden wat recht is.

II. Item wairom die rechten gheordineert sijn ende ghevonden.

Item ofmen den heer, als hijs begheert, altoes sculdich is subvenci te doen, ende of yghelic van synen lande, die ghegoet sijn, hem sculdich is goet te gheven.

Item off die lantsheer verbonden is sijnre steden, lant ende
III. luden hair beclachten an te nemen ende te verantwoirden.

nota. Item die heer is sculdich hem te bewysen als hy wil dat sijn ondersaten sijn.

Item tenden des heren eedt sal die here bevelen ende ordineren die ghene, die sijn steden ende luden regiren sellen.

Nota. Leest dat partikel wel over wat den dienres
IV. toebehoirt.

Item godvruchtich sellen des heren ende der steden dienres
V. wesen, ende voirt hoe si wesen sellen. Marck wel.

bailiu. Item dat die bailiu heet in Latine *praepositus*, ende wairom.

Item des bailiuys eedt, hoe hy zweren sal, ende des schou-
VI. tens eedt, ende hoe sy hem regiren sellen. Sich wel over.

Item want voren gheseit is, dat een rechter zweren moet der steden rechten te houden etc., of des heren ghenaden ende goedertirenheit bider ondoghender ende scalker raden worde verwandelt in tyranscip, ende die heer ghebode sinen rechter onrecht te doen of enen te belasten boven der steden rechten ende te crachtighen, of yemende recht weigherde, of dat een rechter dede teghen der steden rechten ende niet en wiste dat hi onrecht dede, of des heren ghebot of die onweetscip des rechters eedt ontsculdigen soude ende die rech-
VII. ter dairmede soude mogen verantwoirden van meeneedicheden.

Item hoe menigerhande maniere van dienres men behoeft

Digitized by Google

in eenre vierscharen, alsmen recht ende vonnes doen sal.

Item altoes sal ter vierscharen wesen der steden ghezworen clerck, ende dairmen recht doen sal moet wesen een clager. nota. VIII.

Item der scepenen eedt, ende dat si gheleerde luden wesen sellen; van die wairdicheit hairre staet ende van hair officie. scepenen. IX.

Item of een rechter scepen wesen mach nader steden hantvesten.

Item of die heerlicheit niet en vermach een, die rechter gheweest heeft, scepen te doen maken.

Item wairom zweert een scepen bi sijnre weetscip ende een rechter niet.

Item een rechter, die een zake ghemoet, dair inder steden recht niet of bescreven en staet, wat hy dairtoe doen sal.

Item wye tscependom ende trecht inder steden te kiesen heeft.

Item wat core is, ende wairom die veelheit des scependoms gheordineert is in onghelike tale. core. X.

Item wairom dat scepenen meer sijn inden rechte dan andere maniere van dienres.

Item wairom een langher staen mach int scependom dan in enighen anderen staet des gherechts.

Item of een onghetrout zoen scepen wesen mach.

Item een heb voirtijts scepen gheweest, hi worde dairna weder scepen, of men die dat scependom bevelen mach opten eedt, die hy voirtijts ghedaen heeft, doe hy eerst scepen wort, of salmen van nyeus eeden.

Item wien die scepen zweert ende sinen eedt doet. XI.

Item vanden burghemeester ende van sinen eede, die hi doen sal, ende wat mans dattet wesen sal. borgemeester.

Item wairom die een burghemeester altoes is een des scependoms. XII.

Item of die scepen borghemeester om twierhande name ende diensts wille twierhande eed doen sal.

Item wie die borghemeesters kiesen sal.

Item voir wie die burghemeesters sculdich sijn bewisinghe te doen van datsi wtghegeven ende ontfanghen hebben. XIII.

Item wat zekerhede die borghemeesters sculdich sijn te doen van hairre bewysinghe.

Item vander steden raet ende sinen eedt. raet. XIIII.

Digitized by Google

clerck. Item vander steden clerc of secretarius ende van sinen eedt.
XV. Item wair des clercs stede wesen sal inder vierscharen.
Item wat des clercs dienste toebehoirt.
XVI. Item hoe langhe die clercs kennesse duert.
Item of een clerck van sinen dienste oirlof name, hoe langhe dat sijn kennesse dairna duren soude.
Item wairt dat die clerc oflivich worde, sijn boken ende scriften, die den here of der steden roeren, van rechts weghen sijn sculdich onder der steden te comen.
XVII. Item tcapittel vanden hantvesten.
raethuys. Item vanden raethuse ende der stadt camere, ende vanden eedt.
Item van scalken ende grontscalken.
nota. Item van drien poynten dairmen in rade bi werken sal.

Dit sijn die poynten des ander Tractaets.

roedraghers. Item vanden roedraghers, van horen eedt ende van horen officie.
[*Het vervolg van de tafele ontbreekt bij v.Alkemade.*] Item sal die bode ygheliken, nyement wtghesondert, ghelijc bereet wesen recht te doen om sijn loen.
Item so sal die bode wesen een becrachtich vangher ende aentaster der misdadighen die teghent recht doen.
I. Item hi sal wesen een vreder des twists ende gheen vechter.
Item van wiens weghen ende hoe een bode enen bestellen of daghen sal, ende hoemen wtlems goet bestellen sal, ende watmen dairtoe sculdich is te doen.
Item wie bestellen ende daghen mach, ende ofmen tot alre
II. tijt bestellen mach.
Item als wtlems luden recht te spreken hebben voir mannen, so moghen sy ende hair kennesse dien dach comen ander vierscharen ende spreken recht of segghen hair kennesse sonder bestelt te worden.
Item nyement en mach een dach van rechte legghen noch kennesse daghen van bestellinghe of daghen dan een rechter of bode.
Item ofmen alle maniere van personen ende van wtlemse goeden bestellen mach binnen der vriheit, ende ofmen poirters goet bestellen mach binnen der steden.
Item men mach nyement sijn heerlike goeden bestellen noch
nota. met vonnis belasten voirt scependom.

Digitized by Google

Item wye sijns selfs voecht niet is en mach nyement bestellen. III.

Item hoemen goet bestellen sal, dair die voecht niet of iegenwoirdich en is.

Item hoe langhe een bestellinghe duert. Off een wtlems man nachte gheerde, of hy nachten hebben sal. Hoe langhe die nachten dueren. Ende of altoes wtlems goet sijn nachten hebben moet, ende ofmen altoes tenden die nachten recht spreken mach. Ende of yement, die goet bestelt heeft voirden anderen, IV. van rechtsweghen sculdich is recht te spreken. Ende als XIIII daghen omghecomen sijn, of dair tenden rechtevoirt yghelic recht spreken mach. nota.

Item een wtlems man, die bestelt wort om sculds wil die hi selve sculdich is, en sal gheen nachten hebben.

Item nyement en mach recht spreken op bestelt goet, eer hi den ghenen een wete ghedaen heeft, diet goet toebehoirt, ende dat kenlic ghemaect heeft.

Item of wtlems goet of persoen altoes wtlems recht maect. V.

Item wye sculdich is een wete te doen van bestelde goeden, hoemen die doen sal, ende wat kennesse men sculdich is dair of te brenghen.

Item of yement dede bestellen eenen anderen of sijn goet boven gheleide, gheconsenteert biden bailiu ende tgherecht, of op enen markedach boven der steden recht, of dat een vechtende werde op enen markedach, dair vrede of ghinghe ende ghiselscip, om als die markedach gheleden wair dan die te bestellen, ende dat inden rechte bevonden worde, of die bestelde hem quyte *a*) soude dinghen van dier bestellinghe ende winnen sijn cost. VI.

Item het gheschie datmen der steden recht opdinghe ende dat mit vonnesse ghewijst worde datmen gheen recht meer in der steden doen en sal voirdat etc., of men binnen dien tijt dat scepenen niet te recht en sitten gheen bestellinghe doen en sal.

Item wairom die ghene, die een bestellen doet of daghen, nomen moet van rechts weghen wat hy den anderen is heyschende.

Item vander steden meester cyrurgijn ende van sinen eedt. VII. der stad meester cyrurgijn.

Item die recommendacie der cyrurgien ende wat persoen dattet wesen sal.

---

a) B. quyten.

Digitized by Google

Item vanden vier complexien ende hoe se heeten ende die bedienisse.

VIII. Item of yghelic mensche onderdanich moet wesen sijnre
nota bene. naturen naden heysch sijnre complexie.

Item de modo arguendi quantitatem lesure, dats te bescheiden die grootheit of cleynheit der smarten.

Item datmen onderscheidet vierderhande smarte.

IX. Item alle groetheit van smarten kendt men bi meten na recht.

Item voir wien die ghequeste sculdich is sijn smarte te beleden.

Item voir wien ende hoemen smarte beleeden sal.

X. Item of yghelike ghequetste selve sijn smarte beleden mach.

Item binnen hoe langhen tijt ene sijn smarte beleeden moet.

Item of een sijn smarte beleden mach op wien hi wil.

Item of die ghene, die smarte ontfanghen heeft, nadat hi ghenesen is die groetheit sijnre smarten sculdich is te weten; desghelijcx die die quetsinghe ghedaen heeft.

XI. Item vanden taelman ende sinen eedt, diemen in Latine
taelman *causidicus* heet.

Item die proprieteiten des taelmans, dat hi der steden recht
XII. weten moet ende anders wat hi wesen ende weten sal.

Item of yghelic an eenen ghebannen vierschare sijn tselfs
XIII. woirden houden mach of hy wil.

Item of een taelman verbonden is yghelic dies begheert om sijn loen voirsprake te wesen inden rechte.

Item hoe een taelman sculdich is te comen in des ghenen
XIIII. woirden dair hy voir recht spreken sal.

Item of een taelman beraet hebben sal als hijs anden rechter begheert, mit wien hy zijn beraet nemen sal, ende oft scependom ghemeenlic sculdich is ende verbonden te rade te comen.

nota. Item wairom die scepenen, als sijs begheert worden, te rade ghaen *a*) mit beide partien, die voir hem dinghen, want teghen recht quaèt raden is ende die een partye altoes meest
XV. onrecht heeft.

messagier. Item vanden messagier ende van sinen eede.

XVI. Item van des messagiers proprieteiten, wat man het wesen sal.
nota bene. lantmeter. Item vanden lantmeter ende sinen eedt ende sijn proprieteiten.

Item na inhout der hantvesten so staet alle lant ende erve te lants rechte ende tot scependom inden ban dairt leit.

---

a) B. te rade te ghaen.

Digitized by Google

Item hoe groet die waterghanghen tusschen die husinghen binnen der steden wesen sellen, ende of een sijn waterganck of eens anders betimmeren mach. waterganck.

Item hoemen lant sculdich is te meten ende erve, ende te leveren als dat vercoft is. lant ende erve.

Item hoe die vercoper sculdich is den coper te brenghen op erve ende lant dat hi ghecoft heeft. XVII.

Item of gheenrehande goeden en staen ter ghiften dan erve.

Item of men gheen erve sculdich en is te bieden so voirsz. is dan datmen vercoept, ende of yement sijn hant rumen mach sonder dat erve te bieden ende den coep ende een ghifte dair of te gheven als voirsz. is.

Item of een erve vercoft had, die coper vernaemt datment soude ontnaesten, of die coper den vercoper die comanscip verdraghen soude moghen ende die ontnaester soude sijn aengheboirte van dat erve ghederven.

Item of een sijn erve bieden mach eert vercoft is ende volbiedent ende doent volboden wysen mit vonnesse, ende dairnae dat erve vercopen, ende rechtevoirt sonder meer biedens des eerste saterdaghes ten ban een ghifte dair of gheven. nota.

Item of men van erve, dairmen ghifte of gheeft, sculdich is wairborghe te setten, ende hoe langhe die wairborghe verbonden is an die borchtocht. XVIII.

Item wat die oude commer heet. oude commer.

Item of men enich lant vercopen mach, dat tot gheenre ghiften en staet, ende of enich lant staet te verghiften anderssins dan inden ban ende vriheit dairt binnen gheleghen is. Nota bene solucionem.

Item of yghelic die sijn erve vercoept selve ghifte dair of ghéven mach, ende of yghelic sijn erve vercopen mach ende die ghifte dair of gheven.

Item of yement een anders erve volbieden mach ende also ter ghiften brengen. nota. XIX.

Item van eenrehande dienres, die heeten aesgrave, tolnair, scriver inder havenen etc. aesgrave.

Item een ander maniere noch van dienres ende rechters inder steden, ende heet een biertolnair. biertolnair.

Item wes des tolnairs profijt is ende rechten sijn, dairom dat hy tolnair heet.

Item in wat maniere die tolnair recht doen sal ende tot wat tyden. XX.

Digitized by Google

Dit sijn die poynten des dorden Tractaets.

leech vierschair. Item vander steden daer men recht pleech te besitten, welc heet een hoech vierschair ende een leeghe vierschaer, dairmen in desen boeck of spreken sal; mair vanden hoeghen

I. vierschair salmen spreken inden vierden Tractaet.

eedt der poirteren. Item vanden poirteren ende van haren eedt.

Item of enighe sake *a*) enen hinderen mach dat hy gheen poirter en mach worden.

Item of alle poirteren tot gheliken rechten sculdich sijn te staen.

Item als een wtlems man poirter wort, of sijn wittachtich wijf

II. ende hairre beider kinderen mede poirters worden.

Item of een poirter sijn poirterrecht quijt schelden mach, ende

III. ofmen een poirter ontpoirteren mach. Nota bene ulterius.

Item of men een poirter of sijn goet trecken mach of te recht heysschen mach andersins dan ter vierschair binnen der vryheit vanden Brielle.

Item hoemen sculdich is tsaterdaechs ban te houden.

Item hoemen panden sculdich is te bieden, wat panden

IIII. men bieden sal, ende hoemen volboden panden mit recht eyghenen sal.

nota. Item een biede panden, een ander siet op die panden ende seit datse sijn sijn *b*) ende wil dat wair maken, weder die ghene, die dat goet te pande ghegheven is, sijn scult op die panden wair maken ende houden sal ende aentasten, of dat die ander mit recht sijn goet vryen sal.

Item of een wtlems man des anders wtlems mans goet, dat hy seit dat sijn pandt is, off een poirter, die eens wtlems mans goet hem seide hebbende te pande, dat goet als pande bieden

V. mach tot tsaterdaechs ban ende eyghenen die als voirscr. is.

Item wairom datmen ten ban altoes eerst inbrencht erve ende pande te bieden.

vorder ban. Item wat een vorder ban is, wairom hietet een vorder ban,

---

a) B. saken.
b) B. sin.

Digitized by Google

ende wie die vorder ban toebehoirt, ende wie die sculdich is wt te reiken.

Item hoemen een poirter sculdich is te daghen tot tsaterdaghes ban. VI. nota.

Item wanneer een rechter een poirter daecht van tsheren broken, so sal hi openbairlic nomen die broke.

Item wil een rechter een poirter toespreken mit kennesse, hi sal die kennesse daghen tsaterdaechs ban ende nomen haren naem. VII.

Item wesmen tsaterdaechs daeght, dat salmen dinxdaghes berechten nader noenen.

Item die rechter en sal niet daghen dan wt des clercx boeck.

Item die clerc sal bescriven die poirteren, die malcanderen doen daghen, die sake wairom, ende die kennesse an beide siden.

Item die rechter sal rekeninghe doen sinen heer van allen forfayten wt des clercx boeck.

Item op ghenen anderen dach dan dinxdaghes nader noenen en mach die rechter vant tsheren boeten te rechte sitten over een poirter.

Item hoemen die vierschaer maken sal tdinxdaghes nader noenen. VIII.

Item hoemen een poirter voirt heyscht. IX.

Item hoemen een poirter voirt eyscht van anderen broken. X.

Item hoemen voirt dinghen sal van alrehande scult, van twist, van huys, van erve, van openen brieven, van gheleende ghelde etc.

Item een rechter daecht een poirter tot tsaterdaechs ban op des dinxdaghes nader noenen, of die poirter, die recht gheert, recht sal hebben des dinxdaghes of quijt wesen. XI.

Item off die ghene, die recht heyst of antwoirt, raet gheven ende hebben sal, wanneer hijs gheert, ende of hy te rade nemen mach wie hy wil, ende of dieghene, die hy gheert te rade, sculdich sijn ende verbonden hem te raden. *a*)

Item wairom scepenen mit beide partyen te rade gaen ende hem raden, aenghesien dat meest altijt die een onrecht heeft. XII.

Item als een raet begheert heeft ende ghegheven is, off hy sculdich is in te comen ende bieden sinen raet of hi sal brokich worden, ende hoe hy sinen raet bieden sal.

---

a) B. rade.

Digitized by Google

Item hoemen raet bieden sal.

Item of yghelic poirter kennen mach, ende of elc poirters kennesse even goet is, ende of yement den anderen keren mach mit rechte kennesse over hem te segghen.

Item noch een ander vraghe volghet na deser, welke seer
nota. langh is, die wilt wel over lesen ende marken, want dair loesheit in schuylt. Ende beghint: Een mochte vraghen dat
XIII. een den anderen, etc.

Item een mach keren dairmen lasten wil mit rechte van veeliken zaken die ghene, dair hi teghen in vreden staet.

Item hoemen van recht sculdich is kennesse te hoeren ende
XIIII. te manen.

Item een heb den anderen doen daghen of bestellen, die dach van rechte come, of een sijn recht mach laten bestaen
XV. op sinen ban.

Item nadat een mit recht hem gevrijt heeft en mach men van dier saken niet weder te rechte setten.

Item of men den eenen poirter teghen den anderen ghenen dach van rechte legghen en mach tot tsaterdaechs ban dan des
XVI. dinxdaghes nader noenen van daghelixen zaken.

ommeganck. Item vanden ommeganck, ende voirt mede in sterfhusen.

Item hoemen den ghemeenen ommeganck pleech te legghen
XVII. ende om te gaen.

Item wairom heeten wesen ghemeen ommeganck.

Item wairom en doetmen den eenen poirter opten anderen niet also wel overdworts recht als wtlems luden opten poirte-
XVIII. ren ende op malcander.

nota bene een vrie coopstadt sal Brielle wesen, onbelast van tolnairs etc. Item die stede vanden Briel sal wesen een vrye coopstadt, onbelast, onbecroent bliven van anderen heren, steden dienres ende tolnairs.

Item die rechter sy gheleden eens poirters huys, dair een ander gharen recht had, of die clagher den rechter weder om brenghen sal.

Item hoe langhe een sterfhuys duert.

Item een poirter sterve, hy en late gheen kinder ende sijn
nota. erfnaem wonen buten tslans, een claghe op die goeden, of hy dairan recht hebben sal sonder den erfnaem een wete te doen, ende of en wtlems man in een sterfhuys recht spreken sal
XIX. ghelijc een poirter.

Item off een en jair lanch van huus wair of beide so langhe dat een ommeganck int sterfhuys ommeghegaen ende op-

Digitized by Google

ghebannen wair, of hy dan van sijnre scult wesen ende bliven soude. XX.

Item hoe een clagher sculdich is in een sterfhuys sijn scult wair te maken, die brieven noch kennesse en heeft.

Item of die clagher in een sterfhuys alle des ghenen erfnaem, dair hem an ghebrecht, mit eenen heysch heysschen sal te samen of elken eyghendom op hem selven. XXI.

Item off die clagher in een sterfhuys mit beteren recht sculdich is sijn scult te starken dan een ander dair teghen te segghen.

Item die ghemeen erfnaem worden in een sterfhuus by overdrachten ende consente mit enen heysch verwonnen, of alle die erfnaem elcx een ban sculdich sijn, of elke eyghendom, of dat sy onder hem allen mair enen ban sculdich en sijn. XXII.

Item wat wtlems recht heet te wesen. wtlems recht

Item of die ghene die bestellinghe doet een dach van rechte legghen mach, ende ofmen tot alre tijt wtlems luden recht legghen mach.

Item een come ende doe bestellen mit recht onder een anderen ghelt of goet, datten ghenen toebehoeren soude, die hy scult heysschende is, dieghene, dair die bestellinghe onder ghedaen worde, en si den ghene niet sculdich, van wes weghen die clagher die bestellinghe doet doen, noch en heeft goet onder dat hem toebehoirt, hoe diegheen, dair die bestellinghe onder nota bene. ghedaen is, hem dair of ontslaen sal mit rechte. XXIII.

Item hoemen sculdich is onscult te doen, alsmen op gheen kennesse en dinghet ende die beclaechde onscult gheboden heeft ander vierschair als recht is.

Item vanden open ende besloten tyden. XXIIII.

Item hoemen onscult doen sal mit zekerhede ende mit eeden. XXV.

Item hoemen recht gheren sal van smarte.

Item hoemen custeeden doen sal. XXVI. custeeden.

Item een wondede den anderen buten der vriheit vanden Brielle, die luden vergaderen beide ten Brielle, of die ghequetste winnen mach sijn smarte opten anderen voirt scependom ten Briele, ende of die rechter tot dier vierscharen van dien vechtelic enighe boeten tot mijns heren behoef bedinghen mach mit recht.

Item of van enighen zaken smarte rijst dan van tverboden wapen, ende ofmen die rysinghe groten sal van tverboden wapen, ende ofmen in vechtelic enighe last sculdich is om enigher zaken wil hoegher te beteren dan smarte. XXVII.

Digitized by Google

Item of die clagher van smarte altoes in sinen heesch roeren moet twapen, dairt hem mede ghedaen is, sal hy vierscat smarte winnen.

Item of yghelic onscult doen mach, alsmen lasten wil, het sy van tsheren boeten of anders.

Item een worde opten anderen vechtende, die een duet den anderen een wonde mit een mes ende een wonde mit een stock, ende hy blijf selve onghequetst, die luden verzoenen
nota. weder mit vrienscip, die heer doet die partyen daghen om die boeten, die die quetsinghe ghedaen heeft hoe of van wat boeten sal hy hem ontreeden, so die boeten van een mes
XXVIII. ende een stock niet ghelijc en draghen.

Item of een rechter spreken mach om tsheren boeten eer die smarte heel is.

Item wat recht datmen sculdich is te doen van betalinghe van tsheren boeten van smarten, van verwonnen of belide
XXIX. sculden, vandes heren of der steden goeden etc.

Item van wat saken een verwonnen wort, heeft hy niet wairmede te betalen, men sallen leveren den lieden over hair scult.

Item een rentemeester van Voirn of sijn clerck, als hy verhueren wil mijns heren goeden, hy salre by ende over nemen
XXX. den rechter ende tscependom ten Briel ende die mannen.

Item alsmen der steden goeden vercopen of verhueren sal, dat salmen doen by tghemeen gherecht ende men salt doen
XXXI. condighen over al die stede.

Item dat die stede van den Briel een vrye coopstad is, dair
nota. yghelic coopman ende scipper vri ende onbelast comen mach lossen ende laden sonder tollen.

Item men sal gheen poirter ghyselen noch trecken buten der vriheit om sculds wille ten si van scult van goeden, die wter zee comen.

Item wye voechdie van weezen aencoemt, hoemen dairmede
XXXII. doen sal.

zeevont, gevonden, ghestolen goeden. Item wesmen sculdich is te doen mit ongheheerde goeden, als zeevont, ghevonden ende ghestolen goeden.

XXXIII. Item wanneer die erfnaem van een, die oflivich worden is,

van goeden te wten. die goeden wten willen.

Item vrou Margriet van Cleve, Hertoghe Aelbrechts leste wijf zaligher ghedachten, hoe sy wtede die goeden van Hollant.

Digitized by Google

Item het storve een persoen, sijn kinderen of erfnaem sijn wten lande, nyement en weet wair, off sy wonen so verde ende hebben so veel dat sy dier erffenisse niet en achten, wesmen mit dien goeden doen sal. nota. XXIIII.

Dit sijn die poynten des vierden Tractaets.

Item wat een hoech vierschair is. een hoech vierschair.

Item hoemen recht besitten sal van simpelen dootslaghe. van dootslaghe. I.

Item hoemen den doden, die ghebaent ende ghebairt staet, wapenroft sculdich is over te doen.

Item die dode en late gheen maghen dan een onghejarighe zoen, hoe die weeze recht crighen sal van sinen vader.

Item of die vrienden vanden doden. II.

Item een die van mans hande ghestorven is late een soen, die wten lande is ende nyement en weet wair, of hy late dochteren ende gheen zoen, wie ende hoemen sculdich is trecht vanden doden te vervolghen.

Item of die vrienden vanden doden moghen banen haren maech op wien si willen.

Item het gheschiet een dootslach, die ghebaent wort op alrehande personen, dair enighe of wiken, omdat si niet in die vanghenisse en willen, ende gaen opt kerchof, omdat si die vianden ontsien, of si sijn so machtich dat si hem trechts ghetroesten ende die vianden op haer onscult, wat die rechter dairtoe sculdich is te doen, ende hoe die luden tot hairre onscult sullen comen mit rechte. III.

Item ofmen gheen recht inder steden en dede, dattet recht opghewijst wair mit vonnesse of anders, of die bailiu wair van huys, ende binnen die tijt schiede een dootslach, hoemen doen soude het wair mitter baninghe ende mit anderen rechte.

Item een dootslach gheschiede in een ander heerlichede, die man come ten Briel sonder gheleye, sijn vianden comen ende beclaghen, die man is sculdich van dier broken ten Briel te rechte te staen. Ende of die rechter sonder beclaghenisse vanden vianden sijn hant dair an slaen mach ende worden selve clagher ende setten dair of te rechte ende verwinnen van sinen

Digitized by Google

live. Ende of een rechter yement gheleye weigheren mach
IIII. van simpelen dootslaghe.

Item hoemen een poirter, die een dootslach ghedaen heeft, een dach van rechte legghen sal.

V. Item hoemen een ballincg tlans leit van dootslaghe.

Item een poirter quetse eenen man ter doot, die rechter vanchten mitter vorscher daet, die misdadighe gheert hem te verborghen naden recht vander steden of een poirter gheerten te verborghen alst recht is, die rechter weygherts hem, ondertusschen sterft die ghequetste, die rechter leit den misdadighen een dach van rechten ende brencten ter vierschair, of die misdadighe vellich sijns lijfs wesen sal.

Item die een dootslach doet wort ghevanghen mitter vorscher daet ende kenlic is van scepenen ende poirters, hoe-
VI. men den misdadighen verwinnen sal mit recht.

Item een die den anderen doet slaet ende ghelitet, of hi wort mitter vorscher daet ghevanghen ende het is kenlic van scepenen ende poirteren dat hijt ghedaen heeft, of hy altoes sijn lijf verbuert.

Item een verwinne enen anderen van simpelen dootslaghe, hy wort gherecht mit enen slaghe ten eersten, so dat hy te live bliven mach, of die vrienden vanden doden meer rechts dair over hebben nae voirvonnes ende recht dat aldaer ghe-
VII. hantiert is.

Item ofmen eenen poirter vanden hoechsten rechte zuenen *a*)
VIII. mach.

vrede-brake. Item vanden ghenen die over vrede yement misdoen, ende hoemen vredebrake beteren sal naden rechte. Ende hoemen moirdenairs of dieven ende hair ghelijc een dach van
IX. rechte legghen sal.

Item wie sulke personen pinen sal.

X. Item wie van rechts weghen sculdich sijn dairby te wesen als men eenen pijnt.

XI. Item een die lijt van diefte ende moirde, wairom wijstmen ten zwaerde ende niet ter galghen.

Item wairom wijst men een moirdenair te sterven mit menigherhande pinen, als slepen, rabraken etc., ende een dief niet, nochtant datsi beide tlijf verbuert hebben.

---

a) Zoo B. Waarschijnlijk te lezen: zinnen.

Digitized by Google

Item een moirdenair, dairmen over rechten sal, die hanghedief slaeten so dat hi gheen noot en heeft te sterven van die slaghe, óf die moirdenair meer ordels hebben sal, aenghesien voirvonnesse die ghewijst sijn.

Item een quadye, die ter vierschair ghebrocht wort, die rechter vraecht hem of hy een taelman hebben wil of hem selven verantwoirden, die quadye zwijcht ende men can gheen antwoirde van hem crighen, wes die rechter dairtoe sculdich is te doen. XII.

Item als een vredebraker over een hantvrede yement versleghen heeft, van rechts weghen salmen op een rat setten.

Item hoemen een buggher, een moirtbrander, verghevers mit fenyne, valsche munters etc. wtrechten sal.

Item die meeneedich worden haren heer of der steden of die haren heer of steden verraden.

Item die meeneedich worden van sculde. XIII.

Item wort een anghetast van dieften.

Item die an vrouwen cracht doen om hair te bekennen, of yement tsijn ofdreeghen, of die een dode lichaem beroeft, of opter zee roeft, of yements beesten beroeft of dootsteeckt

Item die hem selven doden, hoemense rechten sal.

Item so wie een bode ghehuert heeft, die rokeloes oflivich wort, vallende, verdrenckende of stortende onder een huys of onder een hout, ende desghelijcx, hoemen dairmede doen sal. XIIII.

Item een stierman ende al sijn veynoets sellen hem also ontreeden van een ongheval, dat binnen tscepe schiet, of over boirt yement valt ende drencket.

Item een valt overtboirt, een staetter by ende neemt een haeck om dien te visschen, ende raeckten in sijn oghe, ende haelten wten water dat hi niet en verdrenct, hy verliest sijn oghe ende sprect den anderen mit rechte toe om sijn smarte, of dieghene, dien ghevist heeft, sculdich is den anderen sijn smarte te beteren.

Item een leyt op een huys ende wort glydende ende valt, als hy bider aerden comt, hi valt een anderen doot ende blijf selven te live, hoemen dairmede doen sal. XV.

Digitized by Google

Dit sijn die poynten des vijfden Tractaets.

Item hoemen vrede maken ende nemen sal in teghenwoirdicheit der partyen, ende voirt spreken van zoenliken saken
I. ende dat dairtoe dient.

Item hoemen vrede nemen sal, dairmen die ghene niet vinden en can die twist hebben.

II. Item hoemen gheleide gheeft.

III. Item wat bestandt is.

IIII. Item hoemen sculdich is te zoenen mit recht van gheschele.

Item in sulker last is yghelic sculdich bestant sinen maech te doen, hi sy arm of ryke.

Item onder wien die maechsoen comen sal, ende wie die sculdich is in te winnen mit recht.

Item hoemen die somme vander maechzoen in drien deelen sal, ende dat eerste dordendeel heetmen moetzoen, ende wie dat hebben sal. Ende dat ander heetmen erfzoen, ende dat
V. dorde maechzoen.

Item van voetval te doen ende overeedt.

Item van lantwinninghe, ende wanneer die manslachtighe sculdich is int lant te comen.

Item hoemen cloesterwinninghe pleech te doen.

Digitized by Google

Tot veel tyden begheert vanden ghenen, dien ic in haren [*A. bl.* 225.]
gheboden van reden weghen sculdich ben onderdanich te wesen,
te bescriven eensdeels wes recht of custumelic is te geschien Prologhe.
in alrehande ontmoetinghen van alrehande zelsime *a*) saken, die
hemluden in den recht dicwijl te voren comen, vanden welken
in hairre steden rechten, hantvesten ende statuten niet bescre-
ven en staet of luttel ghedenckenisse off ghemaect is, niet-
min, als die in die hantiringhe des rechts hem ghemoeten,
hairre consciencie na wtwysinghe der bester *b*) reden bevolen sijn [*A. bl.* 226.]
te scheyden; onderdanich hairre rechtvairdigher beden, aen-
denckende Aristoteles leere, die seit: hy behout sijn vrienden, Aristoteles.
die hairre rechtvairdigher beden oetmoedeliken onderdanich
is, ende want ic hem verbonden ben ende sculdich ghehoir-
saem te wesen, so ben ic bedacht, na cleynheit mijns verstants
ende niet uit eyghenre wijsheit, mar so ic van minen eerbaren
heren ende meesteren ende vanden eerwairdighen personen,
dair ic tot hier toe inden recht van hairre goedertirenheit
weghen by verkeert hebbe, heb connen verstaen, te bescriven
mits der gratie Goods alre poynten vander materien der voir-
ghenoemder begheerten, onder goedertieren correctie alle der
gheenre, die dair off bescheideliken weten off ghevoelende sijn.

Hier noemtmen die capittelen des eersten Tractaets.

In desen begrype sullen wesen vijff Tractaten.

Inden eersten salmen spreken vanden persoen des heren, JOHANNES.
ende van des heren ende sijnre steden principalen ghezworen
dienres.

Ende is ghedeelt in viij capittelen.

In den eersten spreectmen vanden persoen des heren ende

a) S. zelsinne.

b) S. bescreven.

Digitized by Google

van des sinen persoen eensdeels toebehoert tot sijnre steden ende luden behoef.

Inden anderen salmen spreken van des heren stedehouder, die den heer bevolen heeft te bewaren den eedt, die hy sijnre steden ende luden ghedaen heeft, opten eedt, die hy sculdich is te doen, als hy dairtoe ontfanghen wort, van recht ende vonnis te eysschen tot des heren ende yghelicx behoeff tusschen twyer man talen; ende heeten rechter.

[*A. bl.* 227.] Inden dorden salmen spreken van des heren ende der steden dienren, die tot vermanen des rechters van allen zaken, dairmen voir hem aff te recht spreect, scheydinghe ende recht of sculdich sijn te wysen, als ment gheert, tusschen twyer mannen talen; ende heeten schepenen.

Inden vierden salmen spreken vanden ghenen, dien op haren eedt van des heren ende sijnre steden weghe bevolen wort der steden goeden tontfanghen ende wt te ghevên, ende die te bedriven ende te regiren toter steden ende ghemeenen poirteren meesten oirbair ende profijt; ende heeten borgemeesters.

Inden vijften salmen spreken van des heren ende der steden dienres, by der welken rade, als sy gheedt sijn, men sculdich is alle der steden zaken te beschicken ende te ordineren; ende heeten raden.

Inden sesten van des heren ende sijnre steden secretarius ende ghezworen clerck, ende van des sinen dienste toebehoirt.

Inden sevenden salmen bescriven der steden rechten, hantvesten ende vriheden, aldair die lantsheer ende des heren ende sijnre steden dienres op gheeedt worden, opdat nyement vanden ghezworen voirghenoemt, by onweetscip of niet te weten welc der steden rechten sijn, hem witteliken ontsculdighen sal moghen van misdaen, als hy onrecht of teghent recht doet.

Inden achtsten salmen spreken vanden steden ende ordinancie der steden, dairmen daghelicx recht besitten sal ende te rade gaen, om te versorghen lasten ende te beschicken oirbaren der steden ende ghemeenen pooirteren.

[*A. bl.* 249.] ## Hier noemtmen die capittelen des anderen Tractaets.

MATHIE. Inden anderen Tractaet salmen spreken van des heren ende sijnre steden ghezworen onderdienres, ende hoe yghelic van hem sculdich is hem te bewysen in sinen dienste.

Digitized by Google

Ende is ghedeelt in ses capittelen.

Inden eersten sal men spreken vanden persoen der steden roedraghers ende van des synen dienste toebehoert.

Inden anderen vanden persoen des meesters cyrurgijns ende van dat sinen dienste toebehoert, ende van des by sijnre consten ende dienste van rechts weghen hoort beschict te wesen.

Inden dorden salmen spreken vanden persoen des taelmans, ende hoe hy hem sculdich is te hebben in den recht off voir tgherecht, als hy yement voir tgherecht mit recht verantwoirden sal.

Inden vierden salmen spreken van den persoen des messagiers ende van des synen persoen toebehoirt, ende hoe hy hem sculdich is te bewysen in sinen dienste.

Inden vijften salmen spreken vanden ghezworen der steden lantmeeter ende sinen eedt, van erfsceydinghe ende van ghifte van erven, ende wesmen dairby behoirt te weten.

Inden sesten salmen spreken van alrehande onderdienres, dien, by consente des rechters ende principale ghezworen dienres, gheordineert sijn den luden recht te doen ende te bescheyden van sonderlinghen dinghen, elcs na den eesch sijns diensts, als sijn aesgrave, biertolnair ende desghelijcs.

Hier noemtmen die capittelen des dorden Tractaets. [*A. bl.* 273.]

Inden dorden Tractaet salmen spreken van saken, die ter lagher vierschair horen berecht te wesen.

Ende hout in viij capittelen.

Inden eersten sal men bewysen wat een vierschair is, ende hoe menigherhande die vierschair is.

Inden anderen salmen bewysen hoe een poirter wort, ende van synen eede, ende wes hem toebehoirt te doen.

Inden dorden salmen spreken wanneer men eenen poirter te rechte eyschen mach, van des saterdaghes ban, ende van des men aldair van rechte weghen sculdich is te doen.

Inden vierden salmen bewysen, wanneer een rechter op een poirter dinghen mach, off die een poirter opten anderen, hoe men die vierschair dair of maken sal ende trecht voeren.

Inden vijften salmen bewisen, wanneer een wtlems man enen poirter te recht eysschen mach, off een poirter een

Digitized by Google

wtlems man, off die een wtlemse man den anderen, off wtlems goet, ende hoe ende wanneer men 't recht dair off besitten sal.

Inden sesten salmen bewysen, hoemen sculdich is te dinghen van slechter quetsinghe ende smarte.

Inden sevenden sal men bescriven, wes rechte van betalinghe datmen sculdich is te doen van tsheren boeten, van smarten, van verwonnen of belide sculden, van des heren off der steden goeden, ende hoemen die sculdich is te vercopen off te verhuren.

Inden achtsten salmen spreken, wes men sculdich is te doen mit ongheheerde goeden, als zeevondt, ghevonde goeden, ghestolen of die gheuyt *a*) sijn, hoe die goeden erven nader steden recht, ende wie die sculdich sijn te uyten, ende hoe datmen dit sculdich is te doen.

[*A. bl.* 311.] **Hier noemtmen die capittelen des vierden Tractaets.**

CIVITATIS.

Inden vierden Tractaet salmen spreken van saken, die ter hoechster vierschairen horen berecht te wesen.

Ende hout in ix capittelen.

Inden eersten sal men spreken wat een hoech vierschair is, ende hoemen leemte winnen sal ende voldoen.

Inden anderen hoe ment recht sal besitten van sempelen dootslagen.

Inden dorden van vredebrake ende vanden ghenen, die over vrede yement misdoen, ende hoemen dair of recht, ende hoemen vredebrake, dair die hoechste boete an verschijnt, sculdich is te bewysen naden recht.

Inden vierden van valscheden ende valschers, ende hoemen dairof rechten sal.

Inden vijften van cracht, zeeroef, reeroff ende transeneringhe, ende hoemen dairof rechten sal.

Inden sesten van moirde, diefte, ende hoemen dairof rechten sal.

Inden sevenden van moirtbrande ende van moirtbranders, ende hoemen dairof rechten sal.

Inden achtsten van verraet, verghiffenisse ende vanden ghenen die preken teghen den heilighe gheloeve.

a) B. ghewyt.

Digitized by Google

Inden neghenden hoe een hem vryen sal mit recht van des ghenen doot, die mit hem vaert of in sinen brode is ende by sijns selfs verswimenisse alleen oflivich gheworden is, of van des ghenen scade, quetsinghe of doot, dat een sijn beeste ghedaen heeft.

Hier noemtmen die capittelen des vijfden Tractaets. [*A. bl.* 333.]

Inden vijfden Tractaet salmen spreken van zoenliken saken ende van dat dairtoe dient.

Ende hout in x capittelen.

Inden eersten salmen spreken van vreden, gheleiden, bystanden, dair ruste mede ghevoet wort, vyantscepen ende onrust mede bevelt worden ende lijf ende goet beschut.

Inden anderen spreken van steden, dair die misdadighe op gheveilicht is voirden rechter, als hy brokich gheworden is, ende of hy dair op veilich is, ende of yemant die vriheit verboren mach ende wairmede.

Inden dorden salmen spreken hoemen sculdich is te zoenen [*A. bl.* 334.] mit rechte van ghescheel van woirden, van slechte smarte ende van leemten, ende hoemen dairof zoent mit vrientscapen na ouden haircomen.

Inden vierden salmen spreken ende bewysen, hoemen na custume tslans zoent van simpelen dootslaghe.

Inden vijften salmen spreken van maechscip, ende wie een zoene van een dootslaghe sculdich sijn te verborghen, ende wairop men die zoen verborghet.

Inden sesten salmen spreken vanden ghenen, die sculdich sijn een maechsoen om te setten ende te kerven, ende hoemen die kerf setten sal.

Inden sevenden salmen spreken van tot wat tyden dat men sculdich is een zoen wt te reyken, ende ofmen ghebrec van betalinghe dairof had, hoe men die inwinnen sal mit rechte.

Inden achtsten onder wien die zoen sculdich is te comen, hoe ende wien men die sculdich is te deelen.

Inden neghenden van voetval ende overeedt, wie die sculdich sijn te doen, ende hoemen die doen sal, ende wie die ontfanghen sal.

Digitized by Google

Inden tienden salmen spreken van lantwinninghe, ende wanneer die manslachtighe sculdich is int lant te comen, van cloesterwinninghe ende zielmisse.

[*A. bl.* 228.] **Hier beghint die eerste Tractaet van sulcker materie als voirghenoemt is.**

Inden beghin des aenghenomen propoists so is te weten, gheliken ende als een yghelic in hem selven wel vernemen mach ende wt daghelixse ontmoetinghen ende gheschienissen bevinden, dat die eerbairheit der warelt int ghemeen so seer tonder ende te dalen ghecomen is, dat luttel yement den anderen gheloeft by simpelen woirden, omdat veel bedrieghenisse dairin gheschiet sijn ende veel onghelove ende wantrouwe; ende want der warelt hantyringhe sonder betrouwen ende ghelove niet staen en mach, dairom so ist van *a*) ons by ghemeenen rade der wyser overdraghen ende gheconsentiert van gheloften eede tontfanghen ende te gheven, opdat die luden dairop mit malcander in ghelove staen moghen. Want *Juramentum est omnis controversie finis*, dats te segghen: eedt is alles ghescilts ende twivels eynde. [1]) Hierom so ist vanden ouden wysen wt groter voirsiénicheit, die oirspronc ende moeder is van alre vroetscip, gheordineert ende overdraghen, so wanneer eenighen heer ancomen landt, steden ende luden, dat hy hem doen sal enen eedt, eer hi van hemluden ontfanghen ende ghehult sal wesen tot haren rechten lantsheer. Desghelijc sullen steden, landen ende ondersaten, rechtevoirt tenden des heren eedt, haren heer ontfanghen, hulden ende zweren, om by verbanden der eeden te comen tot onderlingher volcomender ghelove, betruwen ende tot sekerhede van gheloften der eeden. Welken eedt die heer doen sal sijnre steden mit opgherecten vingheren in jeghenwoirdicheit des

Juramentum.

a) S. by.

[1]) Ep. ad Hebr. VI. 16.

Digitized by Google

gherechts ende der ghemeenre poirteren, so hem die voirseghen sal sijnre steden scepenen-borghemeester te zweren aldus:

Dat zweren wi, onser steden vanden Briel ende den ghemeenen poirteren onser steden voirs. ende elken bysonder een goet ghenadich heer te wesen, ende hem hairre steden vriheden ende rechten in allen poynten onverbreken te houden ende te doen houden. Dat en sullen wi laten om gheenrehande saken wille. So moet ons God helpen ende alle sijn heilighen. Amen.

tsheren eedt alsmen huldet.

Dairna rechtevoirt sullen tgherecht ende die ghemeen poirteren hair vingheren ophouden ende hulden hairen heer mit hairen eede ten heilighen, die een des heeren raet, dient van des heren weghe bevolen wort, sal steden *a*) ende voirsegghen te zweren aldus:

Dat zweren wi voir ons ende onse nacomelinghen, poirteren ten Briel, ghewonnen ende onghewonnen, gheboren ende ongheboren, onsen ghenadighen heer, hertoghe Jan van Beyeren, heer van Voirne, goede ende ghetrouwe ondersaten te wesen, ende hem te doen al dat goede ghetrouwe ondersaten haren rechten lantsheer sculdich sijn te doen. Des en sullen wi laten om gheenrehande zaken wil. Also moet ons God helpen ende alle sijn heilighen. Amen.

der steden eedt.

Hierna, als die eede ende huldinghe ghedaen sijn als voirs. is, so sal die here geven sijnre steden sijn confirmacibrieven op haren rechten, privilegien ende hantvesten, sprekende aldus als hiernae volghet:

Hertoghe Jan van Beyeren, heer van Vorn [1]*, doen condt allen den ghenen die desen brieff sullen sien of horen lesen, dat wi gheloeft hebben ende gheloven mit onsen yegenwoirdighen brieve voir ons, onse oyr ende nacomelinghen, heren van Voirn, onsen lieven ende ghetrouwen stede vanden Briel ende haren ghemeenen poirteren, die nu sijn of namels wesen sullen, ende enen ygheliken van hem bysonderlinghe, vaste, ghestade ende onverbroken te houden alle sulke privilegien, hantvesten, vryheden ende rechten als sy van onsen voirvaders, heren van Voirn, zaligher ghedachten., voirtijts vercreghen hebben, ende sy mit onsen voirvaderen,*

[*A. bl.* 229.] confirmacibrief. nota.

a) B. staen ; S. staven.

[1]) De confirmatiebrief van hertog Jan is van 14 Januari 1404/5 (v. Alkemade II. bl. 51), maar luidt geheel anders. Zie hierboven in de inleiding.

Digitized by Google

heren van Voirn, brieven of mit transcriften, dair of bezeghelt van enighen heer, gheestelic of wairlic, ons bewysen sullen moghen, des si hem voirtijts gheven hebben ghehadt, of die wy hem namels gonnen of gheven zullen, noch daer yeghens niet doen nochte laten doen in enigher maniren, ghelijck ende als wy hem dat gheloeft hebben by onsen eede, die wy hem ghedaen hebben. Ende des te oirkonde hebben wy desen brieff doen beseghelen mit onsen seghele dair an ghehanghen, inden jair ons Heeren MCCCC & a).

nota. Als die voirs. confirmacibrieven *b*), ghans ende wel beseghelt, overghelevert sijn der steden, so is die heer, opdat hijt begheert, sculdich te hebben een moghelike ende een redelike bede van sijnre steden. Des so is die here weder verbonden te bewysen ende te doen sijnre steden sijn gracie ende ghenade, hair te gheven nyewe vryheden ende rechten van nyewen pointen, die sijn eerbair wyse gherecht langhe voirsien ende gheraemt heeft, tot sijnre steden ende poirteren ghemeenen oirbair. Want *novus rex, nova lex*, dats te seggen: nyeu coninck, dats nyeu heer, nyeu wet ende recht van nyeuwen poynten, als voirs. is.

[*Ontbr. bij A.*] Wt welken voirs. saken men ghedencken ende ghewair worden mach ende bekennen die sonderlinghe onderlinghe gonst ende liefte des heren tot sijnre steden ende ondersaten, *et econtra*. Want *exhibicio operis indicium est dilectionis*, dats te segghen: bewisinghe der werken is een teeken der lieften. Doir dat so aventuert dicwijl menich goet groot heer ende verliest somwilen sijn lijf om te bewisen mitten wercken die liefte, die hy heeft ende draghet tot sinen ondersaten, ende neemt aen oirloghe ende strijdt om sijn ondersaten te beschermen van onrecht ende hem te sterken ende te houden in haren rechten.

Exempl. Men leest [1]) van enen hertoghen van Athenen, gheheten Cadrus, die een strijdt aennam te vechten teghen enen meerre here ende die sijn ondersaten wilde vercorten van haren rechten ende vryheden. Dair tusschen beiden heren ende haren onder-

a) S. XIIIIc ende XVIII.

b) Aldus S.; B. confirmacibrief.

[1]) Men vindt dit verhaal zoowel in het Solacium ludi scacorum, II. 4, als in de Gesta Romanorum, c. 41, maar met zoodanig verschil in de bijzonderheden, dat de schrijver vermoedelijk uit een andere bron putte.

Digitized by Google

saten een voirwairde ghedainct wert, omdat des meesten heren ondersaten wel wisten, dat sy mit haren here onrecht hadden, ende hadden des strijts ende oirloghes wel of gheweest ende den anderen ghegonnen in haren rechten te bliven, dair sy haren heer niet toe cryghen en conden, mer hy wilde mit wil den anderen overvallen. Welke voirwairde was, dat so wes partyen heer in den strijdt doet bleve, die soude den strijdt ghewonnen hebben ende inden recht bliven. Sodat dese hertoghe doir liefte sijnre ondersaten aennam slechte wapen ende wapencleeder, ende toech vorenstaen inden wijch, ende bleef doot, omdat sijn ondersaten den strijdt winnen souden ende in haren rechte bliven. Desghelijcks comen dicwijl die ghetrou ondersaten tot begheerten hair liefs heren by hem, ende helpen hem sijn palen houden ende sijn heerlicheden ende rechten bescudden, ende hem dairin sterken, ende bliven menichwerven by hem ende voir hem doot inden velde. Men vindt gheen meerre teeken der lieften noch bewysinghe, *quam quod quis animam suam ponat* [1]), dats te segghen: dan dat een sijn selven set voirden anderen.

Wt der formen des heren eedt machmen wel verstaen, dat den heren toebehoirt sinen ondersaten te wesen ghenadich ende goedertiren. Ende goedertirenheit ende ghenade is een der overste duechden. Want dair staet of ghescreven aldus: *pietas est utilis ad omnia* [2]), dats te segghen: ghenade ende goedertirenheit is oirbairlic tot allen dinghen ende heeft belofte van zalicheden des levens, dat hier is ende toecomende, dats des ewichs levens. Echt so sijn si den heren ingheboren. Dat tughen die keysers, scrivende in haren brieven *de innata nobis clemencia*, dats te segghen: van onser ingheborender goedertirenheit weghen. Echt heeft God dat bewijst anden onverstandighen creaturen, den heren tot enen exempel, als anden coninck der byen, dair inden boke der byen off ghescreven staet: *rex apum sine aculeo est, noluit enim illum natura sevum esse, sed virtute constantem* [3]), dats te segghen: die coninck der byen en heeft ghenen anghel, want nature en wilde niet dat hy soude wesen wreet, mer ghestadich in

nota.

Pietas.

nota.

[1]) Ev. Joh. XV. 13.
[2]) Ep. 1 ad Timoth. IV. 8.
[3]) Thomas Cantipr. I. 4.

Digitized by Google

duechden. Echt so bewisen die heren hair ingheboren goedertirenheit in dien, dat so wanneer sy hair dienres vernyeuwen, dat sy hem gaern pleghen te bevelen yghelic recht ende vonnes te doen; ende oft quame dat een zake quame te scheiden tusschen hairre heerlicheit ende den ondersaten van broken, dair ghenade toe stonde, dair twivel off wair hoemen die naeden recht sceiden soude, dat sy haren dienres bevelen, datmen den ondersaten dair liever tvoerdeel off toesceyde dan tachterdeel. Ende den goedertiren heren en beurt soveel duechden ende salicheden niet van hairre ghenaden, als den tyrannen ghebuert achterdeels ende onsalicheden van hairre onghenaden. Verstant dat wt der heiligher scriften van Nero, van Herodes, hoe si gheeyndt sijn, ende daghelicx noch ander eynden. Nietmin so sal die heer niet te mengsamich wesen mit sinen luden, want dair staet ghescreven: *Nimia familiaritas parat contemptum* [1]), dats te segghen: grote bedienstichede maect versmaetheit. Echt seyt Aristoteles in *de regimine principum* aldus: *major est regis prudencia, ut sui eum magis timeant quam diligant* [2]), dats te segghen: het is grote wijsheit des heren dat hy hem so heb, dat die sine hem meer ontsien dan minnen. Mer eens tsjairs sal die heer sinen ghemeenen luden hem vertonen, ende houden hoff ende staet, ende vernemen, horen ende verstaen alle zaken, die in sinen landen geschiet sijn, ende rechten dat ongherechtighe; so wort sijn naem in eeren ghebreet in verren landen byden coopman, ende sijn landen ende luden worden versocht mit coopmanscepe ende worden machtich ende rijck.

Aristoteles.

[*A. bl. 229.*]

[*Ontbr. bij A.*] Om te bet te verstaen des voirs. is, so is die eerste vraghe:

Ie vraghe. Want voirs. is datmen eede doen sal, wat eedt is ende oft gheoirloift is te zweren? Op deser vraghen sal men antwoirden in den dorden Tractaet in den VII[den] capittel in der sester vraghen. [3])

IIe vraghe. Die ander vraghe is: So des heren eedt inhout, dat hy

---

[1]) Aristoteles, de reg. princ. c. 7.

[2]) Deze plaats is niet door ons gevonden, maar in c. 9 leest men: „summa igitur discretio est et sapientia, ut tua reverentia celsa sit in cordibus tuorum subditorum magis quam dilectio."

[3]) Deze verwijzing beantwoordt niet aan den tekst, zooals die tot ons is gekomen. In III. 7 zijn zelfs geene vragen gesteld, en wordt over den eed niet gehandeld. Wellicht werd de vraag behandeld in de zesde vraag van III. 5.

Digitized by Google

ghelooft die rechten der steden te houden ende te doen houden, wat recht is? Die antwoirde is: *Lex est constitucio populi, qua maiores natu simul cum plebe aliquid sanxerint* [1]), dats te segghen: recht, als men hier dairoff spreect, sijn settinghe ende ordinancien van zekeren poynten, die die meeste van gheboirten mitten ghemeenen luden ghesekert hebben te houden. Ende het is te weten, dat III sijn der principaelre gheboden des rechts ende dair alle rechten op ghefundeert sijn, als *honeste vivere*, dat is eersamelic te leven; dat ander *neminem ledere*, dat is nyement te vercorten nochte misdoen; dat dorde is *unicuique ius suum tribuere, hoc est unicuique dare quod suum est*, dats te segghen: yghelic tsijn te gheven, dat is Gode loff ende eere, den ouders onderdanicheit, den evencorsten lief te hebben.

antwoirde. Lex. nota.

Die dorde vraghe: Wairom die rechten gheordineert sijn ende ghevonden? Dair staet aldus off ghescreven: *Leges ad hoc sunt, ut earum metu humana coerceatur audacia tutaque sit inter improbos innocencia* [2]), dats te segghen: rechten sijn ghevonden, omdat die menschelike stoutichede *a*) mits ontsicht des rechts ghedronghen ende ghedwonghen sal worden, ende dat die doghende ende onnosel onder die ondoghende bescut, bescermt ende onbelast sal wesen. Dat bewijst echt die apostel sinte Jacob ende seit aldus: *Lex propter transgressores posita est* [3]), dats te segghen: trecht is gheset om der gheenre wil, die boven die wet leven off teghent recht doen. Dairmen wt verstaen mach, dat yghelic, die boven die wet leeft off teghen recht doet, is dat sculdich te beteren naeden heesch der misdaet, als mitten live of mit guede off mit beiden, of mit correctie an live off guede, of mit coste ende arbede, ende alle personen ghelijc, nyement wtghesondert, hoe groet, hoe moghende ende rijck hy sy, die jeghent recht doet of naden rechte misdoet.

[*A. bl.* 229.] IIIe vraghe. S. Jacob Apost.

Dat bewijsde een keyser, alsmen leest in *cronicis Romanorum* [4]), [*Ontbr. bij A.*]

---

a) S. stughede.

---

[1]) c. 1 D. II.

[2]) c. 1 D. II.

[3]) Vermoedelijk is bedoeld Ep. ad Galat. III. 19.

[4]) Dit verhaal en het volgende vindt men noch in de Gesta Romanorum, noch bij Holkott.

Digitized by Google

Exempl. die ghelesen ende wel verstaen had dat recht, dat die keyser Troyanus voir hem gheset had ende gheordineert by ghemeenen rade, dat was: lijf om lijf, lit om lit. Diewelke hadde enen enighen soen, jonck van daghen, ende liep spelen mit een Romeyns zone te Rome opter brigghen, die over den Tybert loept. Ende als des keysers soen dat ander kint rakede in spele, vielt vander brigghen inden Tybert ende verdranck. Die ouder vanden kinde waren des sere bedruct. Die keyser vernam die zake ende ontboet die senatoirs ende vraechden, wes in sulken geschienis recht waer. Die senatoirs wijsden voir recht, datmen sculdich wair dat levende kint opter brigghen op die selve stede, dair dat ander kint off ghesteken wort *a*), ende die vader vanden doden kinde soude dat levende kint ofsteken, dattet viel in den Tiber. Als die sentencie ende dat vonnes ghegeven was, beweende die keyser sijns soens doet, ende beval dat recht an hem te vorderen. Als die senatoirs verstonden, dat des keysers soen mit dien vonnes verwijst was ende sterven soude, vielen si den keyser te voet ende seyden, dat sijn soen sijn lijf an dat ander kint niet verbuert hadde, so die saken in kinsheden ghesciet waren sonder nijt, ende hadden den soen gharen ontsculdicht ende behouden. Die vader vanden doden kinde mitten ghemeenen vrienden quamen voir den keyser ende senatoirs ende vergavent des keysers soen des kints doot. Die rechtvairdighe keyser liet hem dencken, dat die vader ende die vrienden dat meer deden doir ontsich sijnre moghentheden ende doir vreese dan doir anders yet, ende en wilde trecht om sijns soens wil niet ghenerwet noch ghemenct hebben, ende gheboet den vader, dat hy doen soude so tvonnes ghewijst had. Dat wort ghedaen, ende die soen viel inden Tyber. Ende onse heer God sach an die rechtvairdicheit des keysers, dat hy sinen enighen soen niet en spaerde boven recht, ende sende sinen enghel neder, die beide die kinder levende te lande brocht, ende si quamen beide hant bi hant vrolike singhende opter straten by haren ouders.

Exempl. Het gheviel, als men leest, dat een ander keyser enen enighen soen had, die cleyn was ende nyeu van daghen, die in kinsheden sonder nijt eens Romeyns soen oflivich maeckte; ende al wast dat die vader ende vrienden vanden doden des

a) Hier schijnt een woord uitgevallen.

Digitized by Google

keysers soen die misdaet verghaven, ende hi sijn soen oic niet gaern en dode, nochtant en wilde hy om sijn ende sijns soens wil trecht niet ghemenct hebben; mar hy custede die vrienden, ende om trecht te behouden so dede hy hemselven een oghe wtsteken ende sijn soen een ander oghe. Wantmen inden recht tverlies van een oghe groot teghen die beteringhe van een halven man. nota.

Die vierde vraghe is: Offmen den heer, als hijs begheert, altoes sculdich is subvenci te doen ende te gheven, wat men hem sculdich is te gheven, ende of yghelic, die onder hem in den lande, dair hy bid, ghegoet is, hem sculdich is te geven? Hierop is die antwoirde, datmen den heer sculdich is te gheven, als hy eerst tot een stede- ende lantsheer ontfangen is; ten anderen male als hy oirloghen moet om sijn stede, lant ende ondersaten te bescudden van onrecht ende ghewelt; ten dorden als hy op een overzeese reyse van des paeus of keysers weghen ghedaghet is of gheropen; ten vierden als hy in enen strijdt, die hy voir sijn ondersaten vecht, ghevanghen wort; ten vijften als hy wttrect om sijn ende sijnre ondersaten vriheden ende rechten te verantwoirden of meer hantvesten ende vryheden te verwerven ende te vercrighen; ten sesten als hy selve hylict, of sijn outste kint of sijn broeder of suster. Ende in allen voirs. poynten so is ygelic, die inden lande ghegoet is, effen ghelijc verbonden den heer subvenci te doen, als yghelic by reden wel verstaen mach. Desghelijcs is yghelic sculdich ende verbonden steden ende sloten te helpen houden, dair hy in woent of belegen wort, ende hem selven dairvoir in aventuren te setten. Item so sijn die steden sculdich te gheven haren heer, als hy hem bidt, na inhout hairre bescreven rechten, op dat dair bescreven rechten of sijn. Ende is inder steden rechten dair niet of bescreven, so sal yghelic gheven na sinen vermoghen ende na sijns heeren eysch, ende na dat sijn last ghelegen is. *a*) Ende die here is sculdich sijn consciencie te bewaren, ende te voirzien dat hy sijn ghetrouwe ondersaten mit gheenre beden en belaste, ten doet hem nootsake van enighen pointe voirs. Dat bewijsde goede grave Willem van Hollant, doe hy, bi informacie sijnre raden op die tijt, sijn steden ende ondersaten dede comen by hem *b*), ende bad [*A. bl.* 230] IIIIe vraghe nota. vanden here bede te gheven. grave Willem van Hollant.

a) S. ende dat int landt geleghen is.

b) S. dede comen by hem tot..... ende badt.

Digitized by Google

hem om Xc. ℔ Holl.; en sijn goede ondersaten antwoirden hem, dattet te cleen was hemluden haren heer te gheven, ende wouden hem gheven Xm. ℔. Ende als die goede heer dat hoirde, verdroech hy hem der beden, ende seide, dat sy dat goet selve hilden ende bewairden, sy souden hem wel bystaen, als hijs te doen had. Mar hy had wel ghelesen, dat Aristoteles Alexandro ghescreven had in *regimine principum* [1]), als dat hy sijnre ondersaten goet sparen soude, ende dat soude sijn scat wesen. Echt so was die heer so doghende, dat die bewisinghe sijnre werken hem dede toegheven den naem van eeren, dat men hiet *goede grave Willem.*

Ve vraghe. Die vifte vraghe is: Off die lantsheer verbonden is sijnre steden, lant ende luden hair beclachten aen te nemen ende die te verantwoirden? desghelijcs off die ondersaten verbonden sijn, so wanneer die heer begheert, viantscip mit hem aen te nemen ende te ontseggen wie hy wil? Die antwoirde is: wanneer steden, lant ende ondersaten begheren aen haren heer, dat hy viant worde yements om haren wil, dan sullen sy hem overgheven bescreven alle poynten hairre beclachten. Ende die heer sal mit sinen raden dan wijslicken overzien ende verstaen, ofsi mit recht ende reden daden. Ist dat hijt so bevint, dan sal hy daghen houden mitter wederpartien, ende doen hem onderwysen dat sy onrecht hebben, ende begheren [*A. bl.* 281.] dat sy dat onrecht oflaten ende beteren. Wair si dat niet doen en willen, so is die here sculdich dat onrecht over hem te scriven ende te claghen; ende bliven sy noch dair tenden in hairre pompen *a*), hy is sculdich dat onrecht mit sinen on- [*Ontbr. bij A.*] dersaten ende vrienden te wederstaen. Want Catho [2]) seit:

Catho. *pugna pro patria, iusiurandum serva*, dats te segghen: men sal vechten voir sijn vaderlike erve ende om te houden dat ghezworen recht.

[*A. bl.* 281.] Desghelijc is die heer sculdich synen steden ende ondersaten te kennen te gheven die saken sijns onvredens ende torens, als hy enige last van oirloghen mitten anderen heren of landen aennemen wil. Ende vinden sy hairs heren zaken gherechtich, sy sullen hem bystant doen mit rade, mit live ende mit

a) Aldus B. Wellicht „propoisten." (verg. bl. 31, reg. 8 en 9.)

[1]) Deze plaats is door ons niet gevonden. Vg. Maerlant, Heiml. d. Heiml. vs. 135 vlgg.
[2]) Dion. Catonis breves sent. n⁰. 30, 28.

Digitized by Google

goede. Sijn sijn zaken onrechtich, sy sullent hem bescheideliken onderwysen, ende mit sinen rade so hem informeren dat hijt oflate, ende beschickent mit wijsheden dat hy mit sinen vianden tot sijnre meester eer verzoent worde. Ende wairt dat hy dat niet doen en wilde ende by synen raden ende steden niet werken, so en sijn sy niet sculdich mit hem enich oirloech aen te nemen, mar si sullen hem dienst weigheren. Ende blijft die here dairnae in sinen quaden propoist, ende hy sijn wederpartye mit onrecht overvallen wil, ende sijn ondersaten mit ghewelde becrachticht ende dwinghet in synen oirloghe te trecken, so sullen sy dat Gode te kennen gheven, dat sy hairs ondancks dair trecken, mit meeninghe nyement *a*) te misdoen, connen sy, ende wesen dairop zeker van behoudenisse hairre zielen. Men leest exempel [1]), [*Ontbr. bij A.*]
dat *b*) in conincks Willem tyden, ghebieder des Roems rijck, Exempl.
grave van Hollant, die Vlamingen mit alle hairre moghen verhieven ende versamenden om te trecken in Zeelant ende dat te winnen off te scenden, dair die cronijcken van Hollant wel of inhouden. Ende coninck Willem was op die tijt tAntworpen op een dachvert, ende greve Floris sijn broeder lach in Hollant ende vernam die sake, ende vergaderde sijn vrienden ende toech dairmede haestelic in Zeelant tot Westcappelen. Ende als die Vlamingen overquamen ende som ghelandt waren, tooch grave Floris hem teghen ende streedt mit
hem ende wan die strijdt. Doe dit opset in Vlenderen eerst ghe- nota.
maect was, haddet vernomen een heylich vader, die Gode oetmodeliken *c*) bad dat hy niet en verhenghede *d*) dat die grote manslachte gheschien soude. Die heylighe man wort gheantwoirt aldus: *sine superbos humiliari*, dats te segghen: wes tevreden dat die hovairdighe vernedert worden. Drie daghen

a) B. yement.
b) S. Men leest inden..... dat [De ontbrekende woorden zijn weggescheurd.]
c) S. oetmoedeliken.
d) De woorden „dat hy niet en verhenghede" ontbreken in B.; zij zijn ingelascht uit S.

[1]) Dit verhaal is ontleend aan het Biënboek (II. 2. § 4 en 5.) en merkwaardig omdat Thomas van Cantimpré leefde ten tijde der hier beschreven gebeurtenis, zijn werk slechts eenige jaren na den slag van Westkappel schreef, en beweert het bericht, middellijk althans, uit den mond van gravin Machteld te hebben. Dat de vrouw eene Middelburgsche was, vermeldt Thomas niet, maar hij zegt, dat zij het door haar verhaalde als waar verzekerde op hare zaligheid.

Digitized by Google

nadat die strijdt gheweest had, quam vrou Machtelt, coninck Willems ende grave Floris moeder, ter steden dair die strijd hadde gheweest ende tfolc versleghen lach, om die ghene, die noch leefden, in ghenaden te nemen. Dair sy in den weghe vernam een rijck salich wijf van Middelburch, die aldair quam om de doden te graven ende die ghewonden, die noch leefden, te troesten ende te laven. Ende dat selve wijf had dairtevoiren om dier saken echt aldair gheweest, die der gravinnen vertelde, hoedat, als sy tevoren aldair gheweest had, een zeer ghewondt man ende riep hair an *a*) mit screyender stemmen, dair sy toe ghinc, ende leide sijn hoeft in haren schoet ende troesteden in Gode ende dat hy God in sijnre herten houden soude ende sijn ziele ende lijf in sijnre ghenaden bevelen. De ghewonde hief op sijn handen tegader ende sloech sijn oghen inden hemel ende seyde: Heer God, du kennes dat ic hier mijns ondancx ghecomen ben mit meningchen niement te misdoen an live noch an goede. Ende ic ben also ghequetst dat ic sterve. Ic vergheeft hem diet mi ghedaen heeft, opdat God mi in sijnre ghenaden ontfanghen moet. Ic begheer dat wairde lichaem ons Heren tontfanghen, ende al ist dat ic des derven moet, ic hoep dat mijn ziel dairmede ghespyset is. Ende dien *b*) cruuste hy hem ende bleef doot. Ende als hy den gheest gaf, sach si wt sinen monde comen een voghelkijn van onsprekeliker schoenheit mit roke van wonderliker soeticheit, ende vloech te hemelwairt.

[*A. bl.* 231.] Ist dat die heer vindt die saken sijnre ondersaten onghe-rechtich, hy sal hem ghebieden dat off te laten, ende sal hem helpen, dat sy mit haren vianden versoent worden tot hairre meester eere ende oirbair.

Dit is dat ander capittel des eersten Tractaets.

Omdat die heer tslans die wairdichste ende overste is, want hy die rechten ende vryheden te gheven heeft, so sijn moghelike die eerste redenen van hem gheweest; want Aristoteles seit: *a digniori semper inchoandum est*, dats

a) S. een seer ghewont man hair anriep.
b) S. mit desen.

Digitized by Google

te seggen: altoes sullen alle redenen vanden wairdichsten aenbeghinnen. Een ander reden is, want die heer is sijnre ondersaten spieghel ende exemplair, dairom dat die heer nota. sculdich is hem te bewysen van zeden ende maniren als hy wil dat sijn ondersaten sijn; want dair staet gescreven, ende het is een ghemeen woirt: *qualis dominus talis servus, qualis pater talis filius, matrem sequitur sua proles*, dats te segghen: so die heer is so is die knecht, als die vader is so is die soen, ende die dochter volcht dick der moeder aert. Dat die ondersaten veel volghen hairs heren zeden, wortmen ghewair an des heren hantiringhe ende werken, dair hy hem in oeffent; want oeffent hem die heer inder doghet ende in goeden leven ende dient Gode, so sijn sijn dienres rechtvairdich ende hebben vreese, die oirspronc is alre wijsheit, dair Salomon of seit aldus: *inicium sapientie timor Domini* [1]), dats Salomon. te segghen: ontsich des Heren is aenbeghin der wijsheit. Ende des heren dienres doen recht ende vonnes, ende die ghemeen luden ende ondersaten des heren worden rijck van aertscher haven, omdat mense boven recht niet en belast, ende worden salich, mits dat si hem spieghelen an haren heer ende aen hem exempel nemen ende oeffenen hem in goeden werken.

Ende omdat een lantsheer die nutscapen, oirbaren ende profyten sijnre steden, landen ende luden alleen by hem selven niet besorghen en mach, noch hair lasten voirhoeden, [*A. bl.* 282.] dair veel redenen toe dienen, ende hy in sinen eede ghelooft alle saken in sijnre steden te gheschien by rechte ende byder bester reden ende by rechtvairdigher bescheidenheit, dairom is hy sculdich, rechtevoirt tenden sinen eedt, te ordineren dieghene, die hy bevele sijn steden ende luden te regiren ende te bewaren den eedt die hy ghedaen heeft, upten eedt die sy sculdich sijn te doen, als sy dairtoe ontfanghen sullen worden, ende na dat der steden recht dairof inhout; welke personen sijn alrehanden van diensten ende namen.

Want die eerste ende overste van hem dat sijn stedehouders des heren; ende heeten rechters, ende sijn dieghene, die van allen saken recht eysschen ende die yghelicken,

---

[1]) Proverb. I. 7, IX. 10. Verg. Psalm. CX. 10.

Digitized by Google

dies gheert, sculdich sijn te helpen tot synen recht; ende deser is nader steden rechten twee, als bayliu ende schout.

Andere sijn, die tot vermaninghe des rechters trecht van allen saken, die voir hem comen inder vierschair, twisschen twier personen talen, als des eysschers ende antwoirders, mit vonnissen wysen op haren eedt; ende heeten scepenen.

Die dorde manire van personen inden recht sijn luden, dien van des heren ende sijnre steden rechts weghen bevolen is der steden goede te bedriven ende te regiren op haren eedt, totter steden ende ghemeenen poirteren meesten oirbair ende profijt; ende hieten burghemeesters.

Die vierde manire hieten raden, ende sijn dieghene, dien op haren eedt bevolen wort der steden ende ghemeen poorteren te voirsorghen ende te raden, dat alle zaken der steden by haren rade gheordineert worden ende beschict ter ghemeenre oirbair.

Die vijfste manire dats een secretarius der steden, dats te segghen een heymelic clerck, dair gheen heymelicheden der steden voir verburghen en sullen bliven.

Ende dese voirghenoemde des heren ende sijnre steden dienres sullen wesen alsulke manire *a*) van personen, als Jetro, Moyses zweer, riet Moysi aen te nemen om die kinder van Isrel dairmede te regiren, als hy tot Moyses seide, ghelijc ghescreven staet inder bibel inden boeck van *Exodi* in den [*Ontbr. bij A.*] xviij^den^ capittel [1]): *elige tibi viros potentes de omni plebe, timentes Deum, in quibus est veritas et qui oderint avariciam, et sic levius tibi erit partito onere*, dats te segghen: Moyses du sulste kyesen ende di aennemen, om die kinder van Isrel dairmede te regiren, van allen gheslachten machtighe of moghende luden, godvruchtighe, wairachtighe, ende die haten die ghiericheit; ende du sultet dan veel te lichter hebben, als dijn last aldus ghedeelt is.

Exodi XVIII^0^.cap^o^. [*A. bl. 282.*]

Moghende sullen sy wesen, die trecht aen handen hebben ende lant ende luden bevolen is te regiren. Dat inden eersten te verstaen is, dat sy moghende sullen wesen hairre leden, ende

a) B. mannen.

[1]) Exod. XVIII. 21.

Digitized by Google

volmaect ende onghemenct van hairre menschelicheden, dairof ghescreven staet in *Levitico* cap. XXI [1]) aldus: *non accedet ad ministerium cecus, claudus, symus, pede fractus atque manu, gibbosus, lippus atque iugiter scabiosus*, dats te segghen: hy en sal gheen diensten van eeren voeren, die blindt is, crepel, die opghedruckte nose heeft, die manck is, die lopende off verlijpte oghen heeft, die die buyl opten rugh draghet ende die van aerden altoes rudich of scurrift is. Ende dit ghebiet echt die meister inder naturen Aristoteles ende seit aldus: *cave ab illis quos natura notavit*, dats te segghen: wachte di voir dieghene, die die nature kenlic ghemarct heeft ende gheteikent. Dits die reden, want si sijn altoes van felre aert ende gronde dan ander lude. Dat tughet Aristoteles ende seit aldus: *animae sequuntur corpora, claudus igitur corpore clauda mente*, dats te segghen: die ziel volghet den lichaem, daerom wie hinckt anden lichaem, hy hinct ander zielen. Noch seit Aristoteles *primo Ethicorum: non est omnino felix qui est specie turpissimus*, dats te segghen, dat hy niet al salich ende doghende is, die in sijnre ghedaenten lelic is ende onhebbelic. Ten anderen is te verstaen, dat sy sullen wesen moghende, dats machtich, mits bystant vanden here ende dat hyse starct, off van vrienden ende maghen, dat sy trechi starken moghen, dattet an yghelic ghelijc bewairt sy, an den misdadighe dat hy naeden recht betere, an denghenen, die mit recht onnosel bevonden wort, dat hy sijnre onscult ende doecht gheniete ende mit onrecht niet overvallen en worde. Ten dorden is te verstaen, dat si sullen wesen moghende van aertsche haven, dats te segghen rijck, opdat hem gheen noot en sy, om daghelix ghewin wil ende om hairre neringhen, recht onghevordert te laten, opdat sy in haren eeden niet beschaemt en worden. Hierom segghen der steden hantvesten *a*), dat niement scepen ten Briel wesen en sal, hy en sy ghegoet tot X ℔ grooten of dair boven. [2])

[*Ontbr. bij A.*] Levitici XXI°. cap°. nota. Aristoteles. nota. Aristoteles. [*A. bl.* 232.] [*A. bl.* 233.]

Godvruchtich sullen des heeren dienres wesen, want Enoch die philosophus seit: *timor Domini sit negociacio tua, et veniet tibi lucrum sine labore*, dats te segghen: heb die

[*Ontbr. bij A.*] nota.

---

a) S. inden LXV poynte.

[1]) Levit. XXI. 18—20.

[2]) Handv. van 1342, a. 65 (v. Alkem. II bl. 31).

Digitized by Google

vreese Gods in dijnre harten, ende dy sal gheluc aencomen sonder arbeit. Een ander seit: *qui Deum timet, omnia timent eum*, dats te segghen: die Gods ontsiet, alle ander dinghen ontsien hem. Item die vreese Gods en verhenghet gheen onrecht noch onduecht mit voirweetscip te gheschien.

Exempl. Men leest van enen coninc [1]), die altoes die vrese Goods in sijnre harten hadt, ende ontsach dat oirdel ten joncxsten daghe te mael seer, ende diende Gode ende regierde sijn rijck mit groter wijsheit. Die enen broeder had, dien hy gharen tregiment van sinen rijck bevolen had, opdat hy te lediger mocht gheweest hebben Gode te dienen. Mar om die rokeloesheit sijns broeders ende omdat hy so luttel vresen had, en dorst hijs hem niet bevelen. Die broeder quam tot eenre tijt te hove biden coninc, dien hy altoes vant bedruct van herten ende zwair van ghelate. Hy vraechde wat die sake ware sijnre drucheit. Die coninc antwoirde, hy soudet wel vernemen namels. Dairnae als die broeder dat vergheten was, dede die coninc op eenre nacht die buzune blazen voir sijns broeders camer, ende het was dair een custume, voir wies dore die buzune tsnachts [luudde] *a*), hadde des anders daghes een dach vanden hoechsten rechte. Die broeder wort mit groten anxt bevaen ende al sijn ghesin mit hem. Ende die coninck hilt hoff, ende had doen bereden in die zale costelic, ende hi dede die broeder halen ende setten in enen vergulden zeetel over enen groten put mit viere, ende deden ommehanghen mit costeliken ghewaden, ende over sijn hoeft hanghen een bloet zwairt an enen cleynen zyden draet, ende dede costeliken voir hem rechten van alre ghenuechte van spysen ende dranck, ende alle ghenuechte voir hem hantiren van zanghe ende spele. Die broeder en verloech hem niet doir enighe sake. Die coninc vraechde, wairom hy hem niet en verblyde in sulken vroliken staet. Die broeder antwoirde: ic en mach mi niet verbliden,

a) Dit of een dergelijk woord, door den zin gevorderd, ontbreekt in B.

[1]) Dit verhaal, dat in veel eenvoudiger vorm ook voorkomt in het Solacium ludi scacorum (III. 7), is blijkbaar niet daaraan, maar wellicht aan de Gesta Romanorum (c. 143) ontleend, waarin het veel meer versierd is en ook de bijzonderheid omtrent het blazen der bazuinen voorkomt. Tusschen het verhaal der Gesta en dat van Jan Matthijssen is echter nog zooveel verschil, dat men geneigd is te gelooven, dat deze laatste nog een andere bron gebruikte. In het Solacium wordt de koning Dionysius rex Ciciliae genoemd.

Digitized by Google

want die bezunen des doots in mijn oren gheluut hebben, ende ic zie mijn doot voir mijn oghen, een zwairt hanghende boven minen hoefde, beanxt dattet mi doirvallen mocht, een groet vier onder mi, val ic dairin, ic verbrande. Die conink sprack: broeder, also ist mit mi; die anxt des doots doet mi so groten vair. Want ic en can niet weten, wair, wanneer of hoe ic sterven sal, ende en bin niet sekeres dan die doot, ende die buzunen des strenghen ordel Goods luden altijt voir mijn oren, sodat ic mi nymmermeer verlachen en mach noch verblyden. Ende die coninc ontfinc sinen broeder in ghenaden, ende hy bleef altoes volstandich in die vreese Goods, ende die coninc beval hem sijn rijck te bewaren. Ende die broeder quam an gheluc zonder arbeit, ende die coninc bleef altoes onledich inden dienste Goods. Ende wie ghenoch hebben wil, die sal hem Goods vresen; want *timentibus Deum nichil deest* [1]), dat is: die Goods ontsien en ghebreect niet.

Item wairachtich sullen des heren ende steden dienres wesen; want loghen is fundament van allen oneersamicheit ende oirspronc van meeneedicheit. Ende alre oneersamicheit mach raet worden sonder loghen. Men leest van een groot lantsheer, die had III broederen van wtnemender oneersamicheit ende quaden maniren. Want die een was een voiraet, die ander een dieff, die dorde een loghenair. Dese goede heer was seer begaen, hoe hy dese oneersamicheit mocht van sijn broederen verdriven. Ende hy sprac enen wysen philosooph, by welkes rade hy maeckte vanden voiraet sinen hoofmeester; ende die adt so langhe ende verslinde, dat hy ten lesten leefde by al te cleynen spyse. Den dief maeckte hy sinen rentmeester; ende die stal ende vergaderde also veel gelts, dat hy ten laetsten dair onghenuechte in creech, ende bewijsde voirt altoes sinen heer al dat hem toebehoirde. Mar totten loghenair en vant hy gheenen raet. Hy loech altoes, ende bracht lant ende luden in groter twist ende vyantscepen. Die loghenair heeft groot ghelijc mitten duvel, want die liecht van naturen. Dairof staet ghescreven: *mendax est* [2]), dats: hy is loghenachtich. [*A. bl.* 233.] nota. [*Ontbr. bij A.*]

Item sullen des heren ende der steden dienres haten ende [*A. bl.* 233.]

---

[1]) Psalm. XXXIII. 10.

[2]) Ev. Joh. VIII. 44.

Digitized by Google

scuwen ghiericheit; want het is een ondoecht ende sonde, dairmen by valt ende coemt tot groter scaemte ende in gro-
[*Ontbr. bij A.*] ten zorghe van verliese zielen, lijfs ende goets, overmits dat hair toechsel is ghenuechtelic cryghen tydelike goeden, dair een nymmermeer off en coemt tot een eynde sijns begherens.
Avaricia. Want Aristoteles seit: *avaricia est bonorum temporalium insaciabilis appetitus*, ghiericheit is der tijtlike goeden een on-
[*A. bl. 238.*] versadelic begheren. Men vindt gheen sonde, die meerre
nota. ondoghet ghewrocht heeft ende noch daghelix werket. Want
[*Ontbr. bij A.*] si dede Judas onsen Heer God Jhesum vercopen, verraden ende ter doot brenghen, ende dat hy hem selven verhinck.
[*A. bl. 238.*] Ende huden des daghes is si oirspronc van allen quaden faiten, die ghescien, diefte, moirt, cracht, verraet, verghiffenisse &c. Ende hair aert ende nature is, so wie dairmede begrepen wort, en canre niet of ontslegen worden; want hoe si wordt ouder inden mensche, hoe sy meer in hem ghewortelt wort ende gròyt. Dairof staet ghescreven: *cum omnia in homine senescunt, ipsa sola avaricia iuvenescit* [1]), dats te segghen: als alle saken inden mensche clinghen, verdorren ende te niete gaen, so bloeyt die ghiricheit alleen, ende ryset ende meerret. Ende watmen dairmede cryghet, pleech garn qualic te varen. Ende oic ist dick gheseit hier te voren: qualic ghewonnen, qualic verloren.

bailiu. Die principael ende overste dienre des heren heet naden ouden haircomen *a*) bailiu, dats in Latine: *prepositus, quia post dominum debet teneri et preferri ceteris servitoribus in honore*, dats te segghen: dat die bailiu voir allen anderen dienren, na des heren, gheëert, ontsien ende gheacht sal wesen, omdat hy is *vicarius*, dat is stedehouwer des heren. Ende als hy inder vierscharen te recht sit, so ismen van rechts weghen sculdich te heeten heer rechter: *heer*, omdat hy stedehouder des heren is, ende *rechter*, omdat hy bedencken sal sijns eedt ende ygheliken recht doen. Ende in anderen landen hietmen *potestaet*, omdat hem die moghentheit des heren bevolen is. Ende als hy gheset wort van den here *b*) van den voirghenoemden dienste te bedriven, sal hy der steden eenen eedt

a) S. na custume slants ende naden ouden haircomen.

b) S. Ende dese baeliu, nadat hy der steden sijns heeren bevel ghetoocht heeft.

[1]) Augustini serm. ad Herem. XLVIII.

Digitized by Google

doen, na inhout der steden hantvesten *a*) [1]), mit opgherecte vingheren, ten heilighen, eer hy hem bewinden sal recht te doen of vonnes te vermanen binnen der steden. Welken eedt der stede scepenen-borghemeester hem steden ende voirsegghen sal te zweren aldus:

des bailiuus eedt.

Dat zweer ic, bayliu ten Briel te wesen, mijns heren ende der steden recht te bewaren, yghelic, dies gheert, recht ende vonnes te doen naden rechte van der steden, der steden rechten ende vryheden in allen poynten onverbroken te houden, ende dairjeghens niet te doen. Dat en sal ic laten om lief of om leedt, noch om ghiften, noch om mieden, die men mi gheven mach of doen gheven, bieden mach of doen bieden, noch om gheenrehande zake wil. So help mi God ende alle sijn heilighen. Amen.

Ende want den bayliu also wel bevolen is vanden heerlicheit te bewaren trecht te landewaert als inder steden, so heeft die heerlicheit gheordineert enen daghelixsen rechter, onderdienre des heren ende des bailiuys, vander heerlicheit weghen, ende diet recht besit van daghelixse saken, als die bayliu selve ter vierschair niet en is off als hy hem die vierschair in sijnre yeghenwoirdicheit beveelt ende trecht te bewaren; opdat ymmer niet en gheschie, dat der steden recht teghendraghe of dair die heer of sijn overste rechter in beschaemt worde. Ende dese daghelixse rechter heet na custumen ende ouden haircomen schout; diewelken, als hy der steden ende tghe- schout ende
rechts sijns heren bevelinghe ghetoecht heeft vanden dienste sijn eedt.
voirs., sculdich is te doen der steden enen eedt ten heylighen, die hem der steden scepenen-borghemeester steden ende voirsegghen sal te zweren, schout ten Briel te wesen in alre manieren als die bailiu zweert bailiu te wesen, ende voir bewijst is, na inhout der steden recht *b*).

[*A. bl.* 234.]

Wt des rechters eedt machmen bekennen, dat hem wel toebehoirt statelichede, dats dat hy wesen sal abel ende cuysch van ghehoude, lastich van ghelate, singulair van gheselscap; want hy is des heren stedehouder. Item sal hy wesen ghestadich ende eenvoudich, dats dat sijn woirden sijn werken

---

a) S. inden XIsten poynte.

b) S. inden XIsten poynte voirgenoemt.

[1]) Handv. van 1342, a. 10 (van Alkem. II bl. 25.).

Digitized by Google

ghelikenen sullen; want *vir duplex animo inconstans est in omnibus operibus suis* [1]), dats te segghen: dat een dubbel man van sinnen is in al sine wercken onghestadich. Ende onghe-
[*Ontbr. bij A.*] stadicheit is een al te vuylen onduecht. Dair Boecius of spreket
Boecius. aldus: *quid constancia lucidius, quid inconstancia nequius* [2]), dats te segghen: wat is edelre dan ghestadicheit ende boeser dan
[*A. bl. 234.*] onghestadicheit? Item sal die rechter wesen coilsinnich, ende hem wachten voir gramscip ende torn, opdat hy wt hitten sijns bloets ende toorn sijns herten nyement en overvalle mit
Iacobus apost. onrecht; want sint Jacop die apostel seit: *ira viri iusticiam non operatur* [3]), een gram man en werckt niet die gherechticheit
[*Ontbr. bij A.*] Gods. Men leest van Alexander die grote, hoe hy op een
Exempl. tijt so gram ende toirnich was op een van sinen ridderen, dat hy hem dede knyelen ende souden hebben doen onthoefden. Ende als die goede wyse ridder sach, dat hy ymmer sterven soude onverdient, riep hy mit luder stemmen anden conink: *appello*, dats te segghen: heer coninc, dat vonnes beroep ic. Als die coninc dat hoirde, vraechde hy, tot wien hy dat vonnes beriep; off dair een meerre heer wair dan hy. Die ridder seyde: heer, als ghy toirnich sijt en sydi uwer bescheidenheit uwer sinnen niet machtich, noch utselfs niet ghelijc, als ghy coilsinnich sijt. Aldus sijt ghi meerre heer, als ghi ghesaet sijt ende niet toirnich en sijt, dan als ghy toirnich sijt. Hierom appelleer ic ende beroep dat vonnes van Alexander den grammen ende verstoerden heer ende sijns tselfs onmachtich tot enen meerren heer, als tot Alexander als hy ghesaet, coilsinnich ende zachtmoedich is ende bescheidenheit sijnre zinnen selfs machtich. Als dit Alexander hoirde, versinde hy hem selven ende vercoilde, ende dochte, dat die goede wyse ridder
[*A. bl. 234.*] wair seyde, ende vergaf hem synen evelen moet. Item sal die rechter wesen ontfermhertich ende goedertiren denghenen die, om last ende nootsaken wil hem selven te bescudden, brokich worden, ende niet uut inghesetter ende voirdachter quaetheit en misdoen; want die in sulke manire comen tot brueken, al wairt van manslachte of desghelijcx, en verboren niet altoes hair lijf. Men is echt van Goods ende rechts weghen sulken

---

[1]) Ep. Jacobi I. 8.
[2]) De disc. scholarium c. 3.
[3]) Ep. Jacobi I. 20.

Digitized by Google

personen sculdich gonstich te wesen in haren recht ende hem te helpen lichten, als die wairheit dat bevonden heeft. Dairom seit sinte Jacob die apostel: *iudicium sine miserecordia illi qui non fecit misericordiam* [1]), dats te segghen: recht sonder ghenade hoirt hem toe, die gheen ghenade en doet. Dairuut datmen wel verstaen mach, dat die partie, die misdaen is, toebehoirt die toecoemste aen te sien ende goedertiren te wesen ende ghenade te doen. Ende al wairt dat *a*) een ondadich man uut inghesetter voirsienicheit boesheit ghedaen had, dair hy om mit recht ende vonnis vellich sijns lijfs ghewijst wair, nochtans als die rechter dien sal doen rechten, so sal hy medoghen mit hem hebben, also dat hy des bedruct sal wesen ende hem dat leedt laten wesen, dat hy die doot verdient heeft, ende sal die misdadighe troesten mit goeden vriendeliken godliken leeren, ghenade te begheren an Gode ende sijnre Lieve Moeder, ende dat hy in gansser hope altoes sy behouden te wesen ende ten ewighen leven te comen. [Ontbr. bij A.] Jacobus apost. nota.

Item sal een rechter altoes hebben kennisse sijns selfs cleenhede ende bedencken, dat sijn moghenthede hem niet en coemt dan van Gode ende van die ghenade sijns heren, die hem sijn stedehouder ghemaect heeft, ende wachten hem, dat hy niement en overvalle mit onrecht, hoe onvermoghende hy sy; want als hy vergheet sijns tselfs cleenhede ende sijnre ofcoemste ende denct alleen op die grootheit, dien hem sijn heer verleent heeft, so is hy seer ghevreest te wyken vander gherechticheit. [A. bl. 234.]

Mer die rechter sal ghedencken der leeren, die Seneca seit: *memento tu, qui praees hominibus, quod Deus tibi praeest in celo*, dats te segghen: dat een rechter sal bedencken, dat God van hemelriken sijn rechter wesen sal, ende die rechter sal hem veroetmodighen ende dancken Gode tot allen tyden. Ende wair hi dat niet en doet, mer is so onghenadich, dat hy tghemeen ghebet teghen hem heeft, die is seer ghevreest mit hude ende hare ter verdomenisse te varen. Ghelijc [2]) die onghenadighe rechter dede, diewelke tot eenre tijt uut sijnre stede ghinc tot een ander statwairt om te rechten, dair hem [Ontbr. bij A.] Exempl.

a) B. dan.

[1]) Ep. Jacobi II. 13.

[2]) Ditzelfde verhaal vindt men in Tijl Eulenspiegels wunderbarliche und seltzame Historien, onder n°. 94 der ed. Franckfurt a/M. 1580. Tijl, die hier zelf de hoofdpersoon is, verschalkt echter den duivel nog.

Digitized by Google

inden weghe volghede die duvel, dat die rechter wel marckede ende hadden wel ontsleghen gheweest. So dat hem inden weghe ghemoete een man mit twee varken an een snoir, ende die varken ontspronghen die man in een zudde, sodat die man uut gramscip seide, dat hy wilde dat die duvel die varcken hadde. Als die rechter dat hoirde, sprac hy den duvel toe aldus: die man gheeft dy die twee varken, nemse ende vair dairmede wech. Die duvel seide: al spreect dat die man, hy en meents niet. Die rechter ghinc voirt ende vant inden weghe een wijf, die een zeer pijnlic ende moelic kint hadde, ende sprac totten kinde: ic wilde di die duvel haelde. Die rechter sprac totten duvel: sich, dat wijf ghant dy hair kint, nemt ende voirt wech. Die duvel seide: hair moederlike herte en meents niet. Ende die rechter ghinc voirt ende ghinc der steden, dair hy rechten wilde; ende altoes volghede hem die duvel. Als die rechter inder stat quam, ende men hem ghewair wort, riep alle mensche uut meninghen sijnre herten ende baden Gode, dat hem die duvel halen moste. Ende die rechter zweech; mer die duvel sprac hem toe aldus: nu is die tijt omghecomen, dair ic dy om ghevolghet hebbe; du moetste mit mi ter ewigher verdomenisse. Die rechter sprac: wairom soutstu di mijnre meer onderwinden dan der varcken oft kints? Die viant sprac: die luden spraken ende si en meendens niet; mer alle dese luden ghemeenlic biddent, meenent, ende ropen dairom an Gode om dyne onghenaden wil; dairom so verhenghet God, dattie mede sulste ter steden der onghenaden. Ende mittien greep hy hem, ende voerden mit ziele ende mit live ter ewigher verdoemenissen.

Exempl. Romen [1]) was voirtijts *caput mundi*, dats thooft vander warelt, ende hadden al die warelt onder hem, ende omdat si in die grootheit ende moghentheit bliven souden, so deden sy maken al te groten ronden tempel, die sy hieten pantheon, dat bediet *toti dii*, dats al die goden. In desen tempel hadden si doen maken een afgod, ende van elke provincie der warelt hadden si doen maken een afgod, die sy noemden elcs van sijnre provincien. Ende die hadden si doen maken also, dat elc sach den Roemschen afgod recht aen als sinen oversten, ende wanneer enich lantscip inder warelt rebel was, so wast

[1]) Een soortgelijk verhaal vindt men in de Gesta Romanorum c. 186.

Digitized by Google

ghemaect mit nygromansyen, dat die afgod van dien lande keerde den afgod van Rome den rick toe, in een teiken, dat die van sijnre provincien die van Romen ofghegaen waren ende contrari; ende so senden die van Romen derwert ende bedwonghen dat lant weder. Tot eenre tijt creghen die van Romen al te groot behagen inden toren ende vraechden enen wysen wive, die inder stad was, gheheeten Sibilla, hoe langhe die tempel staen soude. Die antwoirde aldus: *donec virgo pariat*, dats te segghen: ter tijt toe als een maghet een kint wint. Ende als die Romeynen dat hoirden, seiden si: *ergo stabit in eternum*, dats te segghen: so sal hy ewelic staen; ende screven desen tytel anden tempel: *turris eternitatis*, dats te segghen: die toren der ewicheit. Ende als onse Here God Christus gheboren wort, schoerde die tempel.

Die Romeynen [1]), die altoes begheerden die overste der warelt te bliven, hadden dicwijl ghelesen, hoe seer si gheplaecht hadden gheweest voirtijts om hairre verwaentheit willen, ende om te voirhoeden, dat sy om dier sonden wil ymmer niet gheplaecht en souden wesen noch beroeft worden hairre zeghen ende moghentheden, so hadden sy gheordineert, dat so wanneer dat die gheenre een, die hair oirloghe voirde, ghestreden ende ghewonnen had ende victorie ghecreghen over die vianden, so setmen in enen gulden waghen, ende men dede alle die ghevangen voir hem leeden ghebonden an malcander, ende die voir hem driven; ende opten waghen sat altijt by hem een oudt wijs Romeyn, ende die sloech altoes dien here mitter hant an sijn wanghen ende vermaende hem, dat hy hem selven kende, ende dat hy docht dat hy stervelic wair, ende gave den goden loff, opdat die Romeynen by sijnre verwaentheden niet gheplaecht en worden noch beroeft van hairre victorien. Exempl. de praesumptuositate.

Byder voirs. materien is die eerste vraghe: Want voir gheseit is, dat een rechter zweren moet der steden rechten te houden &c., off des heren ghenaden ende goedertirenheit byder ondeugender ende scalker raden worde verwandelt in tyranscip, ende die heer ghebode synen rechter onrecht te doen of enen boven der steden rechten te belasten ende te crachtighen off yemende recht te weigheren, of dat een rechter dede teghen der steden recht ende niet en wist, dat hy onrecht dede — of des heren ghe- [A. bl. 234.] nota. een vraghe. [A. bl. 235.]

[1]) Het verhaal van den triumfator wordt met allerlei variatiën in de Gesta Romanorum, c. 30 en 252, en bij Holkott gevonden, maar schijnt toch door onzen schrijver aan een andere bron ontleend, of anders omgewerkt te zijn.

Digitized by Google

bot of die onweetscip des rechters eedt ontsculdighen soud ende die rechter dairmede soude moghen verantwerden hem
antwoirde. van meneedicheden? Die antwoirde op dat eerste poynt deser vraghen is, dat des heren ghebot niet verantwerden en mach des rechters ziel ende eer, als hy dairom onrecht ende jeghen sinen eedt doet. Die reden is: want, als voir gheseit is, so is die rechter by ghenaden des heren ghecomen tot dien dienste ende staet ter eeren, om te bewaren op sinen eedt den eedt sijns heren, dat hy jeghen sijnre steden recht niet doen en soude noch laten gheschien. Ende dairom, als voirs. is, en sal hy tot bevelen sijns heren overmits der scalker rade gheen onrecht doen, mar sal doen als een prevoest tot Parijs dede.
Exempl. Van denwelken men leest, dat hy tot eenre tijt een van des conincx ghesin verwan mit recht van eenrehande onduechden, dairom dat hy dien bande uut Vranckrijck op sijn lijf; diewelke toech uut den lande wonen by des conincx broeder, dien hy wort sijn camerling. Also dat die coninc tot eenre tijt ontboet sinen broeder by hem te comen te Parijs. Die broeder, die niet en wist van sijns camerlinx last, nam dien mit hem op die reise; ende als die heer quam so nae, datmen Parijs sach, gruwelde hem ende reet an sijn heer ende seide hem sijn ghestant. Die heer docht op sijns tselfs grootheit ende hiet den knecht mede rien. Als die knecht so nae comen was, datmen quam byder poirten, wort hy mit al te groten anxste bevaen, ende viel sinen heer te voeten, hem biddende dat hy wederom trecken most. Die heer antwoirde in sijnre overmoedicheden, dat hy mede rede, hem en soude niet misschien. Die knecht, op sijns heren troest, reet in, ende die prevoest die wist van des heren coemste ende quam hem jeghen ridende, om hem te eeren ende wellecome te hieten mit groten ghesinne, ende trat van sinen paerde ende grotede den heer ende hieten wellecome vriendeliken. Corts dairna sach hy den ghebannen knecht, dair hy toe trat ende vincken. Die knecht riep ghenade an sijn heer, die totten prevoest quam ende bad hem, dat hy den knecht wilde laten, want hy mit hem dair wair. Die prevoest seide hem, dat hy dat niet doen en dorste vanden coninc noch van rechts weghen, hy en most recht doen; want die knecht had sijn lijf verbuert. Die heer en conde anders niet vercryghen vanden prevoest, ende troestede den knecht ende seide, dat hy reet anden coninc ende souden quyten ende verlossen. Binnen dier tijt dat die heer dairwaert

Digitized by Google

reet, rechtede die prevoest over den knecht ende deden hanghen an *Meffecon* [1]), dats die galghe. Die heer quam byden coninc ende vercreech van hem, datmen den man quyte schelden soude; ende die coninck sende anden prevoest mitter bootscap. Als die bode quam anden prevoest, antwoirde hy den bode, dat die knecht gherecht was ende doot. Die bode reet om byden coninc ende seide hem die antwoirde. Des die coninc ende sijn broeder seer toirnich ende tonvreden waren ende deden den prevoest voir hem comen, dien die coninck dede vragen, hoe hy so coen had gheweest, dat hy den knecht had doen doden. Die prevoest seide: heer coninc, ic en dorstet van uwer ghenaden bevele weghe niet laten; want doen ic prevoest wort, dedi mi zweren recht te doen; ende had ic den man niet gherecht, so had ic jeghen u ghebot ghedaen ende jeghen mijn eedt, ende ic had mijn selven in uwen handen ghegeven van mine live ende goede; ende ic heb liever dat ghi mi des dienstes verdraghet, dan ic tot [*A. bl.* 236.] dier last comen soude, off dat ic een rechter soude hieten, ende gheen rechter wesen. Ende die coninck ende sijn broeder bedochten hem ende bleven tevreden. Dien noch niet en ghenuecht der antwoirden, verstae, dat inden rechte ghescreven staet aldus: *bona consuetudo peroptima interpres legis* [2]), goede ghewoente is die alrebeste bediedenisse des rechts. Hoir wes noch ghewoenlic is inder warelt: ist dat een goet man van sinen viant in enen strijdt derneder ghetoghen wort ende ghevanghen gheheyst, stecht hy sijn hant op tot enen teyken sijnre vanghenisse ende verlijt hem ghevanghen, ende *a*) wair hy des anders ghemoede niet en heeft, hy wort meeneedich voir Gode ende eerloos ter warelt, als ment verneemt. Item wijstmen mit vonnissen, beide int scependom ende inder vemen, als een voirwairden looft by sijnre truwen ende in sekerheden ende in rechter eedtstat, lijflicken ten heilighen ghezworen, het sijn in brieven of buten brieven, [S. XXVIII.] die hy niet en hout, wort hem dat bewijst, alst recht is, mit sinen brieven of mit kennissen, dat hy eerloes ende meenedich is. Nu een rechter, die onrecht ghedaen heeft boven sinen

nota.

a) Hier schijnt iets uitgevallen. De casuspositie is, dat degene, die zich gevangen heeft gegeven, wegloopt, zonder „des anders ghemoede".

[1]) Montfaucon, de bekende gerechtsplaats der Fransche koningen.

[2]) L. 37 D. I. 3. Cf. c. 8. X de cons. I. 4.

Digitized by Google

eede om tyrannich ghebots wille sijns heeren, wyse na wtwysinghe sijns naems rechte vonnisse over hem selven, als hy ghemerct ende verstaen heeft, dat een ruter of een ander goet man wert meeneedich bekent, als hy niet en voldoet sijn vanghenisse ende voirwairden, die hy alleen mit teyken gheloeft, ende dat een coepman eerloos wort om voirwairden wil ende verbanden, die hy ghedaen heeft in brieven of dair buten in rechter eedstat, ende en heeft niet ghezworen. Voirwair het wair den rechter beter, dat hy ghetroest wair sijns heren toren te liden, als die prevoest dede, of dat hy sinen heer
[*Ontbr. bij A.*] den dienst opseide, dan meeneedich te worden. Want *melius est omnia mala pati quam falsum iurare*, dats te segghen: hedts beter alle ongenoech te liden, dan meeneedich te worden.

[*A. bl.* 236.] Die ander vraghe is: Hoe menigherhande manire van dienres men behoeft in eenre vierschare, alsmen yemende recht ende vonnis doen doen sal? Die antwoirde is: altoes, hoe cleyn die sake is dairmen of dinghen sal, so moet dair wesen een rechter, te minsten iij scepenen, een clagher ende een antwoirder. Dairtoe, als die ghene, die claghen wil off antwoirden, hem niet en vermet sijns tselfs dingtale te voeren, so moet hy hebben van rechts weghen een taelman, ghelijc na bescreven staet in *Tractatu* 2°. dats int anderde Tractaet of Boeck, welke taelman is inden recht inder steden des claghers of antwoirders. *a*) Ende dit is te verstaen van vierschair ende dingtale, aldair een rechter selve gheen clagher en is noch een eysscher van slechten boeten *a*). Dairom segghen die hantvesten *b*): wat iij scepenen of meer &c, dat sal vaste ende ghestade wesen. [1]) Datmen niet verstaen en sal, datmen niet meer scepenen en behoeft tot enigher tijt om recht ende vonnes te doen; want so wairt te vergheefs, datmen ix scepenen settede, ghelijc die hantveste [1]) biet *c*); mar het is aldus te verstaen, datmen *d*), om daghelix recht van sculde of van slechte smarte te besitten, die heerlicheit consenteert, datmen doen mach mit iij scepe-

die ander vraghe.

a) Deze twee zinnen staan bij S., met inspringende regels, onder de aanhaling uit de Hv. (regel 27 van den tekst), terwijl een daarvoor geplaatst teeken verwijst naar het woord „clagher", in den voorafgaanden zin (regel 18 van den tekst.).

b) S. Dairom seyt die Handtveste inden IIIIen poynte.

c) S. gebiet inden VIten poynte.

d) Dus B. en S. Wellicht te lezen: dat.

[1]) Handv. van 1342, a. 3 en 5 (v. Alkem. II bl. 24.).

Digitized by Google

nen, om, oft ander scepenen waren in bootscapen der steden of andersmede· in nootsaken beladen, dattet daghelix recht dairom niet onghevordert bliven en sal, ende datmen [*A. bl.* 237.] ymmer yghelic, dies begheert, daghelix recht doe, ghelijc die hantveste ghebiet. Ende wat iij scepenen wysen, na inhout der hantvesten verstaet, of byden meeste ghevolghe tghemeen scependoms, van saken dair die hantvesten niet of en begrypen ende men naeder bester reden wysen moet, dat sal vaste ende ghestade bliven. *a*) Item so sal altoes ter vierscaren wesen der steden ghesworen clerc, om alrehande saken wil, die bewijst sijn hierna in desen selven Tractaet, int seste capittel. Item dair men recht doen sal, moet wesen een clagher. Dairom, wair gheen clagher en is, dair is gheen rechter *b*). nota.

Dit is dat dorde capittel des eersten Tractaets.

Het is wel behoirlic, nadien dat ghesproken is vanden rechter, die van allen saken recht eyscht ende vermaent, te spreken van dieghene, die tot vermanen des rechters tusschen twier personen talen trecht van allen saken mit vonnissen moeten wysen, ende heeten scepenen. Diewelke, als sy int scependom ghecoren sijn, eer sy int recht sitten zullen off vonnes wysen, sculdich sijn eenen eedt te doen ten heylighen, die hem die bailiu steden ende voirsegghen sal te zweren aldus:

der scepenen eedt.

Dat zweer ic, scepen ten Briel te wesen, ende recht vonnesse te wysen naden rechte der steden ende by mijnre weetscip, twisschen twyer persoen talen by maninghen des rechters. Dat en sal ic laten om liefde noch om leede, noch om myeden noch om ghiften, diemen mi gheven mach of doen gheven, bieden mach of

---

a) S. heeft dezen zin aldus: Item omdat men mit iij scepenen vierschair maken mach ende recht besitten van daghelicxe saken. Ende wat die drie scepenen wysen, dats te verstaen, na inhout der hantvesten, off byden meesten gevolge etc.

b) In B. staat, blijkbaar om het derde capittel op eene nieuwe blz. te kunnen beginnen, in plaats van „rechter", alleen een r.

Digitized by Google

doen bieden, noch om gheenrehande zaken wil. So moet mi God helpen ende alle sijn heilighen. Amen. a).

Uut den eede, die scepenen zweren, machmen mogheliken verstaen, dat hem toebehoirt te wesen gheleerde luden; omdat een scepen selver dicwijl sal moghen oversien mit aendachticheden die transcriften ende copien der steden bescreven rechten, ende die ten rechten sinne des rechts verstaen ende incorporiren die in sijnre herten; want die een materie dicts
[*Ontbr. bij A.*] overlest, onthout se best. Dat kent Aristoteles ende seit aldus:
Aristoteles. *ex actibus frequenter iteratis generatur habitus*, dats te segghen: uut stadighe oeffeninghe crijcht men ghewoonte. Dairom
Boecius. seit Boecius: [1]) *ars facilem, natura docilem, usus autem magistrum parare festinat*, dats te segghen: conste maect een sake licht, nature maect eenen leerlic ende habel van verstande, mar ghewoente maect den meester. Echt so en ist niet behoirlic yemende inden recht te sitten, ende sonderlinghe int
[*A. bl. 237.*] scependom, hy en conne te minsten lesen ende scriven. Want het is enen ongheleerden scepen een al te groten last, dat hy enen anderen vraghen moet, welc bescreven recht is, dair hy op ghezworen heeft recht vonnes te wysen op sijnre sielen. Mede sal die scepen die poynten des rechts ten rechten sinne des rechts trecken ende verstaen, ende niet anders om vrient-
[*Ontbr. bij A.*] scap noch om ander saken wil. Want Tullius seit: *turpis*
Tullius. *est excusatio cum quis contra iusticiam seu rempublicam se amici causa fateatur fecisse* [2]), dats te segghen: het is een lelyke onscult een te doen yeghens recht off ghemeen oirbair om
[*A. bl. 237.*] eens vrients wil. Item sal een scepen wesen van goeder ghemater ouderdom, opdat hy uut joncheden ende hitten sijns bloets of uut rokeloesheden niet en doe dat sijnre zielen teghendraghet of datter kinsheden betaemt of sinen staet niet toe en
[*A. bl. 238.*] hoirt. Nietmin machmen wel jairlix twee eerbair zedighe

---

a) Scriverius vond in zijn HS. hier met een jonger hand op den kant geschreven: *Dat sweer ick scepen etc. te wesen, de K. Maj. sijn recht te bewaren, weduwen ende wesen ende die H. Kercke in haer recht te beschermen, recht vonnisse te wysen naden rechten vanden lande ende der keure, ende by mijnre wetenscip, &c., ende die evaluatie vander munte te onderhouden, achtervolgende dat placcaet by de K. Maj. vercundicht.*

---

[1]) De discipl. schol. c. 1: „usus autem ad magisterium properare festinat;" c. 5: „usus magisterium propinat."

[2]) Cicero, de amicitia, c. 12. In plaats van: *se amici causa* heeft B.: *se amicam.*

Digitized by Google

jonghen inden scependom ordineren, omdat sy sullen horen ende verstaen die hantiringhe der wijsheit des scependoms ende tgherechts, om, als sy tot gheryper ouderdom ghecomen sullen wesen ende gheleden hebben die weghen hairre ioncheit, dat sy dan die andere jonghen voirt onderwysen ende leeren sullen moghen. Ende dese jonghen, als sy eerst inden scependom gheordineert sijn, zullen wesen scamel, dats niet condich noch bewindich, in woirden noch in werken, mer sullen rasch ende snellic horen. Want Aristoteles seit: *surdus a nativitate est mutus; ergo qui surdus est in audiendo necesse est ut mutus sit in loquendo*[1]), dats te segghen: die doef is van naturen die is stom; dairom so wie doof is, als hy horen sal, het is noot dat hy stom sy, als hy spreken sal. Want hy en heeft niet ghehoirt, wairof men ghesproken heeft. Dairom als men hem vraicht, wes dairtoe sijn sin is, en can hy dairop niet antworden; want hy niet en weet, welc die materi is, die dair aen handen is, ende wert bescaemt. [*Ontbr. bij A.*] Aristoteles.

Echt sal die jonghe mit bedochtheit ende tragheliken antwoirden, want *ex inproviso fallitur omnis homo*, dats te segghen: uut onversienre antwoirde wert yghelic bescaemt. Dairom staet ghescreven: *sit omnis homo velox ad audiendum, tardus vero ad loquendum* [2]), dats te segghen: men sal snellic horen ende traghelic antwoirden, dats te segghen voirdachtelic. Ende die jonghen sullen hem scarpelike saten tonthouden die wijsheden ende leeren der ouderen, dair sy by gheseten sijn. Want het is een van drien poynten, dair die jonghe wijs by worden, die bescreven staen in desen tween verssen: *Sepe rogare, rogata tenere, retenta docere, Hec tria discipulum faciunt superare magistrum*, dats te segghen: dicwijl den ouden wysen te bidden, dat hy toene ende wyse die weghen der wijsheden, dat hy hoirt ende leert onthouden ende dat weder andere voirt leeren, sijn drie poynten, dair die jonghe den meester mede overclimmet in wijsheden. Ende als die jonghen inden scependom hem besaten te wesen van manieren als voirs. is, so sijn die oude hem sculdich te eeren als hair medeghesellen, ende vriendelic te wesen, als haren kinderen hem onderwisende ende leerende. Want in dien worden sy selver te wyser, want dair staet ghescreven: *qui alium docet se ipsum instruit*, dats te segghen: wie den anderen leert, hy leert hem selven. Oec

[1]) De hist. animal. IV. 9. [2]) Ep. Jacobi I. 19.

Digitized by Google

Alanus. seit Alanus: *non minus hic peccat qui censum condit in agro, quam qui doctrinam claudit in ore suo* [1]), dats te segghen: dat een wijs man, die sijn wijsheit den jonghen luden voirhout ende niet voirt en leert, niet min en misdoet dan die ghene, die enen scat bedelft ende hudet aldair hi dairna nyement staet en doet noch profijt. Hierom sullen die wyse den jonghen altijt van hairre wijsheit mededeelen.

[*A. bl.* 238.] Uut des voirscreven is blicket wel die last des scependoms, die is vonnes te wysen op hairre zielen, dat een sorghelike zwair last is. Ende dairom sullen die eerbair scepenen altoes scarpeliken ende mit nairsticheden aendencken, horen ende verstaen die materien, die voir hem te vonnissen comen ende bedinghet worden, ende wyseliken marken die oirspronghen ende circumstancien des ghescheels ende der personen, die twyden; opdat sy ymmer dairof sceyden ende wysen dat rechtvairdichste ende redelicste, ghelijc coninck Salomon dede,

[*Ontbr. bij A.*] doe hy eerst die crone ontfanghen hadde. Dair men of leest [2]),

Exempl. dat twee moederen tsamen woenden in een huys, ende elc hadde een jonc kint. Sodat die een inder nacht hair kint verlach, diewelke, als sy dat ghewair wort, opstont ende ontnam mit listicheden der ander hair levende kint ende leide dat by hair, ende dat dode kint leide sy byder moeder vanden levenden kinde. Ende als die ontwaken wort ende waende dat hair kint doot was, wert si seer mislatende. Ten lesten als sy dat levende kint aensach, onderwijsde hair die nature, dat dat levende kint hair was, ende sy eysschedet; ende aldus worden sij kyven ende schelden. Ende die sake quam voirden coninck, ende beide die moederen quamen voir hem mitten levenden kinde. Ende als die coninck die zake wijsselicke hadde verstaen, gheboet hy, datmen hem brochte een bloet zwaert, ende beval, datmen dat levende kint deelde an tween ende yghelike vanden moederen ghave die helft dairof. Die rechte moeder wederseide des conincx ghebot, ende die ander consenteerdet. Ende als die moeder dat hoirde, wilde sy bescudden des kints doot, ende si badt den coninck, datmen der ander tkint ghave levende; want sy liever hadde tkints te derven dant tsterven soude. Ende die wyse coninck, markende die teikenen der moederliker herten, wijsde datmen

[1]) Doctrinale minus III vs. 27—28.

[2]) III Lib. Reg. III 16—28.

Digitized by Google

dergheenre tkint gave, die sijn doot bescudden wilde; want sy die rechte moeder dairof ware. Ende dit was coninck Salomons eerste vonnes.

Men leest [1]) hoe tot eenre tijt een man van groter wijsheit zieck wort, die hebben hiet drie sonen by synen wyve, die hy niet wel en betrout en hadde in sinen leven. Ende als hy dus sieck lach ende hem wel bevoilde dat hy niet te live bliven en soude, hadde hi na sinen sin alle sijn zaken wel besorcht, ende hadde welghenomen, dat sijn goeden ghebleven hadden na sijnre doit, diet mit rechte toebehoirde. Sodat hy tot hem riep eerst sijn outste soen alleen ende seide tot hem: Soen, ic moet sterven ende ic saghe gaerne, dat ghy te vreden bleeft mit u broederen na mijnre doot, sodat ic u ende u ander twee broederen elc tsijn bewisen wil. Mijn beste goeden sijn gheleghen an minen busch, dair gheef ic di of al dat dairan is, groen of dorre; hier sijn dijn brieven, ende hout dit heymelic want ic begraven bin. Die soen ontfinc die brieven ende hi dancte den vader zeer. Dairna riep hi den middelsten soen, dien hi toesprac als hy den outsten hadde ghedaen, ende gaf hem al dat anden busch was, recht of crom, ende gaf hem sijn brieven. Hy dancte den vader ende schiet van hem. Dairna riep hy den joncsten ende gaf hem al dat anden busch was, boven der aerden ende daeronder, mit brieven, ende beval hem dat hijt hemelic hilde, als die anderen bevolen was. Ende hi danckte den vader. Die vader starf ende wort begraven, ende yghelic van desen broederen vermat hem, dat die busch sine ware mit sinen brieven, ende worden mit malcander schelende ende toghen die sake voirden rechter. Dien dairof seer wonderde ende wert seer begaen, wes hy rechtvairdelicxt ende redelicxt dairof soude moghen wysen, aengesien yghelix brief ende betoech van ghelyken ouderdom. Ende hy nam sijn beraet dairop ende vertoech dat vonnis te wysen, ende settede die kinderen eenen dach, wanneer si comen souden om dat vonnes te horen. Ende binnen dier tijt docht hy op die grote wijsheit des vaders, die hem wel kenlic was, want hy wiste, datter kinderen moir voirtijts berucht hadde gheweest, ende dat dese wise vader dit niet ghedaen en hadde sonder sake, ende dat wantrouwe mocht die sake ende oirspronc der saken wesen, dat

Exempl

[1]) Dit verhaal schijnt ontstaan te zijn uit de vereeniging van Gesta Roman. c. 45 en c. 196.

Digitized by Google

den goeden man getwivelt had of die drie sonen met al hem toe en hoerden. Also dat die rechter die kinderen ontboet op enen dach, als hy hem gheset hadde, ende seide hem, dat sy hairs vaders lichaem opdelven souden, ende dat souden si inden bosch rechtop binden aen eenen boem ende brenghen mit hem schut ende boghen, ende hy soude hem segghen dan, wat sy doen souden; ende als dat ghedaen wair, soude hy dat vonnis uuten. Die kinderen deden dat hem die rechter beval; ende hy quam by hem inden bosch also alst gheseit was. Ende die rechter leide die kinderen alle drie een stick vanden doden lichaem, dat ghebonden was an enen boem, ende seide: hier blijft staende ende spant u boghen; ende wie van u des vaders herte aldernaest schiet, die sal den bosch toebehoeren. Die outste ende middelste sonen spanden ende schoten in dat dode lichaem. Als die jonghe dat sach, wort hy wenende ende nam sinen boghe ende stacken teghen der aerden an stickx. Die rechter vraechde hem wairom hy dat dede. Die jonghe antwoirde, dat hijt in hem selven niet en hadde, dat hy dat lichaem quetsen soude, dat hem ghewonnen hadde. Ende die rechter uutede dat vonnis ende wijsde den jonghen dat bosch toe, want hy des vaders herten naest gheschoten had. Want nature ende zoenlike liefte, die den anderen niet aen en roerden, en verhengheden den jonghen niet te doen, dat die anderen in sijns vaders lichaem volbrocht hadden. Ende dairop sloet dat vonnes ende bewijsde, dat die jonghe die rechte soen was.

David. David seit: een scepen, die ter banken sit ende luttel op sijn vonnis mickt, die doet den armen herde wee ende sijnre sielen vele meer. Des wort een best ghewair ten joncsten daghe, dairmen tlach betalen moet, ende men niet en heeft noch ander payment te bieden dan die arme naeckte ziele. Dair staet ghescreven aldus: *non stat honor sine onere*, dats
nota. te segghen: ten heeft nyement eer sonder last. Dairom al ist dat dat scependom die lastelickste staet is des gherechts, het is oic die meeste ende die wairdichste ende gheachtste staet. Want wien meest bevolen is, heeft die meeste last, ende wie meest vermach, is die overste. Ende ten is gheen staet des gherechts, die mit recht ende vonnes doemen ende ontdoemen mach, anders dan dat scependom. Item ghebiet die heer in- *a*)

a) S. inden LXVsten poynte.

Digitized by Google

der steden hantvesten [1]), dat sy sullen wesen ghegoet om der eerbairheit haire staets *a*), ende hy kentse also groet, dat [S. XXXVI] men hair vonnes niet wederspreken en sal van dat sy wysen op hare consciencien van zaken dair oic gheen recht inden hantvesten of bescreven en is.

Echt machmen die groetheit ende wairdicheit des scependoms argueren wt dien, dat inder evangeli [2]) bescreven staet, als dat die apostelen quamen tot eenre tijt tot onsen lieven Heer ende seiden: *ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te, quid ergo nobis erit premium?* dats te segghen: Here, wy hebben alle dinck ghelaten ende sijn dy naghevolghet, wat sal ons loen wesen? Onse Heer God antwoirde hem aldus: *cum sedero in sede maiestatis, sedebitis et vos duodecim super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Ysraelis*, dats: als ic sit inden stoel der godliker moghentheden, so suldi XII sitten op XII stoelen, oirdelende die XII gheslachten van Israel. Dair seide onse Heer God hem toe voir hair loen tscependom ende vonnes te wysen. Nochtant mosten sy dat dairtoe besuren mit haren live, ende lieten hem crucen, villen, braden, onthoefden etc., ende mosten alsullic payment dairop leenen, souden sy des staets waerdich bliven. Dairom dieghene, die in ghelike name van state hier inder tijt aenghenomen ende ontfanghen worden, die sullen die wairdicheit haer staets altoes voir oghen hebben, ende doen so sinte Jacob ghebiet Jacobus ende seit: *iustum iudicium iudicate* [3]), dats te segghen: wijst Apostel. recht vonnes. Ende dat en sullen sy niet laten, so sy dat in haren eedt loven, om liefde noch om leede des persoens. Want dair staet ghescreven: *non quis, sed quid tibi curae*, dats: du en sulste niet achten wie die persoen is, dairstu over wysen sulste, mar wat die materi is, die voir di bedinghet wort, daerstu of wysen sulste. Ende scepenen en sullen niet achten, wie te recht voir hem spreect, mar hoe ende wairof men te recht spreect. Dit bewijst sinte Jacob ende seit aldus: *si personam accipitis, estis redarguti a lege, quia estis transgressores* [4]), Jacobus Apostel. dats te segghen: ist dat ghi den persoen aensiet in recht te

a) S. dat het gegoede luden sullen wesen om die eerbaerheyt haer staets willen.

[1]) Handv. v. 1342, a. 65 (v. Alkem. II bl. 31.).
[2]) Ev. Matth. XIX. 27. 28.
[3]) Ev. Johann. VII. 24.
[4]) Ep. Jacobi II. 9.

Digitized by Google

doen ende vonnes te wysen, so sydi begrepen vander wit ende sijt overghangers der wit. Men en sal echt door gheen vreese noch ontsich wijcken van recht te doen ende te wysen, want dair staet ghescreven aldus: *nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt, sed potius timete eum qui corpus et animam potest perdere in Jehennam* [1]), dats te segghen: wilt niet ontsien om recht te doen ende te wysen dieghene, die u tlijfs roven moghen, want die ziele en connen sy doden noch roven, mer wilt ontsien denghenen, die u ziele ende lijf, als ghy onrecht ghedaen of ghewijst hebt, mach ewelic verdomen ten helschen vier, ten lesten alsment grote ghelach betalen moet. Ende dat is der ongherechtighen rechters ende scepenen loen. Want na bewysinghe hair eedts so versaken sy ende lochenen Goids ende al sijnre heilighen, als sy onrecht wetende ende willens doen of wysen. Dairom ist wel redelic, dat sy vanden scepenen Goods vander recht-vairdicheit ghewijst worden ter verdommenissen, dair si ropen ende cryten sullen: *hec patimur merito*, dat is: dit lyden wy mits onser verdienten.

[*A. bl.* 238.] By des voirscreven is, is een vraghe: Off een rechter scepen
een vraghe. wesen mach naeder steden hantvesten? Die antwoirde na inhout
antwoirde. der steden hantvesten seit *a*): dat gheen rechter scepen wesen en sal.[2]) Dats te verstaen: so wye rechter ten Briele gheweest heeft, en sal nimmermeer wesen scepen dairnae ten Briel; ende wie scepen ten Briel gheweest heeft, en sal dairna
[S. XXXVIII.] bailiu noch scout ten Briel wesen. Die reden is, want het
reden. en is niet behoirlic, dat een huden sal wesen een eysscher lijfs ende lits ende doen alle sijn vermogen, om sijns heren recht te bewaren, enen lijf of lit of te winnen, ende des anders daghes te sitten inden scependom ende vernemen die heymelicheit des rechts. Ende tscependom is sculdich mit vonnes
nota. yghelic sijn lijf ende lit te bescudden, dair sijt mit recht doen connen, als voir bewijst is int capittel vanden proprieteiten der heren, ende hets een onmoghelike sake na inhout der hantvesten ende oic mede als yghelics reden ende besceit onderwijst, gheweest te hebben een wyser, nu te wesen een eysscher. Off een vraechde: vermach die heerlicheit niet een,

a) S. Die antwoirde staet bescreven inden IXden poynte der hantvesten, dat seit.

[1]) Ev. Matth. X. 28.

[2]) Handv. v. 1342, a. 9 (v. Alkem. II bl. 25.).

Digitized by Google

die rechter gheweest heeft, scepen te doen maken? Neen, aenghesien dat poynt, dat hy der steden ghegonnen heeft om hairre nutscip, ende dat hy dairtoe gheseit heeft, dat hijt ghehouden wil hebben. *a*)

Die ander vraghe is, wairom een scepen zweert by sijnre weetscip, een rechter niet? Die antwoirde is: een rechter zweert der steden recht te houden, ende dat vint hy bescreven, welc der steden rechten sijn, ende mach dat oversien om hem te wachten voir misdoen; mer den scependom ontmoeten veel saken dair niet inden hantvesten of bescreven en is, dair die beste reden trecht of bewysen, dair een scepen niet verder of verbonden en is te wysen, dan dat hem op sijn conscientie denct die beste reden naden eysch ende antwoirde. Ende of die materie so lastelic is, dat hem denct dat hy ten eersten niet wel vroet en can wesen, wes die beste reden dairof is, dairom heeft hem die heerlicheit verleent, dat hy vertrecken mach dat vonnes te bewysen een tijt, ende dair en binnen dat uuten byden meesten ghevolghe sijnre medegesellen, als oic die hantvesten inhouwen.[1]) Een mocht oic vraghen: of een rechter eenighe sake ghemoetede dair inder steden rechten niet of bescreven en stonde, wat hy dairof sculdich wair te doen? Men sal antwoirden aldus: *bona consuetudo peroptima interpres legis* [2]), dats te segghen: goede ghewoente is die beste bewisinge des onbescreven rechts. Dairom als een rechter dair of yet ghemoet, sal hy dairof spreken mitten ouden wysen, ende sal houden die goede ghewoente voir goet recht; want het is te dencken, wair een zake niet goet, sy worde ghekeert vanden wysen, dat sy in gheenre woenten en quaem.

die ander vraghe [S. XXXIX.]

[*A. bl.* 239.]

Die dorde vraghe is: Wie tscependom ende trecht inder steden te kyesen heeft, ende hoement kiesen sal? Opt eerste poynt der vraghen machmen antwoirden: die overste rechter, stedehouder des heren, salt gherecht kiesen op sijn eedt. Want wes die heer niet pleynliken over en gheeft in die hantvesten, dairof hout hy tvermoghen ende disposici an hem; want hy die rechten te gheven heeft. Ende *leges* segghen: *illius est*

die dorde vraghe. [S. XL.] antwoirde.

a) Bij S. volgt hierop nog: want wat sijn steden statuten, hantvesten, rechten ende vryheden, alsmen die niet en hout naden rechten sin, daerse om gegeven sijn?

[1]) Handv. v. 1342, a. 16 (v. Alkem. II bl. 25.). Vgl. bl. 56 reg. 30.

[2]) L. 37 D. I. 3; c. 8 X de cons. I. 4.

Digitized by Google

interpretari cuius est condere [1]), dats te segghen: het behoirt denghenen trecht te interpreteren, die recht te gheven heeft. Dairom is voir gheseit int capittel vanden heer, dat die heer beveelt sinen rechter, wanneer een zake comt te deelen tusschen sijnre heerlicheit ende den ondersaet, dair twivel in staet, datmen dan den ondersaet tvoerdeel toe sal gheven. Mar die core sal wesen onbecumret. Want *electio est alicuius persone ad aliquam dignitatem aut serenam societatem libera secura vocatio* [2]), dats te segghen: core is een vrye onbecommerde ropinghe enichs persoens tot enighen staet van eeren of tot eenre reyner gheselscap; dats dat nyement dair gheen zeker toesegghen in hebben en sal, rentemeester noch ander, dan alleen die bailiu op sijnre consciencien. Want tinhout der rechten en spreect op gheenre dienres dan opten stedehouwer des herens, dat yement bevelen of rechten sal dan die rechter. Ende die rechter noch niement en sal om gonste, gelt of miede noch maechscip yement ordineren noch ropen te sitten inden recht; mar alleen dan *a*) dat hy dairtoe nutter is ende oirbairlickxt. Ende alst anders gheschiet, so en is die core niet gherechtich, alsmen verstaen mach uuten naem der coren voirs.

die IIIIe vraghe antwoirde.

Die vierde vraghe: Wairom die veelheit des scependoms gheordineert is te wesen in ongheliken ghetale? Die antwoirde is: want elc eerbair man inden scependom soude gharen sijn ziel, eedt ende eer bewaren; ende alle luden en sijn niet van gheliken begripe ende sinnen. Want dair staet ghescreven: *quot capita, tot sensus b*), dats te segghen: so menich mensch, so menigherhande verstant ende sin. Ende die vonnessen, so voirscreven is, moeten gheuut wesen binnen vj weken nadat sy ontfanghen worden, na inhout der hantvesten *c*); ende im-

a) S. doir.

b) S. sententiae (sensus ibi est).

c) S. inden XVe poynte.

[1]) Deze rechtsregel wordt in dezen vorm noch in het Romeinsche noch in het Canonieke recht aangetroffen (verg. l. 12 Cod. I. 14; c. 16 pars 2 C. 25 q. 1), maar komt reeds vroeg voor, o. a. in een brief van de burgers van Luik aan koning Rudolf I, bij Gerbert, Cod. Epistol. II. 27.

[2]) Men vindt deze bepaling niet in het Corpus Juris Canon., maar wel eene nagenoeg gelijkluidende in de Institut. Juris Canon. van Lancelottus, I. 6 § 2. Zij is dus vermoedelijk aan een der oudere canonisten ontleend.

Digitized by Google

mer, om trecht te houden, of dat scependom van twyerhande sinnen waren, ende waren dan an elke syde ghelike ghetale, so en conden sy die zake niet sceyden; mar wair *a*) die onghelike scepen vollicht, dair sluut ment vonnis van saken, dair die hantvesten niet off in en houden, byden meesten vervolch. [*A. bl.* 240.]

Die vijfste vraghe is: Wairom dat scepenen meer sijn inden rechte dan andere manire van dienres? Die antwoirde is: want die lasten ende der materien, die voir hem te vonnesse comen, dair der steden rechten niet of en begripen, sijn meer dan enighe ander staets des gherechts, dair men meer wijsheden toe behoeft die te scheiden, dan tot anderen zaken. die Vte vraghe. antwoirde.

Die vjste vraghe is: Wairom een langher staen mach int scependom dan in enighen anderen staet des gherechts? Die antwoirde: omdat die jonghe nyeu scepenen an die ouden sullen moghen leeren ende verstaen die hantiringhe des scependoms ende trechts. Die andere reden: omdat dat nyeu gherecht byden ouden scependom verstaen mach die rechten, nutscapen ende oirbaren, die biden ouden rechten opghenomen ende niet volbrocht en waren doir cortheit des tijts, ende dat sy die volbrenghen moghen. Die dorde redene: dat die jonghen seghelen mitten ouden, die hem bet weten te verhoeden, dat sy hem niet en bescamen mit seghelen, of dat sy niet en seghelen contrari den rechte of der redenen, dan die jonghen. die VIe vraghe. antwoirde.

Die vijde vraghe: Off een onghetrout zoen, die niet echtelic ghewonnen en is, scepen wesen mach? Die antwoirde: die ongheëchte zoen sijn alrehande. Eenighe sijn comende *de soluto & soluta*, dats te segghen: van dieghene, die gheen bandt en hebben gehadt des sacraments. Desen is wel gheoirloft over kennis te gaen ende int scependom, alst hair doghet, wijsheit ende eerbairheit eyschet ende der steden rechten des niet en wederspreken. Ende dese bastairden oirloeft die heilighe kerke, so wanneer vader ende moeder mit malcander vergaderen in wittachtighen hylic, ende sy die mit hair neemt, als sy trout, onder hair faly ende onder dat boeck, dat sy dan dairna ghetruwet sijn. *Et amittunt maculam geniture*, dats: ende si verliesen dan die smitte hare ghewonnenthede. Ende werden gheëdelt, ende si en behoeven gheen dispensacie. die VIIte vraghe. nota. die antwoirde. nota.

---

a) S. dairom sijn die in ongheliken getale om, wair, enz.

Digitized by Google

Andere sijn bastairden, die in simpelen overspele ghewonnen worden, als een man over sijn ghetroude wijf, off een wijf over haren ghetrouden man. Desen en is niet gheoirloft te sitten int scependom ende over yement kennisse te segghen. Ende en moghen niet comen tot enighen grade te climmen, tot priesterscip, noch tot gheestelike goede te besitten, noch in wairliken staet verheven te worden; ten sy dat die paeus mit hem dispenseert, of datse die keyser edelt, ende dat hy om hairre vromicheit ende doecht wil hem gan te doen ende te oeffenen die wapenen ende des der ridderscip toebehoirt, mit sinen bullen.

Die dorde sijn, die elcs vanden ouders ghewonnen heeft boven sinen wittachtighen beddeghenoet. Dien verleent die paeus wel in ordenen te gaen ende tot priesterscip; mar die
[*A. bl.* 241.] keyser en gant die niet te edelen noch ter warelt den staet van wairdicheden des gherechts te besitten.

Hieruut machmen wel verstaen, dat moeder ende vader by malcanderen moghen hebben iij kinderen, die heeten basterden. Die eerste bastaerden en machmen niet keren, noch die ander, als die vanden keiser gheëdelt sijn; want niement en heeft den keyser dairof te wederspreken. Mar die dorde basterden en salmen niet ropen, ende die gheropen sijn, dat ment te voren niet en wiste, die machmen keren ende wederropen.

die VIIIste vraghe. Die viijste vraghe is: Een heb voirtijts scepen gheweest, hy worde dairnae weder scepen, ofmen die dat tscependom bevelen mach opten eedt, die hy voirtijts ghedaen heeft, doe hy eerst scepen wort? of salmen weder van nyeus eeden?

antwoirde. Die antwoirde is: men sal altoes denghenen, dien men int scependom ordineert, also menichwerven eeden als hy scepen ghecoren wort, om hem te kennen te gheven die last ende groetheit sijns eedts, opdat hy dat inden herte neme ende altoes blive byden recht ende dat in gheenre wijs en late om gheenre saken wil, als voirscreven is. Ende desghelijcs salmen doen van allen anderen state des heren dienres ende des gherechts.

die IXe vraghe. Die neghende vraghe: Wien die scepen zweert ende sinen eedt doet? Die antwoirde: dat bewijst des scepens eedt; want

antwoirde. hy sweert Gode ende sinen heilighen, byden lesten woirden sijns eedts; den heer ende der steden, in dien dat hy zweert:
[*A. bl.* 242.] *recht vonnes te wysen nader steden recht*, dat die heer ghegeven heeft ende bevolen heeft te houden ende gheloeft heeft

Digitized by Google

te doen houden der ghemeenten; ende allen anderen, die voir hem te recht te spreken hebben, in dien dat hy zweert: *ende by mijnre weetscip tusschen twyer man talen* (dats die beste reden van onbescreven saken), *ende dat niet te laten* &c. Ende alsmen van allen saken reden sal gheven, so sullen dese voirs. dairoff ghetuych gheven, hoe die scepen sijn eedt bewaert heeft, ende daernae sal hy gheloent worden.

Dit is dat vierde capittel des eersten Tractaets.

Als die borghemeesteren ghecoren sijn, na inhout der steden hantvesten, so sijn sy sculdich der steden te doen eenen eedt, die hem die bailiu steden ende voirsegghen sal te zweren aldus:

eedt des burgemeesters.

Dat zweer ic, burghemeester ten Briel te wesen, der steden recht te houden ende yghelics diet gheert te recht ende te vonnes te helpen, der steden goeden te regiren ende te bedriven byden scependom ende tgherechts totter steden ende ghemeen poirteren oirbair ende profijt. Dat en sal ic laten om leede noch om liefte, noch om myeden noch om ghiften wil, diemen mi gheven mach of doen gheven, bieden mach of doen bieden, noch om gheenrehande zaken wil. So moet mi God helpen ende alle sijn heilighen. Amen.

Den borghemeester behoirt wesen, na uutwisinghe sijns eedts, een besorghende man, ende te bedencken tot alre tijt, hoemen vercrighen mach, dair die goede poirteren (dien hy hair overste is, als sijn naem bewyst; want hy heet der borgheren meester) neringhe ende welvaren mede behouden, ende mit wijsheden te vercrighen, dair die poirteren neringhe ende welvaren by verwerven mochten, te voirhoeden der steden ende poirteren last, verlies ende hinder, des sy mochten cryghen. Item so sal hy wesen zunich ende arbedende om te ramen ende scicken die hebbelicheden der steden an haren muren, straten, havenen ende andere desghelijcks; want men dairuut seer pleecht te argueren dergheenre wijsheit, dien

Digitized by Google

die stad bevolen is te regiren. Persoenlic sal hy wesen, dats schoen van lichaem ende vroem van leden. Want al ist dat
[*Ontbr. bij A.*] schoenheit is die minste gave Goids, nochtan is sy ghesien ende ontfanghelic den heren, vrouwen, steden ende anderen, dair een burghemeester by te doen heeft ende dair hy by ghesent wort om sijnre steden rechten te verantwoirden, ende
[*A. bl.* 242.] sijn poirters. Item sal hy wesen welsprekende, dat is die
[*Ontbr. bij A.*] materie sijnre saken mit gheordineerden, corten slutenden redenen voirtbrenghen ende openbaren. Want dair staet ghescreven: *in multiloquio non deest peccatum* [1]), in veel onghesloten redenen sculen versuimenissen. Ende dicwylen dwaelt een daerby van sijnre materien ende principael propooist ende
[*A. bl.* 242.] wort seer bescaemt. Item sal die borghemeester wesen grootmoedich, dats dat hy wesen sal narenst ende coen die stede ende haren poirteren te recht te houden ende in der steden recht te starken, ende die overganghers ende crachters des rechts mit rechte doen corrigiren ende beschamen, opdat andere dair exempel aen moghen nemen ende hem wachten jeghent recht ende tgherecht hem te saten. Ende dairmen laet die onduechden ende verbuernissen mit recht onghecorrigiert ende openbairlic ter vierscharen, dair pleghen die ghemeen luden oprysinghe te maken, willich te worden ende gheweldich, ende
[*A. bl.* 243.] ghewelt te doen, ende comen dairby tot verliese lijfs ende
Alanus. goeds. Want dair staet ghescreven, dat Alanus seit: *sub molli pastore lupus lanam cacat* [2]), dats: dair die heerde weeck is, dair schijt die wolf wolle; want hy verbijt veel scapen. Ende
nota. correctie van clenen broken behoet die lude van grotelic te misdoen. Voirwair hadde Witte Andriesz. ghecorrigiert gheworden, als hy Jacob Vranckez., den bailiu ten Briel, mit steenen na sijn hoeft warp, dat onghecorrigeert bleef, hy had behoet ghebleven voir die ondaden, die hy dairna dede, als hy sijn moeder ende dairtoe een ander eerbair man doot stack, dair hy selven om sterven most. Ic ducht, dat die last dairof ende van gheliken zeer coemt op dieghene, diet bevolen is die misdaden te corrigiren ende die doghenden te bescudden.
[*Ontbr. bij A.*] Dairom sal hem yghelic spieghelen an anderen ende wachten voir misdoen. Want dair staet ghescreven aldus: *felix quem*

---

[1]) Proverb. X. 19.

[2]) Alanus, Doctrinale minus I vs. 31.

Digitized by Google

faciunt aliena pericula cautum [1]), dats te segghen: salich is hy ende wijs, die hem an ander luden lasten spiegelt. Oec sal yghelic wijs man liever die sine, als sy brokich worden, selve corrigeren, dan dat hy die tot vreemder luden correctie late comen. Die borghemeester, van zeden ende manieren als voirs. [*A. bl.* 243.] is, om dat hy sijns tselfs oirbair ledich staen moet ende der steden ende der poirteren profijt ramen ende wairnemen, so ist moghelic, dat hy des gheniet hebbe van goede, om sijnre duecht wil, vanden ghemeenen poirteren, dair hy of gheëert sal wesen ende ghemint. Ende oic sal hy hebben sulke rentsoenen ende wedden, als enen borghemeester bewijst sijn ende ghewoenlic is, ende een redelic arbeitsloen; want dair staet ghescreven: *qui altari servit de altare vivet* [2]), dats: die den altair dient sal van den altaire leven. Echt staetter ghescreven: *nemo militat stipendiis propriis* [3]), dats te segghen: niement en wort soudenier, om sijns tselfs te verdienen. Mar dit sal sijn een redelic loen, als Innocencius die paeus, die mit sijnre doghet, conste ende arbeit ende byder gracien Gods dair toe ghecomen was, dat hy paeus was gheworden, dair men of scrijft in die croniken van Romen, dat, alst sijn moeder vernomen hadde, dat hy paeus gheworden was, sende sy die dochter tot hem om gracie van hem te vercrighen. Ende als sy bi hem ghecomen was ende een tijt gheweest had, viel sy hem te voete in teghenwoirdicheit van enen cardinael ende si bat, dat hy hair hylicken wilde tot hairre vromen. Die paeus beriet hem mitten cardinalen, diet hem rieden, also dat hy sijnre suster toeseide te gheven tot haren hylic te baten hondert ducaten. Ende die cardinalen seiden, het wair te luttel hem sijnre suster te gheven. Die paeus antwoirde: *sufficit tantum furari de bonis sancti Petri*, dats te segghen: hets ghenoech also veel te stelen van sinte Pieters goeden. Hy meende, die goeden en waren sijn niet, mer der heiligher kerken ende der armer. Also ist oic ghenoech ghenoten der steden goet, dat der ghemeenten, arm ende rijck, toebehoirt ende vergadert wort van dat sy bezuren mit haren meyne ende arbede.

nota.

---

[1]) Zie Proverbia communia sive seriosa (Daventr. 1480) n°. 424, en Erasmi Adagia II. 8. 39.

[2]) Ep. 1 ad Cor. IX. 13.

[3]) Ep. 1 ad Cor. IX. 7.

Digitized by Google

die eerste vraghe. By deser voirscreven materie is die eerste vraghe: Wairom die een borghemeester altoes is een des scependoms? Die antwoirde. antwoirde is: omdat hy bescudden sal, dat niet opghenomen en worde byden ghemeenen rechte yet te ghescien, dat der steden recht teghendraghet of der scepenen vonnes, die sy by hairre weetscip op haren eedt ghewijst hebben. Ende hierom hiet die der scepenen ende der ghemeenten borghemeester. Een ander reden, omdat hy sal voirhoeden, dat die heerlicheit niet te verde en trede in der steden vriheden ende goeden. Ende dairom so hiet die ander des heren burghemeester, omdat hy sal helpen bedencken ende voirsorghen, dat by versuimenisse [*A. bl.* 244.] die stede niet en trede in des heren heerlicheden vorder dan sy mit reden ende haren rechten verantwoirden soude moghen, dair die stede tot hairs heren ongonste ende correctie by comen mocht.

die ander vraghe. Die ander vraghe: Ot die scepen-borghemeester om twyerhande namen ende diensts wille twyerhande eedt sal doen? die antwoirde. Die antwoirde is: want die proprieteiten der namen ende toebehoren verscheiden sijn, als voir bewijst is, so sal hy twyerhande eedt doen: eerst scepen ten Briel te wesen, dairnae borghemeester ten Briel te wesen, in sulker formen als voirscreven is; want die eede schelen, als die namen doen.

dorde vraghe. Die dorde vraghe: Wie die borghemeesters kiesen sal? Die antwoirde is bescreven inden hantvesten [1]), ende segghen, dat die scepenen &c, ende vander core, dit is voren bewijst.

die IIIde vraghe. Die vierde vraghe: Voir wie die borghemeesters sculdich sijn bewisinghe te doen van dat sy vander steden weghen uutghegeven ende ontfanghen hebben ende ghedaen binnen haire borghemeesterscip? wie die sculdich sijn tontfanghen, te loven ende te laken? ende hoe dat ghescien sal mit recht ende na-
die antwoirde. den ouden haircomen? Die antwoirde is: voir die raden sal men rekenen, als dat poynt der hantvesten [2]) seit; ende dat sal gheschien in jeghenwoirdicheit der scepenen. Ende wes sy bewysen byden raden ende scepenen ende bi hem ghedaen hebben, dats loefelic; ende wair sijt niet en doen, so is ment sculdich te argueren over die rekeninghe, ende dat te corrigeren tenden der rekeninghe. Als al dinck gherecht ende ghecorrigeert is, ende die bewisinghe ghedaen sijn ende die summen
nota. vereffent, so sal men doen comen den rechter, ende die sal

[1]) Handv. van 1342, a. 6. (v. Alkem. II bl. 25).
[2]) Ibid.

Digitized by Google

een vanden scepenen laden mitten vonnes die rekeninghe te loven. Die scepen, nadat die rechter hem des vonnes vermaent heeft, sal hem beraden mitten scependom ende raden ende salt vonnes stryken aldus: dat die scepenen die rekeninghe loven, op voirwairden, wairt dat die stede hem bewisen conde dat sy der steden onrecht ghedaen hadden, dat souden sy der steden rechten ende beteren. Wairt echt dat sy bewisen mochten dat sy hem selven misrekent hadden, dat soude hem die steden oprechten. Andere segghen, dat, als die burghemeesteren bewysinghe van haren ontfanch ende uutghevinghe gedaen hebben, so sal die rechter hem steden enen eedt, die sy zweren sullen aldus: *dat sy der steden van haren ontfanc ende uutgheven van der steden goeden rechtvairdich bewysinch ghedaen hebben. So moet hem God helpen ende al sijn heilighen. Amen.* Dairnae vermaent die rechter een vanden scepenen vonnes, of die rekeninghe lovelic is; ende tvonnes wijst als voirscreven is.

Die vijfte vraghe: Wes sekerhede die borghemeesters sculdich sijn te doen van haire bewisinghe? Die antwoirde is: die personen, die burghemeesters gheweest hebben, ende hair orfnaem ende hair goeden na hare doot bliven altoes verbonden te rechten der steden dat sy hair misrekent moghen hebben, mit goede bewisinghe; desghelijcs blijft die stede hem ende haren orfnaem verbonden hem te rechten dat sy namaels bewisen connen, dat si hem misrekent hebben, of hair orfnaem van haren weghe. Mar in veel steden ist recht, dat, so wie niet besculdicht en wort van misdoen binnent jair nadat die brueke gheschiet is, dat hy dairof quite is.

die Vte vraghe. antwoirde.

Dit is dat vijfde capittel des eersten Boecks of Tractaets.

Nadat scepenen ende borghemeesteren ghecoren ende gheëedt sijn, so sullen sy kyesen op haren eedt twee raetsmannen, die der steden eenen eedt doen sullen, rechtevoirt als sy ghecoren sijn, die hem die rechter steden ende voirsegghen sal te zweren aldus: [*A. bl.* 245.]

Digitized by Google

eedt des raets. *Dat zweer ic, der steden raet te wesen vanden Briel, ende der steden te raden tot hair ende hairre poirteren behoef, hair nutscap, oirbair ende profijt, na mijnre weetscip die te voirsorghen, hair lasten te voirhoeden ende hair dairvoir te wairnen. Dat en sal ic laten om liefde noch om leede, om myeden noch om ghiften, die men mi gheven mach of doen gheven, bieden mach of doen bieden, noch om gheenre saken wil. So moet mi God helpen ende alle sijn heilighen. Amen.*

Der steden ghezworen raden in haren gherechte sullen wesen eerbair, sedighe mannen van rypen ghemater ouderdom; want die ouden hebben binnen haren langhen daghen veel hantiringhen, verkeeringhen, insetten ende voirhoedinghen ghezien, ende wel onthouden die wijsheden, gheradicheden ende listicheden, dairmen grote laste mede beschut, voirhoet, vervalt ende ontsleghen wort, ende weten wel te raden die weghen, dairmen eer, rijcheden ende moghenthede mede vercrijght ende behout, dat hem arbeit noch last en is, als hem des ghevercht wort; dair jonghe luden verdrieteliken mede beladen souden wesen, als dat aen hem versocht worde, omdat sy in haire joncheit dairof niet veel ghesien noch ghe-
[*Ontbr. bij A*] hoirt en hadden. Ghelijc [1]) men leest dat voirtijts gheschiede,
Exempl. als Romen beleghen was vanden Gryecken ende langhe gheweest hadde, dat die senatoirs kinder van Romen, omdat sy inden rade niet gheropen en worden ende hair ouders alleen tregiment hadden, dat si eveliken namen, ende overdroghen mit malcander eendrachtelic op haren eedt, dat yghelic van hem soude sijn vader doden, ende dan soude dat regiment vander stadt in haren handen comen. Dat so gheschiede, uutgenomen een, dient die nature niet en verhenghede. Diewelke op ghelove sinen vader ontdeckte die sake, die aen handen was, ende overdroech mit hem, dat hy hem hilt in een heymelike camer, dat anders niement condt en wort. Dairna ghevielt tot veel tyden, dat die Romeynen daghelix uutliepen schermutsen ende spelen mitten Grieken, ende worden dicwijl ghevanghen. Ende als die Grieken hem vraechden naeden staet van Romen, seiden sy, dat die ouden ende die wijsheit van Romen al doot waren. Die Grieken ver-

[1]) Dit verhaal schijnt in één Hs. der Gesta Romanorum voor te komen. Zie Oesterley bl. 258 n°. 16: Narratur item de filiis Romanorum. (Söhne tödten ihre Väter bis auf einem.)

Digitized by Google

droet, dat sy dair so langhe gheleghen hadden ende groot verlies ende scade veel gheleden hadden ende ghenen wil dairoff conden crighen, ende teghen dat der ouder wijsheit, ende gheloefdens niet, dat die oude wijsheit doot ware, ende dat hem die ghevangen aenbrochten. Ende overdroghen die wairheit dairof te bevinden aldus. Si screven ander stad van Romen, dat sy om den kijf tusschen hem beiden te corten, so wilden sy hem bescreven senden drie vraghen van saken, dair sy mede beladen waren; ende conden sy hem dairof te rechte antwoirden ende hem dairtoe goeden raet gheven, si wilden rechtevoirt rumen ende mit hem ewighen vrede hebben, mit deser voirwairde, wairt dat sijt niet en deden binnen eenen ghesetten tijt, dat sy hem dan die stad overgaven tot haren wille; ende dit soude wesen mit vaste voirwairde van beide syden. Die van Romen hadden groot verlies ende duer tijt mits dat oirloghe, ende binnen hadden si grote sterfte. Ende sy meenden dat sy also wijs waren, dat gheen materie so vreemde mochte wesen, sy en souden dair wel op antwoirden; ende sy ghinghen dese voirwairden an mitten Grieken. Die eerste vraghe der Grieker was: want hair zout made, hoe si die maden dairuut verdriven souden? Die ander vraghe: onse goudt roest ende vervuylt, wairmede sullen wijt schoen maken? Die dorde vraghe: een blarasch doet mit sine ghesichte alleen onse volc, wairmede sullen wijt doden of verdriven? Die van Gryeken senden dese drie vraghen haesteliken die van Romen, om te vernemen of die wijsheit al doot ware, ende deden Aristoteles leer, die seit: men sal traghelikken ende voirdachteliken raden, ende dat men raet rasselikken volbrenghen. Want die Gryeken meenden, wair die wijsheit doot, so en cont men hem die stad niet voirhouden. Als die Romeynen dese vraghen ontfanghen hadden, vergaderden sy op hair pallaes. Die vraghen worden verstaen, ende yghelic nam sijn beraet om dairop antwoirden te gheven, ende hoe sy meer avizeerden ende dochten, hoe sy meer dairin dwaelden. Ende sy worden mistroestich ende vielen in wanhope ende duchteden die stat te verliesen. Dieghene van hemluden, die sijn vader behouden hadt ende te live ghelaten, was mitten anderen zeer begaen, ende ghinc heymelic tot sinen vader ende ontdecte hem alle saken ende lasten, die dair aen handen waren. Als die oude des ghewair wort, seide hy sinen soen, dat hy wijslicke versochte aen sine medeghesellen, mocht hy sijn

Digitized by Google

lijf behouden, hy wilde hem van dier last vryen ende ontslaen ende die stadt behouden. Die zoen dede also; ende die andere verbliden hem dies ende consenteerdent eendrachteliken. Ende die oude wort mit groeter wairdicheit ghehaelt inden raet, ende die vraghen worden hem voirgheleit, dair hy die antwoirden op dede bescriven. Op die eerste aldus: dat sy souden nemen die mellic van eenre muylinnen ende menghen die onder hair zout, men soude dair tenden niet meer maden in vinden. Die oude wiste wel, dat die muylinne van naturen also cout is, dat sy gheen mellic en gheeft, ende dattet onmoghelic was wormen ende maden te comen in zout, want sy sterven van zout. Op die ander vraghe aldus: dat sy hair gout souden wassen mit voghelen zeyke of legghent in missche, dat gout ten soude dairnae niet roesten. Die oude wiste wel, dat voghelen niet en seyckten, ende dat gout oic niet en roest, want hoet ouder wordt ende vulre leyt, hoet schoenre blijft. Op die dorde vraghe beval hy, dat men hem screve dat sy opbraken ende ruymden, als sy gheloeft hadden, ende dede hem scriven die voirs. antwoirden op die IJ eerste vraghen. Ende op die dorde vraghe die antwoirde aldus: sy wisten wel, dat sy dat blarasch tot haren hinder mit listicheden dair ghebrocht hadden, ende si en waren dair niet mede begaen dat blarasch weder van dane te brenghen of te doden, want sy wisten wel die conste glazen te backen ende spieghelen te maken. Ende als die Grieken dese antwoirden ontfanghen hadden, meenden sy dat alle die oude wysen noch leefden, ende vielen in wanhopen ymmermeer die stadt te winnen, ende braken op ende ruymden ende voldeden hair beloften. Ende als sy gheruymt waren, hadden sy dat blarasch laten bliven, betymmert op enen hoghen boem, also dattet sijn aensicht most hebben alleen ter stadtwairt. Ende het is van sulker venijnder naturen, dat so wattet eerst ziet, dat doetet rechtevoirt mit sinen ghesichte; aldus so quam die grote storfte mits dat dier binnen Romen. Ende doe dede die oude wyse maken enen spieghel, also groet dat dair veel volcs onder bedect mochten gaen, ende die spyegel dede hy rechten recht voir dat gat, dair dat blarasch uut stierde sijn ghesicht inder stadt. Ende als die spieghel dair was gherecht, so sacht inden spieghel sijn tselfs figure eerst an ende venijnde hem selven vander reflexie vanden spieghel, ende starf. Hierom sal men den ouden wysen eeren, ghelijc gheboden

Digitized by Google

staet Levitici XIX⁰: *coram cano capite consurge et honora personam eius* [1]), dats datmen voirden ouden grauen opstaen sal ende eeren sinen persoen. Ende hets wel moghelic, want omdat sy out sijn ende langhe gheleeft hebben, veel ghesien ende ghehoirt hebben, so sijn sy wijs van rade; ende men doet mit rade datmen mit crachte niet en dade.

Dat [2]) bewijsde tot eenre tijt grote Alexander, als hy mit coninck Porus oirloghede, die hem vol strenghe ende stijf was te oirloghen, mits dat hy so veel edels volcx te dienste had om tsout. Alexander vernam dat ende toech selve als een slecht ridder van Alexanders weghen an coninck Porus mit boetscapen. Ende als coninck Porus Alexander ghewair wort, dede hy hem ter tafelen gaen sitten ende dede voir hem rechten in costeliken juweelen. Ende als Alexander langhe ter tafelen gheseten had ende wijsseliken ghemarckt des conincx staet ende tghestant vanden hove ende edelen luden, nam hy die gulden ende silveren vaten, dair hy uut ghedient was, ende stackse in sinen bozem. Des conincks ghesin, die dat saghen, seident den coninc; ende als hy Alexander dairof dede toespreken, antwoirde hy ende badt den coninck, dat hy by hem dede comen ghemeenlic sijn edelluden, omdat sy moghen verstaen Alexanders moghentheit ende grootheit sijns staets ende mijn onscult. Coninc Porus dede also. Ende als die edelluden vergadert waren voorden coninc, sprac Alexander den coninc toe aldus: Heer coninc, omdat ic had hoiren segghen, dat ghy moghender ende milder wairt dan Alexander, so was ic hier by u ghecomen om u voir hem te dienen. Ende het is recht ende custume in Alexanders hove, datmen aldair ter tafelen dient al uut gulden ende silveren vaten; ende so wat vreemt ridder tot sijnre tafelen gaet, die horen toe alle die silveren ende gulden vaten, dairmen hem uut ghedient heeft ter eerster maeltijt. Ende omdat ic verstaen had, dat ghi moghender ende milder wairt dan hy, so heb ic dit op die name *a*) van sinen hove ghedaen. Ende als die edele luden dit hoirden, lieten sy coninc Porus ende reden wech ghemeenlic mit Alexander. Ende als si tot sinen hove quamen, worden sy ghewair, dat hy selve Alexander was; ende hy ont-

a) manire?

[1]) Levitic. XIX. 32.

[2]) Dit verhaal is ontleend aan het Solacium ludi scacorum II. 4.

Digitized by Google

fincse vriendeliken ende verghiftse rijckeliken; ende sy bleven by hem ende si worden alle coninc Porus viant, ende verdreven ende wonnen of sijn rijcke. Aldus dede Alexander mit listicheden ende rade dat hy mit moghe niet en mocht volbrenghen.

[*A. bl.* 245.] Men sal verhoeden, datmen gheen eenranssche luden, dats te segghen die eenwillich sijn, aen en neme totter steden raden of in enighen anderen staet des gherechts: want uut eenranssicheden comen bescaemtheden ende lasten. Ende oft ghebuerde, dat sulke, omdat hair manire onbekent ware, int gherecht ontfanghen worden, als men des ghewair ghe-
worden is, so moet men hem wijsseliken ghemoeten mit redenen ende werken, dair mense mede trecken mach van hairre eenwillen, opdat onder den gherecht blive vrede ende een-
[*Ontbr. bij A.*] drachticheit. Men leest [1]) van eenransicheden, hoe tot eenre tijt was een rijck machtich man, die begreep in sinen sin, dat hy hem selven verhongheren wilde om Goids willen, dair men hem mit ghenen rade off weghe offbrenghen en mocht. Sodat die vrienden tot hem brochten eenen meister van medicinen, die gheen zieckte an hem vernemen en conde, ende als hem gheseit was des mans ghestant ende eenransicheden, dede hy bereeden een ander camer, ende dede dat bedde dairin al ommehanghen al mit zwarte cortinen, ende dede vier mannen vercleeden al mit zwarten, hair caproen over hair oghen hanghende, ende deetse staen achter die cortinen, ende dede spyse by hem setten, ende hiet hem dat sy hem stille houden souden totdat die man den eersten slaep uut had, dan souden sy die cortinen opstrijcken ende beghinnen te biten ende teeten, ende als hy vraechde, wie dair wair, so souden si hem heeten na goede mannen, die hy wel ghekent had ende doot waren; ende als hy hem vraechde of sy noch leefden ende wat sy deden, souden sy antwoirden, dat sy leefden nader doot in behoudenisse hairre zielen, ende dat sy aten, ende dat nyement en mocht wesen na dit leven behouden, die hem in der tijt vernoesde. Als alle zaken aldus gheordineert waren, wort die man verbet in die camer. Ende omtrent middernacht schoven die luden die cortinen op ende beghonnen stive te eten. Die man wort zere vervairt ende vraechde, wie dair wair. Die

[1]) Dit verhaal schijnt ontleend aan de Gesta Romanorum c. 241. Bekend is de geestige omwerking daarvan in de Gedichten van A. C. W. Staring (uitg. Beets 1862, II. 27).

Digitized by Google

luden antwoirden so hem bevolen was. Hy vraechde hem, of si niet langhe doot gheweest en hadden. Sy seiden ja. Hy vraechde hem, wat sy deden. Sy seiden, sy aten. Hy vraechde, of si eten mochten. Sy antwoirden, omdat sy in haren leven ter warelt hairre naturen hair nootroft onthouden hadden, so mosten sy nae hairre doot eten ende derven der ewigher blyscap eenen zekeren tijt, dair en binnen dat sy dat beteren mosten mit eten, ende dairnae souden si ontfanghen worden inden ewighen leven. Als die man dat hoirde, bat hy hem om eeh stick etens ende at mede, ende die luden worden heimeliken van daen ghebrocht, ende hy bleef etende ende ghenas.

Dit is dat seste capittel des eersten Tractaets.

Ta inhout der steden hantvesten *a*) [1]) so sullen scepenen, borghemeesteren ende raden der stede vanden Briel kiesen ende hebben enen, die hairre steden clerc ende secretarius wesen sal [1]), diewelke, als hy ghecoren is, sculdich is te doen enen eedt, die hem die bailiu steden ende voirsegghen sal te zweren aldus: [*A. bl.* 245.]

Dat zweer ic, clerc der steden vanden Briel te wesen, mijns heren ende der steden recht te bewaren, yghelic in sinen recht ghelijc te wesen, der steden oirbair ende profijt te raden na mijnre weetscip, ende der steden raet ende heymelicheden te helen. Dat en sal ic laten om leede noch om liefde, noch om myeden noch om ghiften, diemen mi gheven of doen gheven, bieden of doen bieden mach, noch om gheenre ander saken wil. So moet mi God helpen ende alle sijn heilighen. Amen. eedt des clercx. [*A bl.* 246.]

Uut den name des clercks, so men in Latijnscher talen heet, so worden bediet die proprieteiten des clercks. Want hy heet in Latine *clericus*. Dat woort wort bediet te beteikenen: *ad*

a) S. inden LVIIsten poynte.

[1]) Handv. van 1342, a. 57. (v. Alkem. II. bl. 30.)

Digitized by Google

sortem Dei electus, dats te segghen: die ten gheselscip ende dienste Gods ghecoren is; want mits dat hy clerc is ende die scriften verstaet, is hy bet ghescict ende habelre ten dienste Goods ende zalich te worden dan die ongheleerde. Dairom
[*Ontbr. bij A.*] als Moyses die gheboden ghebrocht hadde, van Gode bescreven in tween steenen tafelen in Ebreusscher talen, die nyement lesen noch verstaen en conden dan die van Ysrael, seiden sy aldus, ghelijc bescreyen staet Baruch X[0] [1]): *beati sumus Ysrâelite, quoniam que placita sunt Deo manifesta sunt nobis*, dats te segghen: salich sijn wy die van Ysrael, want ons is gheopenbairt dat Gode behaghelic is. Dat seiden sy, overmits dat sy clerken waren ende dat sy die gheboden alleen leesen ende
[*A. bl. 246.*] verstaen conden. Dander naem is secretarius, dat bediet *secretorum scius vel nuncius*, dats te segghen: een weter of bode der heimelicheden des heren of des gherechts, ende die heymelicheden dichten ende bescriven can. Van desen clerck
[*Ontbr. bij A.*] ende secretarius so seit Aristoteles in *de regimine principum* [2]), dat hy sal connen toghen in sinen dichten die grootheit der verstandenisse ende subtijlheit der sinnen ende vroetscip sijns heren ende tgherechts, die hy dient. Dats te segghen, dat die clerck so wijs, verstandel ende abel wesen sal, dat hy sijns heren ende der steden redenen ende meninghen verder verstaen sal ende wijsseliken ende abeliken bedichten ende bescriven of voirtvertellen dan hem gheseit wort. Want die exposicie ende bediedenisse der woirden is die gheest, die woirden dat lichaem, dat scrift dat ommecleet der redenen. Aldus behoirt den clerk wel toe te wesen welsprekende, verde denckende ende groetsinnich. Ende aldusteenighen clerk van zeden ende manieren so is die heer of stede, die hy dient, sculdich te eeren, lief te hebben ende wel te loenen, opdat hem gheen noot en sy sijn sinnen ende bestant te becommeren om sijn noottroft te crighen of mit anderen saken dan sinen dienste toebehoirt. Want *pluribus intentus minor est ad singula sensus* [3]), dats te segghen: hoe onbecommerder sin hoe scarper verstant om enighe saken te begripen. Dat eerbair gherecht sal altoes gheneghen wesen te hebben alsulctenighen

---

[1]) Baruch, IV. 4.

[2]) De regim. princ. c. 27.

[3]) Dit vers komt ook voor in de Summula Raymundi. (Colon. 1495 fol. 95 verso.)

Digitized by Google

dienre, ende dairom seit die hantveste, datmen kyesen sal een clerck, ende niet datmen enen scriver kiesen sal. Ende omdat die clerck gheloeft in sinen eede der steden raet te heelen, soo sal hy altoes wijsseliken voirhoeden, dat nyement en sye noch en lese die heymelicheden sijnre scriften ende sijns heren ende steden sin en verneme, opdat die by sijnre versuimenisse niet openbair en worden. Ende die luden sullen scuwen sijn boken, cedulen of brieven te handelen, te zien ende te lesen. Want die wyse leert: *cartam vel cistam non inspicias alienam*, dats te segghen: nyement en sal in ander luden brieven of kisten sien.

Als die clerck constich is ende van manieren als hem toebehoert ende voirs. is, soe behoeft hy hem wel te wachten voir verwaentheden ende dat hy hem niet en late dencken, dat die opghetoghenheit ende verheffinghe sijns persoens ter eeren staet hem come van sijn selven, ende dat hy Gode dat niet toe en gheeft ende hem dairof danct ende loeft. Want Paulus. Paulus seit: *scientia inflat* [1]), dats te segghen: conste maeckt verheffinghe der sinnen ende groetheit van herten. Die clerck, die hem dairvoir niet wyseliken en wacht, die wort dicwijl Exempel. gheplaecht van Gode. Men leest [2]) van meester Alaen, die Alanus. die meeste clerck ter warelt was (want van hem staet aldus ghescreven: *qui duo, qui septem, qui totum scibile scivit*, dats te segghen, dat hy wist al dat te weten was), ende hy vergat Gode dairof te dancken ende liet hem dwaseliken dencken, dat hijt van hemselven hadde. Dairom dat hy geplaecht wort, ende binnen eenre nacht in sinen slaep wert hy beroeft al sijnre consten ende was also pueyr leeck als een, die nye letter en leerde, ende des wort hy ghewair des ochtens als hy ten stoil ghinck ende een sermoen doen soude. Dair hy als een stom bleef staende beschaemt, ende en wiste niet wat segghen, dan dat hy seide totten groten clercken: *sufficit vobis vidisse Alanum*, dats te segghen: hets u ghenoech, dat ghy Alaen ghesien hebt. Also dat hy toech bescaemt in verren vreemden landen, dair hy verteerde al dat hy hadde, ende quam dairnae tot sulcker armoeden, dat hy wort een varcken-

[1]) Ep. 1 ad Cor. VIII. 1.

[2]) Dit verhaal vindt men ook in de voorrede der uitgave van het Doctrinale altum van Alanus, Deventer 1492, en bij Bulaeus, Hist. Univers. Parisiensis, II 436, die de voorrede uit eene editie van 1501 overnam.

Digitized by Google

heerde ende bleef menich tijt. *a*) Dair en binnen so wert hem ghedenckende, dat hy Gode niet gheloeft en hadde vander abelheit ende conste, die hy hem verleent hadde, ende hy creech des groten rou ende beweende sijn sonden daghelicx tot allen uren. Sodat onse Heer God mit dat hem sijn berou meerde liet hem oic rysen sijn conste, ende hy quam in dien staet tot volcomen berou ende tot volcomenheit sijnre consten. Sodat in dien tyden te Romen een scismaticus was, dats een onghelovich man, die vanden heilighen ghelove versceiden was *b*), ende was seer groet van clergyen ende constich, ende hy wedersprac den heilighen Corsten ghelove, ende men en conden niet verwinnen van consten *c*). Sodat die paeus uutsende in allen hoken om die wijsheit ende meesteren des Kersten gheloefs. Sodat dit Alanus vernam, dair een meester ryden quam, die wilde te Romen, ende Alanus begheerde vanden meester of hy mochte reisen mit hem ende wesen sijn knecht, hy wilde gairne int stal slapen ende wachten sijn pairt. Die meester consenteerdet, ende si quamen tsamen te Romen, ende Alanus bleef vast by hem *d*). Ende als die meesteren van overal te Romen vergadert waren ende verstaen hadden die zake hairre ontbiedenissen, wort gheordineert een dach, dairmen op vergaderde mitten onghelovighe ende mit hem disputeerde, dair op die tijt die onghelovighe onbescaemt bleef. Alanus was dair mede gheweest ende had gheseten ten voeten sijns meesters, ende hadde sijn cap beneden om hem ghesleghen ende hadde ghemarct, ghehoirt ende wijsselicken verstaen des onghelovighen meesters proposita, materien ende raciones. Sodat die paeus ende ghemeen clerken begaen waren, sodat dair gheordineert *e*) was een ander dach, dairmen op vergaderde. Dair die scismaticus of on-

a) S. wort een verckenhueder ende hoede die varcken int velt veel tijts lang.

b) S. Sodat in dien tyden een scismaticus, dats een onghelovich man ende ..... verscheiden, te Romen comen was.

c) S. niet wel gemoeten noch wederstaen.

d) S. Soodat de groote meesteren veel leeden door tvelt, dair Mr. Alaen sijn vercken hoede; ende des verwonderde Mr. Alaen seer, ende vraechde tot eenre tijdt een van eens meesters knechten, die aldair reet, om die zake, die hem die zake seide. Ende als hy dat wiste, wachtede hy eenen grooten meester, die aldair quam rydende, dien hy toesprack en bat hem, dat hy mit trecken mochte en slapen snachts by sine paerden inden stal. Die meester door die geleertheit, die hy aen Mr. Alaen vernam, consenteerdet hem, ende Alanus quam mit hem te Romen ende bleef vast by hem.

e) S. by gemeenen rade geordineert.

Digitized by Google

ghelovighe echt onbescaemt ghebleven soude hebben, aldair Alanus by hem selven ende sonder onthiet die woirden by hem annam ende wort disputerende mitten Juede. Ende als die paeus ende die grote clercken vernamen Alanus gheleertheit, deden sy hem brenghen een cappe ende setten boven. Ende Alanus concludeerde den scismatico en confundeerde alle sijn proposita ende materie ende solveerde sijn raciones mitter heiligher scriften; ende als dese scismaticus aldus bescaemt was, vraechde hy Alanum, wye hy was ende hoe hy hiet. Alanus om der scaemten wille, die hy gheleden had, en wilde sijn naem niet openbaren. Sodat die scismaticus zwoir, dat hy most wesen Alanus of die duvel. Ende Alanus antwoirde, dat hy die duvel niet en ware, mar Alanus. Ende als die paeus ende grote meesteren dat wisten, verhieven si Alanum ende bewesen hem groot eer. Ende Alanus dede een sermoen en vertelde hem, hoe hem gheschiet was ende hoe hy gheplaecht had gheweest om sijnre verwaentheit ende hoverdien wil, ende hy wairschuwede een ygheliken dairvoir; ende die Juede liet sijn dwalinghe ende gheloefde volcomeliken ende wort ghedoept. *a*)

Moyses, omdat hy seide totten kinderen van Ysrael: waendi dat wi u niet en moghen water gheven, ende hy hem selven dat toegaf ende Gode niet, die hem die roede ghegheven had ende seide hem, dat hy die slaen soude op een steen ende hem soude ontspringhen dairuut fonteynen ende soude water hebben, so wort hy gheplaecht ende en mocht inden lande van beloften niet comen. Want hem ende Aaron sijn broeder wert gheseit van Gode aldus: *pro eo quod* etc. [1]). Het valt wel huden daghes, dat wel sommighe rysen mit verwaentheden ende in hoverdien hem so groet verheffen, dattet uuter maten gaet ende dat sy Gods vergheten, die somwilen onversien dalen so seer, dat si nymmermeer weder en rysen ende hair naem wort ewelic vergheten. Ic hebt horen vertellen [2]), hoe omtrent alsmen screef ons Heren XIII^{c} XLI een doctoir in theologien, gheheten meester Symon de Tornaco, die overste clerck der warelt in dien tyden, die was van so groten ont- Exempl.

a) S. ende die Juede liet sijn dwalinge ende ontfinck theyliger kersten gelove inden doopsel.

[1]) Numeri XX. 12.

[2]) Dit verhaal, dat de schrijver beweert te hebben hooren vertellen, is ontleend aan Thom. Cantipr. II. 48 § 5. Het jaartal, door Thomas trouwens niet opgegeven, is verkeerd. Matthaeus Parisiensis geeft een veel minder gekleurd verhaal en plaatst het voorval in 1201. Zie Bulaeus, Hist. Univers. Parisiensis III. 8.

Digitized by Google

houden, dat hy incorporeet had ende wiste buten Boecium *de trinitate*, ende stont in studio te Parijs ende regeerde, die by des duvels rade leefde in oncuusheden ende quam tot so groter verwaentheden, dat hy blasphemeerde ende seide: *tres fuisse deceptores et seductores generis humani, videlicet Moysen Judaeorum, Jhesum Christianorum, et Machometum Paganorum*, dats te segghen: dat drie hadder gheweest bedrieghers des menscheliken gheslachten, als Moyses der Joden, Jhesus der Kristenen, Machometus der Heydenen. Ende altehant als hy dat gheseit had, was hy so leeck gheworden, dat hy alre consten ende abelheit vergheten had; ende alsmen hem alrehande boken te voren leide, die hy te voren buten conde, en wiste hy niet hoe die hieten, als hy die binnen sach. Van deser sonden staet ghescreven Ecclesiastici XXXVII[0] [1]): *o praesumptio nequissima, unde creata es?* o alre ondoghenste verwaentheden, waen bistu ghecomen? Lucifer mitten sinen viel mits dier sonden in die afgront der hellen, als hy seide: *ponam sedem meam in aquilone et ero similis Altissimo* [2]), dats te segghen: ic sal setten mijn stoel in het noorden des hemels ende ic sal wesen ghelijc den Oversten. Dese sonde mach wel heeten vermaledide ende quaetste verwaentheit.

[*A. bl.* 246.] Om te bet te verstaen die voirs. materie, so is die eerste vraghe: Wair des clercx stede is inder vierscharen? Die antwoirde is: tusschen den rechter ende dat scependom, opdat hy scarpelike verstaen mach dat recht, dat die rechter bedinghet, ende die antwoirde, diemen dair teghen doet, ende als die scepenen vonnes vorsten, dat hijt dan bescriven mach so dat anden *a*) scependom bedinghet wort, ende hem beraden mitten rechter ende scependom, dat hij recht scrive.

die eerste vraghe. antwoirde.

Die ander vraghe: Wes des clercks dienste toebehoirt? Die antwoirde is: hy sal wijsseliken verstaen die materie, die die stede andersins wil laten weten mit haren brieven, ende die brieven, die an hair ghesent worden, ende die bescriven of die antwoirde dairop bescriven, ghelijck bescreven is voir dat der abelheit van enen clerc toebehoirt.

die ander vraghe. antwoirde.

Item naden eedt des clercxs ende ghelijc uuten ouden haircomen ghewoentlic is, so is die clerck sculdich alle die broken,

a) B. oude.

[1]) Ecclesiastic. XXXVII. 3.

[2]) Jesaia XIV. 12—14.

Digitized by Google

die den heer verschinen, sonderlinghe anden poorteren, hoe groet of cleyn die draghen, te bescriven. Ende die rechter en is niet sculdich te daghen noch te dinghen dan uut des clercx boeck; ende uut des clercxs boeck is die rechter sculdich sijn rekeninghe te maken ende sijn heer van sinen foirfaiten bewisinghe te doen. Ende dat is dat hy zweert: *mijns a) heren recht te bewaren ende der steden.* Ende om der selver reden wil sal hy bescriven so wes hem yement verlijt voirden gherecht ende tscependom, dair *b)* hy vant scependom ghetuych ende kennesse off begheert, als hy des namels te doen mach hebben. Dairom loeft hy *yghelic in sinen recht ghelijc te wesen.* Desghelijcx sal hy bescriven die vreden, die ghenomen worden, tusschen wien, wairoff, ende wanneer. Oic is hy sculdich te bescriven, wie die vrede nam ende voir wien. Item sal hy bescriven zoenen, die mit vrienden ghemaect worden, tusschen wien, ende wairoff. Ende zoenen, die mit recht ghemaect worden, salmen vinden van des clercxs hant in des rechters rekeninghe, tijt wanneer, partyen tusschen wien, materien wairof. [*A. bl.* 247.]

Die dorde vraghe: Hoe langhe tclerxs kennisse duert? Die antwoirde: wes die clerck kent op sinen eedt gheschiet ende ghedaen te wesen voirt scependom ende tgherecht, dat sal wairachtich wesen, ende overmits die eerbairheit, die sijn persoen toebehoirt, wairt dat hy kende van enighe saken, die voir hem alleen verlijt waren, het en ontziende des gheenen rechter, indien hy ghetuych gave op sijn eedt. die dorde vraghe. antwoirde.

Die vierde vraghe: Off een clerck van sinen dienste oirlof name, hoe langhe dairnae sijn kennisse soude duren? Die antwoirde is: die clerck sal gheëwicht wesen ende verbonden sijn leven langh inden dienste, om der groter heymelicheden wil der steden ende tgherechts, die hem cont sijn ende die hy altoes weten ende onthouden moet ende weet te bewisen, dat andere niet en doen, die men jairlix vernyeuwen moet na inhout trechts. Wairt echt dat hy oflivich worde, sijn boken ende scriften van zaken, die des heren, der steden of der poirteren recht aenrorende sijn, sijn sculdich te comen onder der steden; ende men sal die den nyeuwen clerck overleveren op sinen eedt, ende dat sal scepenkennisse wesen. die IIIIe vraghe. antwoirde. nota bene.

---

a) B. *mijn.*
b) B. dat.

Digitized by Google

Dat sevende capittel des eersten Tractaets.

Ende omdat die heer, sijn ende sijnre steden dienres in haren eden zekeren ende gheloven der steden rechten, privilegien, hantvesten ende vryheden in allen ponten onverbroken te houden ende te doen houden, ende dairby te bliven, dairom ist wel redelic dat sij weten te vinden scriften, dair sy uut moghen verstaen, welc der steden hantvesten ende vryheden sijn, opdat sy hem moghen quiten ende voldoen hair gheloften. So sijn dair scriften off ende boeken off, besloten inder steden kiste, diemen dair vinden sal. Welke vriheden ende [hantvesten alhier niet al ghescreven en staen in desen volumen *a*). Ende die] hantvesten sijn gheordineert ende bescreven totten ghemeenen profyte ende oirbair der steden, lants ende luden. Hierom en wil ic van desen hantvesten of privilegien gheen ghewach maken of scriven in desen sevende teghenwoirdighe capittel. Wie dat twivel heeft, die mach se overlesen, hy sal dair goet bescheit in vinden.

Dit is dat achtste capittel des eersten Tractaets.

Also men dat hiernae wel redelic bewisen sal, so ist wel behoirlic dat elke goede stede heeft een sonderlinghe huys, dair hair rechter ende gherecht in vergaderen moghen, ende dairmen daghelix tot gheteekenden behoirliken tyden recht besit, ende aldair yghelike wete te comen, die rechts gheert, om recht te hebben, te spreken ende te antwoirden; ende dairin een camer, dairmen die heymelicheden des scependoms ende tgherechts hantiren ende ordineren

a) De tusschen [ ] geplaatste woorden komen in den tekst van het HS. niet voor, maar zijn later door dezelfde hand of althans eene hand van ongeveer denzelfden tijd op den kant bijgeschreven. Verg. de Inleiding.

Digitized by Google

mach, die niet al oirbairlic *a*) en sijn den ghemeenen luden buten den gherecht te openbaren of te laten weten. Dairom dat nyement inden recht ontfanghen sal wesen noch over der steden raet gaen, hy en sal mit eede verbonden wesen den raet te heelen; welken eedt der steden scepen-borghemeester hem steden ende voirsegghen sal te zweren aldus: [*A. bl.* 248.]

Dat zweer ic, der steden vanden Briel hair eer ende oirbair te raden na mijnre weetscip, tot allen tyden als ic dairtoe begheert worde ende vermaent vander steden weghen, ende haren raet te heelen. Dat en sal ic laten om gheenrehande zaken wil. So moet mi God helpen ende al sijn heilighen. Amen. Iuramentum camerae.

Na inhout des voirscreven eedts machmen wel weten, dat yghelic, die inden gherecht der steden ontfanghen wort, nadat hy desen eedt ghedaen heeft, verbonden is te helen die heymelicheden ende raet der steden ende tgherechts, ende dat yghelike dat ymmer doe; want uut voirbodinghen, openbaringhen ende meldinghen des raets ende heymelicheden des gherechts comen veel onduechden, als verradenisse, vercrachtinghe des rechts ende verlies vanden steden ende luden; ende die melders verliesen den naem van eeren ende worden meeneedich ende scalke. Die welcke sijn twierhande. Enighe sijn grontscalke; dat en sijn die boeste niet, want na uutwisinghe hairre naem machmen omlangh tasten die gront ende diepheit hairre ondoghet. Die ander heten sonder toenaeme scalke, ende sijn dieghene, diemen den gront hairre ondoghet niet raken en mach; mar watmen dairnae uutslaet, het is altoes neut segha. *b*) Ende al ist dat men beide manire sculdich is uut den rade te wysen, nochtans so moet men voir die scalke die meeste hoede draghen, ende men salse meest scuwen. [*Ontbr. bij A.*] scalke.

Drie ponten sijn dairmen in rade by werken sal ende raet op sluten. Dat eerste is *providencia*, dats voirzienicheit, die oirspronc is alre wijsheit, want sy gheen dinck en laet aennemen noch beghinnen, si en heeft dat middel ende teynde der saken ghemerckt als voir gheseit is. Ten is gheen wijs man, die dat eynde nota. voirzienicheit.

a) S. oirbairlic noch behoirlic.

b) De beide laatste woorden zijn onverstaanbaar en denkelijk bedorven. Het is zelfs niet met zekerheid uittemaken, of „neut segha" Hollandsch of Latijn moet wezen. Het eerste is echter het waarschijnlijkst, want de schrijver is gewoon, van het Latijn, dat hij aanhaalt, tevens de vertaling te geven.

Digitized by Google

niet vander saken wel voirsien en heeft, die hy aennemen wil, eer hijt beghinsel maect. Want *prudens*, dats te seghen *procul videns*, dat bediet verde ziende. Het is een out woirt: tbeghinsel is een goet behaghen, mar teynde moet den last draghen. Echt so seit Aristoteles: *finis habet racionem optimi, ideo a fine omnia denominanda sunt* [1]), dats te segghen: tende heeft reden des alrebesten, dairom salmen alle dinck nomen van sinen eynde. Echt seit Aristoteles: *cuius finis bonus est ipsum quoque bonum est*, dat bediet dat ghemeen woirt, datmen seit: tende goet al goet. Dat ander poynt is reden, dairmen alle raet op funderen ende sluten sal. Dair staet ghescreven: *rex es si racio te rexerit* [2]), dat bediet: nyement en is mogheliken coninck noch en sal regiment hebben over andere, dan dien reden regiert. Aldair reden niet en is tslot ende fundament des raets, dair worden die raden dicwil beschadicht ende beschaemt. Reden is al so groten salighen sake, dat noch veel landen ende steden sijn, die alle saken rechten by reden, ende aldair die beste reden altoes is dat beste recht. Dat dorde poynt is wairachticheit, die gheen hoeken en soket. Van hair staet ghescreven: *omnia obediunt veritati*, dats te segghen, dat die wairheit van so groter wairden is, dat alle dinghen hair onderdanich sijn, ende men moet hair niet wederspreken, ende sy blijft altoes ende hair wercken volghen haren naem. Ende in rade en machmen hair niet ontberen, want sy openbairt alle dinghen in rade, opdat voirzienichhede moghe vinden die beste reden, dair sy hair eynde uut vinden moghen ende op sluten. Ende het en is niet moghelic dat raet, diemen also sluut, niet wel vergaen en soude.

Aristoteles. Aristoteles. redeu. wairachticheit.

[*A. bl.* 248.] nota dit partikel. Die raden des gherechts sullen malcander ghetrou wesen ende die lasten des raets ghelijc mit malcander draghen. Ende als die materie die aen handen is, dairmen op raet hebben sal, inden recht gheproponeert is ende gheopenbaert, so salmen dair of *vicissim*, dats by ghebuerten, spreken, ende elc sal den anderen scarpeliken verstaen, ende argueren des anders redenen aen wedersyden, ende sien, of die raet goet is of dat dair yet beters op te dencken is. Ende of die raet ter last of monisse ghedeghe, so sal dat hairre alre last wesen; ende die een en sal den anderen sonderlinghen niet oplegghen dattet sijn raet gheweest heeft ende de syne niet, ende ontsculdighen

[1]) Misschien is bedoeld De morib. ad Nic. I. 1.
[2]) Seneca Ep. 89: multos reges si ratio te rexerit.

Digitized by Google

hem voir den heer of andere, dairmen die last mede aen handen heeft, buten den gherecht, segghende als veel gheseit wert: Ic segt u int scependom of in heymelicheden, ende en wil dair niet ter antwoirden of staen. Nochtant dat dieselve dicwijl is tslot des raets ende dair die andere by uutghegaen sijn. Sonder twijffel dat sijn die wroeghers des raets, die scalke, diemen confusen sal ende nymmermeer in rade laten comen. Men leest [1]) hoe eens een groet heer dede maken een [*Ontbr. bij A.*] raetcamer, daer hy dede een poirtael voir maken, ende voren Exempl. an dat portail dede hy ontworpen sijn rechters beelde, ende dede scriven boven sijn hoefde aldus: *Caesaris imperio regni custodia fio*, dats te segghen: by bevele mijns heren ben ic gheworden een beschermer des lants, luden ende der duecht. An die rechter syde des rechters dede hi scriven: *hos miseros facio quos variare a) scio*, dats te segghen: van die moghentheit mijns heren maeck ic ellendich, bescaemt ende kativich alle dieghene, die hem laten vermieden of om enich hats of nijts wil recht verkeren ende reden mencken. An die luchter syde dede hy scriven aldus: *infidus excludi timeat vel carcere trudi b)*, dats: die onghetrouwe ende meldere *c)* des raets des scependoms off gherechts hem ontsie; bevint die rechter hem in die onduecht, hy sal hem uut die camer des raets stoten ende sluyten, of inden carker mit pynen also doen lasten, dats hem yghelic anders moghe ontsien ende hem dairan spieghelen. Trouwen oirspronck is ghelove ende trouwe, ghelijc voir bewijst is ende men verstaen mach uuten lesten verse voirs. Men leest [2]) van twee ridderen, die mit malcanderen wanderden Exempl. ende besaghen die landen, ende hadden malcander ghelove ende trou toegheseit, ende die een was viant des conincx van Cecilien, gheheten Dyonisius. Ende als die ridderen quamen in Cecilien, wert die een ghevanghen, ende die coninck deden sluyten in een stede, dair hy sterven moste. Ende

a) B. *patirare*. Het liber Scacorum heeft: quam miseros facio quos variare scio, wat ook hier blijkbaar gelezen moet worden.

b) B. *infidus timeat excludi*. Het metrum vordert de omzetting van het tweede en derde woord.

c) B. melders.

[1]) Dit verhaal vindt men zoowel in het Solacium ludi scacorum, III c. 7, als in de Gesta Rom. cap. 54. In beide heet de groote heer keizer Fredericus II.

[2]) Ook dit verhaal, (de bekende geschiedenis van Damon en Phintias, uit Cicero, de Officiis, III. 10.) vindt men, doch met varianten, in het Solacium ludi scac. II. 4, en in de Gesta Rom. cap. 108.

Digitized by Google

als hy een wile dair gheweest had, dede hy bidden den coninck by sinen ghesel, dat hy hem dach gave thuus te trecken om sijn saken te bescicken ende tot een zeker tijt weder in te comen. Dat die coninck dede, ende sijn ghesel bleef sijn borghe. Die ridder toech thuus, ende sijn ghesel ghinc in sijn stede; ende die tijt was omghecomen by twee uyren, nochtan dat die ridder niet ghecomen en was. Ende des conincx ghesin seiden tot dien ridder, dat hem leet was dat hy voir sijn ghesel gheloeft had ende voir hem soude moeten sterven. Die ridder antwoirde, dat hem niet en twifelde sijn ghesel en souden wel lossen. Ende altehant quam die ander ende verloste sijn ghesel. Als die coninc sach die grote trouwe, vergaf hy den ridder sijn misdaet om der groten trouwen wil, ende die coninc begheerde, dat hy in sulker trouwen hair dorde ghesel wesen mocht.

Aristoteles. fidelitas. Trouwe dair seit Aristoteles in *de regimine principum* [1]) of aldus: by trouwen houtmen landt, sloten ende steden; die heer blijft by sijnre heerlicheden machtich ende in eeren, die luden vreedsamich ende beschermt van onrecht. God schiep nota. hemel ende arde in trouwen, dairom sal yghelic ghetrou wesen God, sinen rechten lantsheer ende sijnre steden ende gherecht, dien hy verbonden is. Uut den oirspronc der trouwen machmen wel verstaen, dat nyement en sal ghetrouwe setten in eenen van eenre ander secten of ghelove, ghelijc Aristoteles leert in *de regimine principum* vanden kersten meester ende den joden [2]). Want trouwen oirspronc is ghelove als voirs. is. [*A. bl.* 248.] Die raetcamer sal binnen suverlic ghemaect wesen ende besait raetcamer. van poortraturen ende bescreven mit goeden ouden wyser leeren, dairmen verder wijsheit ende vroetscip uut verstaen sal moghen; want men pleech te segghen: aensien doet ghedencken; ende dat is sonder twivel wairachtich. Want men [*Ontbr. bij A.*] leest [3]) van eenen philosophus, die quam in eenre jairmarct Exempl. ende die by andere ghinc staen ter jairmarct ende deckte voir

[1]) De reg. princ. c. 11.

[2]) Maerlant, Heiml. der heiml. cap. XXII, vs. 1929—2086. In de Latijnsche teksten, door ons geraadpleegd, komt dit verhaal niet voor.

[3]) Dit verhaal is blijkbaar ontleend aan Thom. Cantipr. II. 42 § 2, bij wien de door den philosoof verkochte spreuk echter luidt: Temere nihil loquaris, temere nihil attentes, nisi prius cogites quid sequetur. Ook in de Gesta Romanorum c. 103 komt het verhaal voor, maar veel meer versierd. Daar luidt de spreuk zooals bij onzen schrijver.

Digitized by Google

hem een tafel ende dair en settede hy niet op. Een joncheer, jonc ende machtich, marcte den ouden ende sijn tafel, dair niet op en was, ende quam mit sinen ghesin voir hem staen ende vraechde hem wat hy te coep had. Die philosophus antwoirde: wijsheit. Die joncheer dincktse, cochtse ende betaeltse, ende die oude ontfinc sijn gelt ende gaf hem een briefkijn, inhouwende in Latine: *quidquid agas prudenter agas et respice finem* [1]), dats: watstu doetste doch altoes wijsseliken, ende marc dat eynde dijns opsets ende begrijps. Ende die philosophus hiet, dat hy al sijn camer soude doen bescriven mitter voirs. leer. Tot eenre tijt dairna langhe ghevielt dat des joncheren vianden, die hy veel hadde, vernuechden des joncheren barbier, dat hy hem die keel ofsnyden soude, ende die barbier gheloefdet. Ende als hy quam ende soude sinen joncheer scheren, so wonderde hem van die schoenheit der cameren, ende las dat dair ghescreven stont, ende hi docht wat hy aenghenomen ende gheloeft had ende tot hoe quaden eynde hem dat dienen soude, dede hijt; ende hy wort ontdaen, vervaert ende bevende, dat die joncheer marckte, die opstont ende dede den barbier vanghen, die hem rechtevoirt seide al die sake, ende hoe; als hy dit scrift las, dat hy hem bedocht; ende bad ghenaden sijns lijfs. Aldus so behilt die joncheer sijn lijf byder wijsheit, die hem die oude vercoft had, ende mits dat die barbier die aenghesien, ghelesen ende verstaen had ende docht sijns enden, dat hem dairof ghecomen soude hebben.

Hier beghint die materie des anderen Tractaets mit haren capittelen navolghende, als voirseit is.

Mogheliken nadat ghesproken is vanden heer ende des heren ende sijnre steden principalen ghezworen dienres, salmen spreken van des heren ende sijnre steden ghezworen onderdienres, ende van des haren persoen ende dienste toebehoirt. Eerst vanden persoen des roedraghers, bode des [*A. bl.* 249.]

[1]) Verg. Neander, versus veteres proverb. leonini (Lipsiae 1590), p. 303, en Dr. W. H. D. Suringar, Erasmus, p. 142.

Digitized by Google

heren ende sijnre steden; diewelke, als hy dairtoe ghecoren is, sculdich is te doen enen eedt, eer hy bewint of onderwint hebben sal te doen des den boodambocht toebehoirt; welken eedt hem steden ende voirsegghen sal die rechter te zweren mit opgherecten vingheren aldus:

roedraghers eedt. *Dat zweer ic, bode ten Briel te wesen, mijns heren ende der steden recht te bewaren, yghelic, dies gheert, van daghen ende bestellen recht te doen, ende trecht dairof te kennen voirden rechter ende tgherecht, so dat gheschiet is ende ghegaen twisschen mannen woirden. Dat en sal ic laten om leed noch om liefde, noch om myeden noch om ghiften, diemen mi gheven mach of doen gheven, bieden mach of doen bieden, noch om gheenre ander zaken wil. So moet mi God helpen ende al sijn heylighen. Amen.*

Byden eeden des boden machmen verstaen die poynten, die den bode toebehoren.

Want overmits dat hy mijns heren ende der steden recht bewaren moet van daghen ende bestellen, des hem veel ende alrehande ghemoet, so sal hy mogheliken connen lesen ende scriven. Inden eersten omdat hy sal moghen overlesen ende [*A. bl.* 250.] verstaen der steden recht, opdat hy nyement dairenboven en belaste. Ten anderen omdat hy moghe weten, wair des heren broken aen verschinen, ende die broken den rechter, dair hy onder dient, aenbrenghen; dat hy niet versuimen en moet, sal hy sinen eedt bewaren. Ten dorden omdat hy bescriven sal ende byden scrifte te bet onthouden trecht, dat hy den luden ghedaen heeft, ende hoe ende wairof dat recht geghaen is, ende hem niet en versuyme; want dair staet ghescreven aldus: *vox audita perit, littera scripta manet*, dats te segghen: woirden machmen licht vergheten, mar scriften machmen lesen ende die saken dairmede te ghedenckenisse brenghen.

Item sal die bode ygheliken, nyement uutghesondert, ghelijc bereet wesen recht te doen om sijn loen; dairom heet hy bode, dat te segghen is dieghene, diemen ghebieden of senden mach. Item sal die bode wesen een becrachtich vangher *a*) ende een aentaster der misdadigher ende die teghent recht doen of die naeden recht niet en voldoen, ende uutlemse luden *b*),

a) S. becrachter, vanger.

b) S. ende die tegen recht doen, als uutlemse luden.

Digitized by Google

die vechten off twyen, off poorters, die enen so quetsen dat hy opter steden doot blive of ghevreest is vanden live, dair hy borghe of nemen sal naeden recht vander steden. *a*) Item so sal hy wesen een vreder des twists ende dergheenre die twyen, ende ymmer gheen vechter; ende tot enen teyken dairoff sal hy altoes draghen een roede in sijn hant, hoghe rechtop ende niet ter syden dalende, ende heet dairom roedragher, omdat men dairby weten mach, dat hy die bode is ende dat ygheliken hem toespreken sal moghen, die sijnre te doen heeft of gheert om recht te hebben. Ende niet hy alleen sal die roede draghen so voirs. is, mar desghelijcs die bailiu ende scout, ghelijc in anderen lande noch wel ghewoenlic is. Want het gevalt dicwyle dat een soude misdoen, als hy ghewair wort des rechters off boden by dien teiken, dat hy door vreese ende ontsich niet en misdoet. Ende so wanneer yement enen rechter of bode also gaende misdede, die misdede des heren persoen properlicken, alst een niet kenlicken maken en mochte, dat die rechter off bode eerst op hem strydens beghonnen had. Ende wairt datmen dat kenlic maken mocht, so wair die rechter of bode dat sculdich te beteren byden gherecht, enen slechten man also veel hogher als die ander hem soude hebben moeten beteren, als ment kenlic ghemaect had dat hy opten rechter of bode eerst vechtens beghonnen hadt. Ende so wanneer men enen bode vindt in weghen of in straten sonder roede in sijn hant, so machmen mit hem kiven als mit enen anderen. Want het is een reghel inden rechte: *talem te iudico qualem te invenio*, dats te segghen: so ic dy vinde so ken ic di, een rechter inder vierscharen, een vechter als hy stridens beghint, een bode mit een roede, een slechte man sonder roede. Dat recht wort bewijst tUtrect, alsmen screef ons Heren jaren XIII^{c} LXXXVIII, an enen, die hem hiet Jacobus episcopus Lavacensis, die des paeus zeghel hadde doen contrefeyten ende hem selven dairmede bezeghelt valsche bullen, dair hy mede wort suffragaen, dats te segghen wybiscop, eerst tot Trieren, na tot Mets, na tUtrecht onder biscop Floris van Wevelichoven; ende wyede onder die drie heren kerken, altaren, misghewaden ende dat dairtoe behoerde, ende maeckte

nota.

[*Ontbr. bij A.*]

nota quod non auditum est.

a) S. naeden rechten vander steden, nae inhouts 't recht, etc.

Digitized by Google

sacrement ende dede misse, ende en was selve gheen priester, ende wyede priesteren XXVI^{c} ende XIIII behalven dyaken, subdyaken, acoliten ende clercken; ende hy wyede priesteren uut deser stad vanden Briel heer Clays Claysz. ende Heynric Mandez. *a*), die hem dairnae deden van enen weder wyen, ende andere vele die waren van Delft ende andersins priesteren ghewijdt, ende die namen wiven ende dienden die waerelt *b*); desghelijcx veel andere, die dicwijl schijn van missen ghedaen hadden, byacht ghehoirt, kinder ghekertstent ende die luden ghetruwet, die waenden in wittachtighen hylic gheseten hebben, ende die kinderen waenden ghetrouwet gheweest hebben, dat so niet en was. Tot eenre tijt als die goetheit Gods dat niet langher verhenghen en wilde, wort die valscheit *c*) mit wijsheden bevonden. Die monick wert besculdicht, aenghetast ende ghekerckert ende dicwijl, datten tvolc sien souden, op een cake gheset. *d*) Daerna consuleerde biscop Floris den paeus ende den stoel van Romen, sodat hy by rade der heyligher kercken dede den monick bescheiden een dach van rechte voirden gheesteliken rechte, daer die meesteren inder heiligher scriften, in beyden rechten, veel biscopen, abaten, monicken ende seculares op vergaderden. Ende die valsscher wert inder vierscharen ghebrocht, ende mit gheesteliken rechte aldus degradiert wort. Men brochten ter vierscharen habitueert *e*) als een biscop, een miter opt hoeft ende een staf in sijn hant, ende van broken wert hem miter ende staf ofghewijst; *f*) doe sat hy dair als een priester. Dairna wort hem ofghewijst die casuffel, doe sat hy als een dyaeck; dairnae die stole, doe sat hi als een subdyaeck; dairnae wort ghewijst, datmen hem sijn vingheren, dair hijt sacrement mede ghehandelt had, te raseren, ende men nam een scheermes ende sneet of tfel vanden vingheren, ende men dede hem uut alve, amicte ende al ghereetsel *g*), ende dede hem aen

a) S. Mondez.

b) S. ende bleven noch ter warelt.

c) S. valscher.

d) S. dicwijl *ad commune spectaculum*, dats te segghen op een cake, gheset.

e) S. Die monick wart inder vierscare ghebracht gehabitueert.

f) S. ende dair wort sulke bewijs ghedaen van sinen broken, die echter selven hy hem verlyde, dat dairom hem ofghewijst ende gedinget wort mit rechten ende mit vonnes myter ende staf.

g) S. alve, amicte, gordel ende hantvane. — Prof. de Vries gist, dat hier in den tekst gelezen moet worden: alve, amicte, gordel (of ghuerdel) ende al.

Digitized by Google

een choircleet ende gaf hem boeck, slotel ende ampullen in die hant, doe sadt hy dair als een accolijt. Ende doe worden hem slotel, boeck ende ampullen offghewijst, doe sat hy dair als een clerck. Doe wert hem dat choircleet ofghewijst ende sijn hoeft wert hem gheschoren mit een scheermes thayr off, ende hem wert strijpt anghedaen, doe sat hy aldair als een leeck. Doe quam aldair die wairlike rechter ende vant aldair enen, die scheen misdadich te wesen, ghecleet mit wairliken habite. Ende also hy hem dair sach, so kendi hem ende tasten aen ende leiden ghevanghen inder wairliker vierscharen, ende dair sprac hy hem aen mit wairliken rechte ende wan hem tlijf of. Ende hy wert ghewijst te viere, omdat hy teghent heylich ghelove ghedaen had, ende te ketele, mits dat hy die valscheit ghedaen had dat hy des paeus seghel ghecontrefeyt had. Mar omdat hy soe goet ende groot berou had, so baden veel goede mannen voir hem, opdat hy niet mistroestich *a*) en worde, sodat men ten laetsten onthoefde. Mar eer hy onthoeft wert, worden alle maniere van pynen an hem bewijst, so die vonnissen ghewijst hadden ende dat recht ghegaen was.

Om te verstaen dat recht van daghen ende bestellen, so is die eerste vraghe: Van wiens weghen ende hoe een bode enen bestellen of daghen sal? Die antwoirde is: die daghinghe of bestellinghe sal die bode doen van des heren weghe, vander steden weghe ende van trechts weghen, aldus segghende: *Pieter, ic daghe of bestel u van mijns heren weghen, vander steden weghen ende vant recht weghen, te recht te staen teghen* &c., ende nomen dan, ist een uutlems man van broken, of een anderen, die die bestellinghe of daghinghe gheert. Gaet die daghinghe of bestellinghe van sculde, die bode sal nomen wairof ende voir hoe veel hy enen daecht of bestelt, ende sal den partien een dach van rechte legghen ende nemen borghe vanden uutlemtse man of goet; ende gheert die ghedaechde off bestelde of die ander enighe kennisse ghedaecht te hebben, die sal die bode hem daghen by namen, in sulker namen van kennisse als hijt gheert; ende in alre manieren so die bode dat recht doet, so sal hijt ter vierscharen kennen voir den rechter ende tgherecht op sinen eedt.

[*A. bl.* 250.] eerste vraghe. antwoirde.

[*A. bl.* 251.]

nota hoemen uutlems goet bestellen sal ende watmen dairto sculdich is te doen.

a) B. mistrotich.

Digitized by Google

ander vraghe. Die ander vraghe is: Wie bestellen ende daghen mach, ende of men tot alre tijt bestellen ende daghen mach? Die antwoirde: die rechter, die bode ende yghelic, die poirter ten Briel is, die mach bestellen doen; ende so wie bestellinge doet, die mach dair sijn loen of nemen. Ende wie bestellen doet sal borghe nemen van denghenen, die bestelt wort, of cracht doen an dat goet of persoen, die hy bestelt; ende ist goet, datmen mach driven of draghen, hy sal borghe dairof nemen, of die rechter sal dat goet besteden te bewaren mit rechte om seker ghelt. Mar nyement en mach daghen enen poirter dan een rechter of een bode. Item nyement en mach een dach van rechte legghen, noch kennisse daghen van bestellinghe of daghen, dan een rechter of bode. Ende of een poirter die bestellinghe ghedaen had, so sal hijt den rechter of bode segghen, ende die sullen een dach van rechte legghen, gheertet yement vanden partyen, ende trecht dairof kennen ander vierscharen. Ende men mach tot alre tijt uutlemse luden of hair goet bestellen, tensy tsmaendaghes, ten wair van comenscip, die dairop gheschiet wair. Item als uutlemse luden recht te spreken hebben voir mannen, so moghen sy ende hair kennissen dien dach comen ander vierscharen ende spreken recht of segghen hair kennisse, sonder bestelt te worden. Enighe segghen, toter tijt dat sy ander vierscharen ghedaen hebben, dair sy toe ghedaecht waren mit recht, dan moeten sy rechtevoirt uuter steden; andere segghen, dat hair tselfs persoen inder steden bliven mach onbestelt al dien dach, opdat sy voir der zonnen onderganck buten der vryheit sijn. Mar dier luden goet, dat sy niet an hem en draghen, machmen bestellen als ment bewysen mach binnen der vryheit, sonder tsmaendaghes. Mar naeder sonnen en mach men gheen overdwortsnachts recht legghen. Ende men mach wel een poirter daghen naeder zonnen in sijnre jeghenwoirdicheit, tot een uutlems man behoef, of tot sijnre maelstat; mer men mach hem niet bescadighen, tensy dat hem een dach van recht gheleit wort in sijnre jeghenwoirdicheit, ende dat bi der zonnen. Mar omdat een poirter by daghe niet wel te vinden en is vanden rechter of bode, als hy wil, dairom so seitmen, datmen gheen poirter daghen en mach nader zonnen; mar dat is dairom, datmen nader zonnen gheen overdwortstnachts recht legghen en mach. Echt en mach men gheen bestellen doen des markedaghes dan na inhout trechts.

Digitized by Google

Die dorde vraghe is: Ofmen alle manieren van personen en van uutlemtse goeden bestellen mach binnen der vryheit, ende ofmen poirter goet bestellen mach binnen der steden? Die antwoirde op dat eerste poynt deser vraghen is: men mach nyement bestellen, die sijns tselfs voecht niet en is, als een wijf, die een wittachtich man heeft, of een onghejarich kint *a*). Item men mach nyement sijn heerlike goeden bestellen noch mit vonnisse belasten voir tscependom, off die naden rechte vander steden enen voecht kyesen moeten, als sy recht spreken willen ende mannepersoen sijn, als priesters, clercken, off goidshuysgoeden, kelken, boken, miswaden of desghelijcs *a*). Item een man, die op gheleide ghecomen is, dat die bailiu mitten ghemeenen gherechte gheconsenteert heeft, of een man, die ghedaghet is oirkonde te segghen voir mannen, also vorde als hy tenden der vierscharen treckt *b*) sonder thoeven buten der vryheit *a*). Ende die heer of die rechter moghen wel een gheven dat hair is te gheven, als gheleide voir haren broken; mar heeft een dairop te segghen van sculden of anders, men mach hem bestellen niet wederstaende tgheleide vanden heer; want die heer of sijn bailiu en vermach niet yement anders recht wech te gheven, die recht gheert, als die hantveste seit: Wie recht gheert salmen recht doen; ende van wat saken dat yement te claghen heeft binnen der vriheit vanden Briel, &c.[1]) Ende men mach gheens poirters goet bestellen binnen der vryheit, tensy voir huyshuere ende erfhure. Item wie sijns selfs voecht niet en is die en mach nyement bestellen noch te recht eysschen, noch gheen goet, tensy hi kyese enen voecht, ende dat doe mit sijns ghecorens voechts hant. die dorde vraghe. [*A. bl.* 252.] antwoirde.

Die vierde vraghe: Hoemen goet bestellen sal, dair die voecht niet of jeghenwoordich en is? Die antwoirde: men sal bestellen sulc gelt, als Pieter sculdich is of onder heeft, die vierde vraghe. antwoirde.

a) Deze zinsneden zijn ongetwijfeld bedorven. De eerste: „Men mach niement bestellen — onghejarich kint", moet blijkbaar aldus (zie den volgenden zin) doorloopen: „of die naden recht vander steden enen voecht kyesen moeten, als sy recht spreken willen ende mannepersoenen sijn, als priesters [of] clercken. Item een man, die op gheleide ghecomen is", enz. Al het overige maakt een op zich zelf staanden zin uit, die waarschijnlijk van den kant ter verkeerder plaatse is ingelascht: „Item men mach nyement sijn heerlike goeden bestellen noch mit vonnisse belasten voir tscependom, als goidshuysgoeden, kelken, boken, miswaden, of desghelijcs." Zie over dit capittel, dat ook op vele andere plaatsen bedorven schijnt, den Excursus achter den tekst.

b) B. trecht.

[1]) Wellicht wordt bedoeld Handv. van 1342, a. 1 (v. Alkem. II bl. 24).

Digitized by Google

off dat goet, datmen dair bewijst ende Clais behoirt, van mijns heren &c. weghe, tot Dircx behoef, ende den rechten voecht ende die mit recht dair sculdich is voir te antwoirden. Ende dair tenden sal hy borghe nemen dat ghelt te recht te brenghen, oft goet moet desghenen hant rumen, diet onder heeft off sculdich is, of men moet dat goet besteden te bewaren als voirs. is.

die vijfte vraghe. Die vijfte vraghe: Hoe langhe een bestellinghe duert? off een uutlems man nachten gheerde, of hy nachten hebben sal? hoe langhe die nachten duren? ende of altoes uutlems goet sijn nachten hebben moet? ende ofmen altoes tenden den nachten recht spreken mach? ende of yement, diet goet bestelt heeft voir den anderen, van rechts weghen sculdich is recht te spreken? ende als xiiij dagen omghecomen sijn, off dairtenden rechtevoirt yghelic recht spreken mach? Die antwoirde. antwoirde is te weten, dat naden ouden haircomen ende ghewoente der steden, so en mach nyement bescadicht wesen, eer hem een wete ghedaen is vander bestellinghe, ten wair in een sterfhuys. Ende die bestellinghe duyrt xiiij daghe, dats te verstaen, dat dieghene, dair enich goet onder bestelt wort, mach comen binnen die xiiij daghen ende vrien hemselven mit sinen eede, dat hy gheen goet onder en heeft, dat denghene toebehoert die hy scult eyscht, of dat hy niet meer onder en heeft off den man toebehoerde, of dat hy hem niet meer sculdich en is dan so veel; ende wair die man dat niet en doet, so en mach hy hem dairentenden dairof niet vrien. Voirt so sal die bode, tot begheren desghenen die die bestellinghe heeft doen doen, dat goet altoes in bestellinghe kennen [*A. bl.* 253.] totter tijt dat hem een wete ghedaen is, diet goet toebehoirt of van wies weghen dat goet bestelt is. Dan so is die bode sculdich, tot begheerte desghenen die de goeden heeft doen bestellen, op dat bestelde goet een dach van rechte te legghen overdwortstnachts. Item een uutlems man, die bestelt wort om sculds wil, die hy selve sculdich is, en sal gheen nachten hebben, ende gheert hy die in schyne van rechte, hy en sal gheen hebben; want nachten sijn gheordineert om dergheenre wil, dairmen goet onder bestelt van yements weghen, diemen scult eyst; omdat dieghene, dairment goet onder bestelt, hem wel versien ende wijsseliken besorghen ende bedencken sal, off hy yet onder heeft den anderen toebehorende, opdat hy sinen eedt bewaren mach. Echt sijn nachten gheordineert, omdat die goeden, diemen onder yement bestelt, rechtevoirt

Digitized by Google

gheen verantwoirden en hebben, ende dieghene, die se toebehoren ende diese sculdich is te verantwoirden, gheen schade liden en mach, hy en hebbe een wete. Nu is die man, die van sijns tselfs weghen bestelt wort, sijns tselfs verantwoirden; dairom heb overdwortsnachtsrecht, al gheerde hijs niet, opdattet dieghene gheert, die hem heeft doen bestellen, na inhout trechts. Echt so hietent nachte van scepenen, ende nyement en is sculdich die te hebben, dan die hem vermet op sijn weten kennis van scepenen te brenghen binnen den nachten, dair hy mede bewijst dat die scepenen brieven sijn beter of ander *a*) scult, diemen hem eyst, na inhout trechts.[1]) Item en mach nyement recht spreken op bestelt goet, eer hy denghenen een wete ghedaen heeft, diet goet toebehoirt, ende dat kenlic ghemaect heeft naden haircomen ende custume der steden, ten wair in sterfhuse. Ende wie die bode op sinen eedt kendt dat voir bestelt heeft ghehadt, sal voren recht hebben. nota.

Die seste vraghe: Of uutlems goet off persoen altoes uutlems recht maect? Die antwoirde: so wair bestellinghe gaet of een poirter mit recht ghedaecht wort van sculde tot een uutlems man behoef, dair salmen overdwortsnachts recht of doen, off als een poirter een uutlems man off uutlems goet borghe is. Uutghenomen, wort een poirter borghe een uutlems man te recht te brenghen van tsheren broken, als van vechtelic, dat die uutlems man jeghen enen poirter ghehadt heeft, so salmen den uutlems man ende sijn borghe daghen tsaterdaghes ban jeghen den heer ende jeghen sijn wederpartye poirter, ende eysschen hem tsheren broken. Die reden des rechts is: want die poirter, dair die uutlems man gheschil mede ghehadt heeft, dair hy enen poirter voir te borghe gheset heeft, en mach die rechter niet anders te rechte cryghen na inhout trechts; dats te verstaen, als die uutlems man, die borghe gheset heeft, ende den poirter niet ter antwoirden en coemt ende gheert recht, off dat die heer an hem recht gheert ende bescheit hem een dach van rechten; want dan moetmen hem uutlems recht doen na inhout der hantvesten.[2]) VIte vraghe. antwoirde.

Die sevende vraghe: Wie sculdich is een wete te doen VIIde vraghe.

a) Moet hier misschien in plaats van „of ander" gelezen worden: „dan die"?

[1]) Brielsche Keuren, medeged. door H. de Jager (N. Bijdr. v. Rechtsgel. en Wetgev., N. R. III (1877) bl. 11, art. 10).

[2]) Verg. Handv. van 1342, a. 16. (v. Alkem. II. bl. 25.)

Digitized by Google

van bestelden goeden? hoemen die doen, ende wes kennisse
antwoirde. men sculdich is dairof te brengen? Die antwoirde: der steden bode wairt sculdich te doen. Echt so mach die een ander wel doen aldus: dieghene, die die wete doet, is der steden ghesworen bode, hy machse doen den persoen selve, sonder yement dairby te trecken, ende kennen die wete ghedaen op sinen eedt; mar ist gheen ghezworen bode, so sal hy goede
[*A. bl.* 254.] luden dairby nemen, dair hy den anderen een wete voir doet, ende sal aldus segghen: *Pieter, ic doe u alhier een wete van dat Clais u goeden becommert heeft mit recht ten Briel,* ende nomen die goeden, off segghen: *sulck gelt als dese persoen u sculdich is of van u onder heeft*, off *sulck goet als ghy had in des mans scepe*, ende nomen den schipper, off *die goede off scult*, so die gheleghen is; ende sal segghen: *voir dus veel ghelts als hy u heyst mit brieve*, off *sonder brieve*, of desghelijcx; ende begheren anden goeden luden, dat sy dat kennen willen ende hem betoech onder hair seghel dairoff gheven; ende dat sal hy nemen ende brenghen dat den rechter ende tgherecht, inhouwende, dat A. op dien dach dien man also een wete ghedaen heeft, ende dat sal hy wair maken mit sinen eede. Ende ist dat dieghene, diemen sculdich heyst, coemt ter antwoirde, hy mach hem goets tijts, binnen ij daghen nadat hy ghecomen is, mit recht hem selven verantwoirden, opdat hijs gheert ende hem een dach van rechte doet legghen, niet wederstaende dattet xiiij daghe leden waer of meer dat die bestellinghe ghedaen wair. Want by aventuren die man mocht so verde wonen, hy en conde binnen xiiij daghe of meer nadat hem die wete ghedaen wair niet comen te rechte; ende in rechte en staet verrassinghe noch arghelist. Ende bevalt die uutlems man inden rechte, die ander sal sijn cost van dat hy hem wete heeft doen doen op hem winnen mit rechte. Desghelijcxs, ist dat dieghene, die sijn goet bestelt is, te boven gaet inden rechte ende mit recht quijt ghewijst wort, hy sal sijn cost groten mit sinen eede ende die mit recht winnen op den anderen by staender vierscharen.

VIIIde vraghe. Die viij[de] vraghe: Of yement dede bestellen enen anderen off sijn goet boven gheleide, gheconsenteert byden bailiu ende tgherecht, of op enen markendach boven der steden recht; off dat een onlust of vechtens begonne op enen markedach, dair vreden of ghinghen ende ghiselscip, om, als die markedach ghe-

Digitized by Google

leden wair, dan dien te bestellen, ende dat inden recht bevonden worde — of die bestelde hem quite souden dinghen van dier bestellinghe ende winnen sijn cost? Die antwoirde: alle man, wie ende hoe groet hy sy, is sculdich den rechter, den rechte ende den gerechte onderdanich te wesen *in licitis et honestis*, dats te segghen, in gheoirloefden, behoerliken ende eerbaren saken. Ende niet verder en mach hem nyement verbinden in eeden noch in beloften, als inden gheesteliken recht bescreven staet; noch nyement en sal der steden recht gloseren, interpreteren noch trecken dan toten rechten sin, dairt op gheset is. Dairom wert yement bestelt boven gheleide, so voirs. is, of boven der steden recht, of mit arghelist ende vulen insetten ende vonden ter bestellinghe gebrocht, can tgherecht dat bevinden, men sal den bestelden quijt wisen vander bestellinghe, ende hy sal mit recht sijn cost winnen opten anderen, overmits tfundament, dair trecht op ghefundeert is, dat is, dat in recht en sal gheen arghelist wesen; ende die die arghelist in recht ghedaen heeft, sal by staender vierscharen dairof ghecorrigeert wesen. antwoirde. nota.

Die neghende vraghe: Het geschie datmen der steden recht opdinghe, ende dat mit vonnisse ghewijst worde datmen gheen recht inder steden meer doen en sal voirdat &c., ofmen binnen dier tijt dat scepenen niet te recht en sitten gheen bestellinghe doen en sal? Die antwoirde: men sal, als mit vonnisse ghewijst is datmen gheen recht inder steden doen en sal &c., noch daghen noch bestellen. Die reden is: want daghen ende bestellen sijn middelen toten recht te comen, ende als een gheen recht ghebueren en soude, so wairt te vergheefs yement in verbande te nemen te recht te comen, off van yement enich verbant te nemen mit recht of van recht weghen, dair hy om van last van boeten tocomen mochte, het ware vreden te nemen of anders yet desghelijcx. Off een seide, in sulker staet mochten wel veel lasten rysen, dats wel redelic, want Aristoteles seit: *uno inconvenienti dato plura sequuntur*, dats te verstaen: van enen onrecht schieden veel misvallen ende lasten. IXde vraghe. [*A. bl.* 255.] antwoirde. [*Ontbr. bij A.*] Aristoteles.

Die tiende vraghe: Wairom dieghene, die eenen bestellen doet of daghen, nomen moet van rechts weghen wes hy den anderen is heysschende? Die antwoirde: *a*) Xde vraghe.

a) Het antwoord ontbreekt; er is hier ie's minder dan eene halve bladzijde onbeschreven gelaten.

Digitized by Google

Dit is dat ander capittel des anderen Tractaets.

[*A. bl.* 255.] [S. LXXXII.] Altoes sal die stede hair wijsseliken voirsien van enen abelen besochten meester cyrurgijn, die sijn *speculativam* wel gheleert ende onthouden heeft ende die sijn prac-
[*Ontbr. bij A.*] tijck wel can. Want cyrurgia dat is *ars mechanica et quae consistit in exercicio manuali*, dats te segghen dat cyrurgie is een conste, die zeer gheleghen is in handelike oefeninghe ende hantiringhe, ghelijc die interpretacie des woerts bediet.

Men mach des cyrurgijns in gheenre wijs ontbaren, want by snode regimente off by onnaerdicheden des menschens wesen comen dicwijl grote zericheden, dair menighe last ende verdriet of comen soude, worden die niet sonderlinghe byder gracien Gods ende der naturen abelheit ende des cyrurgijns const ende arbeit voirhoet. Dair die cyrurgijn niet meer in en doet, dan dat hy is *a*) een knecht der curen, ghelijc dat Aristo-
Aristoteles. teles seit: *natura est omnium operatrix, medicus vero minister*, dats te segghen: God ende des menschen natuer is die die cure werckt, ende die cyrurgijn een dienre der natu-
[*A. bl.* 255.] ren. Een ander reden is, want tot veel tyden worden alrehande luden mit malcander twistende, die in haesticheden ende hitten hairs bloets ende verwerrentheden hairre sinnen die een den anderen smarte ende quetsinghe doen, die sommighe sterven souden ende offlivich worden ende dair grote manslachte ende lasten of comen souden, derftmen des meysters cyrurgijns, sijns toesiens ende consten. Die dorde reden is, opdat elc ghequetste by des meesters cyrurgijns wijsheden sal moghen weten die groetheit sijnre smarten ende dairby comen tot voldoeninghe sijns achterwesens; dair nyement anders of en soude connen *b*) judiceren off kennisse doen. Ende is gheloeft die smarte te groten op sinen eedt, die hy sculdich is te doen eer hy van ghelove wesen sal of sijn kennisse van waerden; welken eedt die burghemeester hem steden ende voirsegghen sal te zweren aldus:

---

a) Dit woord is in het Hs. uitgevallen.
b) B. comen.

Digitized by Google

Dat zweer ic, der steden meester cyrurgijn te wesen, die goede luden, dies behoeven ende begheren, byder gracien ende ghenaden Gods te cureren ende te ghenesen na minen vermoghen ende weetscip, yghelics smarte te groten naden rechte ende byder bester reden. Dat en sal ic laten om myeden noch om ghiften wil, diemen mi gheven mach of doen gheven, bieden mach of doen bieden, noch om gheenre ander saken wil. So moet mi God helpen ende alle sijn heylighen. Amen.

eedt des meesters cyrurgijns.

Cyrurgie is een wairdighe conste, want sy leert ghesontheit behouden, ziechcten voirhoeden, quetsinghe ende zericheden ghenesen, aldair die mensche voir sijn natuerliken sterfdach den doot om besuren soude moeten, bleve die onghecureert. Item so behoert wel ende het is noot dat dieghene, die inder cyrurgien proficeren ende werken willen, sijn abel luden, sultenich als Aristoteles seit: *molles quidem carne aptos mente dicimus* [1]), dats te segghen: besnede luden van vleesch sijn van naturen abel van sinnen ende verstandich, want si moeten considereren ende weten die complexie dergheenre, die si ghenesen sullen, ende der smarten ende zericheden, dair sy mede belast sijn, ende echt der saken, dair sy mede werken willen. Want hets een reghel *contraria contrariis curantur*, dats te segghen: men sal sieckten ende zericheden ghenesen mit zaken, die van contrari complexie sijn der complexie der zeeren ende smarten. Want Aristoteles seit: *simile additum suo simili facit ipsum furere*, dats te segghen: vier ghedaen tot viere maect te meerre hitten. Welke complexien sijn vierderhande, ghelijc Boecius leert in *de disciplina scolarium* [2]), als *sanguinea* ende is ghelegen *in calido et humido*, dats in natuerlike hitten ende vuchticheden. Dander is *colera* ende is ghelegen in natuerlike hitte ende droecheden. Die dorde is *fleuma* ende is contrari *colerae*. Die vierde is *melancolia* ende is contrari *sanguini*. Ende die proprietaten, die den *sanguineo* toebehoiren, staen bescreven in desen versen:

[*Ontbr. bij A.*]

Recommandacio cyrurgie.

Dignitas, virtus et excellencia cyrurgie.

Aristoteles.

Aristoteles.

Boecius.

Largus, amans, hylaris, ridens rubeique coloris,
Cantans, carnosus, satis audax atque benignus:

[1]) De anima II. 9 § 3.

[2]) De disc. schol. c. 4. — De tweeregelige versjes worden daar echter niet aangetroffen; zij schijnen aan een ander werkje ontleend te zijn. Wij vonden die toevallig ook in een HS. van gemengden inhoud, op de Bibl. der Utrechtsche Universiteit, Eccles. n°. 359, fol. 96.

Digitized by Google

dat is: *sanguineus* is van naturen milde, minnende, vrolic, lachende, roet van verwen, singhende, wel ghehouden, koen ende goedertiren. Die den *colerico* toebehoren staen bescreven in desen versen:

Hirsutus, fallax, irascens, prodigus, audax,
Astutus, gracilis, siccus croceique coloris:

colericus is van naturen ruysch, loes ende bedrieghende, lichte gheroert ende toirnich, overbringhende, koene, stugghe, smal, droghe ende van gheelre verwen. Die den *fleumatico* toebehoren staen bescreven in desen versen:

Hic sompnolentus, piger, in sputamine multus,
Est ebes huic sensus, pinguis facies, color albus:

fleumaticus is slaepachtich, traech, veel speekelende, plomphzinnich, vet in aensicht ende wit van huyde. Die den *melancolico* toebehoren staen bescreven in desen versen:

Invidus et tristis, cupidus dextraeque tenacis,
Non expers fraudis, timidus luceique coloris:

die *melancolicus* is nydich, droeve, ghierich, vreck, loes, bloede, van graeuwer verwen.

Die eerste complexie, als *sanguinea*, dats die beste, want die *sanguineus* mits der hitten begheert hy veel en mits der vuchticheden so vermach hy veel te oeffenen die edelste wercken der naturen, dair Aristoteles off scrijft aldus: *naturalissimum operum in viventibus est unumquodque generare sibi simile* [1]), dat is: dat edelste werck inder naturen in levenden creaturen is yghelic sijns ghelijc te winnen; ende dairom hoe een des meer begheert ende vermach, hoe hy edelre inder naturen is. Die *colericus* begheerts veel van naturen overmits sijnre hitten ende vermachts luttel overmits sijnre droecheit willen. Die *fleumaticus* vermach veel overmits sijnre vuchticheit willen ende begheerts luttel om sijnre coutheit willen. Die *melancholicus* overmits sijnre coutheit en begheert hy niet ende om sijnre droecheit en vermach hijs niet.

nota. Off yement vraechde off yghelic mensche onderdanich moet wesen sijnre naturen ende werken naden heysch sijnre complexien, dair mach men toe segghen dat elc mensch altijt seer gheneghen is te volghen den heysch sijnre naturen; dairom seitmen dat ghemeen woirt: nature trect meer dan VII paerden. Nietmin so en is die mensche dairtoe niet verbon-

[1]) Wellicht is hier bedoeld De gener. anim. I. 19.

Digitized by Google

den also, dat hy niet anders en soude moghen doen, als hem reden regiert; want wairt so niet, so en mocht die mensche niet sondighen, want hy al dinck dede uut verbant sijnre naturen, dair verstant ende reden van Gode tregiment off bevolen is. Dat bewijsde meester Ypocras. Want men lest [1]) hoe in sinen tyden was een meester, gheheeten Phi- Exempl.
lonnen, die wel sach an eenre figure ende beelde, ghemaelt nader ghelikenissen van een mensch, van wat complexien hy was ende wairtoe dat hy gheneghen was. Dese meester Ypocras was een al te doghenden beleefden man ende volstandich in reynicheden. Sodat Ypocras discipulen deden tot eenre tijt ontworpen Ypocras phisonomie in een papier ende presenteerdent Phylonnen om hem mede te ondersoken, ende vraechden hem van wat complexien ende nature die mensche wair. Phylonnen antwoirde ende seide: dese man is luxurioes ende bedrieghende ende begheert seer oncuusheit. Ende als die discipulen dat hoirden, wilden sy Phylonnen ghedoot hebben ende seiden: o sot man, dit is die figure des wairdichsten ende besten mans, die ter warelt leeft, ende en gheert niet voir reynicheit. Als Phylonnen dat hoirde, seide hi: dat ic sie ende ghelove in deser figuren, dat heb ic u gheseit. Doe keerden sy tot Ypocras ende vertelden hem hair ghevairt. Doe sprac Ypocras ende seide: voirwair hy heeft u wair gheseit ende van eenre letter niet gheloghen; mar seder ic marcte ende verstont, dattet was al quaetheit, vuylheit ende laster oncuysscheliken te leven, so maect ic mijn reden ende ziele meester boven mijnre complexien ende naturen ende toech mi dairoff ende verwan mijn nature.

Echt leestmen in *libro scacorum* [2]) van Ypocras, hoe sijn Exempl.
discipulen tot Athene seer benyden sijnre reynicheit ende huerden een al te schonen wijf, dat sy by Ypocras slapen soude ende tot oncuysheden brenghen mocht, ende sy *a*) ghaven hair tghelt te voren, dat si hair loefden. Ende des nachts als die discipulen dat wijf in Ypocras camer heymelic gheholpen hadden, croep sy bi hem onder ende tempteerden in menigher manieren om hem tot oncuysheit te brenghen, dat sy gheen macht en had. Ende des ochtens, als si dat seide

a) B. sy ende.

[1]) Dit verhaal is ontleend aan De regim. princ. c. 28.

[2]) Solacium ludi scacorum III. 5.

Digitized by Google

den discipulen, wilden sy hair ghelt weder hebben. Twijff antwoirde, dat si had anghenomen een man te becoren ende niet enen zuyl om te keren, ende behilt tghelt. Aldair bewijsde Ypocras wel, dat een sijn natuer wel verwinnen mach, als hem reden regeert. Reynicheit is een al te groten duecht ende reynicheit is een suster der enghelen.

[*A. bl.* 255.] De modo arguendi quantitatem lesure. nota. Het is te weten, dat naeden ouden custume ende haircomen so en groot die meester cyrurgijn inder steden noch buten der vryheit gheen smarte, diemen van buten bekennen of zien mach, noch hy en yket gheen smarte om te weten die groetheit der smarten van buten, mar hy yket wel smarten, quetsinghen ende wonden, die int lijf gaen, om te weten of die wonde een doirgat is off om te weten die loepen ende weghen der smarten, om te verhoeden alrehande accidencien ende toevallen, dair die ghequetste vorder om belast mocht worden, off om naeden eessche der smarten sijn curen te ordineeren. Mar sulke smarte van buten grooten alleen inder steden die [S. LXXXIX.] scepenen ende mannen te landewaert. Item is te weten, dat naeden rechte, custume ende haircomen der steden, want- lesura. men *a*) van smarte spreect of spreken sal, so is smarte quet- [*A. bl.* 256.] singhe, den anderen ghedaen vechtenderhant. Dairom so en mach niement inder steden winnen *b*) smarte opten anderen, hy en moet zweren, dat die ander hem die ghedaen heeft vechtenderhant, ghelijc hiernae ghescreven staet in den dorden Tractaet in den capittel, *hoemen smarte mit recht win-* divisio lesionis. *nen sal.* Item is te weten, dat smarte is vierderhande, als wonden, bloetreezen, onghelike ende heven. Item wonde naden haircomen is die quetsinghe, die ghecant is ende ghedaen is vechtenderhant, ende is twyerhande, als vleeschwonden ende beenwonden. Vleeschwonde is quetsinghe des vleesch alleen, ende beenwonden quetsinghe des beens. Item bloetreesen sijn quetsinghe, die niet ghecant en is, dair tvel off is ende tbloet doirzijpt. Item onghelike sijn blaeu leden, dair dat tvel niet of en is. Ende heven sijn oprysinghe des vleesch, dair die huyt niet anders om ontset en is. Item is te weten, datmen naden rechte vander steden ende naden ouden haircomen alle smarten groot by encken ende by mencken. Mencken sijn quetsinghe, dair verleemtheden off gheschien,

a) S. heeft in plaats van „want men", „ende so hier."
b) S. heren noch winnen.

Digitized by Google

die comen van insnidinghe der zenen, dat ligamenten ende corden sijn des lichaems, diewelke als die an tween ghehouden sijn, so wort dat lichaem ghedissolveert, ende die mensche wort des lits onmachtich. Ende wat encken *a*) sijn salmen wel hierna bewysen. *b*) Item is te weten, datmen alle grote van smarte kendt by meten naeder steden recht ende naeden haircomen aldus: Men neemt enen draet, ende also verde alsmen van buten bekennen mach dat des menschen huyt of vleesch desghenen *c*), die ghequetst is, ontset is, blaeu of gheresen, so metmen die smarte al rontomme op dat uterste *d*) ende langste der quetsinghen; dan, alsmen die mate heeft, so cortmen den draet off, also lang als hy rontom die smarte gheleit ende ghemeten wort, ende dan metmen den draet, hoe menighen duymbreet dat hy lang is; des ismen sculdich den draet te legghen, alsmen die smarte groten sal ende meten, ter middewairden onder dat voirste lit onder den duum, ende also menighe duumbreet als die draet langh is, also menighe enckewonde is die quetsinghe off smarte groet. Want elc duumbreet, so voirs. is, is een encke; ende wairt datter smarte wair, die inder maten niet al een duumbreet en droghe, dat salmen den ghequetsten toegheven ende rekense voir een encke. Dairuut machmen verstaen, datmen gheen halve encken en vindt in grote van smarten; mar men vindt die wel in betalinghe van smarten, als na bewijst wort, als men onghelike of heven groot tot vleeschencken. Item is te weten, dat die beenencken sijn twyerhande; sommige sijn quetsinghe des beens, andere sijn ghelegen *in carthelaginibus*, als in sulker manieren van been, als inder nosen of inden oren is, ende dat heeten croos, ende die quetsinghe heeten croosencken; ende des beens ende croos quetsinghe en draecht niet effen groote smarte, als na bewijst wort.

nota.

Om te verstaen die saken, die totter voirs. materie dienen, so is die eerste vraghe: Voir wien die ghequetste sculdich is sijn smarte te beleeden? Die antwoirde is: voir ij scepenen

eerste vraghe.
antwoirde.

---

a) B. mencken.

b) Ende wat encken — bewisen. In de plaats hiervan heeft S.: Echter comen verleemtheden by dien dat die [zenen?] by sericheden onterimpen.

c) Zoo S. B. derghenen.

d) S. vaerste.

Digitized by Google

of meer in jegenwoirdicheit des rechters *a*); ende die clerck sal dairby wesen, ende dien sullen scepenen die smarte overgheven, ende die clerc salse bescriven also die scepenen hem die overgheven, na inhout der hantvesten.

[*A. bl.* 257.] Die ander vraghe: Hoemen smarte beleeden sal? Die
ander vraghe. antwoirde: die meester cyrurgijn sal den scependom toghen
antwoirde. die wonden, ende sullen die onder hem selven die wel bezien, opdat si kennen moghen dat die quetsinghe van mans handen gheschiet is, ende sullen meten als voirs. is. Dairtenden sal die rechter den ghequetsten vraghen voir scepenen, op wien hy die smarte beleet, ende sal hem segghen, dat hy God aensie ende en belaste sijn ziele niet, hy en beleedse opten baelsculdighen na sijnre weetscip. Ende als die ghequetste dien ghenoemt heeft, dat sal die rechter den scependom te kennen gheven, ende die clerck salt bescriven, om, of die ghequetste storve, dat die rechter ende vrienden weten mochten, op wien sy dien dootslach heeren souden, ende echt omdat die rechter mach weten, op wien hy sheren broken heren sal moghen.

IIIe vraghe. Die dorde vraghe: Of yghelike ghequetste selve sijn smarte
antwoirde. beleeden mach? Die antwoirde is: wie op hem selven ende by hem selven hem niet inden recht verlien en mach, die en mach by hem selven niement belasten; dit is een reghel des rechts. Dairom, heeft een wijf, die ghequetst is, een wittachtighen man, sy sal hair smarte beleeden op enen mit hairs wittachtich voechts hant. Hierom en mach sultenighen wijf smarte, die hair hair man ghedaen heeft, niet beleeden, want hair wittachtighe voecht en wilts niet doen ende nyement anders en macht doen. Dat is echt die sake dat een kint, dat sijn daghen niet en heeft, off al haddet sijn daghen ende beide sijn ouders leefden, gheen smarte beleeden en mach op vader of moeder, also langhe alst in haren brode is ende niet uutghegoet; want die ouders wel pleghen hair kinderen te castien van hairre onduecht, mer niet teghen hem te vechten. Worde een onjarich weze ghequetst, het soude sijn smarte beleeden mit sijns voechts hant manpersoen; ten wair dattet inder scolen ghedaen wair, so soudt die meester corrigeren; want watmen onder die roede broect dat sal die roede ende mitter roeden rechten. Item een wijf, die gheen man en heeft wittachtich, die moet hair smarte beleeden mit hairs ghecoren

a) B. rechts.

Digitized by Google

voechts hant. Desghelijx een priester, een clerck of een ander religioes, als hy hem verbinden wil dairof voirden rechter ende tgherechts wairlic recht te nemen ende te gheven, ende dat verborghen wille mit een poirter. nota.

Die vierde vraghe: Binnen hoe langhen tijt een sijn smarte beleeden moet? Die antwoirde is: binnen een nattmael, dats te segghen binnen al so veel tijts als een mogheliken mit eenre maeltijt vasten sal moghen, dat is tijt van een dach ende nacht, als xxiiij uyren; ten wair dat den scepenen docht, dat een ghequetste so cranck wair datmens niet roeren en mocht, so souden si slecht die smarte sien, ende niet eer die groten, eer hy *a*) ghewesen mocht by goetdencken des ghezworen meesters, dat men handelde. [S. XCI.] IIIIe vraghe. antwoirde.

Die vijfste vraghe: Off een sijn smarte beleeden mach op wien hy wil? Die antwoirde: yghelike ghequetste is sculdich int beleeden sijnre smarten mit wairachticheden den baelsculdighen te belasten ende nyement anders; mar wil hy, hi mach die smarte beleeden op wien hy wil, ende oic die heren op wien hy wil, als recht is, te minsten eenscatte smarte. Ende en coemt die besaecte niet ter antwoirden, so mach hy sijn smarte winnen also groot alst recht vermach, nae gheleghentheit der partien ende der wapenen, dair se mede ghedaen is. Mar comt hy ter antwoirden, hy mach wel verhoeden mit recht, dat die ander niet en winne dan eenscatte smarte. Vte vraghe. antwoirde. [*A. bl.* 258.]

Die vjste vraghe: Of dieghene, die smarte ontfanghen heeft, nadat hy ghenesen is die groetheit sijnre smarten sculdich is te weten? desghelijcs dieghene, die die quetsinghe ghedaen heeft? Die antwoirde, ende het schijnt *b*) die beste reden ende die meeste oirbair wesen, nyement vanden partyen noch nyement anders die grootheit van enigher smarten te kennen gheven, eer die ghequetste sijn smarte ghewonnen heeft mit recht, of dat die partyen verzoent sijn mit vrientscapen, off die misdadighe den anderen sijn smarte naden recht gheloeft heeft te beteren ende voir recht die smarte besien *c*) heeft, ende dat die smarte verborcht is. Die reden wairom is, want selden sijn die luden, die schelen, even machtich of vrede begherende, ende wist somwylen dieghene, die machtichst, hoverdichst of onvrelixt is ende die die smarte ghehadt VIte vraghe. antwoirde.

a) Prof. de Vries wil in plaats van „hy" lezen „tijt".

b) B. schijn.

c) Zoo B. Wellicht te lezen: „beliet."

817158

Digitized by Google

heeft, dat sijn quetsinghe niet meerre en ware off niet meer en droghe, hy en soude niet zoenen willen, ende dair mochte verder last of manslachte of comen. Desghelijcx ist tontzien, wiste sultenighe man als voirs. is ende smarte ghedaen had, dat hy also veel soude moten gheven voir die smarte, hy en soude enen minderen man niet willen beteren noch zoenen, ende soude moghen sulke lasten dairof comen als voirs. is.

Dit is dat dorde capittel des anderen Tractaets.

Taelman, dats te segghen in Latine *causidicus* off *procurator causidicus*, dat bediet een die des anders zake voirden rechter ende tgerecht seit off verantwert. *Procurator* dats te segghen een die des anders recht besorcht ende dat hem te bate of te laste comen mach ander vierscharen, dair men hem sijn goet of sijn eere belasten wil. Het schijnt mogheliken ende het is al te redeliken, dat een taelman, die anneemt enen te verantwerden ander vierscharen, dairmen hem heyst verbuernisse van live, van goede of van eeren, ende diemen ghetruwet dat hy mit recht, mit wijsheden ende mit reden verantwerde ende bescudde *a*) dairmede eens lijf, goet ende eere, dat hy gheëedt sy; omdat hy by verbande des eedts te bet dencken sal ende arbeden sal om te zoeken die weghe des rechts ende die redenen, die denghene te bate comen moghen tot sinen recht, dair hy voir spreken sal; echt omdat hy te bet mitten ghenen, dair hy voir spreken sal, in gheloeve sta ende betrouwen, dat hy sijn beste doen sal ende dairin niet versuimende wesen, na sijnre weetscip. Ende die borghemeester sal den taelman voirsegghen ende doen zweren aldus:

des taelmans eedt.

Dat zweer ic, taelman ander vierscharen ten Briel te wesen, yghelic dies gheert om mijn loen te verantwoirden mit recht voirden rechter ende tschependom ende tot synen rechte te helpen, naeder steden recht ende naeder bester reden, by mijnre [A. bl. 259.] *weetscip ende tot sijnre oirbair. Dat en sal ic laten om leede noch om liefde, noch om myeden noch om ghiften, diemen mi gheven mach of doen gheven, bieden mach of doen bieden, noch*

a) B. verantwerden ende bescudden.

Digitized by Google

om gheenre ander saken wil. So moet mi God helpen ende al sijn heylighen. Amen.

Uut des taelmans eedt machmen wel begrypen die proprieteiten des taelmans ende wes sinen dienste toebehoert, sal hy mogheliken wesen der luden taelman, voirsprake ende *procurator*. Inden eersten is hy sculdich te weten der steden bescreven rechten, want anders en conde hy der luden noch hair zaken nyet oprecht verantwoirden. Tander poynt is dat hy sal wesen *eloquens*, dats te segghen dat hy die saken desghenen, dair hy voir spreect, mit voirdachten schonen, corten, onbecommerden woirden ende redenen voirden rechter ende tscependom vertrecken ende bybrenghen sal ende die opt recht sluyten, ende dairof bescreven recht nomen ende bewysen dat inden hantvesten ende voirboden, off besceidelike bewisen na sijnre weetscip, als vander materien niet inden recht bescreven en is, die redenen wairom dat dat recht wesen sal, dat hy heyst off seit; ende dat sullen scepenen sceiden tot vermaninghe des rechters op hair ziel. Een taelman, die niet *eloquens* en is ende der luden saken niet by en brenct so voirs. is, ende dairby verzuymt mit wantale, dair hy sprect voir goet, lijf of lit, na dat Raymundus seit, hy is verbonden dat goet op te rechten, ende verzuymt hy lijf of lit, hy is sculdich der warelt offstal te doen ende verbonden tot ewigher penitencien. Dat dorde poynt is dat die taelman sal wesen habel van sinne ende begripelic om te dencken ende te vinden, als trecht ende reden heysschen, listicheden, dair hy denghenen mede helpen mach dair hy voir sprect, dat hy niet mit recht onredeliken belast en worde, als eens een wijs taelman dede. Dairmen of leest, hoe tot eenre tijt twee ghesellen waren coepluden, die al hair ware maeckten tot gelde ende overdroghen, dat sy die comanscippe vertyen wilden, ende trecken tot haren lande ende dienen Gode. Voert overdroghen sy dat, so wanneer sy quamen in een herberghe, so souden sy dat ghelt rechtevoirt der wairdinnen gheven te besteden, ende die en soude dat niet weder overgheven, sy en bevalent hair beide te samen. Tot eenre tijt quamen sy in een herberghe ende ghaven der vrouwen tghelt te besteden, ende bevalen dat ghelt nyement van hem beiden weder te gheven, sy en bevalent hem beyde te samen. Die vrouwe ontfinck tghelt ende gheloefde, dat sy so doen soude. Rechtevoirt ghinc die een ghesel ende overdroech mit sinen ghesel van dat sy eten

[*A. bl.* 260]

Digitized by Google

wilden, ende ghinc sonder toeven totter wairdinnen ende heyschde hair tghelt, ende sprac sinen ghesel toe aldus: Ghesel, ist u lief, dat die wairdinne doe als wy gheseit hebben? ende die ander seide: ya. Ende die wairdinne verstont dat vanden ghelde, dat hair die coepman gheëyst had, ende die ander verstont, die ya gheseit had, vander spysen diemen eten soude. Aldus ghinc die wairdinne ende gaf hem tghelt, ende hy reet wech. Als hy langhe marrede ende niet en quam ter maeltijt, vraechde die ander na sinen ghesel der vrouwen, die seide, dat sy hem dairnae niet ghesien en had nadat hy hair hiet hem dat ghelt gheven. Als die coepman dit hoirde, wort hy sere begaen ende seide, dat hy hair dat niet gheheten en had, mar sy hadden tsamen ghesproken van wat sy eten wilden, ende als sijn ghesel hem vraechde, off hem lief wair dat men sulke spyse bereede tot hairre behoef, seide hy ya. Die vrou antwoirde ende seide, sijn ghesel sprac hair toe vanden gelde hem weder over te gheven, ende hy vraechde hem oft hem lief wair, ende hy antwoirde ya. Dit quam voirden rechter ende tgherecht. Die coepman hiesch dat ghelt. Die wairdinne verantwoirde hair so voirs. is. Die fame ghinc onder tfolc, dat die vrouwe tondergaen soude, ende sy en had ghenen taelman. Sodat byder vierscharen stont een abel gheradich man, dient verdroet dat die wairdinne om eens cleens ghewins wil, dat anden coopluden soude ghedaen hebben *a*), ontgoet soude worden, ende quam ander vierscharen ende wort der vrouwen taelman ende quam in haren woerden. Ende als die coepman sijn heysch ghedaen hadde, antwoirde die taelman, dat hy lide vander vrouwen weghen, dat hair tghelt ghegeven was op sulke voirwairde als sijt ontfanghen had, ende hy soude brenghen sijn ghesel, die wairdinne soudet hem beiden overgheven, als hij selve ghesproken hadt ende voirwairde was. Ende die coopman en conde sijn ghesel niet ghecrighen, want hadden die rechter connen crighen, hy souden ghehanghen hebben. Aldus bleef
[*A. bl.* 261.] die vrouwe onbelast ende byden haren. [1]) Dat vierde poynt is dat een taelman hem besaten sal wel ghesien te wesen

a) Deze zinsnede, althans het woord: „ghewins", schijnt corrupt.

[1]) In een der keurboeken van Dordrecht (Invent. v. h. Archief II. 1 n°. 2) komt ongeveer dezelfde vertelling voor. Het is daar echter niet de „listicheit" van den taalman, van wien in het verhaal geen sprake is, maar de wijsheid „vanden goeden luden vander stede", waardoor de waardin gered wordt.

Digitized by Google

mitten rechter ende tgherecht ende liefghetal, opdat sijn woirden te bet moghen ghehoirt wesen ende verstaen. Aldus sal een taelman wesen welsprekende ende welghemaniert ende sal hebben natuerlike wijsheit ende kennisse van recht.

Om te bet te verstaen die saken des taelmans ende van synen dienste, so is die eerste vraghe: Of yghelic an eenre ghebannen vierscharen sijns tselfs woirden houden mach, of hy wil? Die antwoirde: diverse personen *non habent personam standi in iudicio*, dats te segghen: alrehande personen hebben gheen behoirlicheit te spreken inden recht, als een die mit recht ende by vonnes van scepenen verbannen is, want die rechter bantten uut des heren heerlichede ende datten nyement en huse &c., hy en heb tbans gheboet; off een wijf, die enen wittachtighen man heeft, tensy dat hijs hair ghemachticht heeft voir tgherecht ende dat sy voir een coopwijf bekent is; die machmen daghen, die machmen bestellen, die machmen aenspreken ende die mach recht nemen ende gheven als hair man, tot sinen wedersegghen, voirt gherecht ende tscependom. Maect echt een sijn wijf voecht tot sijnre wedercoemste, die mach desghelijcx doen, durende tot dat hy mit haer gheselscap ghehadt heeft of by hair gheslapen, ende niet langher, *iuxta dictamen antiquorum de iustitia.* Nietmin so moet alle wivepersoen, die voirden rechte te doen heeft, eenen taelman kiesen, ende die sal van hair ghecoren worden tot hairen voecht ende comen in hair woirden ende altoes hair dingtale vorderen als hair voecht, ende dese voechdie duert totdat dat recht tot dier vierscharen ghevordert is. Ende die zake, wairom dat wijf, die voecht bekent is, eenen voecht nochtan kiesen moet ander vierscharen, is *melancolia quae in mulieribus dominatur, propter quam de facili oblivisce-rentur rei, de qua sermo faciendus esset, et licet in aliquibus reperitur oppositum, tamen fere de omnibus ita est, et sic per ipsas committerentur maxime negligencie.*

die eerste vraghe.

antwoirde.

[*Ontbr. bij A.*] nota bene.

Item een priester, een clerck *non habet personam standi in iudicio seculari*, dats te segghen: een priester, een clerck en mach gheen wairlic recht geven of nemen, tensy dat hy hem verbint voir tscependom, tot dier vierscaren van dier saken, dair hy of spreken wil, wairlic recht te nemen ende te gheven. Ende bevalt hy ende missprect off misdoet hy an dier vierscharen, dats te beteren naden eysch des wairlics rechts. Nochtan, als hy hem verbonden

[*A. bl.* 261.]

Digitized by Google

heeft, sal hy kyesen een voecht, als een wijf, ende spreken ende nemen ende gheven recht tot dier vierscharen mit sijn voechts hant. Item een wijf, die gheen man en heeft, of een maecht, die hair daghen heeft, en mach gheen recht eysschen noch doen noch gheven, tensy mit hair ghecoren voecht ende die sy an sinen woirden lijdt voir tscependom. Ende een onghejarich persoen en machmen daghen noch bestellen, noch die en mach recht nemen noch gheven, mer sijn voocht, of die bayliu voir hem van sheren weghen als een overvoecht der weezen. Tensy in een sterfhuus, dair sal dieghene, dies gheert, spreken ende winnen den wezen aff mit sinen eede, alst recht is ende hierna bescreven staet in den dorden Tractaet, tensy dat die heysscher behoerlike kennisse heeft. Item wie scepen ten Briel is en sal gheen taelman wesen, tensy sijns maechs; also wel als hy in der bancken niet en sit als sit, [*A. bl.* 262.] op die tijt gheen scepen en is mar gheweest heeft, om die eerbairheit der staet des scependoms.

ander vraghe. Die ander vraghe is: Of een taelman verbonden is yghelic, dies begheert, om sijn loen voirsprake te wesen inden rechte?

antwoirde. Die antwoirde is: een ghesworen taelman en mach nyement weigheren tot sinen recht te helpen, dies begheert, om sijn loen. Waert oic dat een rechter enen mit recht wilde belasten,

nota. die ellendich wair, van den hoechsten vander heerlicheit weghen, can die ellendighe gheen voirsprake ghecrigen, die rechter is hem sculdich een te setten van des heren weghen aldus. Eerst sal hy openbairlic vraghen in tghemeen, off yement des persoens woirden houden wil om Gods willen, tot drie werven; dairnae, offt yement doen wil om sijnre vrienscap willen, tot drie werven. Sprect dair nyement diet doen wil om Gods wille of om sijnre vrientscip willen, dies sal die rechter vonnes begheren, off hy hem sculdich is een *a*) te setten van tsheren weghen. Tvonnes wijst, dat hy noch sculdich is overvraginghe te doen eenwerven, anderwerven, dordewerven ende vierdewerven over recht, ende is dair nyement diet doen wil, dat hy hem sculdich is een te setten van tsheren weghen, dair hy mede bewairt is. Ende dan so sal die rechter toespreken eenen ghezworen taelman ende ghebieden dien des anders woirden te houden, ende die moettet doen uut verbande sijns eedts. Des sal die rechter hem toesegghen te loe-

a) Dit woord schijnt uitgevallen.

Digitized by Google

nen vander heerlicheit weghen tot bescheidenheit des scependoms. Ende dese taelman is sculdich in des anders woirden te comen ende sijn beste te bedinghen mit recht, al wairt sijn openbair viant, ende des en mach hy hem niet weigheren. Die reden wairom datmen dit sculdich is te doen mit vonnes reden. is, om dien cost mit reden sal rekenen sinen heer, want die hem ghewair *a*) is te doen mit vonnes, om hem van sijns heren weghen by sijns heren recht te comen. *b*) Ende altoes in wairliken rechten moeten wesen der statuten sijn een eysscher, een antwoirder ende wysers des rechts, dat sijn scepenen; ende en can die besaeckte niet antwoirden, so moet hy een verantwoirder hebben om trecht te vorderen. *b*)

Die dorde vraghe: Hoe een taelman sculdich is te comen IIIe vraghe. in desghenen woirden, dair hy voir recht spreken sal an eenre ghebannen vierschair? Die antwoirde is: naden haircomen, antwoirde. als die rechter vierschair ghemaect heeft, so sal die taelman vraghen den rechter, *oft hem ghelieft dat hy sprect voir A., dies hem bid.* Die rechter antwoirt, *dat hem lief is dat hy recht voir hem sprect.* Die taelman sal segghen aldus: *recht meen ic voir hem te spreken, ende verbuerde ic ban of boeten in A. woirden, dat begheer ic dat ghy an hem hout ende niet an mi.* Die rechter seit, *dat hy dat doen wil, ist dattet A. wilkuert.* A. is sculdich te segghen *ja*, ende die rechter sal die wilkuer draghen an scepenen, ende die taelman mede, so die ghemeen loep seit ende custume. Ende als die taelman aldus ghecomen is in des anders woirden, sal hy recht heysschen off antwoirden ende die dingtale voeren tot desghenen oirbair, dair hy voir spreect, ende altoes beraet gheren, ende comen ende bieden den rechter sinen beraet, eer hy seit des hy meninghe heeft te segghen; mit welken rade [*A. bl.* 263.] hy incomen sal ende die bieden, aldus segghende: *heer rechter, ic ben comen mitten berade, die ghy mi gaeft, in A. woerden.* Die rechter hieten welcome, ende dairtenden heyst die taelman off antwoirt, &c. Het sijn enighe, dien redelic nota. denct dat een taelman niet sculdich en is enich verhal te bedinghen ander vierscharen, tensy vanden hoechsten rechte, omdattet aldair lijf ghelt, ende nyement en soude garn den

---

a) Er heeft in het Hs. „ghezwair" gestaan, maar de z is doorgehaald, naar het schijnt door den schrijver zelf.

b) Deze beide zinsneden zijn blijkbaar corrupt; de bedoeling is niettemin duidelijk,

Digitized by Google

anderen vanden hoechsten verantwoirden, off soudet hem selven sijn lijf costen off sijn lijf aventuren, als hy des anders recht versuymde mit onnoselheden ende niet mit opset off wil. Want Raymundus seit aldus: Ist dat een taelman mit wantale verzuymt desghenen goet, dair hy voir spreect, hy ist hem sculdich op te rechten ende weder te gheven; verzuymt hy sijn lijf, hy is sculdich der warelt ofstal te doen ende is verbonden tot ewigher penitencien. Mar dat is sonderlinghe te verstaen vanden ghezworen taelman. Hieruut mach yghelic wel verstaen, dat die taelman niet sculdich en is in yements woirden te comen, als sy somwylen doen, aldus segghende: *heer rechter, waerdi A. inden boeten ende mi in sinen woerden;* want sy presupponeren ende het schijnt dat sy te voren laten blijcken in haren woirden, dat sy misspreken willen ende boeten verbueren.

die IIIIde vraghe. Die vierde vraghe: Off een taelman beraet hebben sal, als hijs an den rechter gheert? mit wien hy sijn beraet nemen sal? ende offt tschependom ghemeenlic sculdich is ende verbonden is te rade te comen?

antwoirde. Die antwoirde is: men sal altoes yghelics partyen taelman sijn beraet gheven, als hijs gheert.

reden. Die reden is, want hy van denghenen, dair hy voir spreect, die zake mit beraden verstaen moet; mede dairom, want die eysscher mach uut goeden berade hem so beraden dat hy den anderen onlusts verdraghe, off die ander mach hem so beraden dat hy den anderen sijn heysch belijt, ende so is des gheschilts eynde. Item so mach die taelman sijn beraet nemen, ende dieghene dair hy voir spreect, mit sijnen vrienden ende mit tscependom. Ende so wie inden scependom sit, is hy maech desghenen die beraet gheert, wairt hijs begheert, hy is sculdich tot sijns maechs raet te comen, dairtoe alle tscependom, opdat sijn wederpartye hem dat niet en keert. Ende die en machts so niet keren, hy en moet van rechts weghen een hebben die hem niet en bestaet. Dit is dicwijl bedinghet mit vonnes.

nota.

[*Ontbr. bij A.*] Die vijfste vrage: Wairom die scepen, als sijs begheert worden, te rade gaen mit beide partyen, die voir hem dinghen, want jeghen recht quaet raden is, ende die een partye altoes meest onrecht heeft? *a*)

---

a) Het antwoord op deze vraag wordt niet hier, maar beneden (Tract. III cap. IV) gegeven. Er zijn te dezer plaatse in het Hs. ongeveer twaalf regels onbeschreven.

Digitized by Google

Dit is dat vierde capittel des anderen Tractaets.

Het is behoirlic, dat elke goede stede heb enen messagier [*A. bl.* 264.]
off meer, dair die stede *a*) hair brieven ende bootscapen [S. CII.]
by oversenden ende beschicken mach an heren ende steden ende goeden luden, dair si *b*) by te doen moghen hebben. Ende want eenre steden veel machts leit an *c*) haren bootscapen ghedaen ende vervolcht te wesen, so ist wel moghelic dat dieghene, die den dienst ghetruwet worde, gheëedt sy; welken eedt der steden burghemeester hem steden ende voirsegghen sal te zweren ten heilighen mit opgherechten vingheren aldus:

Dat zweer ic, der steden van den Briel messagier ende ghetrou bode te wesen, hair boetscapen trouweliken te doen, die heymelicheden der steden bootscapen te helen, hair eer te bewaren, na minen vermoghen. Dat en sal ic laten om liefde noch om leede, noch om myeden noch om ghiften, diemen mi gheven mach off doen gheven, bieden mach of doen bieden, noch om gheenre ander saken wil. So moet mi God helpen ende al sijn heylighen. Amen. d) der boden eedt.

Den ghezworen bode hoirt toe, dat hy sal wesen zedich van ghelate ende manieren, sober van eten ende drincken ende immer hem dair niet in ontgaen, want dronkescip verderft alle wijsheit ende en heeft gheen heymelicheden. Dairom so hadden die Grieken een maniere inden oirloghe voir Rome: so wat boden uut Rome an hem ghesent worden deden si vol drincken, ende als sy vol waren, deden sy mit hem spreken ende verstonden ende vernamen van hem al die

---

a) S. der steden gerecht.

b) S. sy van hare weghen.

c) S. veel verlanges ende machten leghet an.

d) Na het eedsformulier volgt bij S. dit fragment van een verhaal (Genoveva?): Dat eerbair wijff had binnen VIII jaren, die sy dair (inder wildernisse) gewoont hadde, gemaeckt haren soon een tarkeel, an die lufter syde voren stonden gewrocht die wapenen van Ingelant, an die ander zyde die wapenen van Brabant; desghelijcx waren die wapenen gewrocht achter dat tarkeel. — Van al het overige tot op bl. 108, reg. 24, heeft S. niets.

Digitized by Google

heymelicheden, die sy wisten, ende hairre vyanden ghestandt. [1])
[*Ontbr. bij A.*] Want dair staet ghescreven aldus: *ebrius, insipiens, pueri dicunt tibi verum* [2]), droncken luden, dwaze ende kinder pleghen garn wair te segghen, want sy sijn onbehoet ende derven
[*A. bl.* 264.] bescheidenheit. Item sal die bode wesen cleynmondich,
9a proprietas. bedect sijnre redenen, behoet sijnre woirden, ende luttel
[*Ontbr. bij A.*] spreken. Dat leert een philosophus ende seit aldus: *serva silencium donec sit tibi loqui necessarium*, dats te segghen, dat een sal zwighen, totdat hem noot sy te spreken. Men
Exempl. leest hoe eens waren III phylosophen, die seer luttel woerden hadden; die een hiet Socrates, die ander Zenocrates, die dorde Salen; ende dese drie worden tot eenre tijt ghenoot ten eten tsamen tot enen eerbaren wisen man. Ende als sy over tafelen saten, zweghen sy al stille, ende die goede man hadse garn ghehoirt spreken ende vernomen van hairre wijsheit, ende sprac hem toe ende vraechde, wairom sy so luttel spraken. Die eerste seide aldus: *nusquam penituit me tacuisse sed sepe locutum fuisse*, dats: nye en beroude mi dat ic ghezweghen heb, mar dicwijl dat ic ghesproken hadt. Die ander seide: *stultus non potest tacere*, dats: een dwaes en mach niet zwighen. Die dorde seide: *aures duas habeo, os unum, ut duo audiam unum tantum loquar*, dats te segghen: ic heb twee oren, eenen mont, omdat ic tweewerf horen sal
[*A. bl.* 264.] ende mer eens spreken. Die messagier sal wesen scarp ende
[S. CIX.] nairstich om te vervolghen die antwoirde sijnre brieven ende bootscapen, opdat by sijnre traecheit *a*) gheen versumenisse en gheschie ende sijn heren ende meesteren niet verrast en worden noch verachtert van hairre meninghen. Echt sal hy wesen schamel ende niet ghylen noch begheren. Ende wairt dat dieghene, dair hy aen ghesent wair, hem wat gheven wilde *b*), dat *c*) soude hy nemen mit vermijtheden ende mit schamelheden. *d)* Dancbaer sal die bode wesen ende sal sinen

---

a) S. lafheit ende traecheit.
b) S. uut hem selven hem begaven wilden.
c) S. dat sy hem gaven, dat
d) Achter „scamelheden" leest men bij S. nog het volgende: Het gesciede by des

---

[1]) In De reg. princ. (MS. Univ. Ultrai. n°. 174, cap. de nuncio regis) wordt soortgelijke gewoonte aan de Perzen toegeschreven.

[2]) Vgl. over dit ook in het Liber Facet. p. 10 voorkomende distichon Bebel's Prov. Germ., bearbeit. v. Dr. W. H. D. Suringar (Leiden 1879), p. 367—368.

Digitized by Google

heren ende meesteren openbaren ende te kennen gheven die gonsten ende doechden, die hem om hairre wille ghedaen sijn, opdat sy bedancken moghen den eerbaren heeren ende goeden luden der gonsten ende doecht, die sy hem an haren knecht ende bode bewijst hebben. Want Aristoteles seit in Ethic.: [*Ontbr. bij A.*] *ingratitudo est maximum viciorum*, dats te segghen: ondanc- Aristoteles. baerheit is die overste der onduechden. Sinte Barnaert seit: *ingratitudo est quasi ventus urens, exsiccans rivulos divine misericordie, fontem clemencie, fluenta gracie*, dats te seghen: ondancbaerheit is als een barnende wint, verdroghende die riviren der godliker ontfarmicheden, die fonteyne der godliker ghenade ende goedertirenhede ende die watere ende vloede der godliker gracie. By dat die mensche ondancbair is, verliest hy die blyscap des ewichts levens. Ende die Gode danckt altoes van des hy hem verleent, vercrijct hy ende besit Gods rijcke inder ewicheit. Men vindt bescreven, dat die onverstandighe creaturen van naturen dancken der duecht, die hem bewijst wort. Men leest van Sinte Jheronimus, die enen leeu enen doren track uut sinen voete, ende die leeu en wilde dairnae nye scheiden van hem, mer bleef by hem tot sijn eynde ende stont hem altoes te dienste. *a*) Exempl.

---

doirluchtighen hoochgeborens mogenden voirsts tyden hertogen Aelbrechts, soon des keysers van Romen, keyser Lodewijck, palensgraven opten Rijn, hertogen in Beyeren, grave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant, eewiger saligher gedachten., een sijnre secretarysc, geheten Dirck Voppez., ... van sinen wegen gesent wort te hove byden paeus, om te impetreren alrehande groote saken, in welken bootscappen ende vervolge hy hem also bewijsde ende soo wijsliken had ende droech, dat hy vercreegh ende impetreerde alle sijns heren saken. Ende doir die eerbairheit sijns persoens ende wijsheit ende abelheit sijns vervolgens, als hy tot eenre tijdt was in presentie des paeus, beval hem die paeus te bidden hy hem gheven ende gratie doen. Heer Dirck bedancte den paeus ende seyde, dat sijn heer wair soo ghenadich, rijck ende milde ende had hem soo veel gegeven dat hy had genoech ende en gheerde niet meer goets ter warelt. Als die paeus dat hoorde, leyde hy sijn handen te samen ende seyde Gode lof, dat hy yement ter waerelt gevonden had, die genoech had van aerdscher haven.

a) S. heeft dit laatste stuk niet, uitgezonderd den laatsten zin. Hieruit volgt echter niet, dat het in zijn HS. ontbrak, want achter „bewijst hebben" (reg. 5) zet hij een etc. Misschien vond hij het te onbelangrijk om af te schrijven. Na den zin betreffende St. Hieronymus en den leeuw volgt echter bij hem nog dit:

Item men leest van eenen hertoge van Brunswijck, die tot eenre tijt quam rydende in een bosch daer hy vant vechtende eenen leeu jegen een lintworm, die den leeu zeer gewont had. Die hertoghe trat van sinen paerde ende tooch sijn zwaert ende quam den leeu te baten ende sloech den lintworm doot. Die leeu bleef dairnae tot

Digitized by Google

Dit is dat vijfde capittel des ander Tractaets.

[*A. bl.* 264.] Onder steden noch te landewaert en mach men gheens
lantsmeters ontbaren, die allen denghenen, dies gheren,
[*A. bl.* 265.] wete te doen rechte erfscheidinghe ende bewysinghe van-
der groten des lants ende erve, als hijs begheert wort, op

---

ewighen daghen des hertogen leven lanck by hem, ende was hem getru ende bedienstich. Ende als die hertoge te lande tooch, tooch die leen te lande mit hem, ende bleef by hem sijn leven lanck getrouwelick; ende als die hertoge offlyvich ende begraven was, en begeerde die leen nyements noch gheenre zaken, mar ginc op sijns heeren graft leggen ende en schiet van dair niet ende bleef dairop doet.

Item men leest [1]) van eenen visch, geheten delphijn, hoe zeer die is genegen te dancken der duechden, die an hem bewijst sijn. Want men leest hoe eens was een rijck man, wonende opter zeecant, die had een zoenkijn, dat seer vroech toter eenre tijt liep opter zeeden ende had een broot inder handt, ende alst quam wanderen byder strande, vernamt inden water eenen zeer groten visch. Dat kint nam sijn broot ende warp den visch toe, die dat broot creech ende attet. Tot veel anderen tyden quam dat kint vroech opter zeestranden ende altoes vantet den vis aldair ende warp hem sijn broot toe. Tot eenre tijt vroech quam dat kint opter zee ende vernam den visch niet, ende ginc op een veeschoer langes der zee om te zoeken den visch, ende ginc den cant te nae, ende viel inder zee ende verdranc. Corts dairna quam die visch om sijn proven t'ontfaen vanden kinde, dat die zee doot opt landt geworpen had, ende die visch vernam ten lesten dat kint leggen opt landt oft geslapen had. Soodat die delphijn ginc ter zeewert in ende liep weder te landewaert ende vlotede voor hem alsoo veel waters, dat hy hem selven vlotede opten lande byden kinde, dat hy doot vant; ende als die visch dat gewair wort, groef hijt kint ende ginc op sijn graft leggen, ende door liefte kints bleef hy dair doot.

Een ander exempel leestmen vanden delphijn, hoe eens was een cytharist, dats te seggen een die snaerspel can, die over meer tooch om gewins wil, daer hy groot gelt creech, juweelen ende cleederen, ende quam opter zeestrande, dair hy vandt scipluden van sinen lande, die thuys wilden mit haren scepe, ende dair hy soo mede sprac, dat hy met hem voer. Ende als sy ter middelzee [quamen?] gingen die scipluden te rade ende overdroegen dat sy den cytharist over boort worpen wilden ende behouden sijn goet. Die speelman wert seer begaen, ende hadde wel horen seggen van die deucht ende nature des visch, ende bat den scipluden, dat sy nemen wilden al sijn goet ende laten hem sijn lijf; dat sy niet doen wilden. Doe bat hy hem, dat sy hem

---

[1]) Dit verhaal en de volgende over den dolfijn zijn waarschijnlijk ontleend aan het werk van Thomas Cantipratensis, De rerum natura, lib. VI, § de delphinis, maar het eerste en tweede zijn daar minder uitgewerkt. S. haalt op den kant aan: Plinius IX. 8; Aelianus, Hist. anim. X. 18 en 22; Gellius VII. 8; Plinius jr., Epist., lib. IX. 8.

Digitized by Google

sinen eedt, die hy sculdich is te doen eer hy hem des bewinden sal, ende die hem die rechter steden ende voirsegghen sal te zweren mit opgerechten vingheren ten heyligheu aldus:

eedt des lantmeters.

Dat zweer ic, der steden ende des lants van Voren ghezworen lantmeter te wesen, yghelic dies begheert by rechter maten tsijn te gheven ende te bewisen, van erfsceidinghe ende in anderen zaken, te groten mitter roeden. Dat en sal ic laten om gheenrehande zaken wil. So help mi God ende al sijn heyligheu. Amen.

Het is te weten, datmen na custume tslans van Voren die groetheit van erven marckt, weet, bevindt en met by veelheid der meten lants. Tmet wort ghemeten ende gheweten by roeden, der roeden by lantvoeten, der lantvoeten by dumen breet. Dats te verstane: xij dumen breet, onder dat voirste lit vanden dume ter middewairde ghemeten, maect een lantvoet, xij lantvoeten maken een lantroede, c roeden maken een line, iij linen maken een met, ij met een morghen.

Echt so is te weten, dat eenen lantmeter toebehoirt iij saken sonderlinghe. Dat eerste dat hy wel ghefundeert sal wesen in *Geometria*, dair hy uut sal weten sijn *proporciones* ende *principia* ende die figuren kennen; want hy en mach

---

wilden consenteren, dat hy sijn besten tabbaert, daer hy sijn gelt in gestict had, antrecken most ende voor sijn doot een dach lang spelen om [op?] sijn instrument; dat sy hem consenteerden. Dair tooch hy sijnen besten tabbert an ende nam sijn instrument ende ginc dairop sitten spelen. Dair vernamen die visschen inder zee die melodye des speels ende vergaderden om dat scip mit grooten getale. Ende die delphijn quam dair mede ende geliet hem seer ghenoechtelicken boven al den ander visschen. Ende als die speelman dat sach, spranc hy over tboort inder zee, ende die delphijn prinden ende schorten op hem, ende die speelman speelde sijn beste, ende die visch dancte hem der genuechten, die hy hem dede, ende voerden levende te lande. Ende als die scipluden te huys quamen, dede hyse vangen ende seyde den rechter die zake, ende sy werden gedoot.

Men [1]) leest van desen visch, dat hy van naturen heeft, ist dat hy vint eenen [S. CXII.] mensche inder zee levende, die nye van sijns gelijck ghenut heeft, hy bryncten levende te lande; vindt hyne verdroncken, hy treckten inder zeegront ende graeften aldair. Heeft hy van sijns gelijc genut, is hy levende is hy doot, hy schoorten an sticks. Is die deucht der dancbaersaemheden van naturen inden visch, dat een beeste is ende onverstandel, mogeliker soude die wesen inden mensche, die Godt verstandich gescepen heeft ende tot een beelde sijns selfs.

Eynde des vierden capittels.

---

[1]) S. plaatst dit als een nieuw extract, en schrijft er boven: fol. CXII. Het schijnt dus, dat het in zijn Hs. niet onmiddellijk op het voorgaande volgde.

Digitized by Google

sinen dienst niet te recht voeren noch sinen eedt bewaren, als hy sijn *proporciones* inder consten niet demonstrieren en can. Dat ander poynt is, dat hy hebbe rechtvairdighe instrumenten, mede te groten dat erve ende andere zaken diemen byder roeden meten ende leveren moet, om ygheliken recht te doen ende tsijn te bewysen. Dat dorde, dat hy wete, hoemen die groetheit der waterlopen sal beschicken te landewairt ende inder steden tusschen twyer mannen erve, ende sonderlinghe tusschen der luden tymmeringhe inder steden, ende naden haircomen ende lope te landewairt ende inder steden die sceyden. Item na inhout der steden hantvesten so staet alle lant ende erve te lantsrecht ende tot tscependom inden ban, dairt ghelegen is. Als dat vercoft is, so moet van rechts weghen die coper dairop comen mit eenre vryer ghifte, ende niet alleen erve, mar husinghe dair erve toehoirt. Ende an *a*) dat erve ende lant off huys ende erve mach yghelic van desghenen maghen, die dat erve vercoft off toebehoirde, sijn aendeel hebben, wil hy, ist dat hijs begheert eer dat erve desghenen hant gheruumt heeft, diet vercoft heeft, ende eer die ghifte gheven is, also hy aen denghenen gheboren is, die dat erve vercoept, na inhout der hantvesten. [1])

eerste vraghe. Om te bet te verstane die voirs. poynten, so is die eerste vraghe: Hoe groet die waterganghen tusschen twyer mannen husinghen binnen der steden wesen sal naden haircomen? ende of een sijn waterganc of eens anders betymmeren mach?

antwoirde. Die antwoirde is, dat so wie tymmert is sculdich van sijnre erven, dair hy op tymmert, te laten onbetymmert ledich leghghen tot sinen waterganc ende eusendrop vj dumen breet byder roeden, dairt water, dat van sinen huyse comt, op vallen mach ende dairt by wechlopen mach ende wechgheleet worden tot een lagher stede ende in der steden ghebannen wateringhen. Aldus sal die waterganc tusschen twyer mannen husen wijt wesen als voirs. is, ten wair dat sy by goetdencken [*A. bl.* 266.] van hem ende mit voirwairden die waterganc mit malcanderen betymmerden beneden, ende boven die hilden mit goten, also sy dat overdroghen. Ende so wye tymmert mach sijn naeste ghebuers waterganc onder der aerden mit sinen fundamente

a) Dit woord schijnt in het Hs. uitgevallen.

[1]) Hand. van 1342, art. 22. (v. Alkem. II. bl. 26.)

Digitized by Google

wel betymmeren; des mach die ander weder sonder sinen cost dairop tymmeren; want yghelic moet den anderen wel bate, profijt ende oirbaer doen, behoudelic den waterganc boven der aerden buten husen, so behoirlic is. Item so wie stenen ghevelen leit, die en darf gheen erve onbetymmert laten, want ghevelen en behoeven gheenen eusendrop.

Die ander vraghe: Hoemen lant sculdich is te meten, ende te leveren erve, als die vercoft is, die mit wateringhen ende dilven ombeheynt is? Die antwoirde: men sal dat lant ende erve meten byder roeden, ende bewysen die groetheit dairoff mit die helftsceidinghe vanden dilven ende wateringhen, dairt alom mede beheynt is. Ende die groetheit sal men roede roede ghelijc betalen, ende al dat also mitter roeden bewijst wort. ander vraghe. antwoirde.

Die dorde vraghe: Hoe die vercoper sculdich is den coper te brenghen op erve ende lant, dat hy ghecoft heeft? Die antwoirde is: inder steden sal dieghene, die erve vercoft heeft, dair hem den eyghendom of toehoert, ende al dieghene, die anden eyghendom van dier erven deelachtich sijn, sullen comen iij saterdaghen ten ban aeneen ende bieden hair erve, aldus segghende: *alsulc erve, als ic hier ligghende heb binnen desen lantmerken ende dese man teghen mi ghecoft heeft aldus, dat biede ic hier; dit is dat eerste bot, ende toirkonde gheer ic die scepenen.* Als dit iij saterdaghen openbairlic aeneen ten ban ghedaen is, so sal die vercoper tot den dorden saterdaechs ban, als hijt gheboden heeft, begheren vonnes, *oft die scepenen kennen, dat sijn erve volboden is.* Als dat ghewijst *a*) is, ist dat nyement, eert erve volboden ghewairt *b*) wort, ghecomen en is, die sijn naeste dairan begheert heeft, ende die vercoper die ghifte gheven wil ende die ander ontfanct, so gheert die coper een vonnes, *off dat erve so vry is, dat dair volboden is, dat hy dair een vrye ghifte off ontfanghen mach.* Coemt yement, die op dat erve te segghen heeft, die mach die ghifte keren, aldus segghende: *heer rechter, an dat erve brect mi, ic beclaghe dat erve ende die ghifte.* So wijst dat vonnes, *dat dat erve noch niet so vry en is, datmen dair op dien tijt een vry ghifte off ghe-* dorde vraghe. antwoirde.

a) Het Hs. heeft bij verkorting alleen „ghew." Vandaar de verkeerde lezing „gheweest" bij van Alkemade.

b) B. ghewair.

Digitized by Google

ven mach. So wanneer dairna tsaterdaghes ban die vercoper die clagher vernuecht heeft, sodat sy hem des aldair ten ban dat verlyen, ende nyement en coemt voir dat dorde ghebot ende begheert sijn naeste an dat erve of an dat goet, dairt erve mede vercoft is, aldus segghende: *heer rechter ende ghy heren die scepenen sijn, na dat erve bie ic mijn gelt ende begheer mijn naeste dairan te hebben ende segh, dat ghi mi sculdich sijt een dach van rechte te bescheyden recht te spreken op dat erve, off dat die coper sculdich is te trecken sijn hant dairoff, ende die vercoper a) voirt te treden ende den coop wair te maken als recht is ende dairtenden mi die ghifte te gheven ende sijn ghelt ende voirwairden van mi te ontfanghen, des so gheer ic vonnes.* Wil die coper *b*), hy mach den coep rechtevoirt quijt schelden, ende die vercoper mach hem rechtevoirt gheven die ghifte ende ontfanghen sijn voir-
[*A. bl.* 267.] wairden ende ghelt. Wil die coper niet wijcken vanden cope, men is sculdich den partyen een dach van rechte te legghen jeghen den ontnaester; ende yghelic sal dair daghen der stede recht ende anders, dat hem mede mach gaen, oirkonde te segghen. Ende die ontnaester sal toespreken sinen maech, den vercoper, off dat wijf sijn maech is, ende comen mit recht ende vonnes an die ghifte vander erven an die selve vierschair. Des mach die coper gheweest is den ontnaester dairtoe dringhen mit recht, dat hy zweren sal ten heyligen, *dat die ontnaestinghe is tot sijns tselfs behoef ende nyement anders;* want nyement en mach sijns maechs erve ontnaesten tot eens anders behoef, die vreemde is den vercoper ende sinen wive. Ist dat niement en coemt voirdat dat erve volboden is, diet beclaecht of die ontnaestinghe dairan gheert, die rechter doet lopen een vonnes, *of dat erve also vry is, dattet volboden ghewijst is, datmen dair een vrye ghifte off gheven mach.* Tvonnes wijst, *dat scepenen dair gheen commer op en kennen dan den ouden commer; waerre ander commer op, dat die vercoper sculdich is die of te doen binnen jair ende daghe.* Na dat vonnes neemt die vercoper een halm in die hant ende gheeft den coper dat halm in sijn hant, ende seit aldus: *ghi heren die scepenen sijn, hier gheef ic Pieter een ghifte vander erven, die ic hem vercoft heb.* Ende die

---

a) Zoo te lezen. B. *coper.*

b) B. vercoper.

Digitized by Google

coper gheeft den schout *a*) een vorder ban, aldus segghende: *op alsulck erve b), als A. vercoft heeft Pieter ende A. Pieter een vrye ghifte of ghegeven by vonnes van scepenen, ende Pieter een vrye ghifte of ontfanghen heeft by vonnes van scepenen, so ban ic A. uuten voirs. erve ende ban dairop Pieter, ende leg dairan mijns heren ban, schouten ban ende der scepenen ban, dat dat erve nyement an en spreke tensy binnen jair ende c) daghe, lantsrechte ende tscependom; spraket yement anders an, hy soudet beteren als roef.* Ende ghelykerwijs men sculdich is van ghifte ende erve, gheleghen binnen der vryheit, so salmen doen van erve, gheleghen buten der vryheit, voirden rechter ende tscependom inden ban dairt erve ghelegen is.

Die vierde vraghe is: Off gheenrehande goeden en staen ter ghiften, dan erven? Die antwoirde is: wes goeden, welc die sijn, die yement coept of vercoept, dair erve, groet of cleyn, mede vercoft wort, men is sculdich om des erfs willen dat erve ende al dat ander goet, dat mit enen godspenninck mitter erven vercoft is, te bieden alst recht is ende dair een ghifte of te gheven. Ende dien coep sal een maech moghen ontnaesten, of dair anders niet vercoft en wort dan erve, dairmen noch of spreken sal hierna inden dorden Tractaet. Dairom als een mit recht goet ghecoft heeft, dair erve onder is, so bedinct hy naeden ouden haircomen mit vonnes: *soe erve hoirt toten goeden, die hy mit recht ghecoft heeft, dat die rechter sculdich is die goede te bieden als recht is ende den coper dairop te brenghen* &c. Die ontnaestinghe en mach sulke comanscip niet sceiden ende nement erve ende laten tander goet, want die comanscip is gheschiet teffens ende te samen by eenrehande lijfcoeplude, by eenen lijfcope ende godspenninck.

IIIIe vraghe. antwoirde. nota. [*A. bl.* 268.] nota.

Die vijfste vraghe: Ofmen gheen erve sculdich en is te bieden so voirs. is, dan datmen vercoept? ende off yement sijn hant rumen mach, sonder dat erve te bieden ende den coop ende een ghifte dairof te gheven als voirs. is? Op dat eerste poynt der vraghen machmen antwoirden: wie erve of husinghe, dair erve toehoirt, bezwaren wil, hetsy dat hy dair

Vte vraghe. antwoirde.

---

a) Men zou willen lezen: Ende den coper gheeft die schout enz. Maar het antwoord op het dorde poynt der eerste vraghe van cap. 3 van Tract. III (zie beneden bl. 132), maakt het recht tot deze emendatie zeer twijfelachtig.

b) Dit woord schijnt in het Hs. uitgevallen.

c) B. *van.*

Digitized by Google

jairlike renten in vercopen wil off weeskinder of ander goede dairop versekeren, die sal die openbairliken ten ban bieden iij saterdaghen. Ende al wair een mit recht, in enen ommeganck of buten, panden gheset an erve, men is niet sculdich dair scattinghe an te doen, tensy dat die rechter dat biet ten ban als voirs. is ende dattet *a*) die scepenen vry wysen. Ende worden die erve van scepenen vry bekent off worden die niet beclaghet mit voirwairden off brieven, so sal dieghene, des reden. terve is, dat erve belasten na sinen sin. Die reden hieroff is, want ic heb den ouden wysen uuten gherecht horen segghen, wairt. dat yement goet gelt off weeskinder goet versekerde op belaste goeden off pande dairan settede, dat die rechter kenlic maken mocht, of dat die panden ghekeert worden mit ouder brieven off kennesse, dat hy sijn scult niet heren en mach off scattinghe hebben an die goeden, die hy hem bewijst hadt, hy verboirde x ℔ hollants jeghen den heer; want hy die goeden ende panden niet waren en mocht. Ende op dat ander poynt der vraghen machmen antwoirden, dat nyement en mach sulcke voirwairden doen van erve, dat hy vercoept mit brieven off voirwairden, sonder bieden ende ghifte. Wil yemant van sijn of sijns wijfs maechscip, hy *b*) sal mit recht bedriven, dat dat erve sal gheboden worden vanden vercoper also voirs. is, ende die maech salt ontnaesten, so hy dair angheboren is.

VIte vraghe. Die seste vraghe: Off een erve vercoft hadt, die coper vername dat hem dat erve soude ontnaest worden — of die coper den vercoper des comanscips verdraghen soude moghen, ende die ontnaester soude sijn aengheboerte van dat erve antwoirde. ghederven? Die antwoirde: so wanneer yement lant of erve vercoft heeft ende een godspenninck dairof ghegeven is ende lijfcoop ghedroncken, so is die vercoper die vortste vander erven. Een ander reden, want die erve coept en bedrijft niet alleen die comenscip tot sijns selfs behoef, mer tot alre gheenre behoef, die des vercopers *c*) of sijns wijfs maghen sijn ende dat erve ontnaesten willen, als voir ende hier bewijst is.

VIIde vraghe. Die sevende vraghe: Off een sijn erve bieden mach, eert vercoft is, ende volbiedent ende doent volboden wysen mit [*A. bl.* 269.] vonnes, ende dairtenden dat erve vercopen ende rechtevoert

---

a) B. dat tot.
b) B. hy en.
c) B. copers.

Digitized by Google

sonder meer biedens des eerste saterdaghes ten ban een ghifte of gheven? Die antwoirde: men mach van gheenre erven ghifte gheven, tensy dattet erve eer vercoft is eer ment biedt, want die maech en soude niet weten wes die zake ware, dairom dattet hem oirbair wair tontnaesten. Ende sulke arghelist en sal int recht niet wesen, want recht is gheset om alle onrecht ende arghelist te keeren. antwoirde.

Die achtste vraghe: Off van erve, dairmen ghifte of gheeft, sculdich is wairborghe te setten, ende hoe langhe die wairborghe verbonden is an die borchtocht? Die antwoirde is: waerborghe is zekerhede te doen, dair den coper an ghenuecht, dat die ghifte vry sal wesen jair ende dach, alst vonnes wijst. Ist dan dat die vercoper meer erve in denselven ban heeft, dat blijft des coeps borghe mits den vonnes, dat scepenen wijsden eermen den vorder ban leide. Mar ist des vercopers leste erve in dien ban, hy sal waerborghe moeten setten op goeden, dair die coper an versekert is, byden scependom, dat die ghifte vry sal bliven ende dat lant ende erve onbelast jair ende dach, ghelijck dat vonnes ghewijst heeft, dair die rechter den vorder ban op gheleit heeft. Ende tenden jare ende dach so is die ghifte also groet van wairden ende starck, datmen dairnae nyement dat lant belasten noch aenspreken en mach mit brieven noch mit kennisse, hy en sal, also dick als hy dingtale daeroff uut, segghen teghent tscepenvonnes, ende verbueren sulke boeten als van rechts weghen dairtoe staen. VIIIde vraghe. antwoirde.

Die neghende vraghe is: Wat die oude commer heet? Die antwoirde is: oude commer is last, dair alle lant in bedijckt wort, als *a*) cost van jairscote, weghe, wateringhe ende van sijnre dijckaedsen, die dair ewelic op moet bliven staen. Ende dat lant ende ghifte en heet om des lasts wil niet onvry, want nyement en mach sijn lant dairoff vryen, tghemeen lant en sal die last dairop te segghen houden ende die dairan verhalen, alst dairoff onghevrijt blijft, ten worde in der dijckaedzen vry ghedijckt. IXde vraghe. antwoirde.

Die tienste vraghe is: Ofmen enich lant vercopen mach, dat tot gheenre ghiften en staet? ende off enich lant staet te verghiften andersins dan inden ban ende vryheit, dairt binnen ghelegen is? Die antwoirde opt eerste poynt is: als een polre eerst bedijct is, so machmen tlant inden polre- Xde vraghe. antwoirde.

a) B. al.

Digitized by Google

vercopen binnen den eersten vii jaren, sonder bot of ghifte, tslechts mitten eyghendom over te gheven voir scepenen, want het en heet na oude custume gheen zeker lant wesen, tensy vij jair out in sijnre dijckaetsen, dats te segghen een heventijt. [1]) Item ist dat een sterft, die erve laet, die erfnamen moghen dat erve jeghen malcander cavelen ende deelen ende malcander den eyghendom voir scepenen overgheven, sonder bieden ende ghifte dairof te gheven. Item wairt *a*) dat by node van watere ende veeschoren ende om grontbreecs *b*) wil enich lant worde buten ghesleghen buten dijcks, ende yement dairoff den anderen enich lant vercoopt, men sal dair gheen ghifte of gheven, want ten leit niet onder enich scependom, overmits datment niet en scouwet in enighen dijckaetzen mit enich ban, ende het is gheacht voir gheen lant. Op dat ander poynt der vraghen te antwoirden salmen weten, dat die vriheit der eerbairre steden vanden Briel gaet L roeden verre, streckende vanden utersten cant der havenen uutwairts ende vander uutwairste cant vander graft vander vesten an die westsyde vander stede westwert, na inhout der hantvesten. [2]) Voirt is te weten, ist dat enich lant leit bedijct buten der steden graften, al ist dattet leit binnen der vryheit na inhout der steden hantvesten, nietmin sal ment verghiften, men salt bieden ten ban binnen den hoep, dairt binnen bezouten mach, ende voirt tscependom inden ban, dairmen sijn dijckaedze binnen bescouwen sal ende dairment mit recht voir beschadighen mach, ist dattet niet voldoet den ouden commer, dats sijn cost van jairscote, weghe ende wateringhe.

[*A. bl.* 270.]

XIste vraghe. Die elfste vraghe: Off yghelic, die sijn erve vercoept, selve ghifte dairof gheven mach? ende of yghelic sijn erve vercopen mach ende die ghifte dairof gheven?

antwoirde. Die antwoirde: een priester, een clerc, een wedue of een maghet, die self mondich is, mach erf vercopen, mar sy en mach niet leveren beide *c*) noch ter ghiften brenghen, tensy mit hair voechts hant als recht is. Ende heeft een onjarighe weese noet lant ende erve te vercopen, dat en mach sy niet doen noch by hair

a) B. wat.
b) B. grontbreets.
c) Wellicht te lezen: „bieden."

[1]) Vgl. Handv. van 1424. (v. Alkem. II bl. 59.)
[2]) Handv. van 1342, a. 2. (v. Alkem. II bl. 24.)

Digitized by Google

selven noch mit hairs gheboren voechts hant. Mer die gheboren voecht is sculdich te toenen den overvoecht, dats die bayliu van tsheren weghe, der weesen last ende hoe die weese dat doen moet van node, off sy moet meerre last lyden. Ende dan mach die weese mit hair gheborens voechts hant hair erve vercopen by consente tbayliuys ende doent bieden ende gheven dair een ghifte of *a*), ende dair sal die bailiu mitten scepenen betoech of seghelen. Item een wijf, die enen wittighen man heeft, mach ghifte van erve ontfanghen, mar en mach gheen ghifte dairof gheven, ende mach scult winnen ende versaken ende recht dair voir doen, mar en mach gheen scult verlien noch pande dairvoir setten noch enich recht dairof verlien (ghelijc dat een en vermach vander wezen goet, die hy vervoecht *b*)), si en sy des ghemachticht voir scependom van haren wittachtighen voecht, dat sy copen ende vercopen mach ende sculde verlyen ende winnen ende dairin doen ghelijc of hijt selve ghedaen had, ende recht ghenomen ende ghegeven heeft in sijnre jeghenwoirdicheit, ende dair niet wederseit en heeft, ende bekent is voir een coopwijf.

Die twaelfste vraghe: Off yement een anders erve volbieden mach ende also ter ghiften brenghen? *c*)

Dit is dat seste capittel des ander Tractaets.

Recht *d*) pleghen te wesen inder steden vanden ouden haircomen ende custumen alrehande ander maniere van dienres *e*) des heren ende sijnre steden, die mogheliken eedt ende oirdel doen sullen recht te doen ende mitten luden ende haren goeden, elcs na sinen heesch ende behoeren, reckeliken *f*) ende rechtvairdeliken om te gaen; diewelke alrehande van diensten ende van namen sijn. Die eene is gheheten een aesgrave, die ander tolnair, die dorde scriver [S. CXXII.] [*A. bl.* 271.]

a) In het Hs. is het woordje: „of" uitgevallen.
b) B. vernoecht.
c) Het antwoord ontbreekt; ongeveer het derde van de bladzijde is onbeschreven gelaten.
d) S. Recht.
e) S. onderdienres.
f) S. redeliken.

Digitized by Google

inder havenen. Diewelke gheset ende gheordineert sijn inder steden om recht te doen ende om die luden te bescheiden van sonderlinghe zaken ende gheschelen, die die luden onderlinghe cryghen, dair die principael des heren ende sijnre steden ghesworen dienres niet mede beladen en moghen overmits groter saken, die hem dicwijl te voren comen, dair sy hem dicwijl op bedencken moeten, des hem veel ghebuert.

Ende desen aesgrave kiesen die bailiu ende tgherecht, diewelke, als hy ghecoren *a*) is, sculdich is te doen enen eedt, die hem die rechter steden ende voirsegghen sal mit opgherecten vingheren ten heilighen aldus:

eedt des aesgraven. *Dat zweer ic, aesgrave te wesen inder steden vanden Briele ende inden lande van Voren, ende yghelic dies ghecrt recht te doen van vorschen aze. Dat en sal ic laten om gheenrehande saken wil. So helpe mi God ende alle sijn heilighen. Amen.*

Het is te weten, dat die aesgrave hebben sal, die hy selve kyesen sal, onder hem vonnes te wysen tot sinen vermanen, xij manpersonen, inder manieren als tscependom onder den bailiu. Die xij personen men naeden haircomen noemt ridderen, ende desen sal die aesgrave steden eenen eedt ten heilighen te zweren: *recht vonnes te wysen van vorschen aes twisschen twier mannen talen tot vermaninghe des graven by haire weetscip, ende dat niet te laten* &c. ut s.

Item is te weten, dat dese dienres van outs eerst hebben gheordineert gheweest omder cabbeljauteelt willen, dair voirtijts grote neringhe off plach te wesen inder steden. Ende om deser teelt willen heeftet van outs recht ende custume gheweest, dat alle staelluden mosten den cabbeljauwer al dat vercopen, dat sy vinghen ende hem oirbairlic was mede te azen *b*), totter tijt dat sy aes ghenoech hadden ende hair behoefte. Ende die cabbeljauwers uten Briel mosten altoes gaen voir andere ende hair behoefte hebben vanden aze, want die heerlicheit van Voirne dede hair stalen also verhueren ende gonde den poirteren dat voirdeel te hebben in haren stroem. Dairom so wast weder recht, als die cabbeljauwer gheaest hadden ende inder zee waren..... *c*)

---

a) B. ghezworen.

b) S. ende hem bederfde te azen.

c) Het slot van den zin ontbreekt; in het Hs. zijn hier ongeveer drie regels opengelaten. Het uittreksel van S. wijst echter geen hiaat aan.

Digitized by Google

Noch is een ander maniere van dienres ende rechters inder steden, ende heet een biertolnair, ende doet recht op hem selven van ghebreke, dat die luden hebben van betalinghe van biere, dat sy vercoft hebben by helen vaten, ende van anders gheenre zaken. Ende dese tolnair is een rechter dairof, al so wel overal binnen den lande van Voirne als binnen der steden, also verre als die heerlichede hair streckt binnen der bailiuscip van Oestvoirne. Ende desen tolnair is die rechter sculdich te steden eenen eedt: *recht te doen van coep van biere ygheliken dies gheert* &c. ut supra. [*A. bl.* 272.]

Om te bet te verstaen wes den dienste des tollenairs toebehoirt so is die eerste vraghe: Wes des tolnairs profijt is ende rechten sijn *a*), dairom dat hy tolnair hiet? Die antwoirde is: soo wat bier by heelen vaten opghesleghen ende ghesleten wort binnen der vryheit vanden Briele, na inhout der hantvesten [1]), of binnen den lande van Voirne so voirs. is, dair is hy sculdich of te hebben tsheren *b*) behoef ij d. holl. van tolne, den holl. gr. voir viij d. gherekent. Ende die ij d. sal betalen dieghene diet bier vercoopt. Ende wairt dat yement rechts had te doen van biere buten der vryheit, dair sal die tolnair mede trecken, alst een begheert, ende doen hem recht ter steden dair hijs begheert, opten cost desghenen diet begheert. eerste vraghe.

Die ander vraghe is: In wat maniere die tolnair recht doen sal? Die antwoirde is: als een coemt voirden tolnair ende claghet, dat hem yement sculdich is van cope van biere, so is die tolnair sculdich te gaen mit hem tot des ghenen woenstadt, die hem sculdich is. Can hy dan aldair off elwair bewysen des anders vrye goeden, die tolnair sal hem dairan pande setten. Ist dat die ander hem niet en bekent sculdich te wesen, ende die heysscher dairoff brieven noch behoirlike kennesse en heeft, die ander mach comen binnen den nachten ende vryen sijn panden, ende niet tenden den nachten, ende sal dairoff quyte wesen mit sijnre zekerhede of mit sinen eede ten heylighen, die hem die tolnair steden ende voirsegghen sal te zweren als een ander rechter pleech te doen. Ende ist dat die heysscher brieven of behoirlike kennesse heeft van sijnre scult, of dat die ander hem sijn scult ende heysch be- ander vraghe. [S. CXXIV.]

a) Dus S.; B. sin.

b) S. tsynen.

[1]) Vgl. Handv. van 1 Maart 1408 (v. Alkem. II bl. 54.)

Digitized by Google

kent, die tolnair sal hem panden setten an des anders vrye goeden, ende die sullen staen xiiij nachten; ende als die nachten omghecomen sijn, sijn dan dair so veel goeden niet, diemen driven of draghen mach, als des eysschers scult ghelikenen, ende die ander hem wijst huys of erve of ander goet aen te scatten, hy sal recht doen in alre manieren als een rechter mitten scependom pleech te doen van slechter scult. Ende wairt dat die sculdere gheen vrye goet en had, die tolnair, ist dattet een begheert, hy mach cracht doen an des sculderen lijf ende leveren den luden over hair scult. Mar hy sal selve mede gaen totten rechter off een bode, ende doen hem een wete vander cracht, die hy ghedaen heeft, ende dien salmen den sculderen overleveren, ende dan sal die rechter of bode den sculderen te ghysel legghen of in die vanghenisse in tsheren slot, so dat dieghene begheert diement recht ghedaen heeft. Ende wairt dat die sculdenair voirvlochtich wair, die tolnair salt recht den tscependom bybrenghen, ende die sullen dairoff mit hem betoech beseghelen, want des tolnairs brieven op hair selven en sijn van gheenre wairden, omdat men die wederspreken mach sonder verbueren, mar niet die brieven dair scepenzeghel aen hangen. Mar sullen enighe beseghelde betoghe gaen van enich recht, dat die tolnair ghedaen heeft, dat sullen scepenenseghelen wesen, ende die brieven sullen houden *by aenbrenghen des tolnairs*. Dairmen uut verstaen mach, dattet moghelic is dat een tolnair gheëedt sy so voirs. is. Ende die tolnair sal mede seghelen.

dorde vraghe. Die dorde vraghe: Tot wat tyden een tolnair recht doen sal? ende wesmen hem van rechts weghen sculdich is, als [*A. bl.* 273.] hy recht ghedaen heeft? Die antwoirde: tot alre tijt binnen den daghe, als hijs begheert, mach hy recht doen, ende an wiens goede hy pande set, die clagher sal hem gheven iij sc. holl. Doet hy scattinghe, hy sal hebben viij sc. hollands, ende die salmen hem weder toescatten 1½ scat, ghelijcmen mitten scependom doet. Vanden wysen luden heb ic horen segghen, dat een tolnair niet meer doen en mach mit recht, dan panden setten van bierscult, of een rechter doen eenen sculder eedt of sekerhede te steden, als hy die scult versaket of dair onscult voir doen wil *a*). Ende so wes

a) De zin is hier duister. Mocht de tolnair, volgens die „wyse luden", niet zelf (gelijk Matthijssen leert bl. 121, reg. 34) een schuldenaar eed of zekerheid steden,

Digitized by Google

recht meer dairoff gaen sal, dat sal een bailiu of scout doen mitten scependom, binnen den Briele; want der steden hantvesten en spreken op ghenen rechter noch van nyement, die vonnes vermanen off wysen sal binnen den Briel, dan van enen bayliu, scout ende vanden scependom. *b*)

Hier beghint die dorde Tractaet mit sinen capittelen, als voirseit is ende na wel bewesen staet.

Claerliken mach yghelijc in hem selven wel bevinden, dat als een niet en verstaet die woirden, die men hem toesprect, dat hy dair niet wel op antwoirden noch dairof spreken en can; ghelijc Aristoteles kendt ende seit: *ignorantes virtutes vocabulorum de facili paralogizantur*, dats te segghen: die niet en verstaet die woirden, diemen spreect, wort dicwijle dairop antwoirdende bescaemt. Wairby om te verstane die navolghende materie is te weten, dat int ghemeen heet een vierschair wesen een stede, dairmen pleech recht te besitten. Ende heet in Latine *consistorium*, omdat die rechter, tgherecht ende die recht te eysschen of te antwoirden hebben, aldair *convenire*, verghaderen ende byeen sullen comen. Echt heet die vierschair in Latine *tribunal*, omdat men tot dier stede ygheliken sijn recht gheeft ende wijst mit vonnes. Mer properliken ende van rechtsweghen heet een vierschair wesen een stede, dair die rechter, scependom ende die recht eysschen off antwoirden willen, vergadert sijn, ende aldair die rechter gheboden doet, die mit scepenen vonnes ghevesticht worden, van aldair te spreken, recht te heysschen ende te antwoirden. Dese vierschare is twyerhande, als die leghe vierschair; ende is dairmen recht besit ende dinghet

[*Ontbr. bij A.*]

Aristoteles.

[*A. bl.* 273 —274.]

---

maar moest hij dit door den rechter laten doen? In dat geval bevat de volgende zinsnede, die met „Ende" begint, het vervolg hunner redeneering. Of is de tekst bedorven, en moet men wellicht lezen: „dan panden setten van biersculd, of enen (iemand) cracht doen of enen sculder eedt of sekerhede steden, als hy" enz.?

b) Van „den scriver inder havenen" (zie bl. 119, reg. 26) wordt niet verder gesproken.

Digitized by Google

van daghelixsen zaken, als van sculden, verbanden ende voirwairden, off van slechter smarten, off dair die rechter heyscht penninchboeten off correctien, die lit, lijf noch eer en draghen. Die ander heet die hoech vierschair, dairmen off spreken sal hiernae inden vierden Tractaet.

Lovelic *a*) ist ende zeer te prysen an allen rechteren, dat sy hem altijt saten den eerbaren, goeden poorteren te houden hair vryheden, rechten ende hantvesten; want sijt zweeren moeten inden aennemen hairs diensts, na inhout der steden hantvesten. [1]) Ten anderen, want die ghecreghen sijn mit bloede, mit goede, mit zwaren arbeide ende oncoste ende trouwen dienste, dair die heer selve ghetuych off gheeft ende kendt, na inhout der rechten. [2]) Ende die rechteren sullen altoes hem dairtoe besaten yghelic bereet te wesen tot sinen recht, den armen
[*Ontbr. bij A.*] ellendighen als den mogheden rijcken. Want dair staet ghescreven: *beati qui faciunt iudicium et iusticiam in omni tempore* [3]), dats te segghen: salich sijn sy, die recht ende vonnes doen ende rechtvairdicheit werken in allen tyden. Echt staet ghescreven: *honor regis iudicium diligit* [4]), die eer des heren gheert ende mint recht ende vonnes te gheschien. Dairby datmen verstaen mach, so wye yement recht weyghert off recht onghevordert laet, of den scamelen armen niet en helpt dat hem recht gheschie, die en mint sinen heer niet nôch sijns heren eer.

Dit is dat ander capittel des dorden Tractaets.

[*A. bl 274a.*] Die poirteren inder steden sijn twyerhande. Een sijn ghe-
boren poirteren, ende sijn dieghene, diewelker ouders poirters ghestorven sijn ende dair hem hair poirterrecht of ghebleven is. Ende al ist dat dese nye gheen eedt selve ghe-

a) Hier begon vermoedelijk in het oorspronkelijke werk het tweede kapittel. De L van „Lovelic" is ook nu nog in het Hs. in het oog vallend groot, veel grooter dan de gewone hoofdletters op andere plaatsen.

[1]) Handv. van 1342, art. 10. (v. Alkem. II bl. 25.)
[2]) Handv. van 1342 princ. (v. Alkem. II bl. 24.)
[3]) Psalm 105 vs. 3.
[4]) Psalm 98 vs. 4.

Digitized by Google

daen en hebben, nochtant sijn sy den heer ende der steden ghezworen ende verbonden mitten eede, die hair ouders voirijts ghedaen hebben; want die verbanden sterven hem aen, ghelijc hem hair ouder goet bestorvet ende dat poirterrecht. Andere sijn die poirterrecht vercreghen hebben mit goede, mit dienste of mit doechden, die sy der steden bewijst hebben. Ende als die sullen poirters worden, so is die borghemeester hem sculdich te segghen, dat die stede hem niet verantwoirden en sal van broken, die sy voir die tijt ghedaen moghen hebben. Mar van lasten, die men hem na dier tijt oplegghen wil mit onrecht, dair sal die stede hem of verantwoirden, alsmen sculdich is te doen. Nadat die borghemeester hem dit gheseit heeft voir tgherecht, sal dieghene, die poirter worden sal, enen eedt ten heilighen doen, die hem die borghemeester steden ende voirsegghen sal te zweren aldus: [S. CXXVIII.]

eedt des poirters.

Dat zweer ic, poirter ten Briel te wesen, ende den heer van Voirn ende der steden vanden Briel goet ende ghetrou te wesen ende mit hem te doen al dat een goet poirter sculdich is te doen, ende gheen tollebair a) goet voirby des heren tollen van Holland te voeren op minen tollenbrief b) ende poirterrecht dan poirtergoet. Dat en sal ic laten om leede noch om liefde, noch om myede of ghiften, diemen mi gheven mach of doen gheven, bieden mach of doen bieden, noch om gheenre ander saken wil. So moet mi God helpen ende alle sijn heylighen. Amen. c)

[*A. bl.* 275.]

eerste vraghe.

antwoirde.

By dese voirscreven materie is een vraghe: Off enighe saken eenen weren ende keren moghen, dat hy gheen poirter en sal worden? Die antwoirde: yghelic, die poirter ten Briel worden sal, sal bewysen der steden, dat hy anderen steden niet mit eede verbonden en is, eer hy ontfanghen wort. Item so wie ghevanghen is, dair hy zekerheit ende eedt of ghedaen heeft eer hy poirter wort, die moet sijn zekerhede ende synen eedt ghevrijt hebben eer hy poirter mach worden. Want wat zekerhede of voirwairden mit eede mach hy doen, die sijn sekerhede ende trouwe mit eeden verloeft heeft? Want nyement meer dan één trouwe of zekerhede en heeft. Echt so seit dat recht: *ultra onus inflictum non est aliud in-* [*Ontbr. bij A.*]

---

a) Dus S.; B. *bair.*

b) Prof. de Vries wil hier lezen: *brief.*

c) In het uittreksel van Scriverius vindt men dit eedsformulier met het opschrift: „Uyt het eerste capittel des dorden Tractaets."

Digitized by Google

fligendum, dats te segghen: boven sekerhede ende eedt, die een ghedaen heeft, en machmen denselven zekerhede noch eedt ofnemen, by reden voirs.

[*A. bl.* 275.] ander vraghe. Die ander vraghe: Off alle poirteren tot ghelijcken rechte sculdich sijn te staen? Die antwoirde: alle dieghene, dien poirterrecht aenghestorven is, horen tot ghelijcken rechte te staen ende van gheliken te recht ghestelt te worden; mar dieghene die hair poirterrecht ghecoft hebben, van zaken, diemen hem eyscht ende voirdat sy poirters gheworden sijn ghesciet sijn, sullen te rechte staen als uutlemse luden, als voirs. is.

die dorde vraghe. Die dorde vraghe: Als een uutlems man poirter wort, off sijn wittachtich wijf ende hairre beider kinder mede poirters worden? Die antwoirde: als een uutlems man poirter wort, sijn wittachtighe wijf ende hairre beider kinder, die sy tsamen hebben by malcander, sy hebben hair daghen off niet, opdat nyement vanden kinderen uutghegoet en sy of hem sijn voechdie van sinen ouderen voir tgherecht overghegeven is, worden al te gader poirters op hair vaders eedt, ende dat wittachtighe wijf op hair wittichts voechts eedt. Mar heeft die man of sijn wijf kinderen van eenen anderen bedde, die hair daghen hebben off uutghegoet sijn in hylicke, die en worden gheen poirters op dien tijt, tensy by consent des gherechts ende dat die borghemeesters dairoff bewisinghe doen in hairre rekeninghe. Had oec een man een zoen, die hy om sijnre pijnlichede sijn voechdie voir recht overghegeven had ende uutghegoet, hy en worde op sijns vaders eedt gheen poirter. Mar wat kinderen die man heeft by een eerre wijf, al warent basterde, opdat sy binnen haren jaren sijn, sy worden poirters mit hair vaders eede. Ende dat en worden die kinderen niet, die dat wijf heeft van een eerre man, al hadden die hair daghen niet, ten wair dat sy in hairre weduen staet poirter worde ende selve eedt ende oirdel dede. Want die stiefvader en machse mit sinen eede niet verbinden, want hy hem niet en bestaet noch voechdie over hem en heeft; mar die kinderen moeten des verbeiden tot haren daghen, want eer en moghen sy gheen professie noch verlijt doen. Voirwair het gheschie dat yement sijn zoen of dochter hylicke binnen haren jaren, doen sy malcander gheen verbant na haren jaren, sy moghen sceiden ende nemen ander man off wijfs.

IIIIe vraghe Die vierde vraghe: Off een poirter sijn poirterrecht quijtscelden mach? ende offmen eenen poirter ontpoirteren mach?

Digitized by Google

Die antwoirde op dat eerste poynt is, dat yghelic poirter wel gheoirloeft is poirterrecht quijt te scelden; want het recht seit: *licet unicuique renunciare libertati proprie*, dats te seghen, dattet een ygheliken wel gheoirloeft is over te gheven sijn eighen vryheit. Ende so varinck als hy begheert sijn poirterrecht off te wesen, moet hy comen byden borghemeester ende betalen van allen sinen haveliken goeden, die hy ghe- [*A. bl.* 276.] bruyct heeft binnen der vryheit vanden Briel daghelics, van elc ℔ holl. een gr.; ende sijn havelike goede sal hy selve groten op synen eedt. Wair hy dairin miste of dat niet en nota dede, hy wair bescaemt in sinen eede, die hy ghedaen had doe hy poirter wort, off dair hy in bestarf of die hy behilicte, ende bleef dairoff inder steden bedenckende ende in verbeide hairs nastervens. *a*) Ende ist dat een poirter ruumt heymelic ende sonder sijn scot te betalen, moghelike *b*) is hy ontpoirtert; want hy is dairtoe beschaemt van sijn poirtereedt. Ende hy en sal gheen goet moghen wech senden, hy en heb voldaen, hy en is bescaemt; ende so verren als hy voldaen heeft, is hy ontpoirtert ende uutlems ende al sijn goeden. Want mocht hy sijn goeden te voren heen senden ende mocht bliven gaen dairnae ende poirter wesen, ende hy hem verbozen wilde, hy quaem wel wech mit sijns selfs live onbelast, omdat men niet bestellen en soude moghen, ende mocht den luden thair ontvoeren. Dairom ghelijc een uutlems man moet al offdoen sijn broken, die hy ghedaen heeft eer hy poirter wort, also moet hy als een poirter al sijn scult voldoen eer hy ontpoirtert wort. Ende dat zweert een uutlems man, die den eet wel verstaet; ende een gheboren poirter is dat verbant gheërft ende enen *c*) behilicten sijns wijfs of mans goeden ende lasten. Ende sulc scot, als voirs. is, en machmen nyement verdraghen, want het is ygheliken poirter ghelijc an, tensy by consent tghemeen gherechts, die van allen zaken vander ghemeenre steden ende poirteren weghen alle dinc te bescicken hebben. Ende wanneer hy sijn scot betert, is hy ontpoirtert, mits dat hy doen moet dat een poirter niet sculdich en is te doen, dats onraet ende scot geven.

---

a) Het slot van deze zinsnede schijnt bedorven. Wellicht te lezen: „inder steden bedencken ende in verbeide hairs nastrevens."

b) Prof. de Vries wil lezen: „betalen moghelike, is hy" enz.

c) Dit woord, dat in het Hs. ontbreekt, is hier onmisbaar.

Digitized by Google

Op dat ander poynt der vraghen machmen antwoirden: om gheenrehande zaken wil en machmen eenen poirter ontpoirteren, ende men is niet sculdich te kueren enighe boeten op verbueren des poirterrechts. Want mocht men dat doen, so wairt poirterrecht niet; want men *a*) neemt poirterrecht an om dair by versekert te wesen, dat een mit listighe weghe niet belast en worde vander moghender hant mit betichtinghen alleen ende boven recht; dair een gheweldich heer of rechter wel weghe toe vinden soude mitter boser rade, alsmen eenen poirter ontpoirteren mocht ende hy buten der vryheit des poirterrechts ende buten beschermenisse der steden stonde. Ende by aventuren alst also wair datmen kuerde op verboeren des poirterrechts ende datmen een ontvryen mochte ende ontpoirteren, men soude scalcheit besighen ende die materi so verde voirzien, dairmen eenen poirter mede besculdighen soude dat hy sijn poirterrecht verbuert had, datmen wel ontpoirteren soude; ende so most die gheweldighe hant op hem bezoeck doen, dair hy mede comen mocht tot
[*A. bl.* 277.] verdriete ende tot verliese ende al onverdient, datmen opten poirter niet doen en soude moghen. Ende sulke segghen, een poirter heb ghedaen saken, diemen hem wel soude doen verlyen, wair hy gheen poirter; sodat eenighen dien misdadighen poirter dairtoe brenghen mit rade dat hy sijn poirterrecht quyte scelde, ende overmits des so wort hy so belast, dat hy sijn broken belye ende come by sulteenighe weghe tot verliese lijfs ende goets: sonder twivel die raetsluden sijn des volcomen zake ende worden an hem manslachtich.

Vte vraghe. Die vijfte vraghe: Ofmen eenen poirter of sijn goet trecken mach of te recht eysschen mach andersins dan ter vierscharen binnen der vryheit vanden Briel voir tscependom? Die antwoirde is: is een poirter sculdich van biere, die tolnair sal dairoff recht doen, in maniren als voirs. is inden anderen Tractaet in den lesten capittel. Item heeft een poirter recht te spreken van eyghendom van gheesteliken goeden, hy sal eerst die sake trecken voirden wairliken rechter ende tscependom ten Briele, ende aldair vervolghen totter tijt dat die scepenen die zake van hem wysen ant gheestelike recht. Desghelijcx salt gheschien, off een uutlems man eenen poirter van ghelike te recht aenspreken wilde. Item heeft een poirter

a) Het woordje „men", dat door den zin geëischt wordt, ontbreekt in het Hs.

Digitized by Google

ghescil mit yemende, hy sy poirter of gheen, van eyghendom van erve, dat salmen berechten inden ban, dairt erve gheleghen is, ende voirden rechter ende tscependom aldair, als die hantvesten bewisen. [1]) Ende dat poynt is te verstaen van ghebreck van huushuere, erfhuere ende lantpachte. Item een poirter quetse enen uutlemsen man buten der vryheit, wort hy gheheft om der broken wil ende borghe set, hy sal aldair recht pleghen; want hy moet sijn borghe quyten off scadeloes houden; mer laet hy, hem vanghen voir die borchtocht, die borghemeester salne an hem trecken of halen ende verantwoirden &c.

Dit is dat dorde capittel des dorden Tractaets.

Een yghelike stede heeft hair maniere ende uysage recht te doen, nader gheleghentheit dair sy in ghelegen is, ende so dat hairre steden ende poirteren nuttelicste ende oirbairlicste dienen mach. Die stede vanden Briele hadde voirtijts maniere, ende echt so begrypent die hantvesten [2]), dat die rechter ende tgherecht vergaderden ghemeenlic des sonnendaghes voirder noenen ende yghelike die mitten gherecht te spreken had off te claghen off anden rechter ende tgherecht te vervolghen had, ende om te horen die gheboden des rechters ende tgherechts. Ende die vergaderinghen ende die hantiringhen, die aldair gheschieden, hiet men tsondaghes ban. Van langhen tyden heeft den rechter ende tgherecht behoirliken ghedocht die vergaderinghe ende hantiringhen te wesen niet opten heylighen sonnendach, om veel zaken wil. Inden eersten, omdat die sondach sal wesen een ledich dach van alre wairliker hantiringhe, dat is bewijst in *Genesi: et requievit septimo die* &c. [3]), mar sal wesen een zoendach, dair yghelikeu hem op saten sal te versoenen mit onsen Heer

[1]) Wellicht zijn de woorden: „als dic hantvesten bewisen" en de niet zeer duidelijke verklaring in de volgende zinsnede, dat wat hier over „ghescil van eyghendom van erve" gezegd is, verstaan moet worden van „ghebreck van huushuere" enz., eene latere, onjuiste, interpolatie naar aanleiding van het Handv. van 23 Sept. 1424 (v. Alkem. II bl. 60.)

[2]) Handv. van 1342, artt. 16, 52, 53 en 54. (v. Alkem. II bl. 25 en 29.)

[3]) Genesis II. 2.

Digitized by Google

van allen zaken, dair wy hem inden anderen vj daghen der weken in misdaen hebben jeghen hem; also die heylighe [A. bl. 278.] kerke ende die stedehouders ons Heren Gods, die priesterscip, dat leeren ende bewysen te doen. Sodat nu uut moghentheits ende gheboden des alinghe gherechts gheordineert is te wesen des saterdaghes voirder noenen tot seker tyden. Ende dese vergaderinghe des rechters ende tgherechts ende dergheenre, die mitten rechter off tgherecht te doen hebben, heetmen naden ouden haircomen saterdaghes ban.

hoemen sculdich is saterdaegs ban te houden.

Het is te weten, datmen altoes des saterdaghes, al wairt een grote hoechtijt, sculdich is van rechtsweghen ban te houden. Die reden, om te verstaen die gheleghentheit alre saken, die die stede selve of den poirteren belastinghe *a*) of lichtenis draghen moghen. Een ander reden, want een poirter en can sonder des saterdaghes ban vanden anderen gheen recht ghecryghen, na inhout der hantvesten [1]), tensy in sommigerhande manieren ende ghevallen, als nae bewijst wort.

Ende totten saterdaechssen ban te houden ismen sculdich van rechts weghen aldus te comen. Een bayliu, als hy mitten alinghe gherechte des saterdaghes tot behoirliker tijt is gheseten inder vierscharen; so is hy sculdich vierschair te maken van uutlemse luden, hadsy dat te doen, is dat uutlems recht raect of niet. *b*) Die reden is, want anders en soudt men mit misdoen off misspreken niet wel verbueren moghen dat tot boeten staen soude, omdat dair gheen vierschair ghebannen en wair. Een ander reden, want dat scepenen ten ban inbrenghen dat sijn vonnessen, diemen niet wederspreken en sal; ende wair dair gheen vierschair ghebannen, so en waren die gheen vonnesse; wantmen wijst gheen vonnes dan an ghebannen vierscharen. Als die vierschair ghebannen is, ende die rechter of bode trecht ghekent hebben, ende tuutlems recht ghedaen is off dat nyement dair uutlems recht te spreken en had, ende die rechter overvraginghe gedaen heeft als recht is, ende hy dat uutlems recht opghebannen heeft, so sal hy vraghen den scepenborghemeester, is hy jeghen-

a) Zoo te lezen; B. behaestinghe. Vgl. beneden, cap. IV, vraag 5, poynt 1, en cap. VI, vraag 4, „lasten of lichten."

b) Men zou ook kunnen lezen: „hetsy dat te doen is" enz. Prof. de Vries houdt echter de in den tekst gevolgde, met het Hs. overeenkomende, lezing voor de ware.

[1]) Handv. van 1342, artt. 16, 52, 53, 54 (v. Alkem. II bl. 25 en 29.)

Digitized by Google

woirdich, een vonnes, tot wat recht die scepenen staen willen tot des heren behoef ende der steden, dats te verstaen der poirteren. Die scepen, die dairmede vanden rechter gheladen wort, vraecht openbairlic allen denghenen, die dair vergadert sijn, off yement aldair yet te doen heeft van rechts weghen, dat hy dat dair segghe. Yghelic toecht sijn sake, die ghezworen clerc sal bescriven die zaken, die dair ghetoecht worden, ende als die bescreven sijn, so sullen borghemeesters, scepenen, raden ende die clerck ghemeenlic gaen inder raetcamer, ende die clerc sal hem nomen al dat dair begheert is. Ende mit dat die clerc die poynten noemt, so sullen die vanden rechte doen bescriven die antwoirden, totdat van allen zaken ghesloten ende bescreven is datmen antwoirden ende wysen sal. Voirt sullen sy overdraghen van wat zaken datmen den poirteren jeghen malcander recht doen sal binnen dier weken. Dairtenden sullen die vanden rechte voirt gaen inder vierscharen, ende dieghene, die die ban an ghekeert was, sal segghen aldus totten rechter: *heer rechter, wildi horen tot wat ban scepenen staen willen tot mijns tsheren behoef ende der steden?* Die rechter seit: *ja.* So wijst die scepen: *erve ende pande te bieden, ende die volboden sijn eenen ygheliken dairop te comen, die des niet ontbaren en wil noch en mach.* Tenden dat vonnes seit die rechter: *so scepenen ghewijst hebben, so ghebiede ic enen yghelic te doen.* Na des rechters ghebot, so biede yghelic die wil sijn erve of pande; ist volboden, hy doetet mit vonnes volboden *a*) wijsen. Ist volboden ghewijst, men mach den vorderban gheven ende comen op dat erve ende pande, als recht is. Nadat van erven ende panden tot dier vierschair naden recht yghelics zake volcomen is, so sal die scepenborghemeester by des clercs scrifte ygheliken berechten ende antwoirde geven op dat hy aldair ten ban ghetoecht of begheert heeft. [*A. bl.* 279.]

eerste vraghe. hoemen panden sculdich is te bieden. antwoirde.

Om te bet te verstaen dese materi voirghenoemt, so is die eerste vraghe: Hoemen pande sculdich is te bieden? wat panden men bieden sal? ende hoemen volboden pande mit recht eyghenen sal? Die antwoirde op dat eerste poynt der vraghen: so wie enighe goede te pande heeft voir scult, die sal die alinghe pande brenghen saterdaegs ten ban ende

a) Zoo te verbeteren; B. verboden.

Digitized by Google

die openbairliken toghen den rechter, tgherecht ende eenen ygheliken, ende nomen denghenen, die hem die goede onderghegeven heeft te pande, ende voir hoe veel dattet sijn panden sijn, ende segghen aldus: *heer rechter ende ghy heren die scepenen sijn, dit goet heb ic onder te pande van desen persoen voir aldus veel gelts, ende dic daghen, datmen die ghelost soude hebben, sijn gheleden, ende die biede ic hier; dits dat eerste bot ende saterdach; ende dairoff gheer ic des kennesse van u.* Ende also sal hy doen ten ban iij saterdaghen aeneen, ende telken als hy die pande gheboden heeft, sal hy des kennesse nemen an scepenen, hoe menichste bot ende saterdach dat sy. Waert dat hy *a*) iij saterdaghen aeneen die panden niet en bode, trecht die te eyghenen soude dairoff vervallen, na inhout der hantvesten.

Op dat ander poynt der vraghen is die antwoirde: alle goet, dairmen gelt op leent of scult op versekert mit voirwairden datmen dat ghelt off die scult betalen sal tot een ghenoemden tijt off die panden bieden ende comen dairop mit recht; ende anders ghene panden en salmen bieden noch eyghenen mit bieden.

Op dat dorde poynt der vraghen is die antwoirde: als een drie saterdaghen aneen, so voirs. is, panden gheboden heeft, so sal hy des dorden saterdaghes mitten dorden bode een vonnes gheren, of die scepenen die panden volboden kennen. Als dat vonnes die panden volboden ghewijst heeft, so sal dieghene, die die panden eyghenen wil, den schout een vorderban gheven; ende als die schout of die bailiu, als hy die vierschair hout, den vorderban ontfanghen heeft, so sal dieghene diet sijn panden sijn ende gheen brieven noch behoirlike kennesse en heeft dairoff, sijn scult, die hy heyst op dat goet dairt sijn pandt voir is, bieden wair te maken, ende doen dat, so scepenen wysen sullen dat wair te maken; want nyement en sal moghelic comen an een anders goet te eyghenen, tensy dat hem sijn scult, dair hy dat goet voir eyghenen soude, hem bekent wort vanden sculderen voir tscependom, off dat hijt wair maket mit behoirlike kennesse of mit eede ende zekerhede, als recht is. Ende niet eer en salmen wysen den vorderban te legghen, dairmen dat goet mede eyghent. Echt

[*A. bl.* 280.]

a) Het woordje „hy", dat in het Hs. ontbreekt, kan hier niet gemist worden.

Digitized by Google

mocht een den anderen panden ghegeven hebben, te lossen binnen veel langher tijt dan een ander die eyghent mit recht sonder eet; soude hy dair eedt of sekerhede of doen, hy soudet mede verthoenen, ende dat wair onrecht. Ende als die scult wair ghemaeckt is, sijnt pande dair erve onder is, die rechter sal hem dairoff een ghifte gheven mit een halm ende brenghen dairop, so men een sculdich is te brenghen op erven, ende voir bewijst is inden anderen Tractaet inden vijfsten capittel. Ende sijnt panden, diemen driven of draghen mach ende aldair gheen erve onder en is, so sal die rechter den anderen dairop brenghen, aldus segghende: *alsulke panden, als Pieter gheboden ende volboden heeft ende scepenen volboden ghewijst hebben, so ban ic, van mijns heren, vander steden ende van rechts weghen, vanden panden Clays, ende ban dairop ende an Pieter, ende legh dairan mijns heren ban, schouten ban ende scepenen ban.*

Die ander vraghe: Een biede pande, een ander ziet op die panden ende seit dat se sijn sijn, ende wil dat wair maken, weder dieghene, dien dat goet te pande ghegeven is, sijn scult op die pande wair maken ende houden sal ende aentasten, off dat die ander mit recht sijn goet vryen sal? Die antwoirde is, ende ic hebt horen wysen mit vonnes, dat dieghene, dien dat goet te pande ghegeven is, datmen driven ende draghen mach, mit beteren recht sijn scult dairop heren sal, dan die ander dat goet vrien sal. Want als een goet te pande gheeft, wat weet die ander dat dat goet eens anders is? Ende het schijnt reden, want al wert enen poirter dat goet ghestolen, soude hy tgoet weder hebben van denghenen, diet wel ghecoft ende betaelt had, hy moste tghelt, dat dairom ghegeven wair, gheven na inhout der hantvesten. [1]) Een ander reden, want anders mocht dieghene, diet goet te pande hadt, gheconfuyst ende bedacht werden, dat hijt ghestolen had, mits dat een ander quame, die sonder uutreyken ende lossen die pande aentaste, als hy die ghevrijt hadt. Dairom tenden dat die ander sijn scult weer heeft op sijn pande, gheve tghelt ende hebbe sijn goet.

ander vraghe.

antwoirde.

nota.

Die dorde vraghe: Off een uutlems man des anders uutlems mans goet, dat hy seit dat sijn pandt is, off een poirter, die

dorde vraghe.

[1]) Handv. van 1342, art. 34. (v. Alkem. II bl. 27.)

Digitized by Google

een uutlems mans goet hem seide hebbende te pande, dat goet als pande bieden mach tot saterdaghes ban ende eyghe-
antwoirde. nen die, als voirs. is? Die antwoirde: neen; want pande bieden ende eyghenen, so voirs. is, is der poirteren recht onderlinghe ende nyement anders; dairom hantier men dat recht des saterdaghes ten ban ende tot gheenre tijt anders. Ende wairt uutlems luden recht mede, so mocht men altoes
[*A. bl.* 281.] uutlemse panden bieden; want men sal uutlemse luden overdwortsnachts recht doen na inhout trechts. Mar heeft een poirter of een uutlems man eens anders uutlems goet, of een uutlems man een poirters goet, hy sal dair mit daghen of bestellen recht op spreken, als recht is ende hierna ghescreven staet.

IIIIe vraghe. Die vierde vraghe: Wairom datmen ten ban altoes eerst
antwoirde. inbrenct erve ende pande te bieden? Die antwoirde is: omdat erve ende pande sijn noot, dat die nyement gairne en vercoept, ten doet hem noetsake; dairom salmen dair altoes *a*) recht of doen.

Vte vraghe. Die vijfte vraghe is: Wat een vorderban is? wairom dattet hiet een vorderban? ende wien die vorderban toebehoirt? ende wye die sculdich is uut te reyken? *b*)

VIte vraghe. Die seste vraghe: Hoemen een poirter sculdich is te daghen
antwoirde. tot tsaterdaghes ban? Die antwoirde: daecht die bayliu tot mijns heren behoef, ende ist van vechten, hy sal daghen aldus: *ghy heren die scepenen sijn, Pieter Jansz. daech ic van mijns heren weghe van vechten teghen mi te rechte te staen op een dinxdaghe nader noenen teghen Clais Corvinxz.; oirkonde neem ic dat c*) *an scepenen. Ic daghe A. B. C. D. oirkonde te segghen tot mijns heren behoef.* Is dieghene jegenwoirdich, diemen daecht, hy mach echt kennesse doen daghen tot sijnre behoef. Wair hy oic niet jeghenwoirdich, een sijn
nota. vrient, poirter, mach sijn vrients kennesse mede doen daghen. Is die ghedaechde niet binnen der vriheit vanden Brielle, een poirter machen zinnen. Ende die den anderen zint, die sal comen tdinxdaghes ander vierscharen ende doen dat hy van rechts weghen sculdich is te doen, ende die ghedaechde

---

a) Hier schijnt het woord „eerst" uitgevallen.

b) Voor het ontbrekende antwoord zijn in het Hs. een tiental regels opengelaten.

c) Vermoedelijk te lezen: „des".

Digitized by Google

sal op die tijt onbelast bliven. Ende so wanneer die ghedaechde dairna coemt binnen der vriheit, hy sal des eerste dinxdaghes dairan te rechte staen, opdat die rechter hem een wete doet, nae inhout der hantvesten. [1]) Wil die rechter enen poirter daghen van anderen broken dan van vechten, hy sal segghen: *A. daech ic van dustenighe broken jeghen mi van mijns heren weghe te recht te staen op een dinxdaghe naden vecht, ende daghe der stede recht* off andere *oirkonde te segghen* &c. *a*)

Dit is dat vierde capittel des dorden Tractaets.

Redelic ist ende wel behoirlic, datmen recht hantire ende besitte, alsmen van rechts weghen sculdich is te doen ende van outs custumelic is; want in ander manieren moet een rechter of een poirter enen poirter te recht stellen, ende tot anderen tyden dan enen uutlems man off sijn goet. Want sal een rechter een poirter te recht aenspreken off die een poirter den anderen, men moet den poirter, dairmen op claghen wil, doen daghen tot saterdaghes ban, na inhout der hantvesten. [2]) Van desen *b*) salstu meer bescreven vinden inden vijfsten capittel hierna.

Ende so wanneer een rechter eenen poirter daecht van tsheren boeten, so is hy sculdich te nomen die broke openbairlic, dair hy hem of toespreken wil; omdat die poirter [*A. bl.* 282.]

a) Het slot is duister. Men zou verwachten *ende daghe A. B. C. D. off andere oirkonde te segghen* &c., even als in het vorige formulier. Waarom toch is het hier noodiger dan daar, „der stede recht" (de schepenen) als getuigen te dagvaarden? Ook de uitdrukking *naden vecht* is vreemd. Moet men lezen: *naden recht* of *nader noenen*, of beteekent *naden vecht* „na afloop der vechtzaken?" Vgl. bl. 140, reg. 12v.

b) d. i. den uutlems man. Deze zinsnede had aan de vorige behooren vooraf te gaan, en is misschien eene hier verkeerdelijk ingevoegde kantteekening.

[1]) Handv. van 1342, art. 52. (v. Alkem. II bl. 29.)

[2]) Handv. van 1342, art. 52. Vg. artt. 16, 53 en 54. (v. Alkem. II bl. 25 en 29.)

Digitized by Google

mach hem rechtevoirt die boeten besetten, is hy sculdich, ende wesen dairna onghemoyt dairoff ende ontsleghen; ende is hy onsculdich, dat hy hem verzien sal moghen ende bedencken die rechten reden ende weghen, dair hy mit recht mede bewysen sal moghen, dat hy niet ghebrueckt noch verbuert en heeft, ende sijnre onscult mit recht ghenieten. Item wil een rechter eenen poirter belasten ende toespreken mit kennesse, hi is sculdich die kennesse openbairlic tsaterdaechsban te daghen, ende die te nomen by hairre kerstenname ende in sulker forme ende raem van kennesse, als hy mede winnen wil, dats te segghen als scepen, als ghezworen, als poirter &c. Die reden vanden eersten poynte is, want die ghedaecht wort mach hem dairop bedencken, off yement ghedaecht is kennesse over hem te segghen, dair hy waent of belast worden, die hy mit recht keren soude moghen na inhout der hantvesten. [1]) Die reden vanden anderen poynte, want dede een rechter off een ander daghen enen kennesse te segghen als scepen, als lijfcoepsman, als zamewercker van huwelike, ende die gedaechde dat *a*) bewysen mocht mitten clerc, die tugher en soude sijn kennesse niet hogher draghen dan een slecht ander poirter. Dairom seit die hantveste, dat gheen poirter den anderen hogher bedraghen mach van sculde dan tot xx ℔ holl. [2]), na inhout der hantvesten. *b*) Mar die rechter mach des heren recht bewysen op enen poirter mit drie wittachtighe poirters kennesse, die ghelijc ende alleens kennen, ende die scepenen denckt dat van ghelove sijn, na inhout des rechts. Desghelijc so sal die poirter, die ghedaecht wort, wil hy hem ontsculdighen mit kennesse, hy sal die kennesse doen daghen als voirs. is.

reden.

Ende wesmen des saterdaghes daecht, dat salmen des dinxdaghes dairan berechten nader noenen, na inhout der

a) Wat? dat de getuige als schepen enz. gedagvaard was? dan is het gevolg van het bewijs het tegendeel van hetgeen men verwachten zou. Men zal dus wel moeten lezen: „want dede een rechter of een ander niet daghen enen kennesse te segghen" enz.

b) De vreemde herhaling der verwijzing naar de handvesten zou kunnen doen vermoeden dat de woorden „na inhout der hantvesten", hier en elders, latere kantteekeningen zijn. Vgl. bl. 129 [1]).

[1]) Handv. van 1342, artt. 14, 17, 18. (v. Alkem. II bl. 25 en 26.)

[2]) Handv. van 1342, art. 18.

Digitized by Google

hantvesten [1]), ten wair dat enich poirter een dach van rechte gheleit worde vanden hoechsten, dat soud men berechten tdinxdaghe voirder noenen, als na verclaert wort inden vierden Tractaet. Ende die rechter en is niet sculdich te daghen dan uut des ghezworen clercks boeck; ende na sijnre kennesse sal dat scependom weten, wie van haren poirteren ghedaecht is, wairom dat hy ghedaecht is ende wat kennessen ghedaecht sijn tot mijns tsheren ende des poirters behoef; opdat by verghetelheden gheen verzuimenisse en gheschie noch onrecht ghedaen en worde; wairom die poirter kennesse doet daghen, want alle recht leit an des heysschers tughe. *a*) Desghelijc sal die ghezworen clerck bescriven die poirteren, die malcanderen doen daghen, die sake wairom, ende die kennesse an beide siden. Ende uut des ghesworen clercx boec sal die rechter sinen heer bewisinghe ende rekeninghe doen van sinen foirfayten ende broken, ende verantwoirden hem op des clercx eet. Ende dat bediet dat woirt, dat die clerck zweert in sinen eedt, als dat hy *mijns heren recht bewaren sal ende der steden.*

Ende die rechter sal enen poirter, dien hy tot tsaterdaghes ban daghet, hetsy tot mijns heren behoef off tot eens anders poirters behoef, enen dach van rechten bescheiden des dinxdaghes nader noenen, van daghelixsen zaken, na inhout der hantvesten. [1]) Ende op gheen ander dach en mach die rechter van tsheren boeten te rechte sitten over enen poirter. Dairom ende omdat die heer die overste is, bedinghen tsheren broken eerst. Mar wair des saterdaechs so veel ghedaecht van sculde, die die een poirter den anderen heysschende wair, datmens niet al des dinxdaechs berechten en mocht, men mochtet berechten des woensdaghes dairan nader noenen, ghelijc die hantveste inden voirs. poynte dat bewijst, also verde alst tscependom ten ban inghebrocht hadden. [A. bl. 283.] nota.

Ende des dinxdaghes nader noenen, als die rechter rechten wil, so salmen die vierschair aldus maken. Die rechter sal vraghen den voirscepen: *naden ban, die des saterdaghes inghebrocht was, off die dach so verde ghegaen is, dat hy vier-*

a) De zin is duister. Waarschijnlijk zijn de woorden „wairom die poirter kennesse doet daghen" eene verkeerdelijk in den tekst opgenomen kantteekening, en moet men dus lezen: „opdat by verghetelheden — ghedaen en worde; want alle recht enz."

[1]) Handv. van 1342, art. 52. (v. Alkem. II. bl. 29.)

Digitized by Google

schair maken mach, ende berechten dat tot dier vierschair ghedaecht is? Tvonnes wijst: *naden ban* &c. *dat hy sculdich is vierschair te maken, ende te berechten dat tot dier vierschair gedaecht is, also verde als ment* &c. Dairna bant die rechter vierschair, aldus segghende: *also scepenen ghewijst hebben, so ban ic vierschair van mijns heren weghe, vander stede weghe ende van rechts weghen. Ic ghebiede lust ende onlust a) verbiede, ende ghebiede dat nyement an deser vierschair en spreke* &c. Als die vierschair ghemaket is, so vraecht die rechter een vonnes: *also verde als tsaterdaechs ghedaecht was van veeliken zaken, ende so tot dier vierschair ghedaecht is van veeliken saken ende tot tsheren behoef, ofmen dat sculdich is voren te berechten?* Tvonnes wijst: *ya.* Dairtenden vraecht die rechter: *of yement tot dier vierscharen yet let van veeliken zaken, dan hem van mijns heren weghen?* Is dair nyement, die claecht van smarten of veeliken zaken, so sal hy dair ommevraghe of doen. Mar wil yement dinghen van smarten, dairof salmen dinghen als hierna bescreven staet in desen selven Tractaet in den VIsten capittel. Dan sal die rechter gheren vonnes: *so hy ommevraginghe gedaen heeft, of dair yement yet let van veeliken zaken, ende dair nyement en is die claecht dairof, dat nyement dair recht of hebben sal tot dier vierscharen, ten wair off hem ghebrake van mijns heren weghe, of recht van betalinghe.* Tvonnes wijst: *ya*, verhalende al die woirden. Als die vierschair dairoff mit vonnes opgewijst ende ghebannen is, soe heyst die bailiu of die rechter voirt enen poirter, die hy noemt, van vechten jeghen enen anderen, die hy noemt, aldus segghende: *Jacob* &c. *heysch ic hier ter rechter antwoirden. Wildi weten wairom? Wel viel een tijt die leden is* &c., ende noemt dan jeghen wie dat vechtelic gheweest heeft ende wairan dat hy in dat vechtelic ghebruect heeft, ende heyst die groetheit der boeten; ende wil hy yet dairjeghen segghen, dairtoe heeft hy kennesse doen daghen tot mijns heren behoef, ende seit: *so hy op kennesse spreect, datmen die sculdich is te manen ende te horen; dairna wil hy spreken tot mijns heren behoef dat hy waent dat recht is; des gheert hy vonnes.* Die ghedaechde, is hy jeghenwoirdich, hy sal mit sinen taelman of selve bieden onscult ende segghen

a) B. *onlist.*

Digitized by Google

dat hy onsculdich is, ende gheren raet; ende die rechter [*A. bl.* 284.] moet hem raets gheven van rechts weghen, ende sal incomen mit sinen rade ende bieden sinen raet, ende bieden onscult, aldus segghende: *heer rechter, ic bin comen mit minen rade, die ghi mi ghaeft. Onsculdich ben ic alles heyschs* &c. *Mar wel spreecti op oirkonde; sijn oirkonde ghedaecht a) als recht is, die mit recht sculdich sijn oirkonde te seggen, men maense ende hore die dairtenden* &c. Die rechter gheert vonnes, *wes dairof recht is.* Tvonnes: *datmen die oirkonde sculdich is te manen ende te horen*, verhalende alle die woirden &c. Voirt ga dair recht om. Als dat vonnes ghewijst is, so maent die rechter die kennessen, ende scepenen horense. Als die scepenen die kennessen ende tughen ghehoirt hebben, so seit die rechter: *naden heysch ende antwoirden* &c. *ende nader kennessen, die scepenen verstaen hebben van ghezworen ende poirters, dat die kennesse so mit hem gegaen is van mijns heren weghe, dat A. boete sculdich is.* Die ander seit dairteghen ende seit: *dat die kennesse so mit hem ghegaen is, dat hy mit beteren rechte ledich ende quyte wesen sal, dan yet verbuert hebben*, ende gheerts vonnes. Die rechter vermaents vonnes. Scepenen wysen boetsculdich of quyte.

Wort een ghewijst dat hy so misdaen heeft, dat hijt sculdich is te beteren, die rechter seit: *so hy in sinen heysch gheroert heeft, dat hy quetste mit een zwairde of ghesleipen hernas, ghetogen zwaerts of mit een boghe* &c., *dat hy sculdich is een boete van* x ℔ *holl.* Tvonnes wijst na inhout trechts. Dairtenden so bedinct die rechter, *dat die ander sculdich is borghe te setten, off dat hy sijn hant dairan slaen mach ende legghen in mijns heren vanghenisse.*

Ist dat die rechter heyst enen poirter, niet mit kennesse mar op sijn onscult, hy sal tot sijnre onscult ghewijst worden. Ende die rechter sal vonnes gheren, *hoe hy onscult sculdich is te doen.* Tvonnes wijst, van tsheren boeten, altoes: *mit sinen eedt.* Die rechter vraecht vonnes: *hoe die eet gaen sal?* Ende min noch meer so tvonnes wijst, sal die rechter een den eedt steden te zweren ende niet anders; want het is scepen vonnes. Ende die eedt pleechmen garen aldus te wysen te doen: *dat zweerdi: des vechtens, dat ic u hier betyde, dat ghy des onsculdich sijt mitten rechte. So help u God ende al*

a) B. *ghedaen.*

Digitized by Google

sijn heylighen. Amen. Of: *des mes treckens*, of: *dat ghy mit ghenen laden hamer te stryde gecomen en sijt, so ic u gheheyst heb* &c., *dair ghi boeten an verboert hebt mit recht* &c.

Als die rechter voldinghet heeft van al dat hy ghedaecht had tot saterdach ban van vechten, so verzoent hy die luden, die ghetwist hebben ende aldair ghedaecht waren tsaterdaechs ban, ghelijc dat ghescreven staet hiernae inden vierden Tractaet.

Als die rechter te recht ghesproken heeft van vechten ende dairoff voldinghet, ende dat zoenvonnes ghestreken is, so spreect hy recht op die poirteren, die des saterdaghes ghedaecht waren van anderen broken, op kennesse of op hair onscult. Ende spreect hy yement op sijn onscult, die niet rechtevoirt tenden des rechters heisch sijn onscult en biet, die rechter mach segghen toten scepenen, dat hine vervolcht heeft, so hy ter antwoirde staet ende gheen onscult en biet, [*A. bl.* 285.] ende dat hy boetsculdich is, ende gherens vonnes. Comt hy ter antwoirden ende wort verwonnen, hy sal borghe setten voir die boete of ghevangen gaen, off die rechter sal cracht an hem bedinghen, als hiernae bescreven is. Ist dat dieghene, die hy eyst, niet dair en was ghesinnet tot saterdaghes ban ende die clerc dat kent, ende hy niet ter antwoirden en coemt, hy sallen volheesschen ende dairtenden gheren vonnes: *of hy dien so volheest heeft dat hyne sculdich is te verbannen?* Tvonnes wijst: *ya*, so verde als hy poirter is, of die uutlems man een inlemse borghe gheset heeft. Tenden dien vonnes banten die rechter aldus: *Clays ban ic hier uut mijns heren heerlichede van Voren, ende ghebiede datten nyement en huse noch en hove, en ate noch en drancke, hy en heeft des bans geboet.* Dairna seit die rechter: *ic segh, so ic Clais gheheest ende volheest heb ende verbannen, dat hy een boete van* x ℔ *holl.* off meer of min *sculdch is; ende ic gheers vonnes.* Tvonnes wijst, dat Clais sculdich is een boete vander brueken, dair hy hem in verwonnen heeft, also groet als trecht inhout. Dairna seit die rechter, ist, als hy verbannen is, dat nyement die boete voir hem beset: *na voirvonnes, dat scepenen ghewijst hebben, so wair hy of sijn ghewairde bode A. vinden binder vryheit vanden Bryelle, dat sy dien vanghen moghen ende legghen in mijns heren slot;* ende des gheert hy vonnes. Tvonnes wijst: *na voirvonnes, dat scepenen ghewijst hebben, dat, so wair die rechter of sijn ghewairde bode A. vinden mach binnen der vryheit vanden Bryelle,*

Digitized by Google

buten vryheit des kerckhofs, dat hy sijn hant dairan slaen mach &c. Die clerc is sculdich die man, die verwonnen is, te scriven, ende jeghen wien hy besaecht wort, ende die broke, ende die boete, ende dat hy verbannen is.

Als die rechter voldinghet heeft van tsheren boeten, so vraecht hy den voirscepen, tot wat recht scepenen voirt staen willen, tot mijns heren behoef ende der steden? So wijst dat vonnes nader ghelegenheit der saken, dairoff ghedaecht was, eerst van twist van huus ende erve, van openen brieven van gheleenden gelde, van Oestersen goede, van alrehande scult. Ende also als vanden enen poynte voldinghet is ende die ommevraginghe dairof gedaen is ende die vierschair dairof mit vonnes ghebannen is, so wijst tvonnes, tot vermanen des rechters, vanden anderen poynten voirt te dinghen.

Ist datter so veel te dinghen is, datment binnen dien achtermiddach niet al berechten en mach, tvonnes wijst, tot vermanen des rechters, dat scepenen op dien tijt niet langher te rechte sitten en sullen, behoudelic wairt dat yement ghebrueckt *a*) had van zaken dair hem tot dier vierschair een dach van rechte of gheleit was met saterdaechs ban, datmen recht doen sal des ander daghes dairan nader noenen. Ende des ander daghes sullen die rechters endt scependom vergaderen, ende men sal vierschair maken ende doen recht van dat tsaterdaghe ten ban gedaecht was ende onberecht bleef.

Byder voirs. materie is een vraghe: Een rechter daghe een poirter tot tsaterdaechs ban op des dinxdaghes nader noenen, of die poirter, die recht geert, recht sal hebben des dinxdaechs of quijt wesen? Die antwoirde: een rechter voirzie hem wel, als hi den poirter daghet, van des hem te baten comen mach om tsheren recht te bedinghen; hy moet den poirter recht doen dinxdaghes, gheert hijs, of hy sal quijt wesen gewijst mit recht ende vonnes *b*) vander broken, dair hy of ghedaecht was tsaterdaghes ban, also verde als hy vonnes vermaent; want die hantveste seit: *So wanneer een rechter rechten wil* &c. [1]), ende dat sal wesen opten dinxdach dairan ende op anders ghenen dach, dats te verstane van poirters vanden Briele. Het schijnt oic wel redelic, want anders

die erste vraghe.

antwoirde.

[*A bl* 286.]

a) Waarschijnlijk te lezen: „ghebrec."

b) Het Hs. is hier onduidelijk; er staat: „mit r", en op den volgenden regel, „et vonnis".

[1]) Handv. van 1342, art. 52. (v. Alkem. II. bl. 29.)

Digitized by Google

mocht een rechter enen poirter houden lopende so langh als hy wilde, eer hy des lasts ontsleghen worde, ende doen hem verletten sijn neringhe ende broet te winnen, ende dat wair arghelist. Mer wil een rechter, hy mach wel verhoeden *a*) dat hy den poirter niet en daghe tsaterdaghes, waent hy sijn kennesse niet crighen dinxdaghes, dair hy tsheren recht mede bedinghen mach.

IIde vraghe. Die ander vraghe: Of dieghene, die recht heyscht of antwoirt, raet gheren sal ende hebben wanneer hijs gheert? ende off hi te rade nemen mach wie hi wil? ende off dieghene, die hi gheert te rade, sculdich sijn ende verbonden hem te

antwoirde. raden? Die antwoirde op dat eerste poynt der vraghen is: men is sculdich denghenen raet te gonnen dies gheert, want een mocht hem so beraden, hy mocht den heysscher sijn heysch belyen, off die heysscher mocht hem so beraden, hy mocht den anderen onlusts verdraghen of quyte scelden. Op dat ander ende dorde poynt: een mach te raden gheren ende bidden so wye hy wil, mar dair en is sonderlinghe nyement toe verbonden tot sinen rade te comen van rechts weghen dan sijn taelman, ten sijn sijn maghen ende vrienden van hem, verbonden van maechscips ende vrientscips weghen. Ic hebt horen wysen mit vonnes, alst een sijn wederpartye kere *b*), dat gheen vanden scepenen tot des anders rade gaen moet, dan een die hem niet en bestaet van maesscip, ende al dieghene vanden anderen die sijn maghen sijn. Mar dat gheschiet meest alsmen dinghet van veeliken saken.

IIIe vraghe. Die dorde vraghe: Wairom scepenen mit beide partyen te rade gaen ende hem raden, aenghesien dat meest altijt die

antwoirde. een onrecht heeft? [1]) Die antwoirde is: omdat die scepenen verstaen sullen moghen elker partien recht ende reden, ende dairna helpen voirhoeden dat gheen onrecht en gheschie. Ende dat om te verhoeden dat nyement hem en versuime mit eeden te doen, dair hy God in vertorende, sijn onsalicheit wrochte ende namels in ter warelt beschaemt mocht worden; off om te helpen, dat by ghenoege partyen ghescheiden worden byder bester reden, sodat nyement van hem belast en worde mit onbescheide ende mit nauwen rechte; want trecht heeft dicwijl helpe noot.

a) B. verhouden.
b) B. keren.

[1]) Zie boven bl. 106, reg. 32v.

Digitized by Google

Die vierde vraghe: Als een raet begheert heeft, ende die rechter hem raet ghegeven, off hy sculdich is in te comen ende bieden sinen raet of hy sal brokich worden? ende hoe hy sinen raet bieden sal? Die antwoirde is: yghelikeu, die recht heyst off antwoirt an eenre vierscharen, is wel gheoirloeft, wil hy, recht te spreken of te antwoirden sonder raet te nemen, ende te vonnes te spreken; mar gheert een beraet, ghelikerwijs hy gheen beraet crighen en mach die rechter en oirloftet hem, also en moet hy mit sinen rade niet incomen, hy en moeten bieden ende begheren consent des rechters sijn beraet te segghen ende dairop sijn recht te formeren ende den scependom by te brenghen, off hy spreect ongheachte woirde ende verbuert een ban van iij sc. Ende wien beraet gheconsenteert is vanden rechter, die sal mit sinen rade inne comen ende bieden sinen raet, aldus segghende: *heer rechter, ic ben comen mitten berade die ghi mi gaeft.* Die rechter hieten wellecomen, ende dairna seit hy dat hy hem beraden heeft. Ende aldus den rechter yemende beraet te gheven is opcomen eerst, opdat yghelic hem voirzien sal mit goeden berade, dat nyement hemselven noch andere en belaste boven recht ende reden, ende dat hy hem te bet sal verhoeden te segghen of te doen, datten rechter, den tscependom of der steden recht teghendroech, dair hy om begrepen ende bescadicht mocht worden; want ander ghebannen vierschair verbuertmen altehant mit woirden; ende echt omdat men statelic ende lastelic van ghelate wesen sal, dairmen recht besit. IIIIe vraghe. antwoirde. [*A. bl.* 287.]

Die vijfte vraghe: Off yghelic poirter kennen mach? ende off elcx poirters kennes even groet is? ende off yement den anderen keren mach mit rechte kennesse over hem te segghen? Die antwoirde is opt eerste: wie verwonnen is van valscher oirkonde off diefte of desghelijcx en mach over nyement kennesse segghen, na inhout trechts. [1]) Ende ist dat dieghene, dairmen over tughen sal, den anderen bewisen mach, dat hy meeneedich is, sijn trou ende sekerhede niet ghelost en heeft, alsulteenich man en sal niet alleen over nyement ghetuych gheven, dat hem hinderen mach, vermet hy hem dat voir recht te bewysen, mar alst hem bewijst is, so en mach hy heysschen noch verzaken; want die man is trouweloes, eerloes ende witteloes, dat is uut allen recht ende wit te setten. Mach Vte vraghe. antwoirde. nota bene.

[1]) Handv. van 1342, art. 29. (v. Alkem. II. bl. 27.)

Digitized by Google

een witteloes worden omdat hy enen anderen gheloeft heeft, by trouwen, eeren ende zekerheden, voirwairden die hy hem
[S. CXLVII.] niet en hout, ende wert dair verveemt ende ghehanghen an-
[*A. bl.* 288.] den eersten boem, dair een veemscepen sijnre machtich worden mach nadat hy verveemt is (ende die veemscepen moet dat doen van rechts weghen der vemen), een dencke dan of hy over recht over kennesse gaen sal, of dat hy yement lasten of lichten sal, die sinen eedt breect, die hy Gode loeft
nota. inden sacramente des hylix, ende sit in openbair overspele, jeghen sinen eedt ende jeghen sijn ghelove ende wit. Is een niet so wel verbonden Gode ende der heyligher kerken te houden dat hy hem zekert ende mit eede gheloeft te houden, als den mensch? Off en is hy niet so wairdich noch so groet, die tleven geeft, als die doot?

Op dat ander poynt is die antwoirde als voirs. staet: dat een poirter den anderen niet hogher bedraghen en mach van sculde dan tot xx sc. holl. toe, tensy tscependom; ende lijfcoopsman, een zamewercker van huweliker voirwairden off een veynoot van goeden, die uuter zee comen, mach kennen
vraghe. ghelijc een scepen, na inhout der hantvesten. [1]) Een mochte
[*Ontbr. bij A.*] vraghen aldus: het gheviele dat een den anderen sculdich wair van comanscepe of anders, die sculdenaer en vermocht niet te betalen, off het wair een loesman, die den anderen mit boeveryen tsijn ontfiertsen *a*) ende versaken wilde; diemen sculdich is come *b*) by II of III scepenen off by twee of drye goede mannen, die gheen scepenen en zijn, ende hairre gheen en heeft van deser scult gheweten; diemen sculdich is seit tot desen luden aldus: „mi is een man sculdich, die mi mijn scult versaken wil, ende bid u wilt voir dat huus gaen staen,
nota. ic en sal niet verde van u mit hem gaen staen ende spreken dairof toe, ende wilt verstaen wes hy dair seit, opdat ghy dat horen moecht ende dat kennen als scepen of als lijfcoepluden; ic sal ons een kanne wijns doen halen, dat ghi drincken moecht, die wil ic gheven te lijftocht" — off dat *c*) scepen of lijfcoopluden kennesse wesen sal, ist dat sy van buten toehoeren dat die sculdenair seit tot denghenen, die

a) S. ontfiersen.
b) B. comen.
c) Zoo te lezen; B. off die dat.

[1]) Handv. v. 1342, art. 18. (v. Alkem. II bl. 26.)

Digitized by Google

hy is sculdich, ende niet totten anderen: „hets wair dat ic u dit gelt sculdich bin ende dat u dage gheleden sijn, mar ic en hebs niet te betalen; dairom lasti mi, ic moet doen dat ic node sal doen"; die andere, die dair ghebeden sijn, horen dese woirden, ende diemen sculdich is gheert an hem, dat sy dit kennen willen als scepenen off lijfcoopluden ende gheeft dair wijn of bier te kennesse? Die antwoirde is: nyement en sal kennen als scepen, al wair hy scepen, noch als zamewerker etc. off als lijfcoopman, van enighe voirwairden, hy en sy aldair ter kennesse van beyden partyen in dier raem *a*) van kennesse gheropen ende begheert worden. Dairom so houden scepenbrieven aldus: *A. ende B. scepenen ten Brielle kennen ende oirkonden* etc., off aldus: *A. ende B. scepenen* etc., *dat wy dairby ende over geweest hebben als scepenen.* Wair die brieven niet also en hilden, het en wair gheen scepenkennesse. Desghelijcx en wairt gheen zamewerkers noch lijfcoopluden kennesse, als sy op haren eedt niet en kenden, als die voerwairden eerst ghemaect worden dat sy dairby waren ende dat beyde partyen doe an hem begheerden, dat sy die voirwairden kennen willen, als zamewerckers etc. off lijfcoopluden etc. Want list ende arch sijn uut recht ghekeert.

antwoirde op die vraghe voirs.

et merito.

Op dat dorde poynt is die antwoirde: een, dairmen op claecht inden recht, mach keeren over hem tuych te segghen, die *infamis* is, als geseit is in dantwoirde opt eerste poynt, dief of overspeelre &c. Echt mach hy keeren, dairmen op hem dinghet van veeliken zaken, dieghene die sake sijn sijnre vanghenissen ende lasts, als rechters boden, rechters dienres ende desghelijcs; want si sijn suspect ende sijn partien inder saken. Item een mach keeren, dairmen lasten wille mit rechte van veeliken saken, dieghene dair hy jeghen in vreden staet, na inhout der hantvesten [1]), ende die maghe des ghenens dair hy die vrede mede uutstaende heeft; want sy worden bedacht, dat sy ghonnen haren bloede ende trecken mede dat achterwesen an hem. Dat heb ic horen wysen mit vonnes, dat sultenighe van sulker zaken niet kennen en sullen; dairom seit dat vonnes, dairmen op kennesse sprect: *die mit recht sculdich sijn kennesse te segghen.*

[*A. bl.* 288.]

nota bene.

[*A. bl.* 289.]

nota.

a) Zoo te lezen, evenals boven bl. 136, reg. 10. B. naem.

[1]) Handv. van 1342, artt. 28 en 29. (v. Alkem. II. bl. 27.)

Digitized by Google

VIste vraghe. antwoirde. Die seste vraghe: Hoemen van recht sculdich is kennesse te horen ende te manen? Die antwoirde: wort yement gheropen ander vierscharen kennesse te segghen, ist van tsheren broken, dat recht sal voren ende vermanen *a*) denghenen, die tuych segghen sal, by sijnre trouwen, eeren ende sekerheden, dat hy wair segghe by sijnre weetscip van sulken heysch, als hy ghedaen heeft op Heinrik, ende van sulker antwoirden, als Clais dairop verantwoirt heeft, wes hy dairof verstaen, ghesien off gehooirt heeft. Ende tenden der zekerheden sal hy zweren mit oprechten vingheren: *des die rechter hem aldair vermaent heeft by sijnre sekerheden, dat hy dair twair of segghen sal by sijnre weetscip*, ten heylighen. Mar sprectmen te rechte van sculde op kennesse, men sal alleen die kennesse zekeren als voirs. is.

Op dat ander poynt der vraghen is die antwoirde, datmen alle kennesse horen sal, die een alleen voren, dander alleen na, ende so voirt, ende men sal manen eerst by sijnre trouwen &c. Want hets te duchten, dat anders een kenner den ander om sijnre statelicheden of doir ontsicht niet wederkennen en soude willen of dorven, die wel anders op sinen eedt kennen soude, worde hy alleen ghehoirt [off die kennesse te veel claerre voirden tscependom] *b*), als yghelic tsijn seit, dat hy selve dairof ghesien of ghehoirt heeft. Want wie winnen sal mit kennesse, hy moet hebben ij scepenen of iij ander wittachtighe tughen, die scepenen denct dat te gheloven sijn, na inhout [1]) &c., ende die alleens tughen; want die scepenen ende die vonnes wysen sullen; sijn sculdich die kennessen elcx op hem selven te horen ende naerstelike te vraghen die circumstancien der kennessen, dats te segghen die tijt, die steden, die manieren &c., opdat die kennesse, als sy niet eersamich en sijn, gheen overdrachten en maken mit malcanderen van datsy kennen willen tot eens anders last. Dit wort bewijst Daniel xviij. [2]) Dair men of leest, hoe

[*Ontbr. bij A.*]

a) Wellicht te lezen: „die rechter sal voren vermanen."

b) De tusschen [ ] geplaatste woorden maken den zin duister. Zij zijn waarschijnlijk niet anders dan eene door den afschrijver niet goed gelezen kantteekening (wellicht: „die kennesse te verclaeren voirden tscependom"), die hij verkeerdelijk in den tekst invoegde.

[1]) Handv. van 1342, art. 14. (v. Alkem. II. bl 25.)

[2]) Daniel XIII.

Digitized by Google

tot eenre tijt in die oude wit, als Joachim woende in Babilonien, ende die eerbaerste, wijste ende gheachste der Joden had een al te schonen wijf, gheheeten Susanna, die vrese had ende Gods ontsach ende leefde nader wit, dairse hair ouders van hairre kinsheit in opghehouden ende ghevoet hadden. Tot desen Joachyms huys plaghen die Jueden, die wat te doen hadden, veel te comen ende te verkeren, om te vernemen sijn wijsheit. In dien tyden waren II oude priesteren, die dat volc hadden te regieren om te verstaen dat recht ende die vonnessen, dair si die luden by regieren souden. Also dat by Joachyms huyse stont een schonen bogaert, dair Susanna veel in plach te gaen, sodat Susanna op eenre middach hier in was ghegaen. Ende dese twee papen, die bevolen was tvolc te regieren ende te scheiden van hairre gheschelen, die woeden om hair te bekennen in oncuysheden ende vergaten God ende en ghedochten niet sijns ordels. Die papen wachten dairop ende saghen Susanna inden bogaert gaen mit II maechden alleen om hair te wasschen, wantet zeer heet weder was. Ende dair en was nyement anders inden bogaert dan die II papen, die hem verhuyt *a*) hadden, die hair aensaghen. Ende Susanna beval den maechden te halen oly ende cruden hair selven mede te wasschen voir die hitte, ende beval dat sy die dore sluyten souden, als sy oic deden. Ende als die maechden uut waren, so stonden die papen op ende liepen rasch tot hair ende seyden: siet die boegaert is ghesloten ende nyement en sietet. Ende du mottste consenteren dat wy mit di te doen hebben, off wi sullen tughen teghen di, dat wi ghesien hebben hier by di een jonghelinc ende dattu dairom die maechden van di sendes. Susanna was bedruct ende seide: ic heb anxt an allen syden ende ben begaen; want doe ict, so ben ic doot ende verdoemt, laet ict, so sullen dese mi doden; nochtant denct mi beter sonder misdaet uwer ghetroest te wesen dan te sondighen in dat aenschijn Gods. Ende sy wert lude ropende, ende die papen riepen om lude ieghen hair. Also dat Joachyms knechten vernament gheluyt ende quamen inden bogaert om te vernemen wat dair wair. Als die papen hadden ghesproken laster van Susanna, so schaemden hem die knechten, want sy nye meer van hair en hadden horen segghen. Des anderen daghes alst

Exempl.

!!

a) B. vehuyt.

Digitized by Google

volc ghecomen waren tot Joachym, berufften die papen Susannam om hair ter doot te brenghen, ende die papen seiden hair valscheit ende hoe si Susannam hadden ghevonden inden bogaert mit enen jonghelinc in oncuysheden, ende leiden hair hant op hair hoeft ende seiden dat sy dat kenden etc. Tghemeen volc, omdat die papen hair oversten waren, gheloefden sy hem ende wijsden Susannam ter doot. Susannen ouders, hair vrienden ende alle die se kenden screyden. Ende sy dede Gode hair onscult mit oetmoedighen bede. Ende als sy wort gheleit ter doot, verwecte onse Heer God des jonc kints Daniels gheest *a*), dat riep aldus: ic ben zuver van Susannen bloede. Ende al dat volc hoirde die woirden ende seiden toten kinde: wat sijn dijn redenen? Daniel dat jonghe kint stont in die middel des volcx ende riep: o dwase van Israel, die niet gheordelt noch ghewijst noch bekent hebt *b*) die rechtvairdicheit, mer hebt die dochter van Israel ter doot ghewijst, keert weder ter vierscharen, want die papen hebben valsschelic teghen hair ghetuycht. Ende dat volc keerde mit haeste, ende Daniel seide: scheit die papen verde vaneen etc. Doe sy ghescheiden waren, sprack Daniel toten eenen ende vraechden, onder wat boem dat hy Susannam ghesien hadde tsamen spreken mitten jonghelinc. Hy antwoirde: onder een vijchgboem. Daniel seide: nu hebstu gheloghen in dijn hoeft etc. Dairnae liet hy dien hene doen ende den anderen comen ende seide tot hem: dijn oncuysheit heeft verkeert dijn herte, nu seg mi, onder wat boem saechstu Susannam ende den jongheling te samen? Die seide: onder een pruumboem. Ende Daniel berispeden vander loghen, ende al tvolc vernam ende verstont hair loghentale, dair si Susannam mede beloghen hadden, ende God verloste hair, omdat sy ghenade riep an hem ende hair hope settede in hem, ende die Joden doden die papen. Aldus alsmen inden recht kennesse horen sal, so salmen horen die een voren, die ander na, als voir gheseit is, opdat gheen onduecht en gheschie.

[*A. bl.* 289.] VIIde vraghe. antwoirde. Die sevende vraghe: Een heb den anderen doen daghen off bestellen, die dach van rechte come, off een sijn recht mach laten bestaen op sinen ban? Die antwoirde: ist dat die clagher spreken wil mit kennesse, mach hy die niet werven

a) Zoo te verbeteren. Het Hs. heeft: „des kints jonc gheests Daniels."
b) Het hier noodige woordje „hebt" ontbreekt in het Hs.

Digitized by Google

tot sinen recht, hy mach wel comen ter vierscharen opten dach van rechte ende segghen den rechter, sonder in enighe dingtale te vallen, dat hy op die tijt sijn recht wil laten staen [*A. bl.* 290.] op sinen ban ende hy den rechter den ban gheven wil. Mar spreect die clagher den anderen toe op sijn onscult, comt hy te recht, hy sal recht heyschen, begheertet dander; ende men salt hem wysen, spreect hy dairtoe mit recht. Coemt die clagher opten dach van rechte niet ter vierscharen ende wacht sijn recht, die beclaechde sal segghen totten rechter ende tscependom, als die vierschair opghebannen is: *so die bode aldair ter vierscharen ghekent heeft, dat hy vanden clagher aldair ghedaecht of bestelt was voir* 1 ℔ *holl. van coep van scapen, ende hem aldair een dach van rechte gheleit is, ende dair ommevraghinghe ghedaen is, ende nyement op hem gheclaecht heeft, dat hy sculdich is hoirt a) te vryen mit recht, als recht is.* Die rechter vermaent des vonnes. Tvonnes wijst: *so die bode aldair ter vierschair ghekent heeft, dat A. dair bestelt was tot B. behoef voir* 1 ℔ *holl. van coep van scapen, ende hem jeghen malcander op dien tijt aldair een dach van rechte gheleit is, ende B. dair niet ghecomen en is ende heeften te rechte aenghesproken, ende dair ommevraghinghe ghedaen is, dat A. hem wel vryen mach mit recht van die* 1 ℔ *holl., dair hy voir bestelt was, wil hy.* Die A. seit: *dat hy hem vrien wil, also nauwe als hy weet hoe hy dat doen sal mit rechte.* Tvonnes wijst: *mit sinen eedt of zekerhede.* Die rechter vraechts vonnes: *hoe die eedt of zekerhede gaen?* [Die rechter vraechts vonnes, ende tvonnes wijst, hoe die eedt of zekerhede gaen sal.] *b*) Ende so tvonnes wijst, sal die rechter den eedt steden, ende die ander nasegghen ende zweren &c. Die bewysinghe deses rechts is, want also wel is denghenen, die ghedaecht of bestelt is, een dach van rechte gheleit hem selven te vrien, als den anderen is hem te heysschen ende ontlasten. *c*) Ende is die heer selve, dats te segghen sijn rentemeester, niet so groet bekent van ghelove, heeft hy gheschil mit yemende dien hy scult eyscht, hy en moeter

---

a) Wellicht te lezen *hem voirt.*

b) De tusschen [ ] geplaatste woorden zijn overtollig.

c) Dit laatste woord past hier niet. Men zal moeten lezen „belasten", of — nog liever — de woorden „ende ontlasten" moeten verplaatsen naar den vorigen regel, achter „vrien".

Digitized by Google

eedt ende oirdel om doen om die scult te winnen, wie sal dan moghen scult winnen *a*) sonder eedt ende oirdel? want die heer die overste is. Want ghelijc den clagher ende diemen beclaecht aldair een dach van rechte gheleit is *b*), ende naden ouden haircomen die claghet, wair dat die ander niet te recht ter antwoirde en quame eer hy volheest wair, sijn heysch opten anderen soude sterken, also mach die beclaechde hem wel mit recht vrien, als hem ter vierschair, dair hem een dach van rechte geleit is, nyement en beclaecht; ten wair van sculde, dair scepenbrieve, scepenkennesse, lijfcoopluden of waren &c., [*A. bl.* 291.] die moetmen mit scepenkennesse doden, ende dat mach die beclaechde doen, heeft hy die, ende die ghedaecht sijn als recht heyst ende seit *c*), ende sal begheren ende spreken op sijn nachten van scepenkennesse, ende die moet hy brenghen binnen xiiij nachten, of hy verliest die kennesse. Ende nadat een hem mit recht ghevrijt heeft, en machmen van dier zaken niet weder te recht setten; want een dede teghent scepenvonnes.

die VIIIste vraghe. Die achtste vraghe: Offmen den eenen poirter jeghen den anderen ghenen dach van rechte legghen en mach tot saterdaghes ban, dan op des dinxdaghes nader noenen, van daghelixsen zaken? antwoirde. Die antwoirde: na inhout der hantvesten [1]) so doetmen yghelic recht overdwortsnachts van huyshuere ende erfhuere, als een die vermaent heeft.

vanden ommeganck. Item na inhout der hantvesten [2]) so ismen sculdich elcx jairs te gaen drie ghemeen ommeganghen van alrehande scult. Den eersten salmen legghen om te gaen tsaterdaghes na sinte Kathrinen dach, den anderen tsaterdaghes na Sinxen, den dorden des saterdaghes na uutganch Oest. Ende viertien daghen na des eersten saterdaghes, nadat een van dien ommegangen omghecomen sijn, so leitmen eenen ghemeenen ommeganc van scattinghe van panden. Dats te verstane aldus: hets van ouden haircomen recht ende custume, als een

---

a) Het in het Hs. ontbrekende „winnen", of een diergelijk werkwoord, is hier onmisbaar.

b) Het woordje „is" ontbreekt in het Hs.

c) De woorden: „ende die ghedaecht sijn als recht heyst ende seit" zijn vermoedelijk een later bijvoegsel. Uit het vervolg toch blijkt dat de dagvaarding ook later, mits binnen de nachten, kon geschieden.

[1]) Vgl. Handv. van 1342, art. 54. (v. Alkem. II. bl. 29.)

[2]) Handv. van 1342, art. 53. (v. Alkem. II. bl. 29.)

Digitized by Google

den anderen sijn scult bekent, die hy niet rechtevoirt betalen en mach of en wil, so sal die ghezworen clerck die bescriven, wairoff ende voir hoe veel ende wairan dat hy dair voir pande sette. Ende wair hy niet jeghenwoirdich, als hem die schout offgewonnen wort, so set die rechter den clagher panden voir dat hy ghewonnen heeft mit recht. Ende die panden moghen staen xiiij daghen, datmen die niet en eyghene; mar losmen die panden dairenbinnen niet, die panden sijn volstaen, ende men machse eyghenen ende recht van betalinghe an doen, als recht is ende hierna bewijst staet. Aldus also veel ghemeen ommeganck om ygelic sijn scult te winnen, also veel ghemeen ommeganck van scattinghe van pande, die in die ghemeen ommeganghen gheset sijn. Item is te weten, datmen noch vanden ouden haircomen ende custume pleecht te legghen elcx jairs ende in te brenghen enen ghemeenen ommeganck in sterfhuysen, die binnen tsjairs gheopent sijn. Ende dese iij ommeganghen brenghen die scepenen alleens, sonder dat sy die naem vanden ommeganc verwandelen; want als voirs. is, die een heet een ghemeen ommeganc, dander een ghemeen ommeganc van scattinghe, die dorde een ghemeen ommeganc in storfhusen.

sterfhuys

Om te bet te verstane des byder materien van desen ommeganc te doen is off pleech te gheschiene, so is een vraghe: Hoemen den ghemeen ommeganc pleech te legghen ende om te gaen? Die antwoirde is: des saterdaghes, als die voirscepen den ban inbrenct ende trecht heyst, datmen den ommeganc legghen sal, ende die rechter by vonnes van scepenen gheboden heeft erve ende panden, ende trecht dairof ghevordert is, so seit die voirscepen: *heer rechter, wildi voirt horen?* Die rechter seit: *ya.* Die scepen wijst, nadat die cavel bewijst heeft van wat eynde vander steden datmen den ommeganc aen beghinnen sal te gane: *heer rechter, ghi sult legghen enen ghemenen ommeganc vanden zuuteynde in, op een woensdaghe nader noenen, ende die opheffen by vonnes van scepenen, ende ommegaen ter tijt toe datmen weder nederleit by vonnes van scepenen; ende yghelicx poirter goet recht te plegen, so wair hy is.* Als dat vonnes ghestreken is, so ghebiet die rechter dat vonnes. Heeft yement kennesse te doen inden ganc, hy noemtse den rechter by namen so voirs. is, ende die rechter is die hem sculdich te daghen so voirs. is. Des woensdaghes dairan nader noenen comt die rechter

een vraghe.
antwoirde.
[*A. bl.* 292.]

Digitized by Google

mitten tscependom ende maeckt vierschair; ende als ghewijst is, dat hy vierschair ghemaect heeft als recht is, so neemt hy een roede in die hant ende leit die opter aerde ende vraechts vonnes: *off hy naden ban, die tsaterdaghes inghebrocht, ende voirvonnes, die scepenen ghewijst hebben, sculdich is den ommeganc mitter roeden op te heffen ende omme te gaen, ende yghelic poirter goet recht te pleghen, so wair hy is, ter tijt toe datmen weder nederleit by vonnes van scepenen?* Scepenen wisen: *ya*, verhalende al die woirden. Dan so heft die rechter die roede op ende den ommeganc dairmede, ende vraecht aldair: *ofter yement yet let?* Seit yement *ya*, die rechter gaet mit hem voir desghenen huys, dair hy op claghen wil of sijn maelstad bewijst heeft, ende sprect recht. Als dair voir thuys nyement meer en let, ende ommevraginghe ghedaen heeft, so gaet hy voirt totter tijt dat een comt die recht gheert voir een ander huys. Ende dat duert des daghes totdat scepenen wisen den ganc derneder, dat gheschiet dat als die gheladen sijn mit vonnes, dat sy wysen, dat die dach so verde gegaen is dat si op die tijt tot ghenen rechte meer staen en willen of niet verder vonnes wisen en willen. Dan leit die rechter die roede dairneder ende dairmede den ommeganc, tot des ander daghes of totdat die ommeganc weder geleit is ende die dach tot dairmen op ommegaen sal.

ander vraghe. antwoirde.

Die ander vraghe: Wairom heeten wesen ghemeen ommeganc? Die antwoirde is: want na inhout der hantvesten [1]) so machmen gheen poirter bescadighen, die buten den ban is, als hy ghezinnet wort; ende in desen ommeganc so moet yghelic goet, wair hi is, recht pleghen, ende yghelic poirter mach opten anderen inden ommeganc sijn scult winnen, wair hy sy, ende dairentenden gheenen poirter zinnen te baten. Echt machmense heeten ghemeen, omdat yghelic, wair hy is, die scarpheit des rechts wel weten sal, ende besaten hem

[S. CLVI.]

dat hy dairin niet bescadicht en worde. Ende of yement vraechde, wairom datmen den eenen poirter op den anderen niet also wel overdworts recht en doet als uutlems luden op-

[*A. bl.* 293.]

ten poirteren ende op malcander, die machmen antwoirden, dat die wyse, die die hantvesten der steden ordineerden, voirsaghen wijsseliken die ghelegentheit der steden, der poirteren

[1]) Handv. van 1342, art. 52. (v. Alkem. II bl. 29).

Digitized by Google

ende der zaken, dair si hem mede gheneren souden. Diewelke voirsaghen, dat dese stede een vrye coopstede worden ende bliven soude, dair yghelic coopman mit sinen live, scepe ende goede vry, veilich ende onbelast comen, merren ende keren soude, lossen ende laden, onverseit vander graeflicheit, so den heer van Voren dairoff den vryen stroem ghegeven ende verleent is, belantmarct, bewatermarct (na inhout der hantvesten, die die heerlicheit van Voren dairoff heeft, ende ic selve dicwijl ghesien ende ghelesen hebbe), ende sullen onbecroent bliven dairoff van anderen heren, steden, dienren, tolnairen &c. Want anders en wair die heerlicheit ende stroem van Vorn niet vry, alsmen die of hair goede belasten mocht, diese versochten. Ende want die poirteren hem veel ter zeewairt *a*) gheneren, so wort hem ter oirbair ende jonste *b*) bedacht recht te wesen, die een poirter den anderen te recht te heysschen, na inhout der hantvesten ende so voirs. is. *c*)

nota.

Die dorde vraghe: Een rechter si gheleden eens poirters huys, dair een ander gharen recht had, of die clagher den rechter wederom brenghen sal? Die antwoirde is: naden ouden haircomen en gaet die rechter inden ommeganc niet achterwairt, mar altoes voirwairt. Ende so wanneert bewyselic is, dat hy des anders huys gheleden is, en sal hy niet keren, ende die clagher moet sijns rechts in dien ommeganc verbeiden.

IIIe vrage. antwoirde.

Om te verstaen die materie des ommegancs in sterfhuus, so is een vraghe: Hoe langhe een sterfhuus duert? Die antwoirde is: jair ende dach. Dat salmen aldus verstaen: so wanneer enich poirter sterft, ende dat sterfhuys gheopent wort, so mach yghelic sijn recht soken in dat huys an alle die goeden, diemen bewysen mach datten doden toebehoirden in sinen levenden live.

Ie vraghe.

Die ander vraghe: Een poirter sterve, hy en late gheen kinder, sijn erfnaem wonen buten tslans, een claghe op die goede, of hy dairan recht hebben sal, sonder den erfnaem een wete te doen? ende of een uutlems man int sterfhuus recht spreken sal ghelijc een poirter? Die antwoirde opt eerste

IIe vraghe.

---

a) Zoo B. Wellicht te lezen: „zeevairt."

b) Zoo zal wel gelezen moeten worden; het Hs. heeft: „minste".

c) De breede uitweiding over de vraag, waarom men den eenen poorter op den anderen geen overdwortsrecht doet, is te dezer plaatse vreemd.

Digitized by Google

poynt: als een poirter ghestorven is, al wonen sijn erfnaem niet binnen der vryheit noch en sijn poirters, men sal den poirter, die claghet, recht doen in enen ghemeenen ommeganc, so voirs. is; ende men darf dairaf buten gheen wete doen, overmits dat nyement gheen scult winnen en mach, tensy sester hant ten heylighen, alsmen na segghen sal. Opt ander poynt salmen antwoirden, dat te spreken recht in ommeganghen is der poirteren recht onderlinghe; mar heeft een uutlems man te doen in eens poirters sterfhuus, men sal hem leghen een dach van rechte dairin overdwortsnachts.

IIIe vraghe. Die dorde vraghe: Of een 1 jair lanch van huus wair, of beide so langhe dat een ommeganc in sterfhuus ommeghegaen ende opghebannen wair, of hy dan van sijnre scult [*A. bl.* 294.] wesen ende bliven soude? Die antwoirde is: quame die clagher tenden tjair, dat dat sterfhuus eerst geopent was, hy en soude gheen recht hebben int sterfhuus; want men doet in ghenen sterfhusen recht, dan die binnent jair gheopent sijn. Mar wairt binnens jairs, al wairre enen ommeganc omghegaen, men wair sculdich mit tsaterdaghes ban een ander te legghen ende te gaen, ende tenden dairna den doeden waers te doen. Ende so wanneer een sterfhuus verjaert is, so en is den clagher gheen recht ontseit van sijn scult te winnen; mar hy te voren binnen tsjairs op al der erfnaem goeden sijn scult ghewonnen hebben, VIste hant ten heilighen, dair *a*) moet hy tenden tjairs elken eyghendom toespreken bysonder mit daghen ende bestellen, naden recht vander steden. Dairom so en mach gheen uutlems man eens poirters goet, dair hy in besturven is *b*), buten der vryheit trecken, hy en sal setten eenen inlemsen borghe voir al des op sijn deel goets mit recht binnent jairs comen mach, opdats een rechter of een ander begeert mit recht.

IVe vraghe. Die vierde vraghe is: Hoe een clagher sculdich is in een sterfhuus over die dode hant sijn scult wair te maken, die antwoirde. brieve noch behoirlike kennesse en heeft? Die antwoirde is: wie scult winnen sal over die dode hant, sal by vonnes van

a) B. d'. Er ontbreken hier eenige woorden. De zin is, dat de eischer, die, door zijne actie binnen het jaar intestellen, zijne schuldvordering op al de erfgenamen gezamenlijk zou hebben verhaald, na dien tijd elken erfgenaam in het bijzonder moet aanspreken. Wellicht dus te lezen: „mar wair hy te voren ..... ghewonnen soude hebben ....., dair" enz.

b) Het woordje „is" ontbreekt in het Hs.

Digitized by Google

scepenen zweren: *dat hem an A. ghebrect xx ℔ holl. van coop van tonharinc, dair die daghe van betalinghe of leden sijn mitten rechte* &c. Ende v van sinen maghen, die hi ende si hem weder beëden moghen, sullen dairtenden zweren: *dat Clais, hair maech, aldair eenen rechten eedt ghezworen heeft by hairre weetscip.* Heeft hy gheen maghen bi hem die volcheede mede te doen, off heeft hy er niet tot v toe, hy moet naden eersten eedt zweren ten heilighen, by vonnes van scepenen, dat hy gheen maghe en heeft, die hy tot dier vierschair werven mach sijn recht mede te doen. Off heeft hy min dan v van sinen maghen by hem, die eedt mit hem doen sullen, hy sal zweren, dat hy dair niet meer van sinen maghen werven mach sijn recht mede te doen. Ende also veel als dair hem ghebreken, so sal hy selve die eede doen als den eersten; yghelike zie wat hy zwere.

Die vijfste vraghe: Off die clagher in een sterfhuus alle desghenen erfnaem, dair hem an ghebrect, mit eenen heysch heysschen sal te samen of elken eyghendom op hem selven? Vte vraghe.

Die antwoirde is: wair die ghemeen erfnaem niet mitten clagher overdraghen en sijn, wes hy wint opten enen dat yghelic dat selve recht overgaen sal mede, na dat hy inden goeden bestorven is, so moet die clagher yghelic erfnaem op hem selven toespreken. Dits die reden, want sommighe sijn die hem trecht verdraghen willen, overmits dat hem die zake bet condich is off dat sy sulc scarp recht van nyement nemen en willen. antwoirde.

Die seste vraghe: Off die clagher in een sterfhuus mit beteren recht sculdich is sijn scult te sterken, dan een ander dairteghen te segghen? Die antwoirde is: *a*) VIste vraghe.

Die sevenste vraghe: Die ghemeen erfnaem worden in een sterfhuus by overdrachten ende consente mit enen heysch verwonnen, off al die erfnaem elcx een ban sculdich sijn? off elke eyghendom? off dat sy onder hem allen mar enen ban sculdich en sijn? Die antwoirde: *b*) VIIste vraghe.

---

a) Het antwoord ontbreekt; er zijn daarvoor ongeveer zes regels onbeschreven gelaten.

b) Ook hier ontbreekt het antwoord en zijn daarvoor vijf of zes regels open gebleven.

Digitized by Google

Dit is dat vijfde capittel des dorden Tractaets.

[*A. bl.* 295.] Ghelic, die uutlems recht te doen heeft, salmen overdwortsnachts recht doen, na inhout trechts. Het is te weten dat uutlems recht heet te wesen, als een uutlems man den anderen, off een uutlems een ander uutlems mans goet, off dat een poirter een uutlems man of sijn goet heeft doen bestellen, off dat een uutlems man enen poirter heeft doen daghen, als tijt is, of dat een uutlems man ghetwist heeft teghen een ander uutlems man of anders ghebruect, dairom dat die rechter van tsheren weghen recht op hem te spreken heeft ende hy dien uutlems man te recht treckt, als recht is ende na bewijst is. Ende toten uutlems recht ander vierscharen coemtmen mit daghen ende bestellen, als voir bewijst is inden anderen Tractaet, aldus. Als die rechter ende tscependom ende dieghene, die recht te heysschen off te antwoirden hebben, vergadert sijn voirder noenen ter steden dairmen recht besit, so vraecht die rechter vonnes: *off die dach so verde ghegaen is, dat hy vierschair maken mach, ende berechten dat tot dier vierschair ghedaecht of bestelt is van uutlems?* Tvonnes wijst: *ya*, verhalende die woirden so voirs. is. Dairna bant die rechter vierschair so voirs. is, ende maent vonnes: *of hy vierschair ghemaect heeft als recht is?* Tvonnes wijst: *ya.* Dairtenden kennen die rechter ende boden trechts, dat sy ghedaen hebben van daghen, van bestellen ende verdaghen. Ende als dat gheschiet is, is dair ghekent yement een dach van rechte sijn smarte te heeren of van tsheren boeten, so vraecht die rechter vonnes: *so dair ghedaecht of bestelt is van veeliken zaken ende tot mijns heren behoef, ofmen dat sculdich is voren te berechten?* Tvonnes wijst: *ya*, verhalende die woirden. Dairna vraecht die rechter: *of dair yement yet let van veeliken zaken, sonder hem van mijns heren weghe, of recht van betalinghe?* Ist datter yement claecht, hy sal recht spreken, als na bewijst wort. Claechter nyement *a*), hy sal overvraginghe doen. Dairna sal hy spreken recht van mijns heren boeten. Als dairoff voldinghet is, so sal die rechter overvraginghe doen ende dairtenden die vier-

a) Zoo te lezen ; B. yement.

Digitized by Google

schair opbannen mit vonnes, als voirs. is, ende dairna doen strijcken een zoenvonnes. Ende als dat vonnes ghestreken is, sal hy vraghen: *of dair yement yet let van des tot dier vierscharen ghedaecht of bestelt is van uutlemse luden, sonder hem van mijns heren weghen, of recht van betalinghe.* Diet te doen heeft, seit: *heer rechter, mi let,* ende kiest een taelman off hout selve sijn woirden ende sprect recht, die een voir, die ander na, totdat voldinghet is; so bant die rechter die vierschair op mit vonnes als voirs. is. Mar ist van bestelden goeden, dair salmen recht off spreken, eer men overvraginghe ghedaen heeft, ende als die nachten omghecomen sijn ende men een wete ghedaen heeft, als voirs. is inden anderen Tractaet capitulo vanden roedraghers, ende die clagher dat bewijst heeft &c. Ende dan sal die clagher dat goet nomen, ende onder wien hy dat bestelt heeft, ende wie dat verborcht heeft, ende dair die clagher een wete of heeft ghedaen, ende heesschen den rechten voecht ter antwoirden ende denghenen, die dair mit recht sculdich is voir te verantwoirden. Ende die [*A. bl.* 296.] rechter sal dat goet ende den voecht &c. volheesschen &c., ende verbannen dat goet ende den rechten voecht &c., ende die rechter sal *a*) dairna dat goet ende den rechten voecht verbannen. *b*) Ende die clagher sal sijn scult wair maken als recht is. Dairna salmen den clagher recht van betalinghe an dat goet wysen als recht is, al so verde als tot dier vierschair nyement en was, die onscult boet eer die volheessinghe ghedaen was, of die dat goet verantwoirden wilde.

Item ist dat die scepenen vonnes in vorste ghenomen hebben van uutlems rechte, dair ter eerster vierschair of bedinghet was, binnen hoe langhe scepenen die sculdich waren te uuten? ende ofmen verdaghen mocht &c.? Die dat vonnes begheert gheuut te hebben, sal hem den rechter dat vonnes voir scepenen doen verdaghen, op des ander daghes voirder noenen dat vonnes te uten of weder te steden, als recht is. Ende des ander daghes sal hy ter vierschair comen ende gheren an den rechter, datmen die scepenen uutdrive om vonnes te uuten. Die rechter salt vonnes vermanen te uten den scepenen, dairt onder ghevorst is, aldus segghende: *beraet u, Pieter, alsulc achterstal vonnes, als onder u ghesteet is tusschen A. ende D.* Scepenen sullen den nota bene.

a) B. dat dairna.

b) De beide laatste regels dezer zinsnede zijn overtollig.

Digitized by Google

clerc tot hem ropen ende verstaen die dingtalen, ende uten of steden dat weder tot die nachten ommeghecomen sijn. Als die ommeghecomen sijn, so mach een comen, die uutlems is, ende gheren anden rechter, dat hy hem sijn achterstal vonnes verdaghe overdwortsnachts. Die rechter ist hem sculdich te verdaghen, ende des ander daechs mach hy comen ander vierschair, als voldinghet is, eer die overvraginghe ghedaen is ende die vierschair opghebannen, ende segghen aldus: *heer rechter, ic seg, so een vonnes ghesteet is onder scepenen tusschen mi ende A., dat die scepenen hair nachten ghedragen hebben, datmen sculdich is dat vonnes te uuten, so dat tot deser vierschair gedaecht is, eermen anders enich recht doet; des gheer ic vonnes.* Men moetet uten, na inhout der hantvesten.[1])

een vraghe. By deser materie is een vraghe: Of dieghene, die bestellinghe doet, een dach van rechte legghen mach? ende ofmen tot alre tijt van uutlems luden recht legghen mach? Die antwoirde hier staet bescreven voir inden anderen Tractaet inden eersten capittel.

IIde vraghe. Die ander vraghe: Een come ende doe bestellen mit recht onder een anderen goet of gelt, dat denghenen toebehoren soude, dien hy scult heysschende *a*) is, dieghene, dair die bestellinghe onder ghedaen worde, en sy denghene niet sculdich van wesweghen die clagher die bestellinghe doet doen, noch en heb goet onder dat hem toebehoirt, hoe diegheen, dair die bestellinghe onder ghedaen is, hem dairof ontslaen sal mit recht?

antwoirde. Die antwoirde is: in sulker gheschienisse so sal dieghene, dair die bestellinghe onder gedaen is, comen binnen xiiij nachten ander vierschair voirden rechter ende tgherecht, ende die bode sal dair kennen op sinen eedt, dat die bestellinghe noch hair nachten niet volstaen en heeft, ende dairtenden sal dieghene, dair die bestellinghe onder ghedaen is, begheren hem selven dairof te vryen mit recht, tot also nauwen tyden als hy weet hoe hy dat sculdich is te doen mit recht. Die rechter vermaent des vonnes. Tvonnes wijst: *mit sinen eede of zekerhede, naden ghelegenthede der tijt.* Die rechter vermaents vonnes: *hoe die eedt of zekerhede gaen sal?* Tvonnes onderscheit dat, ende so tvonnes wijst, sal die rechter den eedt of zekerheden steden ende voirsegghen, ende

[*A. bl.* 297.]

a) B. scult heysschen.

[1]) Handv. van 1342, art. 15. (v. Alkem. II. bl. 25.)

Digitized by Google

die ander sal also na zweren of zekeren ende dairmede hem selven ghevrijt hebben. Mar ist dat dieghene, dair die bestellinghe onder ghedaen was, vertoeft hem selven te vryen totdat xiiij nachten gheleden sijn, ende die bode dat kent, hy en mach dairof hem selven dairna mit recht niet vryen.

Die dorde vraghe: Hoemen sculdich is onscult te doen van rechts weghen, alsmen op gheen kennesse en dinghet ende die beclaechde onscult gheboden heeft ander vierscharen als recht is? Die antwoirde: naden ouden haircomen, custume ende rechte vander steden, so doetmen alle onscult mit eeden of mit zekerheden nader ghelegentheit der tijt dairmen op recht doet ende recht besit. Dats te verstaen [*Ontbr. bij A.*] aldus, dat na gheboden der heiligher kerken so sijn die tyden twierhande *a*), als open tyden ende besloten. Ende so wanneer die in ende uutgaen; dat staet bediet in desen III versen: IIIe vraghe. antwoirde.

Coniugium prohibet adventus, stella relaxat, versus.
Septuagena vetat, octava pasche resolvit,
Rogacio prohibet, octava penthe resolvit;

dats te verstaen, dat open tyden heeten wesen, daer die heilighe kerke op verhenghet wittigh hylich mit aensicht der kerken te gheschien, dats te segghen datmen den luden hair gheboden gheeft inder kerken tot III stonden, alsmen hoechtijt hout inder heyligher kerken van enighen heylighe, dair een ander dach tusschen elken twee heilighen daghen coemt. Ende heeten open tyden, want alsmen wittich hilick maect ende volbrenghet mitter heiligher kerken gheboden, so ist gheoirloeft mit eersamicheden blide te wesen nader warelt beloep. Ende die ander heeten besloten tyden, diewelke besloten tyden ingaen als die advent ingaet ende duert tot dortiendach; dan gaet die open tijt in ende duert tot septuagesima, dats te verstaen des sondaeghs voirden sondach, diemen hiet der papen vastenavent ende wy heeten cleen vastenavent; ende die besloten tijt duert tot octave van paesschen; dan gaet weder die open tijt in ende duert totten daghen der bedinghen, die beghinnen tsmaendaechs voir ascensioensdach; dan comen weder an die besloten tyden, die dueren totter octaven van sinxen. Dairop gaen die open tyden weder in ende duren weder totten advent, die altoes ingaet opten sondach, die naest is sinte Andriesdaghe, ende

a) Zoo te lezen; B. vierhande.

Digitized by Google

coemt sinte Andries op een sondach, op dien selven dach gaet die advent in. Ende die tyden heeten besloten, want om die grote hoechtiden wil, die dan nakende sijn, salmen alle ydelheden ende onduechden sluten buten den zinnen ende verstanden; ende yghelic sal hem besaten te gheven Gode van hemelrijcken dat dat joncfroukijn Jhesu haren boel gaf, als sy seide aldus:

Minen boil heb ic ghegeven
Die nyeuwe mane al mijn leven
Ende die zonne algheheel
Ende van Roma tvirendeel [1]),

opdat onse Heer God totter groter hoechtijt mach vinden die ghifte gereynicht ende wel verchiert, dairin te comen ende
[*A. bl.* 297.] dair ewich ghedurich in te bliven. Ende alst open tyden sijn, so doetmen naden ouden custume onsculde mit eeden, also die scepenen die wysen te doen, by maninghen trechters; mar alst besloten tiden sijn, so doetmen onsculden mit zekerheden sonder eeden voir scult; mar voir tsheren broken of van smarten doetmen altoes onscult mit eeden.

IVde vraghe. Die vierde vraghe: Hoemen onscult doen sal mit zekerantwoirde heden ende mit eeden? Die antwoirde is: als een onscult gheboden heeft als recht is, ende hem ghewijst is onscult te doen mit sijnre zekerheden, so sal die rechter desghenen hant, die zekeren sal, nemen in sijn hant, ende die rechter sal die forme vander zekerheden voirsegghen, so scepenen die ghewijst hebben te doen, ende dair en sal die rechter of noch toe doen, ende hi sal die woirden nasegghen, so die rechter hem voirseit, sonder dairin te missen. Ende die sekerhede doet die rechter aldus segghende: *dat zekerdi by-*
sekerhede. *der trouwen, die ghi Gode sculdich sijt, by uwer korstendom ende by gherechter neringhen a), dat ghi onsculdich sijt sulctenich*

---

a) Wat het woord „neringhen" in dit verband beteekent, is niet duidelijk. Prof. de Vries houdt het voor eene corruptie. Is het wellicht zoo te verklaren, dat onze auteur ook hier (zie bl. 155 reg. 2) aan eene handelszaak denkt, en daarom den gedaagde zekerheid laat doen als christen en eerlijk koopman?

[1]) Wij hebben het aan de scherpzinnigheid van Prof. de Vries te danken, dat wij het raadsel, hetwelk in deze blijkbaar uit het Latijn vertaalde verzen ligt opgesloten, kunnen oplossen. De jonkvrouw heeft aan Jezus gegeven „die nyewe [beter ware: halve] mane" = C, die zonne" = O, en „tvirendeel van Roma", d. i. eene der vier letters, en wel de eerste, van het woord „Roma" = R; te zamen alzoo COR, haar hart. Als dat „gereyniht" is, komt God er in en blijft er „ewich" in wonen.

Digitized by Google

heysch, als A. u gheheyst heeft mitten rechte. Ist datmen onscult doen sal mit eden, so sal die rechter gehouden *a*), ende sal hem den eedt steden, so scepenen ghewijst hebben ende niet anders, aldus segghende: *dat zweer ic, dies heysch, die B. mi heysschende is, dat ic des onsculdich ben mitten recht. So helpe mi God ende al sijn heylighen. Amen.* Ist dat dieghene, dien ghewijst is sekerheden of eedt te doen, anders naseit dan die rechter voirseit ende scepenen ghewijst hebben, hy bevalt inden eedt, opdat hy dairof ghevangen wort gapens monts, dats te segghen, eer hy hem verhaelt of eer die eedt gheëyndt is. Ende die rechter of claghер wort sijn heysch mit vonnes toeghewijst, bedinghet hijt. nota.

Die vijfste vraghe is: Een stae an eenre ghebannen vierschair, dair hem ende enen anderen, dair hy op claghen wil, een dach van rechte gheleit ende ghekent is, hy spreke ende come also verde inden recht, dat hy sinen heysch doe opten anderen, die onscult dairvoir biet; als die claghер dat hoirt, hy verdraecht hem op dien trechts: off die beclaechde van dien heysch ewelic vry ende quyte wesen sal? of dat die claghер hem dairnae toespreken mach van derselver zaken mit kennes? Die antwoirde is *b*): Vte vraghe. [*A. bl.* 298.]

Die seste vraghe: Off een rechter bevonde ende gheproven conde mit recht, een boven zekerhede of eede qualic ghetuycht had, of dat een den anderen sijn scult of voirwairden ontsworen had ende hadde enen quaden eedt ghedaen, hoe hy dat sculdich wair te rechten? *c*)

a) Er ontbreekt hier blijkbaar iets. Wellicht moet men lezen: „so sal die rechter desghenen hant, die zweren sal, in sijn hant nemen ende gehouden" Het verdient voorts opmerking, dat in het hier medegedeelde formulier de gedaagde, en niet, zooals doorgaans en ook in het onmiddellijk voorafgaande formulier, de rechter sprekende wordt ingevoerd.

b) Het antwoord ontbreekt; er zijn daarvoor in het Hs. een achttal regels onbeschreven gelaten.

c) Ook hier is voor het ontbrekende antwoord eenige ruimte opengelaten.

Digitized by Google

Dit is dat seste capittel des dorden Tractaets.

Comt yement die recht gheert van smarten, is hy poirter die die smarte ontfanghen heeft ende daer se op beleet is, men sal die partyen tot saterdaghes ban daghen, jeghen malcander ende jeghen den heer te recht te staen op een dinxdaghe nader noenen, opdat die een partye niet van huys en is ende ghezinnet wort; wort hy ghesint, men sal doen recht als voirs. is. Ist dat den partyen een dach van rechte gheleit wort, so voirs. is, als die dach van rechte ghecomen is, ende die rechter heeft byden boden overal langhes der steden doen condighen, dat ygelic sijn scade bescudt, men sal dinghen van vechten ende alrehande zaken, die op die tijt ghedaecht sijn, ende die rechter mitten scependom vergadert is, ende naden ban, die des saterdaghes inghebrocht was, vierschair ghemaect is, ende tvonnes ghewijst heeft: *so dair ghedaecht is van veeliken zaken ende tot mijns heren behoef, datmen dat sculdich is voren te berechten*, so is die rechter sculdich te vraghen openbairlic: *of dair yement yet let van veeliken zaken, die tot dier vierscharen ghedaecht sijn, sonder hem van mijns heren weghen, of recht van betaling?* Spreect noch claecht nyement dairof, die rechter sal die overvraghinge doen eenwerven, anderwerven, dordewerven ende vierdewerven over recht, ende segghen: *dat nyement tot dier vierschair recht [van betalinghe] a) hebben en sal, dan hy van mijns heren weghen, of recht van betalinghe*, ende gheerts vonnes. Ende tvonnes, verhalende alle die woirden, wijst: *ya.* Ist dat yement *b*) staet an dier vierscharen, die dair een dach van rechte gheleit is, die seit dat hem ghebrecht, hy hout selve sijn woirden of kiest een taelman, ende is inder dingtalen eerst aldus ende gheert een vonnes anden rechter: *off also kenlic ghecomen voir scepenen, dat A. goets tijts sijn smarte beleet heeft op B., ende dat die smarte vanden scepenen ende ghesworen meesters onder den ghesworen clerc ghecomen, ende dat hem aldair een dach van rechte gheleit is sijn smarte te heren, dat hy tot sinen recht spreken mach?* Die rechter keert dat vonnes an een der scepenen, ende die scepenen ropen tot hem

a) De tusschen [ ] geplaatste woorden *van betalinghe* moeten blijkbaar geschrapt worden.
b) Zoo te lezen; B. nyement.

Digitized by Google

den ghezworen clerck ende vraghen hem nader zaken. Ist dat die clerc seit, dat hy noch die smarte niet over en heeft, ende bewijst an wien tghebreck is, tvonnes wijst: *dattet noch niet so kenlic gecomen en is dat die clerc die smarte over heeft, dat A. en moet verthoeven dairof a) recht te spreken.* Ende die rechter is sculdich te begheren ant tscependom ende te bevelen den cyrurgijn, dat sy den clerc die smarte overgeven, wanter mijns heren boeten an leghen. Ist dat die clerc die smarte over heeft ende dat kent, so wijstet vonnes: *dattet so kenlic is van scepenen, dat A. goets tijts sijn smarte voir hem belijt heeft op B., ende dat die ghezworen clerck die over heeft vanden tscependom ende vanden ghezworen meester, dat hy wel tot sinen recht spreken mach.* Dairnae beraet hy hem mitten scepenen ende den clerc; ende die seit hem, dat meester Lambrecht hem nu bekent, dat hy belijt heeft op B., hem ghedaen mit enen staf xij vleesencken wonden ende vier beenencken. Dairna coemt A. ende biet sijn raet ende doet sijn heesch aldus ende seit: *heer rechter, ic ben comen mitten rade, die ghi mi gaeft; wildi mi recht doen, so heyst mi B. alhier ter rechter antwoirde.* Dan seit die clagher: *wildi horen waerom? Het viel een tijt dat A. ende B. twist creghen jeghen malcander, dair B. in dien twist quetste A. mit een stave, verboden wapen, ende dede hem dairmede* xii *vleesencke wonden ende* iiij *beenencken, so die clerck hier ghekent heeft; heyst B. voirt te gaen ende A. die smarte te beteren ende uut te raken, als scepenen wysen dat recht is. Ende wil B. dair yet jeghen segghen, dair wil A. also veel toe doen als scepenen wisen ende recht is.* Dairna sal die rechter B. heeschen; ende is hy niet ter antwoirde, hy sallen volheesschen. Dairna sal A. segghen: *dat die rechter sculdich is B., so hy B. gheheest ende volheest heeft, te verbannen.* Des vraecht die rechter vonnes, ende tvonnes wijst: *datmen B. sculdich is te verbannen, so hy gheheest ende volheest is.* Die rechter bant B. Dairna seit A. mit sinen taelman: *dat hy sijn smarte heeren wil also nauwe als hi weet hoe hy dat doen sal mit recht.* Die rechter vraechts vonnes. Tvonnes wijst: *mit eenre custinghe.* Die rechter vraechts vonnes: *wie A. sculdich is te custen?* Tvonnes wijst: *als B. niet ter antwoirden en is, dat die rechter sculdich is A. te custen.* Als dat vonnes ghewijst is, so seit

[*A. bl.* 299.]

---

a) Het Hs. herhaalt hier verkeerdelijk het woord: „*verthoeven.*"

Digitized by Google

die rechter totten scepenen: *hoe die custinghe wesen sal?* Tvonnes wijst: *dat die clagher sal nemen by hem vive sijnre maghen, die mit hem die custeede doen sullen; heeft hy se niet, voirt a) ga dair recht om.* Heeft A. min maghe by hem dan vive of heeft hy gheen by hem, so sal A. bi maninghe des rechters ende vonnes van scepenen zweren ten heilighen: *dat hy gheen maghen en heeft, die hy op die tijt aldair ter vierscharen werven mach sijn recht mede te doen.* Als A. dat [*A. bl.* 300.] ghesworen heeft, so vraecht die rechter vonnes: *hoe die custceden gaen sullen?* Tvonnes wijst: *dat A. eerst zweren sal, dat B. hem ghedaen heeft vechtenderhant mit enen stave* XII *vleesencken ende* IIIJ *beenencken wonden. So moet hem God helpen ende al sijn heilighen. Sijnre vive van sine maghen aldair by hem, sijn sy dair niet, of is hairre min, dair gaet voirt recht om.* Als dat vonnes ghestreken is, so hout A. sijn hant op by bevelen trechters, ende die rechter steed hem den eedt, so voirs. is, ende vive van sinen maghen na, of so veel als hairre aldair sijn. Heeft A. gheen van sinen maghen by hem, die rechter sal hem steden te zweren noch V eeden, die een achter den anderen, so hy den voireedt dede. Ende heeft hy van sinen maghen by hem ende niet tot viven toe, also menich als hem aldair ghebreken, also menighen eedt moet hi doen, als hy den voireedt dede.

Als A. sijn smarte ghewonnen heeft mit recht, als voirs. is, so seit A. mit sinen taelman: *heer rechter ende ghi heeren die scepenen sijn, ic segh, so A. hier ter vierschair sijn smarte ghewonnen heeft naden rechten vander steden ende by vonnes van scepenen, ende hy in sinen heesch gheroert heeft, dat B. hem die ghedaen heeft mit enen stave, dat verboden wapen is, dat B. hem sculdich is te beteren sijn smarte vierschat. Wil dair yement yet jeghen segghen, des so gheer ic vonnes.* By maninghe des rechters wijst dat vonnes, verhalende die woirden: *dat B. sculdich is te beteren sijn smarte vierschat, na inhout trechts.* Dairna seit A. mit sinen taelman: *datmen na voirvonnes, dat scepenen ghewijst hebben, sijn smarte te verborgen b) naden rechte vander steden, of tenden der vierschair mit hem te gaen tot sinen goeden, ende doen dairan recht van betalinghe, als recht is.* Tvonnes wijst tot vermaninghe des

---

a) B. *voir.*

b) Waarschijnlijk is hiervoor uitgevallen: *sculdich is, hem* of iets dergelijks.

Digitized by Google

rechters: *ist dat A. yewerts binnen der vryheit vanden Briel weet te bewysen B. onbecommerde goeden, dat die rechter mitten scependom sculdich is tenden der vierschair mit hem te gaen, ende doen hem recht van betalinghe an die goeden, als recht is.* Dats te segghen, men salre panden an setten, is hy poirter. Ist dat A. B. onbecommerde goeden niet en weet te bewysen binnen der vryheit, hy mach an hem bedinghen cracht off een betoech dat hem an B. recht van betalinghe ghebrect van xiiij ℔ hollants van smarten. Als dat ghewijst is, so is die dinctale van A. gheëynt tot dier vierscharen. Mar dan so seit die rechter: *so A. tot deser vierscharen ghewonnen heeft op B. sijn smarte, hem ghedaen mit verboden wapen, als mit enen stave, dat gheslepen hernasch is, ende hy voren verbannen a) is, dat B. sculdich is een boete van* xx ℔ *holl.* Die *b)* scepenen wysen een boete so groet als trecht inhout. So vraecht die rechter: *of yement die boete voir hem besetten wil?* Is dair yement diese beset, die clerc teykent hem. Beset nyement die boete voir hem, die rechter bedinghet mit vonnes: *so nyement dair en is, die die boete voir hem beset, so wair hy of sijn ghewairde bode* &c. ut supra.

Item ist dat B. ter antwoirden coemt, so wanneer dan A. mit sinen taelman so verde inden recht gecomen is, dat hy sijn heysch doet op B. ende roert dairin tverboden wapen, waent B. A. gheen smarte ghedaen te hebben mit verboden wapen, so sal hy segghen openbairlic, dat hy dair is alles rechts bereit, ende bien onscult; ende als die heysch uut is, so sal hy raet nemen ende sijn onscult vernyewen, aldus seghende: *heer rechter ende ghi heren die scepenen sijn, onsculdich ben ic alles heysch, die A. op mi ghedaen heeft, dat c) ic hem yewerts enighe smarte ghedaen heb mit verboden wapen, ende dairtoe wil ic doen al dat scepenen wisen ende recht is.* A. seit: *dat hy mit beteren recht sijn smarte heeren sal op B., dan hy hem die ontvoeren soude mit enighen rechte.* B. seit: *dat hy staen sal voir tverboden wapen, naden recht vander steden.* Die rechter maents vonnes. Tvonnes dat wijst: *waen B. A. ghedaen hebben d) die smarte, die hy gheheyst heeft, mit* [*A. bl.* 301.]

---

a) Het Hs. heeft alleen: *verb.*

b) Zoo zal wel gelezen moeten worden. Het Hs. heeft: II.

c) B. *dan.*

d) Men zou hier verwachten: *waen B. A. niet ghedaen hebben.* Zie echter bl. 166, reg. 35, en 167.

Digitized by Google

verboden wapen hy belijt, of hy doet van hem, als scepenen wysen ende recht is. Die rechter maents vonnes: *hoet B. sculdich is van hem te doen mit recht?* Tvonnes wijst: *mit sinen eedt.* Die rechter maents vonnes: *hoe die eedt gaen sal?* Tvonnes wijst: *dat B. zweren sal, dat hy A. gheen smarte gedaen en heeft mit verboden wapen vechtenderhant, die hy hem sculdich is te beteren.* Ende die rechter steedt hem dien eedt. B. zweerten ende is dairmede quijt van tvierscat smarte van tverboden wapen, ende jeghen den heer van alre boeten van dien vechtelic. Dairna dingmen voirt van smarten, als voirs. is, ende A. heert sijn smarte, als die na den eedt vonnes, wes hem voirt recht dinct. *a*) Tvonnes wijst: *dat A. mit beteren recht heren sal op B. sijn eenscatte smarte, dan yement hem die ontvoeren.* Dairna heert A. sijn eenscat smarte, als voirs. is.

le vraghe. By deser materien is een vraghe: Een wontde den anderen buten der vryheit vanden Briele, die lude vergaderen beide ten Brielle, off die ghequetste winnen mach sijn smarte opten anderen voir tscependom ten Bryelle? ende of die rechter tot dier vierscharen van dien vechtelic enighe boeten tot mijns tsheren behoef bedinghen mach mit recht? Die antwoirde is:

antwoirde. sijnt poirteren die onderlinghe ghetwist hebben buten, opdat die zake onberecht binnen coemt, sy zullen te recht staen van allen zaken voirden rechter ende tscependom ten Briel oft binnen gheschiet wair, na inhout der hantvesten. [1]) Ist dat sy gheen poirters en sijn of dat die een poirter sy, dander niet, wie ghequest is mach recht spreken opten anderen ende sijn smarte

[*A. bl.* 302.] heren, als voirs. is; want het is een oudt haircomen ende van ouder custumen recht, dat niement sijn smarte verliesen en sal; mar die rechter en mach hem gheen boeten ofwinnen,

nota. mits dat dat vechtelic niet gheschiet en is binnen der vryheit vanden Briele; overmits dat tscependom niet en wysen van pennincboeten of van correctien, die lit noch lijf en draghen, sy en sijn gheschiet binnen der vryheit. Dairom so wanneer die rechter yemende heyst boeten, sonder op kennes te spreken, ende die ander weddet onscult, so wijst tvonnes: *waent*

a) De bedoeling is deze, dat A nu voortdingt met den eisch om zijn eenschatte smart door den eed te staven, even als hierboven (bl 164) beschreven is voor het geval dat de gedaagde afwezig is. De onduidelijkheid der uitdrukking doet echter een fout in den tekst vermoeden. Denkelijk is er een regel uitgevallen.

[1]) Handv. van 1342, art. 49. (v. Alkem. II. bl. 29.)

Digitized by Google

Pieter ghevochten hebben off mes ghetogen &c. diesghelijc *binnen der vryheit vanden Briele, dair hy boeten an verbuert heeft, hy belijdse of hy doet van hem* &c., ende dairna steedt men hem die eedt. Mar vochten enighe opter Mazen binnen mijns heren stroem van Voirn, den heer van Voirn wair sijn boeten dairan verschenen, ende die rechter soudt bedinghen mitten tscependom, na inhout der voirboden. [1]) Die reden is, want der steden vrihede dairof strect so verde als trecht, dat die bailiu mitten scepenen ghekuert heeft. nota.

Die ander vraghe: Of van enighen zaken smarte rijst dan van tverboden wapen? ende ofmen die risinghe groten sal van tverboden wapen? ende ofmen in vechtelic enighe last sculdich is om enigher zaken wil hoegher te beteren dan smarte? IIde vraghe.

Die antwoirde opt eerste poynt is: naden ouden haircomen ende custume ende inhouts trechts inden voirboden [2]), so wie den anderen slaet mitten vuyscht vechtenderhant, verbuert xij gr. Doet een den anderen smarte vechtenderhant anders dan mit vuysten, alwairt mit een oircussen, hy verbuert xxx sc.; ende wontdet hy yement mit verboden wapen, na inhout der hantvesten inden xliiij pointe [3]), so soude hy verboren iij ℔. Welke boete teghen der steden rechten ghekuert is inden voirboden [4]) op xx ℔, in hinderen des rechts, tot beschaemtheit ende tot verdomenisse des kueres der gheenrè die over recht gaen, ende sonderlinghe tot achterdeel alre der goeder poirteren, als hierna wel verstanden mach worden. Ende men sal die smarte beteren iiijschat, na inhout des voirboets. [5]) Item wondet een uutlems man enen poirter, toten vierscat van tverboden wapen moet hy hem beteren van poirtersrechts weghen iiijscat. [6]) Ende wondt yement uutlems een poirter, dair hy een vrede jeghen staende heeft, boven dat viijscat voirs. sal hijt dairtoe beteren iiijscat om der vreden wille. Want ic den wysen ouden heb horen segghen, dattet recht is, so wair mijns heren boeten of rysen, rijst die smarte. Ende het is al antwoirde. nota. nota. nota.

[1]) Brielsche keuren (1445), medegedeeld door H. de Jager (N. Bijdr. v. Rechtsg. en Wetgev., N. R. III (1877), bl. 11, art. 11. In de voirboden van 1405 vindt men hieromtrent niets.

[2]) De hier bedoelde keur is niet door ons gevonden.

[3]) Handv. van 1342, art. 45. (v. Alkem. II. bl. 28.)

[4]) Brielsche keuren, t. a. p. bl. 23, art. 6.

[5]) Vg. Handv. v. 1330, art. 17. (v. Alkem. II. bl. 19.)

[6]) Handv. van 1342, art. 63. (v. Alkem. II. bl. 30.)

Digitized by Google

te redelic dat *a*) vredebrake, dair een op waent gaen gheveilicht, smarte doet rysen, ende sonderlinghe, als die ghequetste bewisen mach, dat hy strydens niet beghonnen en heeft. Ende dits die antwoirde opt ander point. Ende opt dorde poynt so antwoirden die voirboden. [1])

IIIe vraghe. Die dorde vraghe: Off die clagher van smarten altoes in sinen heesch roeren moet twapen, dair hem die smarte mede ghedaen is, sal hy vierscat smarte winnen? Sic. Want als hy niet en heyst noch en bewijst daer hy *b*) vierscat mede winnen soude, ende die besculdicht dat goets tijts draecht an scepenen kennes ende dinghet dairop, hy sal hem mar eenscat beteren; want niet en darf den anderen meer gheven dan hy heyst.

IIIIe vraghe. Die vierde vraghe: Of yghelic onscult doen mach, alsmen
[*A. bl.* 303.] lasten wil, hetsy van tsheren boeten of anders? Die antwoirde: dairmen mit kennesse niet en dinghet, so ist een out haircomen ende die beste reden, dat een mit beteren recht sijn onscult ghenieten sal dan yement opten anderen sijn claghe sterken soude. Ten wair dat een beclaechde enen, die onwittich, eerloes off meeneedich bekent wair, die en mach voir gheen dinck ontscult doen voir recht, noch en mach
nota. nyement lasten noch lichten, noch men mach op sulken persoen gheen recht spreken dan mit kennes.

Die vijfte *c*) vraghe: Een worde opten anderen vechtende, die een duet den anderen een wontde mit een mes ende een wontde mit een stock, en hy blijft selve onghequest, die luden verzoenen weder mit vrienscapen, die heer doet die partyen daghen om die boeten — die die quetsinghe gedaen heeft, hoe of van wat boeten sal hy hem ontreeden, so die boeten van een mes ende van een stock niet ghelijc en sijn of en draghen, als trecht bewijst inden hantvesten ende inden
antwoirde. voirboden? [2]) Die antwoirde is: die rechter sal hem toespreken, dat hy den anderen heeft ghequetst mit een mes, dat verboden wapen is, dat hy dairan verbuert heeft een boete van xx ℔, na inhout trechts. Ende die sal hem toeghewijst

a) B. dan.

b) Het hier noodige woordje: „hy" ontbreekt in het Hs.

c) B. seste. Op den kant ontbreekt het nommer.

[1]) Ook de bepaling, waarnaar hier verwezen wordt, is door ons niet gevonden.

[2]) Zie Brielsche keuren t. a. p. bl. 25, artt. 11 en 12, vergel. met bl. 23, art. 6, en Handv. van 1342, art. 45. (v. Alkem. II. bl. 28.)

Digitized by Google

worden, ist dat die ander gheen onscult dairvoir en doet. Ende omdattet die meeste boete is, so sal hy vander ander quyte wesen; want die meeste boete verdrijft die minste. Dairom, wairt dat een rechter eenen, die quetsinghe ghedaen had mit enen stock, heysschede ander vierscharen dat hy die smarte ghedaen had mit een zwaerde of mes, die ander dede dair onscult voir, hy wair quijt van alle der boeten, die hy in dat vechtelic verbuert had, na ouden haircomen ende rechte der steden.

VIte vraghe antwoirde.

Die seste *a*) vraghe: Off een rechter spreken mach om tsheren boeten, eer die ghequetste sijn smarte heel is? Die antwoirde: neen, want so langhe als die quetsinghe niet heel en is, so staet die ghequetste in vresen. Echt so en can die meester die smarte niet wel groten, eer die volcomelike ghenesen is. Ende die ghequetste mach hem altoes mit recht weren te recht te staen, so langhe als hy mit sinen meester bewysen mach, dat sijn quetsinghe niet heel en is. Ende dat te kennen staet op des meesters eedt. Van deser materien salmen hierna verder bescheit segghen inden vierden Tractaet.

Dat sevende capittel des dorden Tractaets.

Van bekender scult of van sculden, diemen mit recht ghewonnen heeft, so doetmen recht van betalinghen naden heesch ende ghelegentheit ende naem der sculden. Want van des heren broken pleecht die rechter recht van betalen te hebben aldus. Hy beveelt der steden clerc [*A. bl.* 304.] te bescriven die personen, die in brueken verwonnen sijn mit recht of die hair boeten voir tscependom beset hebben, by namen, ende hair wederpartyen naem, ende wairof sy verwonnen sijn, ende hairre borghen naem; ende neemt mit hem tscependom ende den clerc, ende beghint een ommeganc van dat eynde vander steden in. Ende als hy coemt voir dergheenre huys of maelstede, die in broken verwonnen sijn, of voir hairre borgen huys, of die hair boeten *b*) beset hebben, so seit die rechter aldus: *ghy heren die scepenen sijn, A. biet ic te*

a) Zoo te lezen; B. boden.

b) B., hier en op den kant, „sevende". Zie noot *c*) op de vorige bladz.

Digitized by Google

ghisel te gaen voir een boete van x ℔ *tot Jan Jansz., ende dair rechtevoirt in te gaen ende dair niet uut te sceiden, hy en heb mijn ghemoede van mijns heren weghe. Ende oirkonde neem ic an scepenen.* Die clerc teykent dat, ende so gaet die rechter voirt van huys te huse, totdat hy omghecomen is. Als die nachten vander ghiselscip ommeghecomen sijn, so gaet die rechter om mitten tscependom ende clerc, ende vercoept der luden of hairre borghen goet voir die boeten, dair sy voir gheghyselt waren, aldus. Hy maket vierschair ende vraecht vonnes: *so hy van mijns heren boeten gheghiselt heeft, als recht is, ende die nachten omghecomen sijn ende hem dair en boven betalinghe brect van mijns heren weghen, off hy sculdich is vierschair te maken?* Tvonnes, verhalende die woirden, wijst: *datmen sculdich is vierschair te maken.* Als dair vierschair ghemaect is, als recht is ende tvonnes dat ghewijst heeft, so vermaent die rechter vonnes: *oft scepenen also kenlic is dat hy a) A. gheghiselt heeft b) voir* x ℔, *die hy hem sculdich is van mijns heren boeten, ende dat die nachten dairof ommeghecomen sijn, dat hy sijn goet dair vercopen mach?* Dat tscependom roept den clerc by hem, ende op sijn kennes wysen sy: *dat so kenlic is* &c. Na dat vonnes veylt die bailiu A. goeden, die hy dair bewijst ende noemt aldus: *dit huys ende erve ende sulke goeden, als dair in sijn ende A. toebehoren, wil die yement copen?* ende dair doet hy overvraginghe off. Die rechter vraecht vonnes: *so dair nyement en is diese copen wil, of hy die selve copen mach?* Tvonnes wijst: *dat hy noch sculdich is overvraghinghe 'te doen.* Dat doet die rechter ende vraecht den scependom vonnes: *na voirvonnes, dat scepenen ghewijst hebben, ende so dair nyement en is, die die goeden copen willen, of hy die selve copen mach?* Tvonnes wijst: *ya.* So biet die rechter dairom also veel als mijns heren boeten, ende xij gr., die den schout ende scepenen toebehoeren vanden coop, ende maent vonnes: *of hy hem selven tot mijns heren behoef den opslach gheven mach?* Tvonnes wijst: *dat hy noch sculdich is overvraginghe te doen, of yement om dat goet yet meer gheven wil dan* x ℔ *ende tuutgheleide gelt; wil dair nyement meer om gheven, dat hy hem selven wel den opslach gheven mach.* Als die overvraginghe gedaen is, so

---

a) B. *dat die hy.*

b) Het woordje *heeft* ontbreekt in het Hs.

Digitized by Google

slaet hijt hem selven op, ende koert een vonnes: *of hy die goede so ghecoft heeft, dat hy die bruken ende banen mach als sijns selfs goeden?* Tvonnes wijst: *als die* xij *gr. betaelt sijn, dat hy die goede soe ghecoft heeft, dat hy die bruken ende banen mach geliken sijns selfs goeden, ten wair of hem die ontwonnen worden mit ouderen brieven of mit beteren rechte, of ten wair dat hy die loste twisschen dat ende tsanderen daghes tsavents, byder sonnen.* Dairna seit die rechter: *so erve hoirt* [*A. bl.* 305.] *tot dien goeden, datmen die sculdich is te bieden, als recht is, ende hy dairop te comen mit eenre vrier ghiften, tslants recht ende scependom.* Tvonnes wijst: *ya.* Is onder die goede gheen erve, so en is des leste vonnes gheen doen. Ende wil die rechter, hy mach betoech bedinghen van des hem dair ghewijst is mit recht. Sijnt goeden diemen driven off draghen mach, hy machse des anders daghes nader sonnen aentasten ende doen dair sijn wille mede.

Ist dat dieghene, die verwonnen is in brueken, so arm is, dat hy gheen goet en heeft, ende nyement sijn borghe worden en is, so heeft die rechter cracht an hem bedinghet, so voirs. is. Stont hy ander vierscharen, ende den rechter an hem ghewijst was recht van betalinghe te hebben mit cracht, so ghyselden die rechter in een herberghe ende dair niet uut te gaen, ende bedingde: *wairt dat hy dairuut ghinghe, hy soudet beteren, als of hy uut mijns heren slot ghebroken wair;* off die rechter neemt den man, of die bode van sijnre weghen, ende leit hem ghevanghen int slot. Dairof staet die koere an den rechter of an denghenen, die sulc recht van betalinghe an eenen anderen wort ghewijst; want van wat zaken een verwonnen wort, heeft hy niet wairmede te betalen, men sallen leveren den luden over hair scult, na inhout der hantvesten. [1]) Ist van sculde, of is een uutlems man bestelt, die nota. gheen borghe te setten en heeft, die rechter of dieghene, die hem bestelt heeft, doet den anderen cracht an aldus. Hy neemt des sculdenairs cleet ende gheeftet den clagher ende seit: *hier doe ic u cracht an Pieter;* ende die clagher leitten in een ghiselhuus, of hy begheert tsheren slot ende leverten den rechter of bode, ende die leitten int slot. Ende ist dat die ghevangen ontslaet den anderen die slippe, of wort hy bevon-

[1]) Handv. van 1342, artt. 24 en 37. (v. Alkem. II. bl. 26 en 28.)

Digitized by Google

den uut sijnre ghiselscip of breeckt uuter vanghenissen, hy heeft verbuert na inhout der hantvesten. [1])

Item heeft een rentemeester van Voren of sijn clerck te verhueren mijns heeren goeden, hy sal dairby ende over nemen den rechter ende tscependom ten Briel ende die mannen, om te horen ende te sien die voirwairden, die dair gaen, ende wes dair gheschiet. Ende ist, als die daghen van betalinghe ommeghecomen sijn, dat hy gheen betalinghe en can cryghen vanden poirters ende inwoenres der steden, nadat die daghen van betalinghe leden sijn, hy sal gheren den rechter, dat tscependom ende der steden clerck, ende hy sal gaen ghyzelen van mijns heren goeden, als voir bewijst is. Ende die clerck vander steden sal bescriven dieghene, die gheghyselt worden, wanneer sy gheghyselt worden ende wairvoir. Ende mit des clercs kennes sal die rentemeester of sijn clerc comen te hebben recht van betalinghe. Als die nachten ommeghecomen sijn, so sal des rentemeesters clerc begheren den rechter, dat scependom ende den clerc, ende gaen, gelijc voir gheseit is vanden rechter, ende vercopen der luden goet ende eyghenen dat so voirs. is. Ende als die goen verstaen sijn, so mach des rentemeesters clerck doen mitten goeden wat hy wil, die have thuys draghen of vercopen, tvier uutgieten, thuys toesluten ende onthanghen, ende al mit recht [*A. bl.* 306.] ende vonnes so voirs. is. Ende quaem yement, die weder inden huse ontstake dat vier, dat huys ontslote of die dore weder hinghe, hy dede cracht, wairt dattet gheschiede buten consent trentemeesters of sijns clercs. Ende ist dat des rentemeesters clerc betalinghe ghebrect van mijns heren goeden an denghenen, die te landewairt wonen buten der vryheit, die sal hy ghyselen mitten rechter ende mannen mit recht ende vonnes aldus. Die clerck heeft ij rollen, dairin bescreven staet dieghene, die hy ghyselen sal, op wat dach, wairof of wairvan, ende die een gheeft hy den mannen, om dairuut na te weten wairbijt gheschiet is. Ende dan lest die rechter die rolle ende seit: *ghy heren die mannen sijn, alle dieghene, die hier bescreven sijn ende die ic hier ghenoemt heb, daech ic hier te ghysele tot des rentemeesters behoef voir sulke scult, als sy mi hier sculdich sijn, op een dinxdaghe naestcomende by-*

[1]) In de bekende handvesten vinden wij hierover niets. Zie de keuren van 1445 t. a. p. bl. 10, art. 9.

Digitized by Google

der sonnen tot Jan Jansz. in te wesen ende dair niet uut te scheiden, sy en hebben den rentemeester voldaen of sy en hebben sijn ghemoede. Dairna vraecht die rechter vonnes een vanden mannen: *of hy die lude gheghyselt heeft, alst recht is?* [Tvonnes wijst:] *a) also verde als men hem een wete doet.* Die rechter keert vonnes: *wie die wete sculdich is te doen?* Tvonnes: *die dairmede winnen wil.* Die rechter vraecht vonnes: *hoemen die wete sculdich is te doen?* Tvonnes wijst: *mit* ij *mijns heren mannen of mit* iij *scepenen inden ambocht of mit* iij *ghebuyren, in hairre antwoirde of tot hairre maelstede.* So beveelt die rechter denghenen te doen die winnen wil.

Alsmen der steden goeden vercopen of verhuyren sal, dat salmen doen bi rade des ghemeens gherechts, ende dat salmen doen ropen ende condighen mitter steden bode overal langs der steden. Ende die borghemeesters sullen dairmede openbairlic te love ende te bode sitten, ende alle voirwairden ende zaken bescheideliken onderscheiden, ende die doen bescriven mit des clercs hant, ende verhuyren die of vercopen der steden ecsyse, capen, vierboeten ende ander goeden, op sulc recht van betalinghe als van outs ghewoenlic is, ende onderspreken besceideliken wes den huerman of coper sculdich is vander steden goeden, die hy huert of coept, te hebben ende tontfanghen, ende nemen borghen vanden huerman ende coper, aldair die stede by goetdenken des gherechts wel an bewairt ende ghehouden is. Ende die dair meest om gheven wil, sal die naeste wesen. Ende ghebuertet dat die huerman of coper tot sinen dach niet en betaelt, so ist recht vanden ouden custumen ende haircomen, dat die burghemeesters sullen dat gelt halen ter lomberden, nadat sy den coper of huirman ende hair borghen voir gherecht ghemaent hebben, totten steden minsten cost. Ende nader maninghen sullen sy vander steden weghen elcs daechs op elc ℔ gr. leysten een gulden halling, dats te segghen een florijn (dat is een gulden maelge van Florensen ende is ghelijc van wairden een ducaet), totter tijt dat sy dat hoeftgelt geven mitter leystinghe vol ende al betaelt hebben. *b)* Ende wairt dat sy niet en betaelden, so moghen die borghemeesters nemen den rechter ende dat alinghe gherecht, nota.

---

a) De tusschen [ ] geplaatste woorden ontbreken in het Hs., maar kunnen, in het verband, niet gemist worden.

b) Zoo B. Wellicht tusschen de woorden „geven" en „mitter" in te voegen „of" of „ende".

Digitized by Google

ende vercopen mit recht ende vonnes ende eyghenen ter steden behoef alle hair onbecommerde goeden ende dairtoe hairre
[A. bl. 307.] borghen goeden. Ende ghebraeck hem dairaen, so sullen sy an zaeckweldighe ende die borghe recht van betalinghe bedinghen, ende ghyselense of legghense inder vanghenissen, ende van al dat sy mit recht bedinghen betoech nemen. Ende ghevielt dat een der steden goeden cocht of huyrde, die gheen borghe te setten en hadde, men wair sculdich die goede weder op en nyews te vercopen of te verhuyren, ende te doen dairof
nota. een wete langhes der steden. Ende gouden der steden goeden meer, dat soude der steden te baten comen; gouden die min, dat soude die coper of huyrman oprechten ende voldoen, so voirs. is.

Dat die goede stede vanden Brielle een vrie coopstede is, dair yghelic coopman ende scipper vry ende onbelast comen mach, lossen ende laden, sonder tollen of desghelyken ongelt te gheven, dat bewijst die vryheit des stroems der heerlicheit van Voirn ende die hantvesten dairof. Echt wort dat bewijst in veel poynten inder steden hantvesten ende rechten, die tot voirdel ende vordernisse des coopmans ghecreghen sijn ende tot sijnre lieften, mit bloede, mit groten coste ende arbeit ende om sijns verzoecks willen, dairin bewijst wort die vordernisse van sijnre betalinghe; sonderlinghe inden hantvesten [1]), die houden dat, wairt dat een poirter cofte goet dat uuter zee quame ende dat niet betalen en mocht, men
nota bene. soude den coepman mit recht den coper leveren over sijn scult, ende hy mochten voeren, dair hy sijn gelt voeren soude. Item [2]) men sal gheenen poirter om scult wil ghyselen noch trecken buten der vryheit, tensy van sculde, die hy sculdich is van goede dat uuter zee coemt. Twelke sijn scarpe rechte van betalinghe, die tot vordernisse des coopmans die stede vercreghen heeft om hairre poirters profijt. Item van gheleenden ghelde, van coop van scepe, van coop van huse ende erve doetmen ende wijstmen recht van betalinghe te doen, te vercopen der luden goet dien enen penninch in, den anderen uut, c ℔ gr. voir xij gr., of meer of min voir meer of min scults. Item als die smarte verborcht is ende die nachten omghecomen sijn, dat is xiiij nacht, so ver-

[1]) Handv. van 1342, art. 24. (v. Alkem. II. bl. 26.)
[2]) Handv. van 1342, art. 25. (v. Alkem. II. bl. 27.)

Digitized by Google

coopt men echt den enen uut ende anderen *a*) in, als voirs. is.

Item wien voechdie van weesen ancoemt, is sculdich naden recht vander steden te vercopen alle der kinderen havelike goeden in jeghenwoirdicheit der kinderen erfnaem, by consent bayliuys ende tgherechts, ende die uut te gheven om bate of te belegghen an renten ter kinder behoef. Ende men is die weeskinderen niet sculdich hair erve of hair onvervairlike goeden te verkopen, ten wair om lasten wil, die hem opcomen of ghebleven sijn, dair sy om tot meerre verliesen ende scaden comen souden. Nochtan moet die bayliu dat consenteren ende sijn brieven den voecht dairof gheven, dat hi om der wesen nutscip ende oirbair dat gheconsenteert heeft ende der wesen erve vercoft is. Ende der weesen havelike ende vervairlike goeden ismen van rechts weghen sculdich te doen cryëren ende ropen te cope. Ende alsmense vercoept, so sijn dairby sculdich te wesen van rechts weghen ij scepenen ende die clerck, dairmen die goeden voir vercopen sal. Ende die clerck sal bescriven die goeden, wiese coopt ende die borghen, die voirwairden, dairmense op vercoopt, ende die daghen van betalinghen. Ende by consente des baliuys van tsheren weghen machmen bevoirwairden die te betalen als tsheren scult. Ende vercoep mense also, ende dat den scepenen ende den clerck kenlic is, als die daghen van betalinghe leden sijn, men sal dair recht van betalinghe of doen als van tsheren scult ende voirs. is. Mar sijn die niet also vercocht, men salre recht van betalinghe of doen als men doet van gheleenden ghelde, ende niet mit panden te setten. Ende als die sculden inghecomen sijn, so salmen die belegghen ter weesen oirbair, ende ymmer altoes die doen versekeren op twyschat erve, na inhout der hantvesten. [1])

[*A. bl.* 308.]

Dit is dat achtste capittel des dorden Tractaets.

So wat goeden gheen verantwoirder en hebben, so dat nyement en sy diese hem aentreckt, dat heeten ende sijn mogheliken ongheheerde goeden, nader interpretacie ende bediedenisse des worts. Ende sulke goeden en sal hem

a) B. uuten anderen.

[1]) Handv. van 1342, art. 23. (v. Alkem. II bl. 26.)

Digitized by Google

nyement bewinden dan die heerlicheit alleen; want wair hem yement anders dier bewonde, hy misdede der heerlicheit ende toghe die hem aen onbevolen; want hy by gheenre reden bewysen en soude moghen, dat hijs gheuut *a*) wair; behoudelic, wairt dat yement ghebrec dairan had, overmits dat dieghene, die se in sinen leven toebehoirde, hem sculdich wair bleven, dat hy dairan recht spreken mocht. Al dusteenighe goeden, ghestolen goeden, zeevonck, alle ander ghevonde goeden, dair nyement na en claghet, ende goeden, die nyement anghestorven sijn ende die die erfnamen uyten, als recht is, dese sijn sculdich onder den oversten rechter te comen des heren. Vindt yement inder zee of opten water driven eenighe goeden ongheheert, het sijn zeevonden; worden enighe goeden mitter zee opt lant ghesleghen, sodat sy lantvast bliven legghende, dat sijn echt zeevonden. Diemen inder zee vint ende ant lant brenghet ismen sculdich den rechter over te leveren ten naesten lande, dair die stroem toe behoirt, dairmen eerst uuter zee op coemt. Ende die goeden, die van scheepbrekinghe comen of op tlant ghesleghen worden, naden ouden custumen ende na inhout der statuten des capittels ten Briel sijn die voirt sculdich te comen onder tcapittel voirs. Sijnt onverderfelyke goeden, men salse niet vercopen, mer sijnt verderfelike goeden, men salse vercopen ten schoensten ende legghen dat gelt boven den oncost *in deposito* onder tcapittel. Coemt yement binnen jair ende daghe, die taelt na dat goet ende heyst dat mit sulken betoghen ende bewysinghe, als hy sculdich is te doen, men salt hem delivreren. *b*) Coemter nyement na binnent jair ende daghe, capittel salt legghen in sinen oirbair an erve ende ghedencken altois der zielen dairt of comen is, ghelijc dat bewijst is te doen in haren statuten. Dairmen vorder ende beter bescheit of vindt bescreven inden hantvesten vander Vitten op Schonen [1]), ende hiervoor onder andere hantvesten bescreven is. [2])

[*A. bl.* 309.]

[S.CLXXIX.] Quame een dood mensche mitten water op een wrack of

a) Zoo B. Prof. de Vries wil lezen „ghew't", d. i. „ghewaert." Zie Taalk. Bijdr. II. 103 (noot).

b) B. delibereren.

[1]) Privilege van Albert, koning van de Zweden en Gotten, van 25 Juli 1368, §§ 2—4. (v. Alkemade II. bl. 42.)

[2]) Zie boven bl. 76 (I. 7) en de Inleiding.

Digitized by Google

anders an tlant ghesleghen, nyement en wair sculdich anden doden noch an dat hy an hem hadt hant te steken buten consent des bayliuys. Dede dat yement, het ware dat hy den doden vertoghe, hy verbuerde sijn lijf ende goet, an *a*) stroepte hy den doden, hy namen ende toghen van gelt, clederen of desghelijcks, dat heet reeroef, ende verbuerde sijn lijf ende goet. Desghelijcx wair dat een vonde een doden andersins int velt ende hy dien stroepte. Ende wairt dat een den anderen doot sloech, stroepte hyne van enighen zaken, die hy an hem vonde, ten wair gheen simpel dootslach, mair het wair moort.

Als die erfnamen van denghenen, die oflivich gheworden is, die goeden uyten willen, sijnt des mans wijf of des wijfs man, so sijn si sculdich aldus te doene. Men sal een bare draghen in dat huys dair die dode leit, ende dair salmen den doden baren. Ende alsmen uutdraghen sal, so sal dat wijf in gheleenden clederen voir die bare uutgaen, ende en behoude niet so veel an vanden goeden, die hair man ende sy tsamen besaten, als een hemsdraet. Ende als die dode ghegraven is, so sal sy mit hairs voechts hant hair uyten rechte- [S. CLXXX.]
voirt opt graft ende quijt schelden alle die goeden, die sy ende hair man tsamen hadden, ende alle inscult ende uutscult, ende nemens aldair oirkonde an alle dieghene die dair sijn. Ende dat salmen tekenen inder steden boeck, die personen, die die goeden gheuyt hebben, ende die tijt datse die uyten. Ende wairt sake datmen tot enigher tijt dairna bewysen mocht, dat dieghene, die die goeden gheuuyt hadden, yet, groet of cleene, dairof onder ghehouden hadden, men soude dien om sculds wille, die die dode sculdich ghebleven wair, lasten moghen mit recht ende mit vonnes. [*A. bl.* 310.]

Vrou Margariete van Cleve, hertoghen Aelbrechts leste wijf, saligher ghedachten., uytede die erfelike goeden van Hollant aldus. Dair was die bailiu ende die mannen, ende men maeckte dair vierschair. Als die ghemaect was, koes die vrou een voecht, ende die gheerde vonnes: *of die vrou hem also aldair ghecoren hadt tot enen voecht, dat hy hair verantwoirden mocht ende recht voir hair spreken?* Tvonnes wijsde: *ya, tot dier vierschair.* Dairna vraechde die rechter: *of dair yement yet lette?* Der vrouwen voecht sprak: *ya*, ende seide:

a) Zoo B. en S. Men zal òf moeten lezen: „hy verbuerder sijn lijf ende goet an", òf, zooals v. Alkemade doet, „an" moeten veranderen in „ende".

Digitized by Google

dat dair stont mijn vrouwe van Hollant &c. *mit haren ghecoren voechde, ende gheerde aldair te uyten naden recht van Rijnlant alsulke erfelike goeden, als hertoech Aelbrecht, zaligher ghedachten., ghelaten had in sinen lesten live, sonder dair sy aen verlijftocht wair, also nauwe als sy wist hoe sy dat doen soude mit recht.* Die rechter vermaendes vonnes. Tvonnes wijsde: *dat sy aldair staen soude in gheleenden cleederen, die hair niet en bestonden, ende bloet van alre haven, die van hertoghe Aelbrecht ghecomen wair, ende gaen voir die bare uut, ende sy soude hebben een halm in die hant ende soude dat wech werpen, ende uyten ende vertyen hair aldair mit hairs ghecoren voechts hant alle goeden, die hertoech Aelbrecht in sinen lesten live liet, sonder dair sy an verlijftocht wair, ende alles, inscult ende uutscult.* So dede die vrouwe. Dairtenden gheerde hair voecht een vonnes: *of hy, als een voecht vander vrouwen, die goeden gheuyt had, als recht was.* Tvonnes wijsde: *ya.* Want dat lichaem vanden edelen prins was ghebairt ende ghebrocht voirder doren vander zalen, ende sy trat voert uuter zalen ende dede so voirs. is.

[*A. b* 311.] Die eerste vraghe: Het storve een persoen, sijn kinderen
Iste vraghe. of erfnamen sijn uyten lande, nyement en weet wair, of sy wonen so verde ende hebben so veel, dat sy dier erfnissen niet en achten ende en willen hem dairom niet moeyen, wes-
antworide. men mit die goeden sculdich is te doen? Die antwoirde is: yement die op die goeden te claghen heeft mit recht, hy sal recht dairop vorderen alsmen in sterfhuys sculdich is te doen ende voirs. is. Coemter over dieghene, die van dien goeden rechte erfnaem sijn, waren die ander doot, sullen dat aentasten ende setten borghe, of dair enich naerre erfnaem na quame, diese toebehoirden, hem die uut te raken. Desghelijcs salmen doen van al den goeden, coemt nyement die dair enich scult heyst. Mar coemt nyement binnen jare ende daghe die hem als erfnaem die goede vermet, die rechter salre hant aen slaen ende die doen vercopen tsheren behoef ende hem dair bewysinghe of doen. Ende dit heeten oirlemsse goeden. Leven echt die erfnaem ende hem des goets niet bewinden en willen, ende dat kenlic is, so die hem van rechts weghen toebehoeren, ende niement anders en sy, die niet verantwoirden en willen, die rechter salre mede doen als voirs. is; want nyement anders en mach bewysen mit recht dat hy dair toesegghen aen heeft.

Digitized by Google

Hier beghint die vierde Tractaet mit sinen capittelen navolghende.

Coemt yement anden rechter, die seit dat hem vechtenderhant smarte ghedaen is, dair hy leemte of behouden heeft, ende gheert anden rechter, dat hy hem dairof een dach van rechte legghen wil, sijn leemte te heeren, die rechter is sculdich hem een dach van rechte dairof te legghen ter hoechster vierschairen, na gheleghenheit des claghers ende desghenen dair hy op claghen wil, dat hy zy poirter of uutlems, &c. Wairom te weten is dat die hoechste vierschair heet dairmen recht besit ende dinghet van zaken, die an lit, an eeren of an tlijf gaen.. Ende van leemten salmen trecht besitten ende dinghen als van smarten doet ende voren wel gheseit is, als die ghequetste die smarte ghedraghen heeft jair ende dach, ende hy dat mitten clerc bewijst heeft den scependom, ende mitten ghezworen meester dat hy leemte behouden moet ende hoe groet ende in wat leden. [*A. bl.* 312.]

Dit is dat ander capittel des vierden Tractaets.

Onder steden vanden Briel als een ongheval van eenen dootslaghe ghesciet is, so ist, naden ouden haircomen, custume ende recht dat die rechter gaet mitten scependom, ende die clerck mit hem, totten doden. Ende die scepenen mitten ghezworen meester bezien den doden, om te weten of hy van mans handen ghestorven is. Als tscependom den man bezien hebben, vraecht hem die rechter, of sy kennen dat die dode van menschen handen ghesturven is, ende dairof ontfanct hy der scepenen antwoirde. Dairna begheren die maghen haren doden maech te banen, dat wapenroft van hem te doen. Dair leit die rechter hem een tijt toe. Ende die vrienden comen mitten doden opt kerckhof, ende die rechter coemt aldair mitten scepenen. Ende die rechter bant aldair vierschair, ende als die ghemaect is als recht is, so vraecht die rechter: *of aldair yement let?* Die vrienden segghen:

Digitized by Google

ya, ende kyesen enen taelman, die in haren woirden coemt ende vraecht den rechter: *oft hem ghelieft a) dat hy sprake vander ghemeenre vrienden wegen van P.?* ende noemten die aldair doet staet ghebairt. Die rechter seit: *ya* &c. So gheert die taelman raet, ende coemt in mit synen rade ende biet sinen raet ende begheert een vonnes: *oft den scependom also kenlic is dat P., die aldair staet ghebaert, van mans handen oflivich ghemaect is ende ghesturven, dat hy voert totter vrienden recht spreken mach?* Tvonnes wijst: *ya.* Dairna so neemt die taelman raet, ende coemt ende biet sinen raet, ende seit: *na voirvonnes, dat scepenen ghewijst hebben, datmen sculdich is P., die aldair staet ghebairt, te banen.* Tvonnes wijst: *na* [*A. bl.* 313.] *voirvonnes* &c., *datmen P. sculdich is te banen.* Die rechter vraecht den vrienden, *op wien dat sy P. haren maech banen willen.* Die vrienden bespreken hem, off sy sijns beraden; ende die taelman noemt dieghene, dair sy den doden op ghebaent willen hebben, by namen, een off meer. Dairna vermaents die rechter vonnes: *wie dat wapenrecht b) sculdich sijn te doen?* Tvonnes wijst: iiij *achtersusterskinder uut P.* iiij *vierendel, sijn sy dair; sijn sy dair niet, dair gae voirt recht om.* So seit die rechter totten maghen, dat sy doen als tvonnes ghewijst heeft; ende die maghen doen also. Ende die rechter koert *c*) een vonnes, *hoemen dat wapenroft sculdich is te doen?* Tvonnes wijst: *dat die vier achtersusterskinder sullen gaen staen elcs an een hoeck vander baren, dair die dode op ghebairt staet, ende sullen tot vermanen des rechters opheffen ende nasegghen tot* iijwerven *toe.* Ende die rechter sal voirsegghen ende sy vier sullen naropen aldus: *wapen over B. den moirdenair, die P. onsen maech ghemoert ende van live ter doot ghebrocht heeft mit sinen moirtwapenen, ende selve dat nameliken mitten hant ghedaen heeft, ende ter moolden. d)* Als die baninghe ghedaen is, so voirs. is, so gheert die taelman vonnes ende seit: *off die baninghe ghedaen is alst recht is?* Tvonnes wijst: *ya.* Dairna seit die taelman: *dat na voirvonnes, die scepenen* [S.CLXXXIII.] *ghewijst hebben, ende na alle recht, dat dair hantiert is, dat*

a) S. *lief wair.*

b) Misschien te lezen: *wapenrocht.*

c) S. keert.

d) S. heeft: *ende selve dat nameliken mitter hand gedaen heeft, ende ter mouden ende ter moolden, dats hy niet ende nuter* [*dan*] *stoffen vergaen is.*

Digitized by Google

die rechter, totter vrienden ende maghen begheren, hemluden recht doen sal van haren doden maech, die sy aldair ghebaent hebben. Die rechter maents vonnes. Tvonnes wijst: *dat die rechter sculdich is den vrienden ende maghen van P., die aldair ghebairt staet, recht te doen van haren doden maech, als sy des begheren, tot also nauwen tyden alsmen dat doen sal moghen mit recht.* Dairna gheert die taelman vonnes: *off P. vryenden ende maghen op dien tijt dair yet sculdich sijn meer toe te doen?* Tvonnes wijst: *niet meer tot dier tijt.* Ist dat dair uutlems luden twapenroft begheert ende ghedaen hebben ende baninghe, so seit die rechter: *also Pieter, Clays, Wouter mit haren vrienden ende maghen aldair wapenroft ghedaen hebben ende sy uutlemse luden sijn, datsy sculdich sijn inlemse borch te setten, hair recht te vervolghen opten ghenen dair twapenroft op ghedaen is*, ende gheerts vonnes. Tvonnes wijst, verhalende die woirden: *datsy sculdich sijn enen inlemsen borghe te setten, hair recht te vervolghen.*

By deser materie is een vraghe: Die dode late gheen maghen dan een onghejarich soen, hoe die weese recht cryghen sal van synen doden vader? Die antwoirde is: al wair nyement van des doden maghen, die recht begheerde, so soudt men nochtant den doden baren ende bringhen opt kerchoff, ende die rechter sal ende is sculdich trecht dairof te vorderen van tsheren weghen ende den doden te banen. Men is den doden niet plichten anders te graven opt kerchof. Ist dan dat aldair coemt een wese, die garn had recht, die rechter sals vonnes vermanen: *so dair staet een weese, dien recht ghebrecht van sinen doden vader ende niet self mondich en is, hoe hy an sijn recht comen sal mit rechte?* Tvonnes wijst: *so die rechter een overvoecht der weesen is van tsheren weghen, dat hy sculdich is die baninghe te bedinghen ende alle recht van dien dootslaghe te besitten van tsheren ende der weesen weghen.* Ende in alre dingtalen, die hy spreken of heysschen sal, mit mijn heer die wese te nomen, segghende: *so seg ic van mijns heren ende der weesen weghen, die hier staet* &c. Desghelijcx die scepenen, als sy hair vonnes dairof stryken sullen, sullen sy die wese mede nomen. Dit recht was bewijst te Mairlant opt kerchoff van Matheeus Wilboets doot, dien die van Brouwershaven sloghen anno .... *a*)

[*A. bl.* 314.] vraghe antwoirde.

[S. CLXXXIV.]

a) Het jaar is noch in B. noch bij S. ingevuld.

Digitized by Google

ander vraghe. Die ander vraghe: Off die vrienden vanden doden moghen
[S. CLXXXV.] banen haren maech op wien sy willen? Die antwoirde: ten
antwoirde. behoert nyement eerbaers toe yement in eenen dootslach te belegghen, daert kenlic off was dat hy op dien tijt als die doetslach ghesciede nyewert an velde noch an vaerde en was ende dat hy raets ende daets onsculdich is. Nietmin macht een doen op sijn boeten, die dairtoe staen.

IIIe vraghe. Die dorde vraghe: Een die van mans handen ghestorven is late een zoen, die uyten lande is, ende nyement en weet wair hy is, of hy late dochteren ende gheen zoen, wie ende hoemen sculdich is trecht vanden doden te vervolghen? Die
antwoirde. antwoirde: die vrienden vander dooder hant sijn sculdich te doen vernemen vanden doden. Connen sijs dairof vernemen, die maghen vanden doden sijn sculdich, eert verjaert ende verdaecht, recht te vorderen. Laten sijt verjaren ende verdaghen,
nota. enighe sijn die segghen, sy verlyesen hair recht opten misdadighen ende en moghen dairna dien mit ghenen recht ten Briel lit of lijf ofwinnen. Ende waert dat sy hem misdeden, hy soudse dairof te recht heysschen ende heeren sijn smarte op hem, of hy nye arch of last mit hem uutstaende en hadde ghehadt, ende mochten alle boeten an hem verbueren. Des-
[*A. bl* 315.] ghelijcx die rechter, laet hijt verjaren ende verdaghen, hy verliest tsheren recht naden recht van Vlaenderen ende Brabant. Mar die rechter mach, als die vrienden gheen recht en versoken van haren doden maech, wel dadinghen of bedinghen mijns heren boeten van tsheren wegen, tot alre tijt als hy binnen tsjaers wil, vander lantwinninghe, behoudelic den vrienden hair recht. Ende die maghen sullen dat recht vorderen voir die dochteren ende haren voechden; ten wair datter anders gheen maghen en waren, so salt die heer doen mit tsheren rechter tsamen, als vanden weezen voir bewijst is. Andere wyse segghen, dat dat recht van eenen dootslaghe niet verjaren of verdaghen en mach, trecht en blijft altoes den heer ende den vrienden open. Want soudt verjaren of verdaghen, dat soude principaliken gheschien, omdatter gheen scepenen kennes en wair, alst die dootslaghe langhe jaren gheleden wair, van dat die man van mans handen ghestorven wair. Dairom so scrijft die clerc die smarte vanden doden, wie hem die belijt heeft op, of *a*) mit wien die beleet is off wie

a) Zoo te lezen. B. of op mit wien.

Digitized by Google

dairvoir gheruumt heeft, ende teykent: *dat dat scependom tot vermanen des rechters* (ende noomt den rechter) *in dat jair op dien dach kenden, dat die man ghestorven was van mans handen*, ende scrijft dat in sijn boeck; ende dat is scepen kennesse. *a*)

Die vierde vraghe: Het gheschiet een dootslach, die ghe- [S. CLXXXVI] baent wort op alrehande personen, dair enighe of wyken, doir IIIIe vraghe. dat sy inder vanghenisse niet wesen en willen, opt kerchof, of omdat sy hem der vianden niet ghetroesten en dorven, of sy sijn so machtich dat si hem recht ghetroesten ende die vianden op hair onscult *b*), wat die rechter dairtoe sculdich is te doen, ende hoe die luden tot hairre onscult comen sullen mit recht? Die antwoirde is: blijft yement gaende opter antwoirde. straten, dair die dootslach op ghebaent is, die rechter salre die hant aen slaen van tsheren ende der vrienden weghen. Is hy poirter, hy mach hem verborghen of hy mach dairvoir int slot gaen, wil hy. Is hy gheen poirter, die rechter sal dien in die vanghenisse legghen tot mijns heren ende der vrienden behoef. Ende tot behoirliken tyden sal hem die rechter een dach vanden hoechsten rechte legghen ende men sallen aenspreken, als na gheseit wort inden naest volghende capittel. *c*) Leit hy opt kerchof voir ontsicht der vyanden ende wil te recht comen, hy sal anden rechter begheren, dat hy hem veilighe voir die vianden te recht te comen ende dat hy hem dairop een dach vanden hoechsten rechte legghe als van des mans doot, die op hem ghebaent is. *d*) Ende die rechter sal voir tscependom denghenen *e*) dies gheert een dach vanden hoechsten rechte legghen tot behoirliken tyden, ende als hy dat doet, so sal hy dien vanden kerckhove veylighen ende weder dairop. Ende als die rechter mitten tscependom vergadert sijn om dat hoechste recht te vorderen ende die vierschair ghemaect is ende mit vonnes aldair ghekent is, dat den man aldair een dach van rechte ghekent *f*) is vanden hoechsten rechte, ende die kennesse &c., so sal die rechter hem

---

a) Zie den Excursus over deze plaats, achter den tekst.

b) De tekst schijnt hier bedorven. Zie de Tafele, bl. 13 reg. 18 volgg., waar echter, reg. 22, voor „die vianden" gelezen zal moeten worden „der vianden."

c) S. Ende tot behoirliken tyden sal hem die rechter een dach vanden hoogsten recht leggen etc., als van des mans doot, die op hem gebaent is.

d) De woorden: „ende dat hy hem dairop — ghebaent is", ontbreken bij S.

e) S. Ende die rechter sal voir scependom dan gaen ende denghenen (?) dies geert.

f) Zoo B. Misschien te lezen: „gheleit."

Digitized by Google

starken na moghentheit der partyen, diet verlies heeft, ende
[A. bl. 316.] doen condighen ende ropen openbairliken, dat hy dien man neemt in tsheren gheleide, om hem te recht te comen ende weder opt kerchof te veylighen, wairt dat hy mit recht niet verwonnen en worde, ende ghebiet ygheliken op sijn lijf ende goet, datmen hem en misdoe in woirden noch in werken. Ende die vrienden van die man of die rechter van tsheren weghen macht bedinghen mit vonnes, datmen die man so sculdich is te veylighen. Ist een uutlems man, die voirvluchtich is opt kerckhof of uyten lande ende wil ter recht comen op sijn onscult, men sal echt doen so voirs. is.

[S. CLXXXVII.] Vte vraghe. Die vijfste vraghe is: Oft gheviel datmen gheen recht inder steden en dede, mits dat trecht wair opgewijst mit vonnes of het wair anders gheschiet of toecomen, of die bayliu wair van huys, ende binnen dier tijt so gheschiede een dootslach, hoemen doen soude, het wair mitter baninghe ende mit anderen rechte? Die antwoirde is: in sulker geschienisse ist ghewoenlic den doden lichaem te doen op te doen ende dat inghewant uut te winnen ende te graven opt kerchoff, so veer die man niet openbairlic inden ban ghestorven en is *a*); ende dat lichaem salmen balsemen, vermoghens die vrienden; ende vermoghen sijs niet, so neemt men een wijnvat, dair salmen dat lichaem in doen *b*) ende vollen dat vat wel mit calke of mit zande ende doent weder toe; ende dat vat sullen toezeghelen die rechter mit een deel scepenen ende doen dat mitten lichaem setten dair anders niement toe comen en mach, totdat men recht doet ende die rechter of vrienden recht gheren salmen tot behoirliken tyden salmen mit dien doden claghen ende recht vorderen als voirs. is. *c*) Dit recht was bewijst an Arent den maetselaer, die ghesleghen was op sinte Nyclaes avent MCCCC ende .... *d*)

antwoirde.

VIte vraghe. Die seste vraghe: Een doetslach geschiede in een ander vrye heerlichede, die man *e*) come ten Brielle sonder gheleide,

a) S. wair die man niet en bekende van ghesturven en is.

b) S. daer pleechtmen tlichaem rechtop in te setten.

c) De tekst is hier bedorven. De bedoeling blijkt uit S.: ende tot also nauwen tyden alsmen recht doet ende die rechter off vrienden recht geren salmen tot behoirlicken tyden mit dien doden clagen ende recht vorderen, als voirs. is.

d) S. ende etc.

e) S. die zaeckweldige.

Digitized by Google

sijn viande comen ende beclaghen, die man is *a*) sculdich van dier broke ten Briel te rechte te staen? ende of die rechter sonder beclaghenisse vanden vyanden *b*) sijn hant dairan slaen mach ende worden selvè clagher ende setten dairof te rechte ende verwinnen van sinen live? ende of een rechter yement gheleide weygheren mach van simpelen dootslaghe? Die antwoirde op dat eerste poynt: als een coemt die claget op een anderen van manslachte, die gheen gheleide en heeft, so moet die clagher bysetten of verborghen dat wair te maken, ende, als hijt wair ghemaeckt heeft, die misdadighe moet recht pleghen overal, hetsy in Vranckerijc, in Inghelant &c., want mits des keysers recht, dat nyement wederspreken en mach, dat seit: lit om lit, lijf om lijf, so heeft die misdadighe in allen steden effen veel misdaen, als hy die misdaet lijdt of datment op hem kenlic maeckt; mer heeft hy gheleide, men mach hem lijf noch lit offwinnen. antwoirde.

Opt ander poynt is die antwoirde, dat die rechter sonder claghen en sal die misdadighe, al en had hy gheen gheleide, niet aentasten van simpelen dootslaghe. Hy en mach selve oic gheen clagher wesen van sijns heren weghen, want hy hem in dier heerlicheit niet misdaen en heeft; anders mocht die rechter manslachtich an hem worden voir Gode ende ter werelt, ten wair dat een rechter desghenen maech wair, die dair doot bleven is. nota. [*A. bl.* 317.]

Op dat dorde poynt salmen antwoirden hiernae.

Item so seit die hantveste inden eersten poynte: van wat zaken yement van buten of van binnen &c. te claghen heeft &c. [1]), om welcs poynts yghelic wel claghen mach, die wil, opten anderen, ende die rechter is sculdich die zake te recht te stellen, ende tscependom sal die sceiden by maninghe trechters twisschen twier man talen nader steden recht of die beste reden. Hieruit spruyt die sevende vraghe: Of enighe zaken of brueken sijn, die niet berecht of ghegroot en horen te wesen voirden rechter ende tscependom? *c*)

Als die vrienden vanden doden comen anden rechter ende gheren enen dach van rechte van haren doden maech, die

a) S. in welcker moghenthede van rechte so is die man.

b) S. sonder dien manslachtighen beclaecht te worden van sinen vyanden.

c) Deze geheele plaats, ook de onbeantwoorde zevende vraag, staat zoo weinig in verband met het behandelde onderwerp, dat zij ons verdacht voorkomt.

[1]) Handv. van 1342, art. 1. (v. Alkem. II. bl. 24.)

Digitized by Google

rechter is hem nader steden recht sculdich een dach van rechten te legghen. Ist een poirter, die den dootslach ghedaen heeft, men sal hem een dach van rechte legghen mit tsaterdaghes ban op des dinxdaghes voirder noenen by rysender sonnen. Als die dach van rechte omghecomen is ende die rechter, tscependom ende die recht gheren byeen ende tsamen ghecomen sijn an dier vierscharen, so maeckt die rechter vierschair vanden hoechsten ende maent den scepenen vonnes: *off naden ban, die des tsaterdaghes inghebrocht was, die dach so verde ghegaen is, dat hy vierschair maken mach vanden hoechsten ende berechten dat aldair ghedaect was vanden hoechsten rechte?* Tvonnes wijst: *ya*, verhalende die woirden. So seit die rechter: *so scepenen ghewijst hebben, ban ic hier vierschair van mijns heren weghe, vander steden weghe ende van trechts weghen vanden hoechsten rechte* &c. Na vraecht die rechter vonnes: *of hy vierschair ghemaect heeft vanden hoechsten rechte, als recht is?* Tvonnes wijst: *ya.* Dairna vraecht die rechter vonnes: *wes scepenen tot dier vierschair kennen een dach van rechten gheleit vanden hoechsten rechte?* Tvonnes: *dat scepenen kennen P.* &c. *een dach van rechte yeghen B. vrienden ende maghen als van B. doot, ende kennen aldair ghedaect, oirkonde ghedaecht, totter vrienden behoef ende ghemeen scependom, den ghezworen clerck,* [*A. bl.* 318.] *den ghezworen cyrurgijn, E., FF., G.* &c. Na dat vonnes vraecht die rechter: *of dair yement yet let tot dier vierscharen van dat tot dier vierscharen ghedaecht is vanden hoechsten rechte?* Dieghene, diet gheleyde heeft vanden vrienden vander doder hant, seit, dat hem let ende sinen vrienden, ende gheert ende neemt een taelman, die in des mans, diet gheleye heeft (diemen altoes voren in nomen sal), ende comen inder vrienden woirden. *a*) Ende als hy dairin ghecomen is ende raet ghenomen heeft, so sal hy mit sinen rade incomen ende bieden ende segghen: *heer rechter, Jan ende sijn vrienden, in derwelker woirden ic ghecomen ben, let tot deser vierscharen; wildi hem recht doen ende mi in sinen woirden?* Die rechter seit: *ya.* Dairna doet die taelman sijn heysch ende seit aldus, als die misdadige ter antwoirden niet en is: *heyst mi P. de moirdenair alhier ter rechter antwoirden, off hoe sijn kerstelyke naem*

a) De bedoeling is, dat de taalman komen zal in des mans (die enz.) en in der vrienden woorden.

Digitized by Google

is. Die rechter seit: *P. heysch ic hier ter rechter antwoirden.* Die taelman seit: *Wildi horen wairom? wel so viel een tijt die leden is, dat B. quam ende P. die moirdenair byeen ende worden vechtende op malcander, aldair P. die moirdenair B.* [S. CXC.] *mit gheleider laghen, mit ghesleghen rade ende mit sinen moortwapen moirde ende dòot sloech ende brochte ter mouden; dat P. die moirdenair namelike selve mitter hant dede, als hy hem voir scepenen verlijt heeft. a) Heyst P. die moirdenair voirt te gaen, ende die moirdaet te beteren voren in mit sinen live als een moirdenair ende na mit sinen goeden, als recht is. Ende wilde P. die moirdenair dair yet teghen segghen, dair heeft A., die hier staet, ende andere B. vrienden ende maghen kennesse toe doen daghen van scepenen, van ghezworen ende goeden luden, ende seg, so ic op kennesse spreke, datmen die sculdich is te hoeren ende te manen* &c. Die rechter maents vonnes. Dat wijst: *sijnre kennesse ghedaecht* &c. Dairna maent die rechter die kennesse, ende scepenen horen die. Als die ghehoert sijn, coemt die taelman ende gheert raet, ende coemt in ende biet sinen raet ende seit aldus: *heer rechter ende ghy heren die scepenen sijn, ic seg, naden heysch die ic ghedaen heb van A., die hier staet, ende sijnre vrienden weghe op P. den moirdenair, nader kennesse, die scepenen verstaen hebben van scepenen, van ghezworen ende van goeden luden, ende na sijns tselfs verlien, dat P. die moirdenair an die moirdaet verbuert heeft sijn lijf ende goet, ende wilde dair yement yet tegen segghen, des so gheer ic vonnes.* Die rechter maents vonnes. Tvonnes wijst, verhalende alle die redenen, *dat P.; naden heesch ende na kennesse ende na sijns tselfs verlien* &c. Dan gheert die taelman raet, ende coemt in ende seit: *so P. die moirdenair aldair mit recht ende vonnes verwijst is van sinen live ende goede, dat die rechter sculdich is, naden rechte vander steden, mit dier selver vierschair op te staen mitten scependom ende voir die steen te gaen, ende aldair P. den moirdenair te woesten ende ballinch tlants te legghen, als recht is.* Tvonnes wijst: *ya,* verhalende alle die woirden, &c. Als die rechter mitten scependom ende clagher coemt [*A. bl.* 319.] voirden steen, dair vindt hy vier ende stroe, so keert die rechter een vonnes: *wairmede men sculdich is P. b) te*

a) S. *ende brochte ter mouden, als hy hem voor scepenen verlijt heeft.*

b) Zoo S. B. herhaalt hier het woord *mede.*

Digitized by Google

woesten? Tvonnes wijst: *mit vier ende mit baken, als recht is.* Die rechter vraechts vonnes: *hoe dat wesen sal mit recht?*
[S. CXCII.] *a)* Tvonnes wijst: *dat die bayliu sal ontsteken een baken ende heffen op boven sijn hoefde ende segghen aldus b): hier woest ic ende legh ballingh tslans, van mijns heren weghe, vander steden weghe ende van rechts weghen, P. den moirdenair uut mijns heren heerscapie van Voirne, als van B. doot, hondert jair ende eenen dach, mans leven lantslegher* [1]*, van nu tot ewighen daghen; ende legghen dat vierbaken dan neder. Ende dat sal hy doen tot driewerf toe.* Die rechter heftet vierbaken op ende seit: *na voirvonnes, dat scepenen ghewijst hebben* &c., ende segghen ende doen so tvonnes ghewijst heeft. Als die rechter dat tot iij reisen toe ghedaen heeft, so vraecht die rechter vonnes: *of hy die woestinghe ghedaen heeft alst recht is?* Tvonnes wijst: *ya.* Dan so seit die taelman: *na voirvonnes, die scepenen ghewijst hebben, ende na allen rechten, dat dair ghehantiert is, des dat recht is c), dat B. vrienden ende maghen of hairre enich, so wair si d) P. den moirdenair vinden ende weldighen moghen binnen mijns heren heerscipye van Voren, dat sy hem doot slaen moghen om* iiij *d. holl. ende om die wapen, sonder dairan meer te verbueren jeghen den heer of yement anders, ende gherens vonnes.* Tvonnes wijst: *dat een achtersusterkint van B. vrienden ende maghen, of dairbinnen, P. doot slaen mach om* iiij *d. holl. ende om die wapen, so wair hy P. vinden ende weldighen can binnen mijns heren heerlichede van Vorn, buten wyde kerchove, sonder dair an verder te bruecken of te misdoen jeghen den heer of jeghens yement anders.* Dairna seit die rechter: *so wair hy of die schout of hair ghewairde bode P. den moirdenair crighen ende weldighen mach binnen mijns heren heerlichede van Voren, buten wyde kerchove, dat hy dairover rechten sal als over een moirdenair, sonder enich recht dair meer om te gaen,*

---

a) Dit zal wel CXCI moeten zijn, ook blijkens eene kantteekening van S. zelf, weinige regels vroeger, waarin hij naar dit folio als CXCI verwijst.

b) S. *dat die baelyu sal ontsteken dat baken ende heffen boven sijn koofde dat vierbaken op; dan sal hi segghen aldus.*

c) Het komt ons voor, dat de woorden: *na voirvonnes — des dat recht is* tot de dingtaal behooren. Het is echter twijfelachtig.

d) Aldus S. B. *so wair si sijn P.* enz.

---

[1]) Vgl. v. Richthofen, Altfries. Wörterb. in v. „Legor"; Oorkondenb. (v. d. Bergh) II. n°. 435 en 847.

Digitized by Google

ende gheerts vonnes. Tvonnes wijst: *ya*, verhalende alle die woirden; ende dairmede eint die vierschair ende dat recht van simpelen dootslaghe.

Ic heb horen dinghen van dootslaghe, als die besculdichde niet ter antwoirde en quam ende die taelman gheseit had ende begheert den misdadighen ter rechter antwoirden *a*) ende hy den heysch uut had, ende die rechter dien gheheyst ende volheyst had, dat hy dan dingde: *so scepenen ghekent hadden, dat C. den moirdenair aldair ter vierschair een dach vanden hoechsten rechte geleit was als van G. doot, ende hy dair gheheyst ende volheyst was ter antwoirde te comen, ende dair niet ghecomen en was, dat hy van B. ende andere G. vrienden weghen, dair hy voir sprak, sinen heesch gewonnen had.* Ende het wort hem ghewijst. Ende die taelman dingde dairna voirt als voirscr. is. nota. nota.

Och alre liefste vrienden, scuwet manslacht ende kivaetse, vechtelic ende dair *b*) manslacht of comen mach. Want *in comprehensione domini a Judeis dixit dominus Petro* [1]): *mitte gladium tuum in vaginam; omnis enim qui gladio pugnat* etc. *c*) Ende als ghi denghenen siet, dair ghi op vertorent sijt ende mede vechten wilt ende beroven vanden leven, dat hem God ghegheven heeft, keert u enen ganc om ten minsten ende bedenct u, God sal u bescermen vander manslacht, besoectet. Ic hebt menichwerf hoiren segghen dattet wair ghevonden is, dat een menssche ontmaect sijns ghelijc ende beroeft hem sijns levens, dat hem God ghegheven heeft ende nyement anders en gheven en mach, dair vertorent hi mede sonderlinghe die goetheit Gods, so seer dat hy die wrake Gods dairom verbeiden moet. Echt so worden die enghelen inden hemel hem des beclaghende. Want ic hebt ghelesen [2]), als een doetslach gheschiet is, dat die enghelen claghen horen scepper Gode over den manslachtighen ende comen voir hem, als die ondaet gheschiet is, ende segghen totter moghentheit [*Ontbr. bij A.*] [S. CXCII.] attendite.

a) S. ende begeert dat hy den misdadigen eyschen aldair ter rechter andwoorden.

b) S. scuwet manslacht ende niet alleen manslacht mar kivaedse, vechtelic of desgelijex dair.

c) In plaats van „etc." heeft S.: „*gladio peribit*, dats te seggen: als d' Heere Jesus gevangen wert vanden Jooden, seiden onsen Heer tot Pieter: doch dijn swaert in sijn sceede; alle die mitten swaerde vechten, sullen mitten swaerde vergaen."

[1]) Ev. Matth. XXVI. 52.

[2]) De reg. princ. c. 10.

Digitized by Google

Gods: Here, uwe creature ende knecht wil uwes ghelijc wesen, en doet hy niet onrecht? So antwoirt onse Here, gelijc Hermogines scrijft: laet hem gheworden, die en verslaet, want hy sal ghesleghen worden; want mijn so is die
Exempl. wrake ende ic salse lonen. Men vindt bescreven, dat in Judea een voghel is, gheheten Apya, die een aensicht heeft als een mensche, die van naturen heeft, so wanneer hy eerst uutvliecht dat hy dan dootslaet den eersten mensche die hy vindt. Ende als hy dairna coemt te drincken op een water, so siet hy reflexe die ghelikenisse sijns tselfs in dat water, ende als hy dan besinnet dat hy sijns ghelijc ghedoot heeft, so bedroeft hy hem ewelic dairna totdat hy doot is.[1]) Wairby ist dattet den onverstandighen creaturen so lastelic ende verdrietelic is te doden hairs ghelijx, by meerre reden salt die manslachtighe hem des bedroeven tot in sijn eynde, dat hy
[*A. bl.* 319] Goods beelde ende sijn evenkersten ontmaect heeft. Men vindt
[S. CXCIII.] bescreven in desen ij versen:

Clamitat ante Deum vox sanguinis & Sodomorum,
Vox oppressorum, merces detenta laborum,

dats *a*) iiij manieren van sonden sijn, die voirden aenschijn
[*A. bl.* 320.] Gods sonder aflaet altoes ropen om wrake, als manslacht ende bloetstortinghe, dat een so onnatuerlike sonde is ende van
[*Ontbr. bij A.*] Gode so zeer ghehaet. Dat coninc David die prophete wel
Exempl. ghewair wort, die nochtant also goet heymelic vrient was mit Gode, doe hy Gode enen tempel ende bedehuys maken wilde, dat hem van Gode verboden wort, omdat hy manslachtich was, ende hem wort gheseit: *non edificabis mihi domum quia vir sanguinis es*, dats te segghen: du en selte mi gheen bedehuys maken, want du biste een man des bloets ende
[*A. bl.* 320.] manslachtich. [2]) Die ander sonde is buggherie, die te onreyn om *b*) openbairlic te segghen is ende te scriven. Die dorde is cracht, ghewelt, last ende druck, diemen doet den onvermoghenden *c*) weduen, wesen, den *d*) ellendighen ende vreemden. Die vierde is onthouden arbeit; voirwair hets wel te

a) S. datter.
b) Zoo te lezen; B. of. Bij S. ontbreekt het tweede gedeelte van dezen zin.
c) S. onvermogenden ende onwerachtigen.
d) S. ende den.

[1]) Vermoedelijk ontleend aan Thomas Cantipr., de rerum natura, lib. V. § de arpia.
[2]) 1 Paralip. XXVIII. 3.

Digitized by Google

dencken, mocht een tloen sijns arbeits ontbaren, hy behilde sijn mein, dat hy dairom verliest. [1]) *a*)

Om te verstaen die voirghenoemde ende navolghende materie, so is een vraghe: Een poirter quetse eenen man ter doot, die rechter vanghet den misdadighe mitter vorsscher daet, die misdadighe gheert hem te verborghen naden recht vander steden, of een poirter gheerten te verborghen als recht is, die rechter weygherts hem; ondertusschen sterft die ghequetste, die rechter leit den misdadighen een dach van rechte ende brencten ter vierschair: of die misdadighe vellich sijns lijfs wesen sal? Die antwoirde is: ist dat die misdadighe of sijn borghe betughen mach mit poirteren, dat die rechter, als hy borghe hebben mocht, weygherde borghe te nemen ende die rechter hem weygherde dairan trecht vander steden, die misdadighe sal sonder last bliven tot dier vierscharen, want die rechter hem der steden recht weygherde, ende men sal mitten rechter leven so voirseit is. Ende die rechter zye wel voir hem, hy heeft mit dien onrecht verzuuymt tsheren recht ende der vrienden. Ende het wair zeer ghevreest, spraec die heer of die vrienden hem mit recht dairom toe, ende hijt willens ende wetende ghedaen had, opdat sy dat bewysen mochten mit recht, hy en *b*) soude dair grote last om lyden an sinen live ende goede. Ende het schijnt reden, want mochte een rechter dat doen onbelet *c*), het mocht tot veel tyden geschien ende arghelist vallen int recht. Ic hebt horen wysen Jacob Vranckez. toe mit vonnes, die Arent Jansz. den bode had begheert eenen

eerste vraghe. [S. CXCIII.]

antwoirde.

Exempl.

a) Volgens S. volgde hier in zijn Hs. (ibidem continuo sequitur): Men leest inden Coronijcken van Romen [2]), als die stadt van Romen out was V^c XL iaer, dat die Romeynen leden al te groote bloetstortinge ende al te zwaren verlies hadden, also dat sy om des groten verlies willen in wanhoopen waren ewelic te vergaen. Also dat sy by raden eens, geheten Junius dictator, om hem te verkuevereren ende te recupereren, deden creyeren ende inroepen alle die ballingen van Romen, manslachtige moordenaers ende van hoe grooter ondaet dat sy waren, opdat sy daerby vercrygen souden hope te rysen in mogentheden, die in wanhopen waren van ymmermeer te climmen. Dairoff seyde Orosius: „die doe gesien had die ridderschap van Romen, mocht mit schaemten overstort worden, want dair en waren nyement dan kinderen off die misdadighe knechts of die van sculde gheruymt waren; also was die senatoirsscip vergaen, want wiemen sach was onbekent. Dese last quam den Romeynen van manslacht ende bloetstortinge."

b) Bij S. ontbreekt „en".

c) S. onbelast.

[1]) Waarschijnlijk ontleend aan de Summula Raymundi (Colon. 1495, f°. 143.)

[2]) Orosius, Hist. IV. 16.

Digitized by Google

man te bestellen tot sijnre behoef, ende boet hem sijn bestellegelt ende seide, dat hy hem versach sijns rechts an hem; die bode bestelde den man ende en nam dair gheen borghe of, ende die man en quam niet ter vierschair, had Jacob Vranckez. hem niet tenden vonnes onlast *a*) verdraghen, dat hijt voldaen most hebben; dat een minder zake was.

ander vraghe. Een ander vraghe is: Die een dootslach doet wort ghevanghen mitter vorsscher daet, het is kenlic van scepenen ende poirters: hoemen den misdadighen verwinnen sal mit [*A. bl.* 321.] recht? Die antwoirde: men sal den heysch ende die dingtale antwoirde. voeren opten misdadighen in alre manieren als voirs. is in ditselve capittel puncto „Als die vrienden vanden doden" &c. [1]), sonder datmen noemt, ende bewijsten dair sittende, aldus te segghen: *A. den moirdenair, die dair sit*, totdat hy verwijst is *te beteren voren in mit sinen live ende na mit sinen goeden als recht.* Dan so vraecht die rechter vonnes: *hoe dat wesen sal mit recht?* Tvonnes wijst: *mitten zwaerde.* Ist dat die vrienden vanden doden trecht ghevordert hebben, so is haer taelman sculdich dertenden vonnes te gheren: *wie dat recht over den misdadighen sculdich is te doen vorderen?* Die taelman seit: *die rechter van tsheren weghe.* Die rechter seit: *die vrienden, so sy trecht vervolcht ende ghevordert hebben.* Tvonnes wijst: *dat dieghene trecht sculdich is te doen vorderen, die dair gheclaecht ende ghewonnen heeft.* Is aldair een hangdief, die vrienden moghen vernueghen ende trecht [S. CXCV.] doen vorderen. Is aldair gheen hangdief ende die clagher mit sinen vrienden den misdadighen rechtevoirt gherecht willen hebben, ende dair yement *b*) is onder die maechscip, diet selve doen wil, so gheert die taelman dan een vonnes: *so sy aldair nyement cryghen en connen, diet recht vordert over haren vyant, of een van hemluden den man selve rechten mach, sonder dairan te misdoen teghen den heer of yement anders?* Tvonnes wijst: *ya*, verhalende die woirden. *c*)

a) S. onlust.

b) Zoo S. B. heeft verkeerdelijk: *nyement.*

c) Bij S. [S. CXCV en CXCVI] is de tekst hier in de war. Op de woorden: „so gheert die taelman dan een vonnes" (reg. 29) volgt eerst wat in B. de laatste zin is vóór die dorde vraghe, „is nyement onder die maghen — *ende gherens vonnes*" (bl. 193, reg. 4—11) en dan (bl. 192, reg. 30—33) „*so sy aldair* — woirden."

[1]) Zie boven, bl. 185, reg. 34, tot bl. 187, reg. 29.

Digitized by Google

Is die misdadighe poirter, men sallen rechten op die plaetse voirden steen. Als hy gherecht is, so moghen die vrienden dairof by consent des rechters aentasten dat lichaem ende gravent, opdat hy niet te banne bekent en is. Is nyement onder die maghen, die den misdadighen rechten wil, hair taelman sal segghen by staender vierscharen: *so A. ende sijn vrienden op dien tijt nyement cryghen en connen, dair sijt recht mede moghen doen vorderen, dat die rechter van tsheren weghen sculdich is haren vyant vast te legghen in mijns heren slot op haren cost, totdat sy een ghecrighen connen dair sy recht mede moghen doen vorderen, ende gherens vonnes.*

Die dorde vraghe is: Off een, die den anderen doot slaet ende des dootslaechs gelijt, off hy wort mitter vorscher daet ghevangen, ende het is kenlic van scepenen ende poirteren dat hijt ghedaen heeft, altoes sijn lijf verbuert? Die antwoirde is: dat keyser Troyanus die eerst dit recht settede: lijf voir lijf, lit voir lit; ende omdat die keyser die overste is, so en mach geen ander wairlic heer wederspreken sinen rechten; ende dat ist recht dair tscependom overal op wijst: *den misdadighen vellich van sinen live, van manslacht, ende dat te beteren mitten zwaerde.* Mar ghevielt dat een man verladen worde vanden anderen, ende wair gharen mit ruste, ende en can des mans niet ontsleghen worden, hy en moet van sinen handen aldair sterven of hem verweren, opdat hy des kennes neemt an goeden luden, diet zien ende horen, dair hy dat mede betughen mach, quest hy den aenleggher om hem te verweren ende sijn leven te behouden, of slaet den anderen in sulker last *a*) doot, al wairt over een hantvrede, die hy selve mitter hant ghegeven had, quame hy dairof te rechte ende had sijn kennes by hem, ende spraec dairop ende betuychde dat dairmede, men souden vry, ledich ende quyte wysen vander manslacht ende vredebrake teghen den heer ende den vrienden ende maghen vanden doden ende yghelic. Wairt dat die rechter ende tscependom die zake selve ghesien had, ende die misdadighe in dier nood hem te tughen gheropen had, al worde hy mitter vorsscher daet ghevangen, als hy die tot sijnre kennesse brocht mit recht, hy wair te zeekere van behoudenisse sijns lijfs mit recht. Die reden is, want dat recht der naturen, dat boven alle gheestelic ende keysers rechten gaet ende

dorde vraghe.

antwoirde.

[S. CXCVII.]

nota.

[*A. bl.* 322.]

reden.

a) S. in sulker noot ende last.

Digitized by Google

datmen mit geenen anderen rechte wederspreken en mach, als alle rechten inhouden ende bewysen, ghebiet ende seit, dat alle wesen ende creatuyr uutten recht der naturen begheert sijns selfs behoudenisse ende te bliven. Als dan een gheweldich man opten ghenen wort vechtende, die dat bewijst dat hy garen mit vreden bleve ende hem selven behilde ende nyement en lastede, ende die gheweldigher hem so groten cracht, ghewelt ende last doet, dat hy moet van node hem selven verweren of doot bliven, so ist uuten recht der naturen, als voirs. is, hem gheoirloeft hem te verweren, ende maect hy in sulker noot den anderen oflivich, hy en verbuert niet. Want *vim vi repellere licet. a*) Dat recht sette paeus Clement
[S. CXCVIII.] ende die keyser. [1]) Dit heb ic horen segghen dat gheviel *b*)
Exempl. te Zericsee, dat *c*) een machtich man ghetwist had mit enen slechten man, dair sy beide hantvreden of ghegeven hadden; dairna binnen iij of iiij daghen quam die machtighe man gaende opter straten ende sach den anderen *d*) an eenen meyboem staen, ende wort op hem vechtende; die ander liep om die meyboem ende vermaende hem der hantvreden, die hy mit hem had, dair die machtighe niet of en hilt ende gaf den anderen ij dootwonden. Als die ghequetste sach, dat hy niet ontgaen mocht *e*), hy en most dair doot bliven of hem verweren, nam hy des kennes an veel luden diet sagen, so settede hy hem ter weren ende had aventure dat hy den anderen ter eerster steke hertede. Die rechter quam rechtevoirt ende tasten an, want hi dair lach ghestort over doot, ende hy wert ghenesen ende quam te rechte, ende, mits bewisinghe
[*A. bl.* 323.] hoe hy tot dier last quam *f*), behilt hy sijn lijf, ende wort vry ende quyte ghewijst. *g*)

---

a) Bij S. volgt hierachter: dats te segghen: hets gheoirlooft cracht mit cracht te wederstaen. Ende want die man om crachts ende gewelts wil, dat die gheweldigher hem aendoet, die hy niet ontslegen en mach wesen, als goede luden gesien hebben, hem verwerende ende [om] sijn lijf ende leven te bescudden ende te behouden, so is hy van rechts wegen ongehouden van eenige beteringe dairoff te doen.

b) S. Dit recht heb ic horen seggen dat cort bewesen was.

c) S. dair.

d) S. sijn wederzake.

e) S. dat hy den anderen niet ontgaen en mocht.

f) S. quam ende mits moge der rechten der natueren, des gheestelicx ende keysers rechten.

g) Hierop volgt nog bij S.: Waert echter des dat keyser [recht] niet en seyde, dat hy sijn

[1]) L. 1 § 27 D. (43. 16); Clem. 5. 4 c. unic.

Digitized by Google

Die vierde vraghe: Een verwinne enen anderen van man- IVe vraghe.
slacht van simpelen dootslaghe; alsmen den misdadighen recht,
die stocker *a*) slae ende rechte den anderen so ten eersten dat
hy te live bliven mach: of die vrienden vanden doden meer
recht dairover hebben na voirvonnes ende recht, dat aldair
ghehantiert is? Die antwoirde is: dat en coemt niet te schei- antwoirde.
den ant scependom, want hair vierschair is opghebroken ende
hair woirden buten vonnes en maken geen recht, ende sonder
vierschair en wijstmen gheen vonnes; mer dat coemt te
scheiden anden heer slants, diet recht gheven heeft, ende is
hijs niet vroet, so coemt dat an denghenen, dair hy sijn recht
of hout; want dat keyserrecht seit: *illius est interpretari
cuius est condere*, dats te segghen: denghenen hoirt toe
trecht te bedieden, die ghever ende setter des rechts is. [1])

Die vijfte vraghe: Ofmen enen poirter vanden hoechsten Vde vraghe.
rechte zinnen *b*) mach? Die antwoirde: dair een dootslach [S. CXCIX.]
gheschiet, dair moet een verlyer wesen, of het wair moirt. antwoirde.
Ist dan dat een poirter hem verlijt des dootslaghes, al wair
hy uuten lande, om sijns verlijt wil en machmen niet zinnen *b*)
tsaterdaghes ban, alsmen hem een dach van recht leit; mer
alle andere poirteren, diemen inden dootslach beleit heeft,
sonder dieghene die den dootslach op hem neemt, sijn sy niet
inden lande so na dat die rechter mitten tscependom hem
dairof binnen der vryheit een wete doen mach, men mach hem
gheen dach van rechte legghen, opdat mense zinnet, na inhout
der hantvesten *c*), behoudelic dat si te recht staen sullen des
eerste dinxdaghes na dat hem die wete ghedaen is na inhout
trechts. *d*) [2])

Die seste vraghe: Ofmen al dieghene, die van moirde VIte vraghe.
verwonnen worden, ghelijc sculdich is te rechten? *e*) [S. CXCIX.]

---

lijf verbuerde, die den anderen doot sloech, ende der steden recht niet in en hilde, so mostmen rechten byder bester reden, ende die sonde bewysen dats dat recht wair.

a) S. die hangdief of die stocker.

b) Zoo S.; B. zoenen.

c) S. inden LXI poynt.

d) S. inden LI poynt.

e) Het antwoord, waarvoor slechts een paar regels zijn opengelaten, ontbreekt. S. heeft te dezer plaatse dit fragment: nota, alleen die dair verwonnen [wort] mit recht, dat

[1]) Zie hierboven, bl. 56 [1].)

[2]) Handv. van 1342, art. 52. (v. Alkem. II bl. 29.)

Digitized by Google

Dat dorde capittel des vierden Tractaets.

[*A. bl.* 324.] Dye voirden rechter besculdicht wort van moirde, diefte, cracht of van geliken fayten ende ondaet, dien is die rechter sculdich aen te tasten. Ende ist dat hy uutlems is, wil hy der zaken niet lien, hy mach hem dairom doen [S. CC.] bezoeken mit pynen. Bevint hy die zake an hem, dair hy hem of ghewroecht is, also dat hy die voir tscependom lijdt als recht is, hy mach hem een dach van rechte legghen overdworts nachts ende daghen, tot mijns heren behoef, die scepenen, oirkonde te segghen aldus. Die rechter sal mit ij of iij scepenen gaen of meer, ende die clerck mit hem, als hy hem een dach van rechte legghen wil, ende hy sal den moirdenair onghebonden ende onghespannen hebben staende buten der vanghenissen, ende sal segghen: *ghi heren die scepenen sijn, Clays, of hoe sijn kersten naem is, leg ic, van mijns heren weghen, vander steden weghen ende van rechts weghen, een dach van rechten vanden hoechsten, op morghen goets tijt voirder noenen by rysender zonnen, ende daghe, tot mijns heren behoef oirkonden te segghen, der steden recht, tghemeen scependom ende den ghezworen clerck; ende oirkonde neem ics an scepenen.* Also als die dach van recht gheleit wort, wes kennissen dair ghedaecht worden, tot wiens behoef, in wat rame *a*) van kennesse, dat sal die clerck bescriven, om tscependom te bewaren dattet te min last hebbe. Ende het is al te redelic; want gelijc dat voir bewijst is inden dorden Trac-

---

hy eenen doot heeft, dair hy gelt off goet off genomen heeft, ten wair in heeren ende lants veeden. Want men leest inden ..... boeck van Troyen, dat Hector, als hy [Polyxenus] doot had, dat hy trat van sinen paerde ende tooch hem sijn hernasch uyt, ende als hy dairover onledich was, quam Achilles van achter ende reet hem mit een spiet achter in, ende Hector bleef dair doot, die een was van IX die besten, die niet en betaemde eenich onrecht off meer te doen, Hector, Alexander, Julius, etc.

Off een vechtelic rese, daer een poirter een uutlems man doot sloege, off econtra, offmen dairoff recht besitten soude overdwors nachts? [1])

a) B. name. Vg. bl. 145 *b*).

---

[1]) S. teekent hierbij aan: „Hiermede eyndigt het tweede capittel des vierden Tractaets. *Videntur quaedam desiderari.*"

Digitized by Google

taet, so ist behoirlic vander boeten; dairom ist behoirliker alst lit of lijf gelt.

Des ander daghes voir der noenen sal die rechter mitten scependom gaen sitten inder vierschair, ende sal rechtevoirt aldair doen brenghen den quadyen, ende als hy dair is, sallen die rechter doen ontbinden, off men soudt hem mit recht aendinghen dat hijt sculdich wair te doen. Ende by rysender zonnen sal die rechter vraghen vonnes: *off hy so goets tijts is gaen sitten by risender sonnen, dat hy vierschair maken mach ende berechten dat tot dier vierschair te doen is vanden hoechsten rechte?* Tvonnes wijst: *ya.* Ende al so varinch als dat vonnes ghestreken is, so is altoes, dairmen dinghen wil vanden hoechsten, dieghene, dairmen op claghen wil, sculdich een taelman te hebben. Die reden is, want na dat vonnes mach die, die claghet, of dieghene, dairmen op claecht, mit sinen woirden winnen of verliezen, die rechten *a*) mit hem te verdencken ende te spreken des te baten, ende dat an scepenen te draghen ende sijn voirdeel dairop te bedinghen. *b*) Na dat vonnes voirs. ghestreken is, so maect *c*) die rechter vierschair vanden hoechsten als voirs. is ende maents vonnes: *of hy die vierschair ghemaect heeft vanden hoechsten rechte als recht is?* Dairna vraecht hy vonnes: *wes scepenen kennen vanden hoechsten recht ghedaecht tot dier vierscharen;* dat wysen scepenen, ghelijc voir bewijst is vanden hoechsten rechte van manslacht &c., elc naden behoren der misdaet. Dairna doet die rechter sijn heysch, ende inden heysch so seit hy, wair hy hem verlijt heeft dat hy moirt ghedaen, an wien, wat hy dairof had, mit wien hy die moirt dede, ende spreet op kennes van scepenen, ghezworen ende op sijns tselfs verlyen, ende heyst: *dat A. die moirdenair dair so een misdaen heeft, dat hy dat sculdich is te beteren voren in mit sinen live ende na mit sinen goede, als een moirdenair,* ende gheert datmen die kennes hoirt, ende maent &c. Die man mit sinen taelman antwoirt dairop dat hy waent dat hem mede gaen mach. Ende om dat te verstaen, so sal hy raet nemen [*A. bl.* 325.]

---

a) B. r. (met een afkortingsteeken.)

b) Wellicht te lezen ..... „sculdich een taelman te hebben, die rechten mit hem te verdencken", enz. De woorden: „Die reden is — verliezen" (misschien eene ter verkeerder plaatse ingevoegde kantteekening) zijn dan te beschouwen als een tusschenzin.

c) B. maent.

Digitized by Google

mitten scepenen, die dair by waren dair men besochte ende dair hy hem verlyde, ende spreken mede op die kennes. Dairna so horen scepenen die kennes, ende als sy die ghehoirt hebben, so seit die rechter: *ghy heren die scepenen sijn, ic segh naden heesch ende antwoirde* &c. *ende nader kennes* &c. *ende na sijns tselfs verlyen, dat die kennes also mit mi ghegaen is van mijns heren weghe ende jeghen A. den moirdenair,* [S. CCI.] *dat A. die moirdenair sculdich is voirt te treden ende die moirt te beteren, voren in mit sinen live ende na mit sinen goede als een moirdenair*, ende gheerts *a*) vonnes. Die taelman seit: *dat naden heesch ende antwoirde* &c., *dat A. die goede man sculdich is mit beteren recht vry, ledich ende quyte te wesen dan* &c., *ende gheers echt vonnes.* Wort die man verwijst van sinen live, so wijst dat vonnes: *dat naden heysch ende antwoirde ende kennes ende sijns tselfs verlyen* &c. *so misdaen heeft dat hy dat sculdich is te beteren.* Die rechter seit: *dat dat wesen sal voren in mit sinen live ende na mit sinen goede als een moirdenair*, ende gheerts vonnes. Tvonnes wijst dat. Dairna vraecht die rechter vonnes: *hoe dat wesen sal mit recht?* Tvonnes wijst: *mitten zwaerde ende mitten rade als een moirdenair.* Om des lesten poynts wil, als een moirdenair, so machen die rechter doen slepen ende rabraken, &c. [S. CCII.] · Heeft die rechter eenen poirter ghevangen, dien hy moirt of desgheliken feit, als diefte, &c. aenleit, lijttet die poirter, onghevangen, onghespannen ende sonder besoeck mit pinen op hem te doene, voir scepenen, ende die rechter dat aen scepenen draecht, die rechter sal hem een dach van rechte legghen van sinen live *b*), ende daghen scepenen ende clerck ende anderen tot oirkonde ende tughen, ende spreken dairop aen ende verwinnen van sinen broken, alsmen een poirter sculdich is te doen, byna nader manieren dat men een moirdenair, die uutlems is, doet van sinen broken. Mer en machs die rechter mit scepenen of poirterkennes niet op hem kenlic maken dat hy die ondaet, die hy hem aenleit, ghedaen heeft, ende hy die sonder pyne niet lien en wil, men mach an sijn nota. lijf mit recht niet comen. Want men mach ghenen poirter pynen, want der steden recht en vermachs niet *c*); want als

a) S. ende geerts ende keerts.

b) De woorden: „van sinen live" ontbreken bij S.

c) S. heeft achter: „want der steden recht en vermachs niet", nog dit: Een or-

Digitized by Google

een tyrannich heer of een fel *a*), onghenadich rechter wilde wesen an eens poirters lijf ende goet, ten wair gheen so eerbair poirter noch so manlic, hy en souden wel van pynen doen segghen ende over hem selven of anderen visyren *b*) dat hy nye en wist; ende so en wairt poirterrecht niet. Ende scepenen en sijn naden rechte vander steden niet sculdich dairby te staen *c*), dairmen enen poirter belasten sal mit pynen om hem te doen kennes segghen over hemselven van broken, want die hantvesten houden *d*), dat nyement oirkonde noch kennes horen en sal dan scepenen [1]); ende dairby en sal die rechter *e*) noch anderen eenen poirter bezoeken in jeghenwoirdicheit tscependom, want scepenen en sijn niet sculdich te consentiren noch dair by of over te wesen, dairmen der steden recht breken sal, na inhout hairs eedts. Ende het is den scependom ruuym ghenoech dat te bewysen mit recht ende vonnes; want trecht hout in: wes iij scepenen wysen &c. [2]) Ist dan dat een poirter mit last van pinen dairtoe ghebrocht wort dat hy hem selven bedraghe, ende den scepenen dat kenlic is, als sy te recht comen, sy wysen: *om dat hair poirter ghepijnt is ende mit pinen dairtoe ghebrocht is dat hy hem selven bedraghen heeft boven der steden recht, dat hy mit beteren recht ledich ende quijt wesen sal, dan* &c. In dat selve vonnes salt tscependom wysen aldus: *ende also die rechter dat ghedaen heeft jeghen der steden recht ende sinen eedt, datmen niet meer tot enigher vierschair binnen den Brielle sculdich en is vonnes voir hem te wysen. f)*

[*A. bl.* 326.] nota. [S. CCIII.]

---

gherechtich rechter pyne een poorter, sonder tscependom daerby te wesen, also seer dat ment kenlic aen hem zien mach als hy ter vierscair comt, ende heb poorters te kennes, die geen scepen en sijn, dat hy moort gelijt heeft ongevangen, ongespannen, spreect die taelman ende bewijst dat ende spreekt opt recht vander steden, hy salne quijt dingen, wantet boven der steden recht gesciet is ende buten tscependom; ende die rechter en sal niet meer vonnes vermanen, noch tscependom voir hem wysen, want hy sijn eedt gemenckt heeft. Inden eersten want als een tyrannich heer, enz.

a) S. fel hatich.

b) S. visieren.

c) S. by te wesen noch te staen.

d) S. inden XIIII poynte.

e) Zoo S. B. ende dairby en rechter.

f) Bij S. volgen hierop deze fragmenten: Gelijc geschiede anno .... tAntwerpen

[1]) Hand. van 1342, art. 14. (v. Alkem. II. bl. 25.)

[2]) Handv. v. 1342, art. 8. (v. Alkem. II. bl. 24.)

Digitized by Google

[S. CCVI.] Want voir gheseit is van te besoken mit pynen an denghenen, die den rechter gemelt sijn dat sy sijn quadien ende hem ghewroecht sijn van quaden fayten, dair sy mede
eerste vraghe. beruft sijn *a*), so is een vraghe: Wie sculdich is of toebe-

---

Jonch. Aernt van Zevenbergen, als hy daer scout was, omdat hy eenen poorter voirder sonnen, sonder recht ende vonnes te doen, dede onthoofden, die een sijn knecht oflivich gemaeckt hadde, etc.

Want jegen wat poynt een heer, een rechter off een ander doet, hy doet jegens dat alinge bescreven recht vander steden ende jegen alle die poynte der hantvesten.

[S. CCIIII.] Dair en wort nye moort so heymelick gedaen, noch men machs so heymelic niet doen, hy en wort gewroecht ende hy wort geopenbaert.

Dede den coopman wel onthalen ende settede hem an sijnre tafel ende dede hem guetlic.

Als hy een groot stic gegaen had, bescicte hem die knecht, dat die coopman wel vernam an sijn gelaet, dat hine wilde moorden, ende bat hem genadeliken dat hy dat niet doen en wilde, hy soude hem genoech doen, &c.

[S. CCV.] So zeer lachende alleen, dat dat onmate was, ygelic wonderde sijns lachens. Die heer wilde die zake weten, ende wert toirnich ende dede den knecht vanghen, ende sprac mit hem also narenstelic dat hy hem alle ding seyde. Ende die heer ontboot verde ende nadat die zake aldair gesciet wair, &c.

Het is by mynen tyden gesciet ten Briel, dat een man was een platijnmaker, geheten Jan van Aken, die tot eenre nacht waeckte vander steden wegen; aldair hy quam wanderen langes der straten der steden sach hy een onnosel knecht sitten onder gheil (?) Jacop Jansz. van tralienweech (?), ende tooch sijn wapen ende stac de knecht doot inder nacht, ende die knecht hiet Jochaert. Men vanten
[S. CCVI.] des ochtens doot sitten onder dat venster, nyement en wist wiet gedaen had, ende nyement en lydets noch dair en weeck nyement om. Ende die platijnmaker ginc des ochtens bidden te luyden over den knecht, die gebaert stont tot Jacob Jansz., dair hy plach te verkeren; ende als geluyt was quam Jan van Aken, als die tgeleyde had vanden luden, ende ginc int huys staen by der baren; dair wort dat lichaem sonderlinge seer bloedende, soodattet den luden wonderde. Want men seit gemeenlic, ende hets dick wair bevonden, wanneer een zaeckweldighe van een dootslach byden doden comt, die dode wort rechtevoirt bloedende. Ende het mach wel wesen; dair staet gescreven: *Clamitat ante deum vox sanguinis* etc., dats te seggen: die stemme des bloets roept voir Gode om wrake. Dairom openbaert hem des verslegen bloet in jegenwoordicheit des manslachtigen, omdat hy dairby bekent sal worden ende wrake gescien sal. Sodat Jan van Aken, als hy dat sach ende de luden begonden te murmureren onder malcanderen om des bloedens wil, nochtan dat nyemant en dochte op dien man, dat hy dat gedaen mocht hebben, wort hy so ontdaen ende begaen, dat hy rechtevoirt ginc uyten huyse ende trat opt kerchoff, ende belyde hem des moorts. Ende hy zoende dairna met des Jochaerts magen ende dadinde mitten rechter ende creeg sijn lantwinninghe; dat groot onrecht was, want men van moorden gheen lavenisse hebben en sal. Ende woonde dairna menich jaer ten Briele. Het leven wel luden noch, die vander saecken wel weten. Aldus wort die moort vermelt, mits dat dat lichaem wort bloedende, ende byden doden lychaem wort die moort gheopenbaert.

a) S. om van hem te verstaen die waerheit vander zaken, dair sy off beruft sijn.

Digitized by Google

hoert sulke persoen te pynen? Die antwoirde is: dat sal een hanghedief doen, want het hoirt sijn ambocht toe *a*), als sijn naem bewijst. Ende men sal dair niet mede beladen der steden boden, noch mit ghenen zaken die totter pynen dienen; want het sijn personen van wairden, als voir gheseit is, want ix scepenen wysen ten Briel vonnes op haren eedt. Ende dat sy dairby staen, dats alleen omdat haren dienst toebehoirt die belaste ende ghevangene tontsluyten. *b*) Ende dair en behoirt oic niet toe te doen den eerwairdighen rechter by meerre redenen, aenghesien dat hy een stedehouwer des heren is ende een rechter, ende niet een pijnre. Ten behoirt *c*) niet den eersamighe luden oneersamighe werken te doen, want vanden werken noemt men den luden rechters, scouten, scepenen, tymmerluden, beeldemaker &c. Noch men sal nyement, die enighe eere te verliesen heeft, dairtoe dringhen, want diet doen worden eerloes. *d*) Ja wairt dat een clerc dairby stonde, die enighe vordernisse dairtoe dede, hy wair *irregularis*, dats ewelic vervreemt te comen tot priesterscip. *e*) antwoirde.

Die ander vraghe is: Wye van rechts weghen sculdich sijn dairby te wesen, dairmen enen pijnt? Die antwoirde: openbairlic sullen dairby wesen die rechter, om hem voir oghen te legghen die feyten dair hy of beruft is, ende scarpelike verstaen wes hy seit van daden, personen an wien, wat dairof quam, mit wien hy die zaken dede, wair ende tot wat tyden, ende scarpelike verstaen, hoe sijn redenen ghelykenen der wairheit. Die boden moghen dair openbairlic by staen, om der saken wil ghescreven in die antwoirde van deser eerster vraghe, ende die hanghedief, die hem die pyne aendoen sal; mar die scepenen ende die clerck sullen dairby wesen heymeliken in heymeliken steden, dair se die misdadighe niet en siet noch en hoirt ende dair sy sien moghen ende horen al dat aldair gheschiet ende zien die lasten der pynen aen, diewelke ist dat sy sijn onmenselic off onredelic, sy ander vraghe. antwoirde.

a) S. want dat ende desgelijcs wercke horen sinen ambocht toe.

b) S. te ontsluyten ende te sluyten ende hem te besorgen van hairen lijfnere, hem die op ende off te dragen.

c) S. Ten behoort ymmer niet.

d) S. eerloos ende ongeacht.

e) Bij S. volgt hier nog: „Off vyanden des heeren off der steden gevangen worden, ende men dien opgeslegen wilde hebben, wie dat sculdich wair te doen? ....., *Videntur hic quaedam desiderari.* D'antwoorde schijnt in die pen gebleven te sijn."

Digitized by Google

sullen den rechter doen by hem comen ende zullen aen hem
[S. CCVIII.] begheren datmen die lichte. Wair hy dat niet en doet, so
en sullen sy dair niet over staen noch kennes ontfaen van
[*A. bl.* 327.] des hy hem verlijt in dien staet. Want ten is niet redelic
enen mensche onmenschelike pinen aen te doen; niet die
sculdighe en ist wel wairt *a*), mer omdat ment in gheen ghewoente brenghen en sal also die luden te pinen, opdat die onsculdighe mit onghenalike ende onmenschelike pine niet ghebrocht en worde *b*) tot een onverdienden doot. *c*) Hets beter
nota bene. dat een quadie mit recht quijt gaet *d*), dan een onsculdich *e*) mensche mit onrecht verdoemt werde ende ter doet quame. Ende so wanneer een quadie, by ghenaliker pinen of om dreegens wil *f*), hem verlyen wil sijnre feyten, so sal die rechter den quadie brenghen buten der vanghenissen, onghebonden ende onghespannen, in jeghenwoirdicheit tscependom ende clercs, ende die rechter sal hem voirsegghen sijn fayten, die hy hem voirden rechter verlijt heeft; dat sullen scepenen ende clerck verstaen, ende dan sullen scepenen ende clerc by den man bliven ende nyement anders. Ende een vanden scepenen sal hem segghen: *dat sy sijn scepenen vander steden, ende dat hy hem wel voirdencke, wat hy aldair seit ende kent over hemselven, dat sal hem mede of teghen gaen ende staet of onstaet doen.* Ende wes hy hem aldair verlijt dat sullen scepenen bevelen den ghezworen clerck op sinen eedt te bescriven volcomeliken. Dairtenden sullen sy den rechter tot hem ropen, ende die clerck sal hem lesen tverlijt in jeghenwoirdicheit des mans; ende ghenuecht dair den rechter mede van mijns heren weghen, so salmen weder sluyten, ende tscependom ende clerck sullen gaen.

IIIe vraghe. Die dorde vraghe: Een quadie worde ghevangen, hy lyde van diefte ende van moirde; wairom datmen mit vonnes wijst den misdadighen ten zwairde, ende niet ter galghen? Die
antwoirde. antwoirde is: want die keyser is vander wairliken staet die

a) S. en ist wel wairt ende en heeft het wel verdient datment hem doen mach.

b) S. niet en comen noch gebrocht en worden.

c) S. tot scaemtelike onverdiende doot. Ende al is een heer off een rechter wreet van naturen, nochtan sal ygelic hem wachten den heer tot meer wreetscip te bringen dan hem ingeboren is off dan hy pleech te doen, daerom dat hy wreet hiet etc.

d) S. datmen quadyen mit recht quijt gaen.

e) S. onnosel.

f) S. om dreygens wil off voir vreese.

Digitized by Google

overste ende meeste ter warelt; hem hoirt toe tswaert ende van sijnre weghen te rechten mitten zwairde. Ende dairom so wanneer een quadye hem verlijt van alre broken, dair hy om sculdich is te sterven, so is men sculdich te wysen ten zwairde, in een teyken dat dat toverste recht is ende datmen dat doet van tkeysers weghe, so hy die overste is ende so alle ander heren hair goeden ende recht van hem houden, sonder die crone van Vranckrijcke, die houtmen van Gode alleen; dairom heeft hy een recht sonderlinghe, dats die galghe, dairmen van sijnre weghen altoes mede recht.

Die vierde vraghe: Wairom men wijst een moirdenair te sterven mit menigherhande pinen, als mit slepen, rabraken &c., ende een dief niet, nochtant dat sy beide tlijf verbuert hebben? IIIIe vraghe.

Die antwoirde is: want die dief en gheert niet dan tgoet, ende die moirdenair neemt lijf ende goet, dat veel meerre misdaet is. antwoirde.

Die vijfte vraghe: Een moirdenair worde verwijst van sinen live ende datmen dair over rechten sal mitten zwairde, die hanghedief sal en rechten, ende slaeten so dat hy geen noot en heb te storven van die slaghe: of die moirdenair meer ordels hebben sal aenghesien voirvonnes, die ghewijst sijn? Vte vraghe.

Die antwoirde is: hets van ouden tyden ghesien, al slaet een hanghedief te misse, nochtan dat sy den misdadighen tormenten tot hy doet is. Nietmin so wien trecht toeghewijst is, mach wel den misdadighen vorder recht verdraghen, want hets wel gheoirloft ygheliken, wech te gheven dat sijn is. [1] antwoirde. [*A. bl.* 328.] nota.

Die seste vraghe is: Een quadie si bekent dat hy een feit ghedaen heeft, dair hy naden recht vander steden lijf ende goet an verbuert heeft; die rechter brencten ter vierschair ende te recht, als recht is; als die quadie dair is, die rechter vraecht, of hy een taelman hebben wil of dat hy hem selven verantwoirden wil; die rechter en can van hem geen antwoirde cryghen: wes die rechter dairtoe sculdich is te doen? VIte vraghe.

Die antwoirde is: is dieghene niet van naturen stom, die dair een dach van rechte ghekent is mit vonnes, die rechter sal hem vraghen eenwerf, anderwerf, dordewerf, of hy selve sijn woirden houden wil of een taelman hebben? Verzwijcht hijt noch, die rechter sals vonnes vermanen: *so hy hem eenwerf, anderwerf, dordewerf ende vierwerf over recht ghevraecht heeft, of hy hem selven verantwoirden wil of een taelman hebben wil,* antwoirde.

[1] Vgl. bl. 195, reg. 1 volgg., waar dezelfde vraag in anderen zin beantwoord wordt.

Digitized by Google

ende hy gheen antwoirde dairop en gheeft, ende so hem aldair by vonnes van scepenen een dach vanden hoechsten rechte ghekent is, off hy sinen heysch doen mach van mijns heren weghen ende spreken te recht? Tvonnes, verhalende alle die woirden, wijst: *ya.* Wair echt die quadye stom van naturen, die rechter wair sculdich biden scependom een taelman te setten, dair hem dochte dat hy mede bewairt wair, ende voirt tot mijns heeren recht te spreken. Wairt een wijf, die die ondaet ghedaen had, die rechter wair hair sculdich een voecht te setten, wairt dat sy ghenen wittachtighen voecht en had, ende had sy een, conde die hair bewaren, hy wairt sculdich te doen. Conde hy des niet, sy soude een kyesen diese bewairde. Wair hy niet jeghenwoirdich of en wilde niet comen, die rechter sal hair een taelman setten, so voirs. is, by vonnes van scepenen.

nota.

[S. CCX.]

Dat vierde capittel des vierden Tractaets.

Ist dat yement hem versuuymt in vredebrake ende quetst of slaet een anderen over een hantvrede, die hy selve mitter hant ghegeven heeft, wetende ende willens, ende die rechter dat op hem bewysen *a*) mach, naden rechte vander steden, al wair hy poirter, hy heeft verbuert sijn lijf ende al sijn goet, na inhout der hantvesten, die die duerlichtighe hoechgheboren moghende ghenadighe heer hertoghe Johan van Beyeren gaf sijnre steden vanden Briel ende poirteren *b*), dat gheen poirter ten Briel meer verbueren en mach van sinen goeden dan een boete van L ℔ hollants *c*), ten wair van sulker vredebrake als voirs. is, ende van sulker ander broken wil,

[*A. bl.* 329.]

a) S. geproeven ende bewysen.

b) S. die die duerluchtige hoechgeboren mogende genadige heer hertoge Johan van Beyeren, soon des edelen voirsts hertoge Aelbrechts van Beyeren, grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant etc., diewelcke hertoch Johan in dien tyden was elect van Ludijck, grave tot Loon ende heer van Voirn, gaf sijnre stede van den Briel, in derwelcker die edel heer sijnre steden ende poirteren ten Briel gegeven ende gegonnen heeft.

c) Dus S.; B. v.

Digitized by Google

diemen in dier hantveste noemt, alsmen voir sien mach inden eersten Tractaet, capitulo septimo, vanden hantvesten. [1]) Want vredebrake is een brueke, dair een mede ontwitticht wort, alsmen verstaen mach uut die forme des vreets, somen die neemt of leit mit vonnes, dairmen of inden lesten Tractaet spreken sal inden eersten capittel.

Nader gheleghentheit des vredebrakers, dats te segghen dat hy sy poirter of uutlems, salmen te recht setten. Ende men sal hem die hantvrede bewysen, wye die van hem nam, jeghen wien hy die gaf, op wat tijt die ghenomen ende ghegeven wort, wie dair by ende over waren dair mense nam ende heelde. Ende machmen dien bewysen mit recht, dat hy die vrede, die hy selve mitter hant gaf, ghebrueken heeft, hy heeft nader steden recht verbuert sijn lijf ende al sijn goet, dats te weten niet meer dan die helftsceydinghe vanden alinghen goeden, die hy ghemeen heeft mit sinen wive binnen der heerlicheit van Voirn, ende niet al die goeden; want gheen man en mach sijns wijfs goet verbueren noch geen wijf hairs mans goet, na inhout der hantvesten. [2]) Ende wortet een bewijst dat hy enen vrede ghebroken heeft, hy heeft verbuert sijn lijf ende sijn goet, ende die rechter salre over doen rechten mitten zwaerde ende dat bedinghen mit vonnes. Ende wort hy des verwonnen, men sallen slepen, want hy heeft ghesondicht jeghen die wit, die die keyser Conradus over al die warelt statueerde te houden, als na bewijst staet inden vijfden Tractaet int leste capittel, ende dairby wort die vrebraker onwittich dat hy loeft als een wittachtich man die vrede te houden, dat hy niet en hout. Ist dat die vredebraker eenen over sulken vrede doot slaet, die vrienden ende maghen vander doder hant, die hem verwonnen hebben, wort dat recht toegewijst te doen doen over den misdadighen. Als hy doot is, hoirt dat lichaem der heerlicheit toe ende die rechter macht geven den vrienden te graven, mar naden heysch trechts ismen sculdich tlichaem op een rat te setten, sonderlinghe als een vredebraker enen anderen over een hantvrede versleghen heeft.

---

[1]) Handv. van 1380, art. 16. (v. Alkem. II bl. 18.); Handv. van 1342, art. 64. (v. Alkem. II bl. 30.); Handv. van 18 Nov. 1407. (v. Alkem. II. bl. 53). Zie den Excursus op dit capittel, achter den tekst.

[2]) Handv. v. 1342, art. 40. (v. Alkem. II bl. 28.).

Digitized by Google

[S. CCXII.]

Dat vijfde capittel des vierden Tractaets.

recht over eenen moirtbrander besitmen in alre manieren alsmen doet over enen moirdenair, dan datmen noemt een moirtbrander. Ende men heesten van moirtbrande, ende men brencten ter vierscharen mit viere ende mit basten, ende hy wort ghewijst te beteren mit sinen live ende goede als een moirtbrander, ende mit viere, mit houte ende mit baste. *a*)

Wort yement voir den wairliken rechter ghewroecht van die lelike onnatuerlike sonde buggherie, wort hi dairof verwonnen mit recht, men salre over rechten mit brande als
[*Ontbr. bij A.*] voirs. is. Ende is also leelyken sonde. In die tijt dat onse Here God Jhesus Christus gheboren soude wesen opter warelt, so regneerde die sonde al te seer inder warelt. Die hater alles goets, als hy den mensch dairtoe ghebrocht heeft, keert hy hem van die mensche ende en machse niet aensien. Dairof ghescreven staet vander gheboirte ons Heren, als
Augustinus. Augustinus seit: *videns Deus tale vicium contra naturam in humana natura, fere desiit incarnari. b)*

[*A. bl.* 329.] Wort een verwonnen van vergiffenisse, dat *c*) hy yement
[S. CCXIII.]

a) Bij S. volgt hierop: Die vanden meesters inden heyligen scriften, die dairtoe vanden paeus geordineert sijn ende men heet *inquisitores hereticae pravitatis*, dats te seggen: kettermeesters, van ongelove verwonnen worden, ende en willen niet renuncieren noch offstaen haire secten ende ongelove, als die vanden kettermeester den rechter overgelevert worden, ende die meester hem gebiet dairover te rechten, dar sal hy over rechten mit brande, mit houte ende mit baste, als voirs. is, hy sy wijff off man, opdat sy leec sijn.

b) S. heeft deze plaats aldus: Het is also vuylen onaerdige sonde, dat so wanneer die duvel een dairtoe gebrocht heeft, dat hy ommekeert ende en mach die vuylicheyt der sonden niet zien. Dat moet een al te onaerdige sonde wesen, die die meester ende toestierer der sonden ende hater alles goets selve niet aensien en mach, als hy den vuylen mensche dairtoe ghebrocht heeft die te doen. Het moet wel wesen die alrequaetste onaerdelicste sonde, want inder tijt dat onse Heere God Jhesus Christus geboren soude wesen opter waerelt so was al te groot gebreck van dien sonden inder waerelt, dairaff gescreven staet vander geboorte ons Heeren dat Augustinus seit aldus: *videns Deus tale vitium contra naturam in humana natura, fere desiit incarnari*, dats te segghen: als Godt sach alsulcke sonde jeghens der naturen inder menscheliker naturen so wast nauwe dat hy menschheyt annemen wilde, etc. *Ibid.* 't Licht also claer ende doorschinende alle demsterheden, i. e. *tenebrae.*

c) S. van vergiffenisse, als recht is, ende men bevindt dat.

Digitized by Google

vergheven heeft mit venyne ende hem oflivich ghemaect heeft, [*A. bl.* 330.]
men rechter over mit brande. *a*)

Gaet yement om ende gheneert hem mit valschen ghelde [S. CCXIIII.]
te munten, dats te segghen dat hy op eens heren munte slaet loden, spyauteren, tynnen, latoenen, coperen of yseren pennynghen, ende doet die versulveren of vergouden ende vercoept die voir sulvere ende goude gelt, sultenich als die heer, die hy sijn munte contrefeit of naslaet, wort hy dairof verwonnen mit recht, men pleechten te zieden ende dairover te rechten mitten ketel. Mar vercoopt yement sulc ghelt voir dattet doen mach, ende seitet den luden te voren dat sijt wel bezien, eenighe segghen dat sy dair lit noch lijf an en verbueren.

Die haren heer of stede meeneedich worden *b*) salmen hanghen an boemen; of die haren heer of steden verraden salmen halsen ende na quartiren, ende setten thooft op een stake ter hoechster poirten van des heren hove of vander steden, ende die quartiren heften anden poirten dair *c*) meest uutgancts ende ingancts is, anderen tot enen exempel. Mar wort een meeneedich van sculde bevonden, dat wijstmen tot veel steden te staen tot Godliker wraken. Mar in deser stede heb ic dat weten rechten, ende desghelijcx van valscher oirkonde, mit brande int openbairste van haren aensichte, teykent ende drucket mit enen wit ghegloeyden slotel of yser, opdat mense dairby kennen sal moghen. *d*)

---

a) S. vergeven heeft mit venine ende hem sijns lijfs gerooft, men pleech dairover te rechten mit brande etc.

b) S. meeneedich worden, als dat inder veem off mit recht op hem mitter waerheyt gecomen is.

c) S. vooren dair.

d) S. mit brande, also datmen sultenige barnt int openbaerste van haren aensicht diep mit eenen witgegloeyden slotel off een ander gebrant yser, opdat mense dairby kennen sal moghen.

Ic heb gelesen dat inder steden, dair sinte Pancraes begraven leyt, datmen meeneedich bevindt datmen diegheen, die dairoff beruft is, leyt op sijn graft, ende die eedt doen sal *e*) ende die zweert aldair, dat hem God ende sinte Pancraes also helpen moeten. Ende zweert hy onrecht, soo blijft die hant vast ant graft, dair hy den eedt mede gedaen heeft.

..... Contrafeyt een des anders segel ende segelt dairmede yemende achterdeel. „*Hic explicit cap.* V., *imperfectum ut supra non semel.*"

e) Wellicht te lezen „Ic heb gelesen dat inder steden, dair s. P. begraven leyt, datmen diegheen, die dairoff beruft is datmen meeneedich bevindt, ende die eedt doen sal, leyt op sijn graft, ende die zweert aldair," enz.

Digitized by Google

Dit is dat seste *a*) capittel des vierden Tractaets.

[S. CCXV.] Als een anghetast wort van dieften, is hy poirter, men machen, naden ouden haircomen, custume ende rechte der steden, lit noch lijf ofwinnen, die rechter en bevinten drivende of draghende ende neemt scepenen of poirters dair *b*) te oirkonde; ende bevinten die rechter also, hy sallen also brenghen ter vierscharen ende binden hem op sijn hals tgoet, dat hy by hem heeft ende ghestolen. Wort hy of een uutlems man van dieften verwonnen mit recht ende vonnes van sinen live ende goede, men salre over wysen te rechten mit houte ende mit baste. *c*)

[S. CCXV.] Dit is dat sevende capittel des vierden Tractaets.

Recht over denghenen, die cracht gedaen heeft an vrouwen *d*) van datse een bekennen wilde of bekent hadt hairs ondancs *e*), pleechmen te vorderen *f*), ghelijc voirs. is datmen van anderen quaden fayte sculdich is te doen, van moirde *g*), sonder datmen den misdadighe noemt crachter ende weldigher ende sijn misdaet cracht ende ghewelt, ende
[*A. bl.* 331.] noemt denghenen, dair hy die cracht an ghedaen heeft. Ende ist dat die persoen, dair die cracht aen gheschiet is, selve gheclaecht heeft, sy sal dair jeghenwoirdich wesen ende sy sal mit besceidenheit van teykenen ende smarten dat also bewijst hebben mit eerbaren vrouwen, dien des bevolen is

---

a) B. vijfde. Eene andere hand heeft dit veranderd in „seste."
b) S. des.
c) S. schrijft hierachter: „*Totum hoc caput est* VI *lib.* IV."
d) S. an vrouwenpersoen.
e) S. hairs ondancs ende hairs onwillens.
f) S. te bevoirderen ende te besitten.
g) S. sonderlinghe van moorde.

Digitized by Google

vanden rechter ende tscependom op haren eedt te ondersoken ende dat den scependom aen te brenghen, also dat die scepenen dairof wysen willen van correctien, diemen mitten live beteren sal, naden heesch des rechters, ghelijc ic dat heb horen bedinghen tAndwerpen. Ende wort een verwonnen dairof mit recht, hy salt beteren mit sinen live ende goede ende gerechtet mitten zwairde.

Desghelijcs, heeft een ghewelt ghedaen an een, die hy sijn gelt of ander dinck ofghedreecht heeft, wort hy dairof te recht gheset ende verwonnen, hy salt beteren mit sinen live ende goede ende gerecht mitten zwairde. *a*) [S. CCXVI.]

Ist echt dat een die dode lichaem schent ende roeft dairof gelt, clederen of yet anders, dat heet reeroof; of beroeft opter zee denghenen, dair hy van sijns heren of sijnre steden weghen gheen ontseg mede uutstaende en heeft, dat heetmen zeeroef; wort een dairof verwonnen, men salt beteren als voirs. is. *b*)

Ist dat yement des anders beeste roeft of mit wille doot steeckt, wort hy des beclaecht ende verwonnen mit recht, opdat hy niet bewysen en can dat hy van sijns heren of vander steden weghe ontseyde veedt mit hem en heeft, hy salt beteren soe voirscr. is.

Dit is dat achtste capittel des vierden Tractaets.

Ist dat yement, des God verbieden moet, in wanhopen of anders hem selven verrokeloest willens ende wetens ende oflivich maect, achter dien dat die rechter des ghewair gheworden is, hy sal den dode besien mitten scependom; ende bevint dat scependom dat die mensche hem selven

---

a) S. Desgelijcs, heeft een gewelt gedaen een te transeneren, dats te verstaen een te dwinghen tsijn off, gelt off ander zake, wart hy dairoff te recht geset ende dairoff verwonnen, hy salt beteren mit synen live ende goede ende wordt ten zwaerde.gewijst.

b) Bij S. gaan de woorden: „wort een — als voirs. is" vooraf aan de woorden: „of beroeft — zeeroef."

Digitized by Google

willens ende wetende in wanhopen, ende niet by snoeder aventuren, hem selven oflivich ghemaeckt heeft, die rechter, na ouden custumen, haircomen ende rechten, is sculdich dat lichaem te doen slepen ter steden, dairmen die ondadighen van quaden fayten pleech te rechten, ende aldair sal hy dat lichaem mitten voeten opwairt doen hanghen, tot een teyken *a*) dat hy hem selven ghedoet heeft. *b*)

[S. CCXVII.] ## Dat neghende capittel des vierden Tractaets. *c*)

Wo wie een bode heeft, die hy ghehuert heeft, wort hy rokeloes oflivich, vallende of drenkende, of onder een hout of huys of muyr of desghelijcs bevyel *d*), men is dair niet sculdich hant aen te slaen, die rechter mitten scependom en heeften bezien om te vernemen of hy van ander mans [*A bl.* 332.] handen ghesturven ende oflivich ghemaect is. Bevindent die scepenen dat die zake rokeloes, by snoder *e*) aventuren ende sonder yements toedoen, gheschiet is, die rechter sallen oirlof gheven te handelen ende te graven. Mar waent dieghene, diet sijn bode was, dair aensprake of lyden vanden heer of ongonste ende bedenckenisse houden vanden vrienden, hy sal gheren an den rechter, dat hy hem naden recht vander steden besceide enen dach vanden hoechsten rechte, hem selven te onreeden mit recht van sijns bodens doot. Die rechter salt doen in jeghenwoirdicheit van scepenen, ende op dien dach van rechte so sal hy brenghen aldair al dat goet, dat sijn bode in sinen huse of onder hem had, ende legghen dat inder vierschair. Dairtenden sal die rechter vierschair maken vanden hoechsten rechte, als voirs. is. Als die vierschair ghemaect is, so sal die rechter vraghen: *wes scepenen kennen*

---

a) S. dat is teecken, dairby datmen kennen.
b) S. laat hierop volgen: *Totum hoc est caput* VIII *lib.* IV.
c) S. dat negende (ende 't laeste) capittel.
d) S. bevallende.
e) S. by sonder.

Digitized by Google

gedaen a), *of een dach van rechte gheleit tot dier vierschair?* Tvonnes wijst: *dat si kennen A. een dach van rechte gheleit vanden hoechsten rechte tot dier vierschare, hem mit recht tontreeden van B. sijns bodens doot.* Die rechter vraecht vonnes: *hoe hy dat sculdich is te doen mit recht?* Tvonnes wijst: *dat A. sculdich is sulke goede, als B. in sijn huus ende onder hem had ende dat hy hem sculdich is van sijnre huyeren, ende zweren ten heylighen, dat hy B. mit die goeden ende mit die gelde, dat hy hem aldair bewijst van sijnre huren, vol ende al voldaèn heeft. So helpt hem God ende al sijn heilighen.* Die rechter staeft hem den eedt, ende die ander zweert na als hy hem voren seit. Is A. niet sculdich noch en heeft hy gheen goeden onder hem, die den doden toebehoren, dat sal hy zweren ten heilighen by maninghe des rechters ende by vonnes van scepenen, als voirs. is. Dairna vraecht die rechter die scepenen vonnes: *wes voirt recht is?* Tvonnes wijst: *dat A. sal zweren, dat B. sijn knecht by versuuimenisse sijns tselfs ende by quader aventuren ende sonder toedoen van hem van live ter doot comen is.* Die rechter steedt hem den eedt also, ende A. zweert den eedt. Dairtenden so seit A.: *so hy hem aldair mit recht ende vonnes naden recht vander steden hem selven ghevrijt heeft van B. doot, dat hy dairof vry ende onbelast wesen sal jeghen der heerlicheit, jeghen B. vrienden ende maghen ende jeghen yghelic anders.* Die rechter vermaent des vonnes. Tvonnes wijst *A. vry ende quyte van B. doot jeghen den heer* &c., verhalende alle die woirden. Dairna seit A.: *dat die stede hem sculdich is betoech te gheven, hoe trecht aldair ghegaen is.* Tvonnes wijst hem betoech toe.

Desghelijcs sal een stierman ende al sijn veynoots hem onreeden *b)* van eens mans doot, die by versuuimenisse sijns tselfs overt boirt ghevallen of mitten zeyle of anders yet over tboirt gheworpen is ende verdroncken, off mit enigher ander snoder aventuren binnen sinen scepe doot ghevallen of desghelijcs oflivich gheworden is.

By deser materien is een vraghe: Het quame also aldair een uuten scepe over tboirt viel, ende een ander stonde dairby ende name een haek om dien te visschen ende raeckten Iste vraghe.

---

a) B. *ged* (met een afkortingsteeken).

b) S. ontreeden.

Digitized by Google

in sijn oghe ende haelden uuten water dat hy niet en ver-
[A. bl. 333.] droncke, ende als die man van dier last becomen wair, hy verlore sijn oghe, die dat oghe verloren had quame den anderen mit recht an om sijn smarte: off dieghene, dien ghevist had, sculdich wair hem dat verlies te beteren ende die
antwoirde. smarte? Die antwoirde is: wort die materie ghetogen te recht voirt tscependom, scepenen sullen hem segghen, diet oghe verloren heeft ende sijn claghe ghedaen heeft, dat hy weder gae staen ter steden in een scip, dair hy uut viel, ende valle weder int water; comt hy bi sijn selve te lande alleen, hy come weder bi hem ende spreke recht, sy sullen dairof wysen dat sy meenen dat recht is. Dander en wil dat niet aventuren.

IIde vraghe. Een ander vraghe is: Of een laghe op een hoech huus, hy miste ende worde glidende ende vallende van boven neder; als hi bi der aerden quam, hy viel ende raeckte een mensche ende vielen doot; die maghen vanden doden toghen dien voirt recht ende heysten hem hairs maechs doot: wes recht wair vander saken? Die antwoirde neme diet verlies heeft uut dat vonnes, dat ghewijst was van sulker zaken tot Lubeke. Aldair lach een man ende deckte opt raethuus ende wert glidende ende viel opt dack vander camer, dair die heren in stonden te rade, ende viel duer dack op enen vanden raet ende die viel hy doot, ende bleef selve te live, ende als hy van den val becomen was sprack hy hem toe ende groetse ende seide: ghi heren, by oirlove coem ic hier in uwer morghensprake ongheropen; ende ghinc wech. Die maghen van den doden toghen desen te recht ende besculdichden van hairs maechs doot. Tvonnes wijsde: *wie recht gheerde opten man, die soude clymmen also hoech als die man gheclommen stont, doe hy eerst began te vallen, ende die man soude gaen staen op die selve stede, dair die raet doot ghevallen was, ende als des a) doden maech so hoech gheclommen wair, so soude hy hem laten gliden ende soude vallen; viel hy denghenen doot, die sijn maech doot ghevallen had, hy soude dairof vry, quyte ende onbelast bliven.* Ende nyement van des doden maghen en wilde dat aventuren: aldus bleef die ander onbelast.

nota. Desghelijcs vonnes wort ghewesen te Bins in Henegouwe, dair desghelijcs was ghesciet van een man, die lach ende

---

a) B. *die.*

Digitized by Google

deckte opter kercken aldair, ende *a*) wort vallende ende viel op een oudt wijf, die opt kerchof quam gaende ende hadt een bindt stroes op hair hoeft, ende die man viel dairop ende viel twijf doot. Dat kerchof bleef ghewiet ende die viel bleef lasteloes. *b*)

Hier beghint die vijfde Tractaet mit sinen capittelen navolghende. [S. CCXX.]

Indien dat die oude vaders, die heylighe mannen waren, altoes plagen sonderlinghe ende bovenal te begheren vrede, ende riepen an Gode: *da pacem, Domine, in diebus nostris* [1]), dats te segghen: Heer, verleen ons vrede in onsen daghen; ende *c*) want ygelic, gheestelic ende waerlic, meerre ende minder, bevint dat clairlic in hem ende by hem selven, als hy tonvreden is, dat hy gheens dinghes vrolic ghebruyck en heeft: *pax exsuperat omnem sensum* [2]), dats: vrede is so groet dat mense mit ghenen sinnen begripen en mach, ende gaet boven allen scadt der warelt. Hadde onse lieve Here Jhesus gheweten enich dinck, dat den mensche vorderliker ende zaligher gheweest had mede te comen ten ewighen leven ende die wairlike goeden te besitten tot zalicheden, hy had sinen vrienden wel anders ghesondet, doe hy opvoir te hemelewairt ende seide tot sinen jongheren: *pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* [3]), dats te segghen: ic gheve u ende late u mine vrede. Yghelic mach uut daghelicxse ontmoetinghe zien ende verstaen die jammer ende last, die uut on- [Ontbr. bij A.]

a) Het Hs. heeft „een".

b) In het uittreksel van S. wordt van de „ander vraghe" en het antwoord daarop alleen dit gevonden: „als die man vanden val oft ander last becomen was. *Ibid.* lasteloos."

c) Het voorafgaande ontbreekt bij S., die het kapittel aldus aanvangt: „Geen sake en is oirbaerlicker, noturfter noch meer dienstich dan vrede."

[1]) Wellicht bedoeld Isaia XXVI. 12.

[2]) Ep. ad Philipp. IV. 7.

[3]) Euang. Joh. XIV. 27.

Digitized by Google

vrede rysen *a*), als bewijst is capitulo van manslach. Ende
[*A. bl.* 334.] om te verhoeden onvreden so heeft die eerbair stede vanden Briele in haren hantvesten [1]) hair doen versorghen van vreders, ende dairtoe doen setten ende ordineeren broken ende verbuernissen, denghenen te verboeren die onrustich sijn ende vreden weygheren, ghelijc men in den voirs. poynte clairlic wel zien mach; ende verbueren groteliken teghen der heerlicheden dieghene, die vrede breken ende boven vrede misdoen, ghelijc hiervoir bescreven staet inden vierden Tractaet.

Het is te weten, datmen inder steden vanden Briel in twierhande maniere vreedt, als in yeghenwoirdicheit der partyen die schelen, sonder vonnes te wysen, ende mit vonnes, als die partyen of hairre een niet jeghenwoirdich en is. Als die partyen in jeghenwoirdicheit sijn dergheenre die vreden willen, so ismen die sculdich te nemen aldus. Dieghene die die vrede neemt sal by hem nemen te minste ij scepenen off ghezworen of iij andere poirteren, ende sal toespreken denghenen dair hy vrede of nemen wil, ende nemen ende vermanen hem eens vreden, van mijns heren weghen, vander steden weghen ende van rechts weghen. Die ander seit: *ic gheef u een vrede.* Dan seit die vreder: *Pieter, hier gheef di vrede voir u ende al uwen vrienden ende maghen Jan Claisz. ende alle sine vrienden ende maghen* vj *weken lang ende die daghe al, ende die vrede beveel ic u te houden, als een wittich man sculdich is enen recht hantvrede te houden, ende des draghe ic oirkonde an poirteren ende ghezworen. Ende dese vrede wair ic u gheheelt, ic en wederseg u dieselve mitten monde.* Die vreder sal mitten selven, die by dier vrede ghe-
[*A. bl.* 335.] weest hebben, gaen toten anderen partyen ende vermanen hem vrede, ende nemen die van hem jeghen sijn wederpartye in maniren als voirs. is, ende sal so veel meer segghen: *ende dese vrede wair ic u gheheelt.* Ende die vreder sal yghelic van denghenen, dair hy vrede of ghenomen heeft, ghebieden der steden recht te houden, dats te ghysel te gaen, ende wysen in een ghiselhuys ende ghebieden dair rechtevoirt in te gaen. Ende die vreder sal rechtevoirt dairtenden gaen

a) S., in wiens uittreksel de regels 13 tot 20 der vorige bladz. niet voorkomen, zet achter „rysen" „&c.", en laat daarop alleen nog deze woorden volgen: „die onlustich sijn ende vrede weygeren."

[1]) Handv. van 1342, art. 43 volgg. (v. Alkem. II. bl. 28.)

Digitized by Google

toten rechter ende segghen hem wes hy ghedaen heeft, opdat hy mijns heren ende der steden recht bewaren mach. Ende die rechter sal rechtevoirt ontbieden den clerck ende bevelen die twisters ende die vreden te bescriven, wye die nam, wye dairby waren, ende die tijt ende uyre datse ghenomen wort, op sinen eedt. Ist datmen die partyen, die ghetwist hebben, niet vinden noch ghecrighen en mach, so sal die rechter mitten scepenen gaen tot desghenen huys, maelstede of herberghe, die ghetwist heeft, ende legghen aldair een vrede opten dorpel mit vonnes aldus. Hy sal aldair vierschair maken; als hy die vierschair ghemaect heeft, ende tvonnes ghewijst heeft datter vierschair gemaect is als recht is, so sal die rechter een vonnes keeren: *so hy aldair van mijns heren weghen een vrede te legghen heeft mit recht ende by vonnes van scepenen, hoe hy dat sculdich is te doen van rechts weghen?* Tvonnes wijst: *dat die rechter sculdich is sijn hant te bieden ende Pieter Heynricz. een vrede aldair te vermanen, als recht is.* Die rechter stect sijn hant voirt ende vermaent Pieter Heynricz. aldair een vrede van mijns heren weghen ende van rechts weghen, eenwerven, anderwerven, dordewerven ende vierdewerven over recht. Die rechter vraecht vonnes: *so hy Pieter Heynricz. aldair een vrede vermaent heeft als recht is, ende hy dair niet ter antwoirden en coemt, hoe hy sculdich is die vrede te legghen mit recht ende te heelen?* Tvonnes wijst: dat hy nemen sal een halm ende legghent neder opten dorpel, ende segghen aldus: *so scepenen ghewijst hebben, so leg ic een vrede tusschen Pieter Heynricz. ende A.* &c. *ende al hairre beide vrienden ende maghen* vj *weken lang ende die daghe al; mijns heren vrede vanden lande ghebiede ic hem te houden, als een wittich man sculdich is a) een rechten hantvrede te houden, ende draghe dat an scepenen.* Also doet die rechter, ende dairna keert hy een vonnes: *of hy die vrede gheleit heeft als recht is?* Tvonnes wijst: *ya.* Dairna seit die rechter: *wairt dat Clais Pietersz. A. of enich sijnre vrienden boven dien vrede b) misdede, dat hy dat beteren soude als dieghene die wetende ende willens eenen vrede brake, die hy selve mitter hant ghegeven had.* Tvonnes wijst: *ya*, verhalende alle die woirden. So seit die rechter: *ghi heren die scepenen sijn,*

---

a) Het woord *is* is in het Hs. uitgevallen.

b) Zoo te lezen. Het Hs. heeft: *vriende.*

Digitized by Google

[A. bl. 336.] *Clays Heynricz. daghe ic van mijns heren weghen, vander steden weghen ende van rechts weghen te ghyzel te gaen ende sijn ghyselscip te houden, teerst dat hy binnen der vriheit vanden Briel coemt, tot Jan Jansz.; oirkonde neem ic des an scepenen, ghezworen ende poirters.* Ist dat die ander man mede ghe- weken is, hy sal dan rechtevoirt bedinghen, dat hy mitter selver vierschair sal gaen tot des anders mans huys, maelstede of herberghe, ende legghen aldair een vrede mit recht ende heelen die aldair, ende dat doen so voirs. is. Ende is hy thuys ende niet voirvluchtich, so salmen den vreden nemen ende heelen an hem selven als voirs. is.

Het is te weten, datmen gheleide geeft in alrehande manieren. Inden eersten geeft die rechter, ende neemt een, die voor moghentheit sijnre wederpartyen van dootslaghe gheweken is uuten lande of opt kerchof, ende begheert dairof te recht te staen ende hem recht ende vonnes te troesten, in tsheren geleye, dair hier voir of ghescreven staet inden vierden Tractaet. Inden anderen so gheeft somwilen die rechter enen geleyde van dootslaghe, die hy in een ander heerlicheit gedaen heeft. Beyde dese manieren van geleyde mach die bayliu gheven voir scependom sonder consent des scependoms, wantet des heeren heerlicheit alleen anroert. Inden dorden so gheeft die bayliu by consent tscependoms eenighe geleyde, het sijn heren, steden of slechte luden, om veeden wil, die sy hebben, of om ontsicht, datmense mit recht belasten mocht om ander zaken wil. Ende so wanneer die rechter alleen off mitten scependom enich gheleide geeft, so voirs. is, so sal die clerc bescriven dat gheleide, wie dat gheleyde ghegeven is, wairoff, hoe langhe. Ende dat geleide salmen ghebieden te houden yghelic op sijn lijf ende goet, ende dat salmen openbairlic, in jeghenwoirdicheit der ghemeenten, vander steden huys ofcondighen; want men mach nyement bescadighen, hy en heb een wete, na inhout der hantvesten. [1]) Echt so gheven wel dieghene, die verlies hebben van haren maech, geleide somwilen hairre wederpartyen, alsmen sprect om een zoene, veilich te wanderen voir hem, gaende ende kerende buten den Briele, of anders so dat gheleide vercreghen wort. Ende dat geleide sijn sculdich die naeste vander doder hant te gheven, als die bailiu dat ghe-

[1]) Handv. van 1342, art. 64. (v. Alkem. II. bl. 30.)

Digitized by Google

consenteert heeft, ende dat te houden ende te doen houden ende te gheloven te houden als een hantvrede. Wairt dat den misdadigen dairover misdaen worde, hy wair te rekenen mit allen goeden luden voir onwittich ende een verscalker, al wairt dat hy selve raets ende daets onsculdich wair. Dairom sal dieghene, diet gheleide anversocht wort, loftocht van sinen vrienden hebben, dat sy gheleide houden willen, eer hy voirwairde of toesegghen dairof doet.

Bystanden heeten wesen inneminghe *a*) van vreden, die [S. CCXXIIII.] tusschen heren, landen, steden of luden ghemaect worden enen tijt lang durende, om binnen dier tijt te arbeden om een volcomen zoene ende pays. *b*)

Dat ander capittel.

Reden besorcht tbeste ende voirsocht altijt die minste last, want hoe meer lasts of quaets hoe quader. Also langhe als een sake niet ghesciet en is, dair last of comen soude van manslacht of desghelijcs of anders, so machmen voirhoeden mit wijsheden datse niet en gheschie; mar als dat werck of een ongheval gheschiet is, so is die raet ghenomen. Ende hoe om dies last wil meer last anghenomen wort ende meer quaets ghesciet, hoe quader. Dieghene, die rechten te gheven hebben gehadt, hebben tot veel tyden voirzien des te gheven, die sonder opset of om hem selven te behouden ende nyement te lasten noch te crencken (hadde hijt moghen ofwesen) manslacht gedaen of om sijns bloet te bescudden in last ghecomen sonder opset. *c*) [*A bl.* 337.]

---

a) S. in meeninge.

b) Op het boven, bl. 214 *a*), vermelde volgen bij S. terstond de vier laatste regels van dit cap.

c) Er zijn hier in het Hs. ruim drie vierden van de bladzijde onbeschreven gelaten. Zie over dit capittel den Excursus, achter den tekst.

Digitized by Google

Dat dorde capittel. [a])

Ist dat poirteren of uutlems luden malcander anders te recht setten van smarten, of dat die rechter enighe, die ghetwistet hebben, naden rechte vander steden doet daghen of te recht aenspreect om mijns heren boeten, of die
[S. CCXXV.] een den anderen om sijn smarte, so wanneer die clagher gewonnen heeft sijn smarte ende die rechter voldinghet heeft van veeliken zaken, dair tsheren boeten aen laghen, so keert hy een vonnes anden scepenen ende seit aldus: *ghi heren die scepenen sijn, ic seg dat alle dieghene, die hier ghedaecht hebben gheweest tot deser vierscharen van vechten ende veeliken zaken, die recht ghesproken, die hair boeten beset hebben off trecht dairvoir ghedaen hebben, off dien trecht verdraghen is, off versoent sijn mit vrientscapen, dat die versoende luden wesen sullen. Wairt dat dairover den anderen yement yet misdede, dat wair over een zoene op sijn lijf ende op sijn goet.* Tvonnes wijst die luden versoent, ende die soen te houden op hair lijf ende op hair goet, als voirs. is, also verde als die twistzake roerde vander selver twiste zaken, dair sy aldair off verzoent waren. Alle deghene, die aldair van smarten recht ghesproken hebben, alle dieghene die rechter aldair toeghesproken heeft mit recht om mijns heren boeten van veeliken, of die hy trecht verdraghen heeft, ende hairre luden wederpartyen, dair sy yeghen ghedaecht waren, dien dach van rechte, tscependom dair die vierschair mede beseten was, sal die clerc al bescriven inder steden boeck. Desghelijcs alsmen ghedinget heeft van smarten of veliken zaken van uutlems luden voir of mit scependom. Ende dat voirs. vonnes heet wesen tsoenvonnes. Ende in sulker manieren worden die luden versoent mit recht.

---

a) Bij S. heet dit cap., waarvan in zijn uittreksel slechts enkele zinsneden gedeeltelijk voorkomen, het tweede.

Digitized by Google

Dat vierde capittel.

Een dat meeste werck, dat onse Heer God Christus opter [*Ontbr. bij A.*]
warelt dede na sijnre menscheit, dat was, so sommighe segghen, dat hy denghenen, die hem doden ende cruysten ende mit valsheden onverdient ter doot brochten, vergaf die ellendicheden van pinen, die sy hem aenghedaen hadden, ende dat sy hem den alre versmadelicsten doot deden ende cruysten ander galghen des crucen, dat hy selve tot sijnre doot lasteliken draghen most, ende hinghen tusschen II dieven; ende badt dairtoe sinen hemelschen Vader, dat hy hem die misdaet verghave. Dairop seit sinte Augustijn: tmeeste mirakel in- [S. CCXXVI]
den mensche is een sinen viant te minnen, voir hem te bidden Augustinus.
ende hem goet te doen. *a*) Die onse Heer God Christum in die poynte navolghede, hy souder beter loen of ontfaen dan of hy om sijns verlies wil wrake dede; want dairof altoes die achterste lasten meest weghen; ende also wairt een voirtganc tot meerre onduecht. *b*)

Dit is dat vijfde capittel des vijfden Tractaets.

Cast der zoenen pleghen te draghen des misdadighen [*A. bl.* 338.]
maghen ende die verborgen te voldoen, tot ghewoenliken termynen te betalen of in sulker manieren alsmen dairof inden zoenen overdraecht, op al sulc verbant als die [S. CCXXVI.]
partyen keersluden mit malcander dairof overeen draghen; niet alre maniere van maghen, mar sonderlinghe vier achtersusterkinderen uut des misdadighen vier virendeelen, die malcander niet en bestaen, also verde als een die heeft. Ghebrect een een virendel van sinen maghen, dair moet die misdadighe sien om yement die dairvoir looft, want nyement en is vorder verbonden sijn zoen te verborghen, dan hy hem aengheboren is. Ende ygelic maech is sculdich die lasten vander zoenen mit sinen maech te draghen, so hy aen hem

---

a) S. heeft van dit cap. niets anders dan deze aanhaling uit Augustinus.

b) Hierachter zijn wederom eenige regels onbeschreven.

Digitized by Google

gheboren is; mar die last valt II achtersusterkinder of eerste lede meerre int een virendel of achtendel dan int ander, na dat die misdadighe meer maghen heeft int een virendel of achtendel dan int ander.

[S. CCXXVII.] Om te verstaen dese materie is te weten, datmen, naden custumen ende haircomen deser landen, die maechscip uutrekenet ende in, ten vierden grade. Mar na rechten der naturen ende bloets en is dat niet also, want hets dicwijl besocht ende ondervonden, als een verdroncken of ghemoort was of andersins doot ghebleven ende langhe doot gheweest had, een neme ende snyde hem in sijn vingher of anderswair, ende late dat bloet *a*) drupen op dat dode lichaem, opdat die mensche van sijnre maechscip neder ghecomen was, of die levende van des doden, hoe varde het wair, men soude tbloet niet ofwasschen moghen; dat een seker teyken is der maechscip, opdattet so is.

By een ander poynt machmen bewisen, dat, na der naturen ende des bloets recht, die maechscip so na niet uut en gaet. Want hets dicwijl bevonden inder tijt, dat een vroupersoen of manpersoen had een dochter, die een dochter had, dair sy oudermoeder of was, ende die dochter, dair sy oudermoeder of was, hadt voirt een dochter, die tvierde graet van hair was, of die voirt een kint creghe, dat wair tvijfte graet; hoe soude dat der eerster vrouwen niet bestaen? wantet van haren live ghecomen wair ende het sonder hair niet gheweest en had. Die maechscip mach van eenen gaen mitter doot, mar niet mit ofcoemste van hem sceiden. Mar dairom ist gheordineert, dat die maechscip uutgaet ten vierden lede, dat is om des sacraments des wittachtich hylics willen, omdat die luden tenden [*A. bl.* 339.] den vierden grade mit malcander souden moghen wittachtich hylic doen. Ende dairenbinnen en consenteert die heylich kerke gheen hylic, tenwair van groten heren, om sonderlinghe zalicheit der landen ende luden, die dairin ghelegen sijn.

hoemen die maechscip rekenen sal, nota.

Voirt is te weten, dat die eerste maechscip, diemen rekent, ende die eerste graet der maechscip is susterscip ende broederscip. Die ander graet sijn suster- ende broederkinder, ende heeten oemskinder of moeyenkinder, na deser aert. Die dorde graet heeten achtersusterkinder, ende sijn dieghene die van suster- of broederkinder ghewonnen worden, of die oemskinderen of moeyenkinderen winnen. Die vierde graet heetmen

a) Dit hier noodige woord ontbreekt in B. en bij S.

Digitized by Google

eerste leden, ende sijn dieghene die van achtersusterkinder ghewonnen worden. Ende by dien grade rekent men ende groot men in zuenen van dootslaghe alle maechscip, ende bewijst men hoe veel elc van des misdadighen maghen sculdich is te ghelden ander zoenen. Dairom ist een oudt woirt: teerste lit gelt den man. Ende so wanneer die zoene by arbede ende wijshede der goede luden, die van beyder partyen ghecoren sijn die zoen te ordineeren, so ghesloten is, so sullen sy dair zeker verbande ende penen toe setten, die zoen ghehouden te worden ende in allen poynten volcomeliken voldaen te worden, ende die van beide partyen doen verborghen, so voirs. is. Ende die zoen ende dat segghen salmen bescriven inden *a*) segghen in jeghenwoirdicheit vanden rechter ende scepenen, die dat zoensegghen mitten keersluden beseghelen sullen in alre maniren alst overdraghen was ende gheseit, inder steden vanden Briel; of te landewairt die mannen mitten segsluden; omdat die kennes van meerre wairden wesen sal ende die zoen te vaster ende te bet ghehouden. *b*)

Dits dat seste capittel des vijfden Tractaets.

Ende wanneer dat dese zoene bescreven ende gheseit is ende verborcht, so voirs. is, so sullen die III achtersusterkinder, die die zoene verborcht hebben, elcs mit sinen eveknien, alle sijn maghen, die in sijn vierendel den misdadighen bestaen van maechscip, hetsy naerre of vorder, mar niet tenden den vierden graet, doen bescriven van naem te naem ende van man tot man, ende bescriven hoe menich eerste lit elc maech is in dat vierendeel, ende nemen die veelheit vanden eersten leden. Dairna sullen si deelen die zoene an vieren ende bescriven op elc eerste lit effen veel, ende rysen ende dalen dat gelt totdat si comen totter sommen vanden vierendeel vander zoen. *c*) nota.

---

a) Zoo schijnt in het Hs. te staan. Het woord is echter onduidelijk geschreven; het kan ook „ende" zijn.

b) Er zijn hier in het Hs. eenige regels onbeschreven. S. heeft in zijn uittreksel alleen een gedeelte der zinsneden over de keersluden en de regels 5 tot 15 van bl. 220.

c) Zoo luidt het geheele cap. in B. en bij S. S. zet aan het einde: *Totum caput*, maar in B. zijn tusschen dit en het volgende cap. eenige regels open gelaten.

Digitized by Google

Dat sevende capittel des lesten Tractaets.

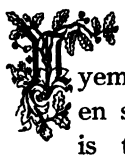

yement, hy sy arm of ryke, en sal dat versuuimen, hy
en sal sinen maech in sulker last doen dat hy sculdich
[A. bl. 340.] is te doen, off anders so schiede hy hem van al sinen maghen. Want die sake en is des misdadighen last niet alleen, mar hairre alre die mit hem an dien man gheboren sijn. Ende wairt dat yement versuuymende wair, dat hy sijn maechzoen niet en betaelde tot sinen daghen of niet betalen en wilde, so is die rechter mitten scependom sculdich te gaen mitten achtersusterkinde, dat dat vierendeel vander zoenen verborcht heeft dair die onwillighe maech in is, ende doen hem recht van sijnre maechsuen, ende hy sal die maechscip bewysen, ist te doen, mit sinen maghen. Ende dairtenden sal die rechter mit recht ende vonnes des onwillighen maechs goet vercopen, also langhe alst dair is, ende leveren hem dat voir die maechsoen. Ende ghebrect dairan, men sal cracht wysen an sinen live, ende dat en mach nyement keren mit recht, want die scult behoirt betaelt te wesen voir alle ander scult, wantet halslossinghe is. Uut des voirs. is machmen verstaen, onder wien die maechzoen sculdich is te comen ende wie die sculdich is in te winnen mit recht: dat is *a*) dat achtersusterkint, dat dat vierendeel vander zoenen verborcht heeft, ende die salse te borde bringhen ten daghen van be-
[S. CCXXX.] talinghen. Dairof te weten is, datmen ghemeenlic die zoene van eenen dootslaghe pleecht te betalen tot III terminen vanden jare, telken XVII weken een dordendeel, tensy dat die partyen byden seghsluden anders mit malcander overdraghen, so salmen doen na dat overdraghen wort. *b*)

a) Dit woord schijnt in het Hs. uitgevallen.
b) S. heeft alleen deze laatste zinsnede.

Digitized by Google

Dit ist achtste capittel des vijfden Tractaets.

So dat van out haircomen is ende van ouden custumen recht is, so pleechtmen die alinghe somme, die ter zoenen voirden doden ghegheven ende bewijst wort, in drien te deelen. Dat eerste dordendeel, dat men eerst betaelt, heet die moetsoen. Ende dit deel van deser zoenen, diemen heet moetzoen, pleecht op te heffen ende van rechts weghen toe te behoeren denghenen, die trecht vanden doden vervolcht heeft, den cost dairoff ende van anderen lasten, die om des dootslaghes wil anghenomen hebben gheweest, betaelt ende vervallen heeft, hetsy dat dier sy een of meer. Ende die moetzoen hebben sy voir haren cost, last ende moeinisse. Dat ander dordendeel, datmen betaelt ten middelsten daghe, heet die erfzoen, die is sculdich te comen onder des doden erfnaem, dairt an comt, hetsy maechden of manpersoen, kinder of ander, ende behoirt toe alleen des doden vrienden ende maghen, die sijn erve ende goet ghedeelt hebben, het sijn sijn kinderen of verder maghen. Dat dorde dordendeel heet die maechzoene, ende dairof sal elc achtersusterkint, dat elc een vierendeel vander zoenen verborcht had, ontfanghen ende opbueren 1 vierendeel; ende als yghelic van hem vieren sijn maechscip uut sinen vierendeel gherekent heeft ende tghetal dairof weet, ende hoe veel eerste lede die maken, sal hy yghelic vanden maghen also veel gheven van dier maechzoene, als sy mitten borghe anden doden ghebo-ren waren. Hieruut machmen verstaen, wairt dat een wair, die den doden gheweest had VIII eerste lede of meer, die en wair niet sculdich al dat hem toehoirde vander maechzoen mit recht tontfanghen in een vierendeel; mar hy salt ontfanghen in allen vierendeelen, dair hy den doden in belang was van maechscip, ende also groot als hy mitten borghe in elc virendeel an den doden gheboren was. *a*)

[S. CCXXX.]

[*A. bl.* 341.]

nota.

a) Ook hierachter zijn eenige regels onbeschreven. Het uittreksel van S. is zakelijk gelijk aan den tekst van B. Enkele zinsneden zijn echter slechts gedeeltelijk door hem overgenomen, en de laatste heeft hij geheel weggelaten. Het cap. eindigt bij hem met regel 25: „ghebǫren waren, etc."

Digitized by Google

Dits tnegende capittel.

nder steden vanden Briel ende inden lande van Voirn ist van custumen ende naden ouden haircomen recht, dat die misdadighe ten middelsten daghe vander betalinghe vander zoenen gheveylicht sy voir sinen vianden, ende dat hy by gheleide vanden heer (wairt dat hy sijn lantwinninghe noch niet voldaen en had) come inden lande van Voirn ende inder steden vanden Briel of andersins, dairmen den voetval doen sal ende die overeedt ontfanghen sal, om hem ende sine maghen te doen dat sy gheloeft hebben ende sculdich sijn te doen *a*) na inhout der zoenen. Ende op dien tijt als dat gheordineert is te doen, so sullen des levenden maghen die zoen vanden anderen daghe ghebrocht hebben of ghebrenghen onder den segsluden ende overman, is aldair een gheweest. Ende die misdadighe mit sinen maghen sal wesen inden godshuse, ende die vander doder hant buten opt kerchof op een sonderlinghe stede, die hem die keersluden ghewijst hebben. Ende als die segsluden tghelt vanden anderen daghe, die betoghen van cloesterwinninghen ende zielmissen, so inden segghen bevoirwairt was, ontfanghen hebben, so sullen sy dairmede gaen totten vrienden vander dooder hant, ende bewysen hem dat die misdadighe mit sinen maghen ghedaen ende voldaen heeft vanden middelsten daghe ende al dat hem tot dien daghe toe ende op dien dach over gheseit was te doen na inhout tsegghens, uutghenomen hem den voetval te doen ende hem die tontfanghen ende die overeede weder te doen, ende dat elker partyen te segghen ende hem dairtoe te bereeden. *b*)

---

a) De woorden: „dat sy gheloeft hebben ende sculdich sijn te doen" ontbreken bij S.

b) S., wiens uittreksel in dit cap. geheel met B. overeenkomt, zegt aan het slot daarvan: *totum caput* IX.

Digitized by Google

Dit is dat tiende ende leste capittel des vijfden Tractaets.

omen dat bevinden mach ende wel verstaen inder hantvesten ende vryheit, die die ghenadighe hoechgheboren vorst, hertoghe Jan van Beyeren, sijnre steden gaf inden couden winter, dair voir of ghesproken is, so en mach gheen poirter van sinen goeden meer verbueren, dat hy enen simpelen dootslach doet, dan L ℔ holl. *a*), die hy sculdich is te betalen rechtevoirt tenden der vierscharen, aldair hy verwonnen wort van sinen live ende ghewoest, also verde als van sijnre helft vanden goeden, die hy hadt, so [*A. bl.* 342.] veel goets wair *b*); want wair *b*) dair niet so veel goets ghebleven, dair most voirt recht om gaen *c*); want gheen man en mach sijns wijfs goet vervechten noch verbueren, noch gheen wijf hairs mans goet, noch gheen kint noch gheen vader noch moeder goet *d*), na inhout der hantvest. *e*) [1]) Ende om die L ℔ holl. mach een poirter, tenden dat hy ghezoent heeft mit sinen vianden, incomen, ende sal sijn lantwinninghe dairmede betaelt hebben *f*) ende hebben dairmede sijn pays jeghen der heerlicheit.

Het is te weten, dat cloesterwinninghe pleechmen altoes te doen, naden ouden haircomen, twisschen Maze ende Zype, tot allen cloesteren dair een abdye is, als is Lansdunen *g*), Conincsvelde, ter Loe, Reynsburch ende tot Egmonde, aldus. Men doetet bescicken by enen goeden man, dat die heren of

---

a) Zoo S. B. ℔ holl.; het cijfer ontbreekt.

b) B. en S. hebben beide voor het eerste „wair" eene enkele w.; B. ook voor het tweede.

c) De woorden: „want wair — om gaen" ontbreken bij S.

d) S. noch geen kindt noch vader noch moeder etc.

e) S. inden XLsten poynte.

f) S. gelijc in derselver hantvesten beschreven staet.

g) S. Lausduynen.

[1]) Handv. van 1342, art. 40. (v. Alkem. II. bl. 29.)

Digitized by Google

vrouwen ontfanghen in hairre broederscip of susterscip die ziele vanden doden; ende des te oirkonde so gheeftmen in elc vanden cloesteren dair betoech *a*) of, dairmen mede bewijst ten myddelsten daghe, dat die misdadighe dairof voldaen heeft, ghelijc inder zoenen ondersproken ende bevoirwairt was; welc betoech sprect ende inhout aldus. *b*) Ende na dat die vrienden vanden doden groet ende moghende sijn, so bevoirwairden sy zielmissen tot des doden behoef of voirden doden, c, cc, of meer. Ende dair moetmen ten middelsten daghe echt betoech of brenghen, wie die zielmissen ghedaen hebben, hoe veel datter yghelic ghedaen heeft, voir wiens ziele die ghedaen sijn *c*), dair dat betoech aldus of spreken sal: Ic broeder Jan van Heenvliet, Jacopijn van sinte Dominicus oirden, doe cont allen luden, &c. *d*)

formula de missis factis et celebratis pro anima interfecti.

a) S. beteringe.

b) Het betoech ontbreekt in B. en bij S.

c) S. heeft hierachter nog: tot wiens begeren ende versoecke die gedaen sijn.

d) S., die boven dit cap. schrijft: „*Totum caput* X *et ult.*", schrijft achter deze woorden: „meer en is int Ms^to^ niet, dat hiermede eyndigt."

Digitized by Google

EXCURSEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

EXCURSUS I.

(Bladz. 46, reg. 14, tot bladz. 47, reg. 13.)

Er bestaat gegrond vermoeden tegen de zuiverheid van den tekst te dezer plaatse.

Vooreerst mocht men hier een antwoord verwachten op het tweede punt der op bl. 43, reg. 31 volgg., gestelde vraag: „of een rechter dede teghen der steden recht ende niet en wist, dat hy onrecht dede — of die onweetscip des rechters eedt ontsculdighen soud ende die rechter dairmede soude moghen verantwerden hem van meneedicheden?" Terwijl het eerste punt zeer breedvoerig wordt behandeld, vindt men nergens een antwoord op dit tweede. Vergat onze schrijver dit deel der vraag? Dit is moeilijk aan te nemen. Waarschijnlijker is dat door den afschrijver een stuk is weggelaten.

Maar ten anderen behoort het onderwerp der tweede vraag niet tot de materie van ons kapittel. Over de samenstelling van de vierschaar had de schrijver, zoo hij dit noodig oordeelde, gevoeglijk kunnen handelen sub III, 1. Meent men evenwel dat de vraag, „hoe menigherhande manire van dienres men behoeft in eenre vierschare", zeer wel kon worden behandeld in ons kapittel, hetwelk begint met eene opsomming en eene algemeene omschrijving der dienaars van den heer, dan is toch de plaatsing hoogst bevreemdend als ander vraghe *byder voirs. materien* (verg. bl. 43, reg. 31), welke woorden stellig uitsluitend betrekking hebben op den rechter. Maar veel vreemder nog is dan de vermelding van eischer en gedaagde, die zeker niet tot *de dienres des heren* behooren.

Digitized by Google

Er bestaat dus grond om te vermoeden dat het geheele stuk een later bijvoegsel is, afkomstig van iemand, die daarbij op zoo ongeschikte wijze te werk ging, dat het antwoord op het tweede punt der eerste vraag onleesbaar werd en daarom door den afschrijver werd weggelaten.

Maar zelfs als men aanneemt dat de vraag door Jan Matthijssen zelf werd gesteld en beantwoord, is het toch zoogoed als zeker dat er in veranderd is. De tekst toch vertoont hier geen spoor van die ordelijke behandeling, die, niettegenstaande alle soms vreemde uitweidingen, steeds door onzen schrijver wordt in acht genomen. De plaats over den taalman en den rechter-klager, die zeer te onpas aan die over de schepenen voorafgaat, is door Scriverius overgenomen in een vorm, die de onderstelling wettigt, dat hij haar als noot of kantteekening in zijn Hs. vond (zie bl. 46 *a*)); en die over de schepenen is zoo verward en onverstaanbaar, in B. zoowel als bij S., dat het allen schijn heeft alsof er in het Hs. twee aanteekeningen dooreen zijn gemengd, die de afschrijvers overnamen zooals het toeval de woorden geplaatst had. Die dubbele aanteekening verklaart zich hieruit dat de eerste aanteekenaar, die schreef alsof hij den woordelijken inhoud van de handvest mededeelde, onjuist citeerde, zoodat een tweede aanteekening noodig werd geacht om de vergissing te herstellen. Volgens de handvest toch moesten ten minste drie schepenen wijzen *en volgen*, en moest er mitsdien, zoo er maar drie waren, niet meerderheid maar eenstemmigheid zijn. Alleen wanneer er meer dan drie waren, besliste de meerderheid. De onderscheiding tusschen dagelijksch en ander recht wordt in de handvest niet gevonden.

Elke poging om den oorspronkelijken tekst te herstellen is onder deze omstandigheden gewaagd en onzeker. Werpt men de woorden „een clagher ende een antwoirder" (in reg. 18) en de twee daarop volgende zinnen, die ook bij S. met inspringende regels zijn geschreven, alsmede den zin op bl. 47, reg. 5—9 weg, dan verkrijgt men ten minste een verstaanbaren tekst, die overeenstemt met de Tafele (bl. 2, reg. 36, tot bl. 3, reg. 3). Maar wellicht moet alles, wat van bl. 46, reg. 18, achter het woord „scepenen", tot bl. 47, reg. 9, voorkomt, uitgeworpen worden, en eindigde het capittel met reg. 11.

Digitized by Google

EXCURSUS II.

(Bladz. 85, reg. 21, volgg.)

De breede verhandeling over het dagen en bestellen is op vele plaatsen onverstaanbaar en bedorven. Men vindt daarin duidelijke sporen van invoegingen en wel van invoegingen op de verkeerde plaats, zooals men ook elders aantreft, en die hoogst waarschijnlijk ontstaan zijn uit kantteekeningen, welke een onkundig of achteloos afschrijver in den tekst opnam, ter plaatse waar zij toevallig op den kant gesteld waren.

In de eerste plaats behandelt de schrijver de vraag: op wiens naam of gezag en op welke wijze de bode behoort te dagen en bestellen. Aan het hierop gegeven antwoord schijnt niets te ontbreken; alleen verdient het opmerking, dat uitsluitend wordt gesproken van het bestellen van personen. Slechts daar waar de borgtocht en het dagen van „kennisse" vermeld worden, vindt men eene bijvoeging („of goet", „of die ander"), die op bestelling van goed schijnt te slaan, maar die wellicht van later tijd is.

De tweede vraag omvat insgelijks twee punten: wie bevoegd is om de dagvaarding en de bestelling te doen, en of men te allen tijde bestellen en dagen mag? Het eerste punt wordt ordelijk behandeld. Een poorter mag bestellen, d. i. beslag leggen op persoon of goed van den schuldenaar, en ook borgtocht nemen. Maar dagen mag alleen de rechter of de bode, en als de poorter beslag gelegd heeft, moet het leggen van een dag van rechten (de dagvaarding, die anders

Digitized by Google

deel uitmaakte van de bestelling), alsmede het dagen van getuigen door den rechter of den bode geschieden.

Bij het tweede punt beginnen echter de bezwaren. De schrijver behandelt eerst het bestellen van uutlemsche lieden of hun goed. Dit mag men te allen tijde doen. Doch nu volgen twee uitzonderingen:

1°. Men mag het niet doen 's Maandags, tenzij van koopmanschap, die daarop geschied is (bl. 86, reg. 18). Hiertegen nu bestaan twee bezwaren. In de eerste plaats dat hetgeen hier gezegd wordt volkomen onjuist is; in de tweede plaats dat dezelfde uitzondering later, aan het eind der tweede vraag, en daar met juistheid, wordt vermeld. De Maandag was de marktdag; maar volgens de handvest van 1342 was de vrijheid van de markt veel beperkter dan zij hier wordt voorgesteld. Alleen de buitenman, die *ter zake van de markt* in den Briel kwam, genoot die vrijheid, en genoot haar alleen: 1°. gedurende één marktdag (art. 21, in afwijking van de oudere handvest van 1330, art. 8, die nog van *drie* marktdagen sprak); 2°. voor zoover de schuldenaar niet vooraf gesommeerd was tot betaling (art. 21); 3°. voor zoover de schuld niet gemaakt was op den marktdag zelf of in de voorafgaande week, of niet een gevolg was van toegebrachte schade (art. 30). Aan het slot der eerste vraag wordt daarom volkomen goed gezegd: „Echt en mach men gheen bestellen doen des markedaghes, dan na inhout trechts." Hieronder is ook de dertiendaagsche jaarmarkt begrepen, die niet begrepen is in de andere formule.

2°. De tweede uitzondering betreft hen, die in den Briel komen voor de vierschaar van baljuw en mannen (bl. 86, reg. 19). Deze — zoo wordt hier gezegd — mogen op den dag, waarop zij voor die vierschaar gedaagd zijn en verschijnen, niet besteld worden. Het is echter een punt van geschil, of zij den geheelen dag vrij zijn, of slechts zoolang als zij voor die zaak in de stad moeten zijn. Maar hun goed, dat zij niet aan het lijf of bij zich dragen, mag men bestellen, als men het bewijzen kan binnen de vrijheid, uitgezonderd des Maandags. Tegen deze voorstelling der zaak nu bestaan geen mindere bezwaren dan tegen de eerste uitzondering. Tegen de uitzondering van den Maandag geldt niet alleen het reeds aangevoerde, maar bovendien dat zij in haar geheel moeilijk is aan te nemen. De bijzondere vrijheid van den Maandag

Digitized by Google

toch was alleen verleend aan hen, die *ter zake van de markt* in den Briel kwamen. Doch er is meer: de geheele behandeling dezer zaak is hier misplaatst. Het verband vordert dat hier gesproken worde over een bijzonderen dag of tijd, waarop men buitenlieden niet mag bestellen, en niet over eene categorie van buitenlieden, die niet mogen besteld worden. Dit laatste, de quaestie, „of men alle manieren van buitenlieden bestellen mag", maakt het onderwerp uit van een afzonderlijke en wel van de derde vraag, en daarin vindt men weder de hier vermelde uitzondering terug, maar geen zweem van de vroeger medegedeelde controverse. De beantwoorder der derde vraag twijfelt blijkbaar niet: men mag niet bestellen „een man die ghedaghet is oirkonde te segghen voir mannen, also vorde als hy tenden der vierscharen treckt sonder thoeven buten der vryheit." Het is niet wel aan te nemen dat beide passages uit dezelfde pen zijn gevloeid.

Welke de echte is, is niet moeilijk te gissen. Er werd reeds op gewezen dat de eerste niet juist is en op een verkeerde plaats staat. Maar er is eene aanwijzing dat beide in de tweede vraag behandelde uitzonderingen invoegsels zijn. Dadelijk toch nadat zij afgehandeld zijn, volgt: „*Mar naeder sonnen* en mach men gheen overdwortsnachts recht legghen." Het woord *mar* duidt op eene tegenstelling, die men nu in den tekst niet vindt, maar die duidelijk uitkomt wanneer men het invoegsel (reg. 18—30) wegwerpt. „Men mach tot alre tijt (d. i. ook 's nachts) uutlemse luden of hair goet bestellen. Mar naeder sonnen en mach men gheen overdwortsnachts recht legghen." Zooals reeds gezegd is, omvatte in het gewone geval de bestelling ook het leggen van een dag van rechten, dat is de dagvaarding tegen een bepaalden rechtsdag. Maar evenals de beslaglegging van de dagvaarding gescheiden werd, als het beslag door een poorter gedaan werd, zoo ook als het beslag 's nachts werd gelegd. Dan kon men niet te gelijk op den volgenden dag (over dwarsnacht) dagvaarden. De woorden: *mar naeder sonnen* enz. zijn dus het noodzakelijke complement van het gezegde, dat men te allen tijde, d. i. zoowel vóór als na der sonne, mag bestellen.

Hiermede was het bestellen afgehandeld, en ging de schrijver over tot het dagen. Ook hier is eenige duisterheid in den zin. Uitermate vreemd is met name de reden, die opgegeven wordt voor het gezegde, dat men een poorter niet dagen mag „naeder

Digitized by Google

sonne." Zij is juist een reden ter contrarie: m. a. w. het is duidelijk dat de woorden „omdat een poirter by daghe niet wel te vinden en is vanden rechter of bode, als hy wil," strekken om te verklaren waarom men een poorter wel mag dagen „nader sonne", of waarom men hem „tot sijnre maelstat" mag dagen. De bedoeling is blijkbaar deze. De schrijver heeft gehandeld over het bestellen, dat is het geval dat de buitenman gedaagde is, en behandelt nu het geval dat de buitenman eischer en een poorter gedaagde is. Ook dan moest recht gedaan worden overdwarsnacht. Evenmin nu als men aan een buitenman, in geval van bestelling „nader sonne", een dag van rechten overdwarsnacht, d. i. tegen den volgenden dag, mocht leggen, mocht men een poorter „nader sonne" overdwarsnacht dagen. Hieruit was het gezegde ontstaan, dat men een poorter niet mocht dagen „nader sonne tot een uutlems mans behoef." Dit was echter een minder juist zeggen. Men mocht wel in het algemeen een poorter dagen „nader sonne tot een uutlems man behoef" (evenzeer als men dit mocht doen tot eens poorters behoef), hetzij aan zijn persoon, hetzij aan zijn domicilie; immers een poorter was over dag niet altijd door den rechter of den bode te vinden, zoodat men wel genoodzaakt was het òf aan zijn domicilie te doen òf 's nachts. Maar in dit geval mocht men hem niet overdwarsnacht dagen, d. i. den dag van rechten op den volgenden dag leggen. Dit mocht alleen geschieden „byder sonne" en aan zijn persoon.

De verwarring is waarschijnlijk ontstaan door eene bijvoeging, die men noodig achtte om den tekst te verduidelijken, en die men, daar de rand van het Hs. door de vroeger vermelde kantteekening reeds bezet was, hetzij op den anderen kant, hetzij als interliniaire glosse opnam, en die later door den afschrijver op een verkeerde plaats werd ingevoegd. Onze plaats zou dan aldus moeten gelezen worden: „Ende men mach wel een poirter daghen naeder zonnen, in sijnre jeghenwoirdicheit of tot sijnre maelstat (omdat een poirter by daghe niet wel te vinden en is vanden rechter of bode, als hy wil); mer men mach hem niet bescadighen, tensy dat hem een dach van recht gheleit wort in sijnre jeghenwoirdigheit, ende dat bider zonnen. Dairom so seitmen, datmen gheen poirter daghen en mach nader sonnen (tot een uutlems man behoef); mar dat is dairom, omdat men nader zonnen gheen overdwortsnachts recht legghen en mach." Het tusschen haakjes

Digitized by Google

geplaatste is latere bijvoeging en het vóór de langere bijvoeging gestelde *mar* door den afschrijver ingevoegd om de zinnen te verbinden. Ten slotte vermeldde de schrijver de vrijheid van den marktdag, hetgeen op de wijze, waarop hij het hier doet, bij de tweede vraag kon geschieden.

In de derde vraag behandelt hij weder twee punten: 1°. of men alle manieren van uutlemsche personen en van uutlemsche goederen bestellen mag binnen de vrijheid? 2°. of men poorters goed bestellen mag binnen de stad?

Deze vraag heeft alzoo uitsluitend betrekking op den beklaagde en zijn goed; het eerste punt op den uutlemsman en zijn goed; het tweede (daar van bestellen van het lijf eens poorters geene sprake kan zijn) op poorters goed. Bij de behandeling van het eerste vindt men echter de twee objecten van bestelling, de personen en de goederen, op zoo bevreemdende wijze dooreengemengd, dat dit gedeelte van den tekst onmogelijk van den schrijver afkomstig kan zijn. De personen, die niet besteld kunnen worden, zijn:

1°. personen die hun eigen voogd niet zijn, als gehuwde vrouwen en minderjarige kinderen,

2°. personen die naar stads recht een voogd moeten kiezen als zij in rechten verschijnen willen, als priesters en klerken,

3°. een man die op geleide, door baljuw en gerecht gegeven, gekomen is,

4°. een man die gedaagd is om oorkonde te zeggen voor het landgericht, dat in de stad zitting heeft.

De zaken, die niet besteld kunnen worden, zijn:

1°. heerlijke goederen,

2°. godshuisgoederen, kelken, boeken, misgewaden of dergelijke.

Dit laatste nu komt ons zeer vreemd voor. Wat bedoelt men met heerlijke goederen? kon men ook onroerend goed bestellen? of zijn er roerende heerlijke goederen? Aan goed van den heer, d. i. van den heer van Voorn, valt niet te denken. Soortgelijk bezwaar geldt ten opzichte van godshuisgoederen. Hier toch is alleen sprake van uutlemsche goederen, d. i. goederen toebehoorende aan uutlemsche lieden. Was nu het goed van uutlemsche heeren en godshuizen vrij van bestelling?

Het zou gewaagd zijn deze vragen stellig te beantwoorden, maar de wonderlijke plaatsing van dit alles doet ook hier eene inlassching vermoeden. Waarschijnlijk heeft onze

Digitized by Google

schrijver geheel gezwegen van uutlemsche goederen, en is al wat daarover gezegd wordt latere kantteekening, die op achtelooze wijze door den afschrijver is ingevoegd. De steller dier latere bijvoeging is dan ook aansprakelijk voor het verwarren van het bestellen met het panden en het met vonnis belasten van onroerend goed, welke beide laatste onderwerpen hier, waar uitsluitend sprake is van eene inleidingshandeling tot een proces, de dagvaarding met conservatoir arrest, niet aan de orde zijn.

Deze kantteekening nu, of eene andere, die nog nader te bespreken is, had ten gevolge dat er voor eene aanteekening betreffende de personen, die ter zake van de vierschaar van mannen in den Briel moesten komen, op den kant ter plaatse waarop zij betrekking had, geen ruimte was. Onze schrijver stelt eenvoudig dat zoodanige personen, na hunne zaken voor de vierschaar gedaan te hebben, zonder toeven uit de stad moeten trekken. Dit was waarschijnlijk een punt dat later aanleiding gaf tot een verschil van gevoelen, hetwelk toen op den kant werd aangeteekend, maar, bij gebrek aan plaats, vóór de kantteekening betreffende de heerlijke goederen. Die aanteekening kwam alzoo te staan naast de tweede vraag en werd daar door den afschrijver onnadenkend ingelascht.

In deze materie schijnt echter nog een ander betwist punt te zijn geweest. De man, die op geleide, geconsenteerd door den baljuw met het gemeene gerecht, in den Briel kwam, was vrij van bestellen; maar hoe als het geleide geconsenteerd was door den heer, of door den baljuw zonder het gerecht? In dat geval gaf zoodanig geleide geen vrijdom van bestelling. Of hetgeen hierover in den tekst voorkomt van onzen schrijver is, durven wij niet met zekerheid beslissen, doch de bevreemdende wijze waarop vermeld wordt wat in de handvest zou staan, maar daarin niet gelezen wordt, doet er ons toe overhellen om ook dit stuk niet aan Jan Matthijssen, die de handvesten te goed kende, maar aan een lateren auteur toeteschrijven.

Het antwoord op het tweede punt der derde vraag is kort en levert geen bezwaar, al schijnt het dat hier bestellen en panden verward worden, eene verwarring die wellicht in de practijk reeds was doorgedrongen, en waarvan men dan ook elders blijken vindt. Het slot daarentegen, dat iemand, die zijns zelfs voogd niet is, niemand mag bestellen, behoort niet tot

Digitized by Google

de gestelde vraag en is waarschijnlijk eene latere bijvoeging.

De vierde vraag levert een ander bezwaar. De wijze, waarop zij is geformuleerd, is niet duidelijk, en in het antwoord schijnt iets bedorven te zijn, dat juist het recht verstand van de vraag bemoeilijkt. De vraag is: hoe men goed bestellen zal, *dair die voecht niet of jeghenwoordich en is?* Volgens deze woorden is er sprake niet van den voogd van den besteller of den bestelde, maar van den voogd van het bestelde goed. In het antwoord van den schrijver komt de voogd ook voor, maar zoo dat het niet mogelijk is te bepalen, welke zijn rol is in het geding. Het is duidelijk dat er sprake is van beslag onder een derde, en dat Pieter de derde beslagene, Claas de schuldenaar en gedaagde, Dirk de klager of besteller is. De bestelling nu geschiedt *tot Dircx behoef ende den rechten voecht.* Wat kan dit beteekenen? wien bedoelt hier de schrijver met den voogd van het bestelde goed? Het antwoord vindt men elders. Ook op bl. 157, reg. 17, ontmoeten wij den *rechten voecht ende denghenen die dair mit recht sculdich is voir te verantwoirden;* en daar is het duidelijk dat niemand anders bedoeld is dan de eigenaar van het bestelde goed, de antwoirder of gedaagde, op wiens goed of inschuld onder derden beslag wordt gelegd. Evenzoo wordt op bl. 175, reg. 31, gesproken van onbeheerde goederen of res nullius, als van „goeden die gheen *verantwoirder* en hebben."

Hierdoor wordt de bedoeling der vraag duidelijk. Bij de behandeling der eerste vraag had de schrijver zich, zooals reeds is opgemerkt, bepaald tot het geval dat de persoon besteld wordt. De formule althans, daar medegedeeld, omvat niet het bestellen van goed. De wijze van bestellen van goed moest dus nog behandeld worden, en werd het onderwerp der vierde vraag. Het daar gegeven antwoord dekt de vraag geheel, want bestelling van goed was altijd beslag onder derden. Bestelling van goed onder den schuldenaar zelven was iets onbekends, een ondenkbaar geval zelfs, immers dan moest de schuldenaar tegenwoordig zijn en bestelde men dus eenvoudig zijn persoon. De vraag is dus: hoe moet men uutlemsch goed bestellen? Hierop wordt dit geantwoord. Stel: Pieter is aan Claas geld schuldig of heeft goed van hem onder zich. Als Dirk nu Claas wil aanspreken met bestellen, en Claas is niet tegenwoordig, dan komt de bode bij Pieter en gebruikt de formule: „Pieter, ik bestel het geld, dat gij aan Claas schuldig zijt of

Digitized by Google

het geld of goed, dat gij van hem onder u hebt, van mijns heeren weghe, vander steden weghe ende van trecht weghe tot Dircx behoef." En daarna neemt hij van Pieter borgtocht dat geld te recht te brengen, of Pieter moet het goed of het verschuldigde geld afgeven aan den besteller, of het onder een derde in bewaring stellen, zooals vroeger gezegd is (in het antwoord op het eerste punt der tweede vraag).

Men blijft dan echter nog verlegen met de woorden „ende den rechten voecht, ende die mit recht dair sculdich is voir te antwoirden." Vermoedelijk is na het eerste *ende* uitgevallen *„een wete doen."* Dat zoodanige *wete* gedaan moest worden, blijkt uit het antwoord op de vijfde vraag.

De vijfde vraag is merkwaardig, omdat zij in niet minder dan zeven verschillende punten is verdeeld:

1. hoe langhe een bestellinghe duert?
2. off een uutlems man nachten gheerde, of hy nachten hebben sal?
3. hoe langhe die nachten duren?
4. ende of altoes uutlems goet sijn nachten hebben moet?
5. ende ofmen altoes tenden den nachten recht spreken mach?
6. ende of yement, diet goet bestelt heeft voir den anderen, van rechts weghen sculdich is, recht te spreken?
7. ende als xiiii daghen omghecomen sijn, off dairtenden rechtevoirt yghelic recht spreken mach?

Vergelijkt men de antwoorden met de vragen, dan is het duidelijk dat de eerste niet geheel in de volgorde der laatste worden gegeven en soms zelfs daarop niet sluiten. Bovendien komen èn in de vragen èn in de antwoorden herhalingen voor, die moeilijk te verklaren zijn. Zoo wordt twee malen gevraagd, of men altijd na afloop van den termijn van 14 dagen of nachten recht mag spreken (5 en 7), en twee malen geantwoord dat eerst een wete moet geschied zijn. Is er al verschil in uitdrukking, verschil in de zaak is moeilijk te vinden.

Het verdient ook opmerking dat de antwoorden veel regelmatiger dan de vragen, en zoover men oordeelen kan, volledig zijn. Er bestaat dus grond om te vermoeden dat er in de vragen veranderd en bijgevoegd is, of dat zij althans in de war zijn geraakt.

De schrijver had in de vorige vragen den omvang van het recht van bestelling en de wijze, waarop bestelling geschieden

Digitized by Google

moet, behandeld. Daarbij had hij de bestelling voornamelijk behandeld als samenloopende met het leggen van den dag van rechten (de dagvaarding), hetwelk, waar bestelling van den persoon plaats had, tegelijkertijd geschiedde, of ingeval de bestelling niet door den rechter of den bode, of wel des nachts, was gedaan, toch zonder verwijl en overdwarsnacht geschieden moest. Bij het bestellen van goed waren echter, daar dit altijd een beslag onder derden was, het beslag en de dagvaarding noodzakelijk gescheiden; ook was daarbij wegens afwezigheid van den schuldenaar het gewone overdwarsnachtsrecht onredelijk, en bovendien een derde, de beslagene, in de zaak betrokken. Zoowel de rechten van dezen als van den schuldenaar moesten tegen overrompeling door te snel recht worden gewaarborgd. Daartoe dienden de wete en de nachten.

In de eerste plaats moest aan den afwezigen schuldenaar eene wete gedaan, of, zooals men thans zou zeggen, de akte van inbeslagneming beteekend worden. Vóór dien tijd mocht geen dag van rechten worden gelegd en het bestelde goed in rechten niet worden aangesproken. Alleen als de bestelling in een sterfhuis, d. i. op goederen eener nalatenschap, geschiedde, werd zoodanige beteekening niet vereischt. Daar toch hadden de erfgenamen van rechtswege domicilie.

Maar bovendien duurde de bestelling van rechtswege 14 dagen of nachten, dat is: gedurende 14 dagen mocht aan de bestelling geen gevolg worden gegeven. Die termijn was echter uitsluitend gegeven ten behoeve van den derden beslagene, die binnen dien tijd zijne verklaring kon doen dat hij geen goed of slechts eene zekere hoeveelheid goeds van den schuldenaar onder zich had, hem niets of slechts een zeker bedrag schuldig was. Na afloop van die 14 dagen was de derde beslagene persoonlijk aansprakelijk voor het bedrag der vordering, voor zoover hij geene verklaring had gedaan. De bode kon trouwens tot aan de wete kennisse of oorkonde geven omtrent het door hem bestelde goed.

Als de wete gedaan en de termijn van 14 dagen verstreken was, werd op het goed een dag van rechten gelegd overdwarsnacht. Eene eigenlijke dagvaarding van den schuldenaar schijnt niet noodig te zijn geweest: de dag van rechten werd eenvoudig beteekend ter plaatse waar het goed besteld was. Dit geschiedde overdwarsnacht, daar het uutlems goed betrof. Door de wete was de schuldenaar in de gelegenheid gesteld op te komen om

Digitized by Google

het goed te verweren; en hij was daartoe in staat, daar van de wete in het geding kennis moest worden gebracht, en hij dus evenveel tijd had om tegenwoordig te zijn, als de persoon, door wien die kennis gebracht werd. Bovendien werd hij ook later nog toegelaten om verzet te doen (zie de 7e vraag).

Hieruit volgde dat, als de schuldenaar zelf besteld werd, hem die termijn van 14 dagen of nachten niet gegeven werd, omdat die alleen werd gegeven ter wille van den derden beslagene. De schrijver voegt hier nog eene verklaring bij. Wel zijn nachten geordineerd (zegt hij) omdat de eigenaar afwezig is, en hij geen schade lijden mag voordat hij een wete hebbe; maar als hij zelf besteld wordt, is hij aanwezig en heeft overdwarsnachtsrecht, zelfs al begeert hij het niet. Deze passage is echter zeer verdacht, daar zij in strijd is met het voorafgaande. Niet de termijn der nachten, maar de wete dient om den afwezigen schuldenaar voor schade te bewaren, en de nachten dienen, blijkens het voorafgaande, niet ten einde zoodanige wete te kunnen doen. Tusschen beide zaken bestaat geen verband. Wij hebben dus waarschijnlijk ook hier weder een onberedeneerd invoegsel, dat ook den volgenden zin duister maakt. Zoo toch als die nu luidt, is hij onbegrijpelijk. Hij wordt echter duidelijk als men leest: „Echt sijn nachten gheordineert, ende hieten nachten van scepenen; ende nyement" enz.; dat is: er zijn ook nog andere nachten geordineerd, te weten de nachten van schepenen, waarop niemand recht heeft dan die zich vermeet of sterk maakt, op zijn wete, binnen de nachten schepenkennis te brengen, waarmede hij bewijst dat hij schepenbrieven heeft beter dan de schuld, die men van hem eischt, dat is, zoo als op bl. 150, reg. 11, gezegd wordt, dat hij de tegen hem ingestelde vordering kan dooden met schepenkennis. Het blijkt verder dat dit insgelijks 14 nachten waren. Niettegenstaande het overdwarsnachtsrecht moest aan den beklaagde, die met zoodanige verdediging kwam, die termijn gegund worden. *a*)

---

a) Er blijven echter bij deze verklaring twee bezwaren bestaan: 1°. in het antwoord op de 7e vraag wordt ondersteld dat minstens 14 dagen *na de wete* moesten verloopen; 2°. wat beteekent hier: „op sijn wete"; wil dit zeggen: „als hij de wete ontvangt", en heeft dus alleen de afwezige, wiens goed besteld wordt, dit recht?

Digitized by Google

Of het daarop volgende (bl. 89, reg. 12) *Item*, nagenoeg herhaling van hetgeen reeds gezegd is in het begin, echt of een later bijvoegsel is, valt niet te beslissen. Het slot daarentegen schijnt een antwoord op het 6e punt der vraag. Dit punt der vraag is echter niet geheel ongeschonden bewaard: vóór het woord *sculdich* of vóór het woord *recht* schijnt het woord *voren* of *eerst* uitgevallen.

De zesde vraag is deze: of in zaken, welke uutlemsche lieden of uutlemsche goederen betreffen, steeds uutlems recht, dat is overdwarsnachtsrecht, geldt. In het algemeen wordt zij bevestigend beantwoord, hetzij de uutlemsman gedaagde, hetzij hij eischer is; in het eerste geval zelfs als een poorter borg voor hem is gebleven. Op dit laatste bestaat echter eene uitzondering, die op haar beurt weder door eene uitzondering wordt beperkt. Betreft het geding een „broke", waarin een poorter als klager betrokken is, dan moet men den uutlemsman en zijn borg dagen ten Zaterdags ban. Dit is duidelijk. Minder duidelijk is de beperking, alsmede de reden voor de uitzondering opgegeven. Wij lezen de eerste aldus: dat is te verstaan: tenzij de uutlemsman (met zijn borg) in rechten verschijnt en recht begeert, of begeert dat de heer de klacht zal vervolgen en hem een dag van rechten overdwarsnacht leggen. De beperking bestaat dus hierin, dat de uutlemsman kan vorderen dat de zaak overdwarsnacht worde afgedaan. Overdwarsnachtsrecht toch is in het belang van den uutlemsman, om hem niet noodeloos te dwingen in de stad te blijven. *a*)

Waarom dan echter eene uitzondering? De reden in den tekst genoemd is onverstaanbaar en onverklaarbaar.

„Want die poirter (de beleedigde partij) en mach die rechter niet anders te rechte cryghen."

Onverstaanbaar. Wat toch is de bedoeling? mag de poorter

---

a) Hiermede zijn alleen de woorden „ende den poirter" (reg. 32) niet wel te rijmen. Grammaticaal zijn die onverstaanbaar. Men zou kunnen lezen „*met* den poirter", en dan is de zin goed. Maar waarom moet de borg, die zich alleen verbonden heeft den uutlemsman te recht te brengen, medekomen als de uutlemsman zelf in rechten verschijnt? Dat het de gewoonte was dat hij medekwam, om de vervulling zijner verplichting te kunnen constateeren in zijn eigen belang, is waarschijnlijk, maar dat het wettelijk noodig was, is niet waarschijnlijk. Wij onderstellen dat een latere hand, zoo hij meende tot verduidelijking, er die woorden bijvoegde, en dat de afschrijver ze in den tekst opnam, zonder er aan te denken, dat hij nu ook de volgende werkwoorden in het meervoud moest overbrengen.

Digitized by Google

den rechter, of de rechter den poorter niet te rechte krijgen? bij wien ligt het bezwaar?

Onverklaarbaar. Want het is niet in te zien, hoe er bezwaar kan zijn. Den eischer behoeft men niet te rechte te krijgen, want die is als eischer vanzelf verplicht te komen, en de rechter behoeft hem dus niet te halen in het geding. Maar evenmin den rechter, want, daargelaten dat het de rechter of de bode is die op verzoek van de beleedigde partij den dag van rechten legt, is het niet te begrijpen, waarom de klager hem niet te rechte zou kunnen krijgen, maar wel de gedaagde, als deze in iudicio verschijnt en overdwarsnachtsrecht verlangt?

Waarschijnlijk is dus ook hier iets bedorven. Stelt men zich den loop van het proces voor, dan is het duidelijk wat de reden der uitzondering was. Bij de bestelling werd, onverschillig of er een borg of geen borg was, overdwarsnachtsrecht gelegd. Had de uutlemsman echter een borg gesteld en was er dus geen kracht (d. i. lijfsdwang, gijzeling) op hem toegepast, dan kon het geval zich voordoen dat hij wegbleef. In dat geval nu moest men den borg aanspreken, en dezen mocht men, omdat hij poorter was, niet overdwarsnacht te rechte krijgen. In plaats van *die rechter* (reg. 29/30) leze men dus *dien poirter*.

Alleen blijft dan nog duister, waarom dit alleen gold als er wegens „broke" vervolgd werd, en niet in zake van gewone schuld.

In de zevende vraag eindelijk wordt gehandeld over de wete, in de 4e vraag vermeld. Hierin is slechts ééne in het oog vallende fout, namelijk bl. 90, reg. 22, waar vóór de woorden „coemt ter antwoirde" het woord *niet* is weggevallen. Het is echter ook vreemd, dat hier ondersteld schijnt te worden, dat tusschen de *wete* en den dag van rechten altijd 14 dagen moeten verloopen.

Digitized by Google

EXCURSUS III.

(**Bladz. 182.**)

In het antwoord op de derde vraag is ongetwijfeld de oorspronkelijke tekst veranderd. De vraag omvat twee punten. Bij het antwoord op het eerste wordt eene belangrijke controverse over de verjaring behandeld, en te midden daarvan vindt men het antwoord op het tweede punt (reg. 27—31). Hetzelfde schijnt ook het geval geweest te zijn in het Hs. van Scriverius; want hoewel deze het antwoord op het tweede punt niet overnam, deelt hij de twistvraag over de verjaring ten deele mede, maar in twee afzonderlijke uittreksels. Het eerste begint met de woorden: „laet hijt verjaren" (reg. 22), en eindigt met de woorden: „behoudelic den vrienden hair recht", enz. (reg. 27/28). Het tweede begint met de woorden: „Andere wyse segghen" (reg. 32), en eindigt met de woorden: „ende den vrienden open" (reg. 37). — Het is waarschijnlijk dat de twistvraag niet in den oudsten tekst voorkwam. Zij was het gevolg van eene nieuwe rechtsbeschouwing. Oudtijds verjaarde het recht van vervolging, en onze tekst geeft zelf een der redenen aan, te weten dat schepenen na jaar en dag niet meer bevoegd waren te kennen datgene, wat voor de vervolging noodig was (reg. 34). Maar die reden was vervallen, sinds de inschrijving in het boek van den klerk aan de schepenkennis een langeren duur bezorgde. Toch bleef het oude recht nog lang zich handhaven, en Jan Matthijssen beschouwde het vermoedelijk als nog geldend. Vandaar de regel: „die maghen vanden doden sijn sculdich, *eert*

Digitized by Google

verjaert ende verdaecht, recht te vorderen." (reg. 14/15.) Eerst later werd de juistheid van dien regel betwijfeld, en de twistvraag in den tekst opgenomen.

Is daarom alles, wat over die twistvraag hier geschreven staat, latere bijvoeging? Het is onnoodig dit aan te nemen en het komt ons zelfs minder waarschijnlijk voor. Vermoedelijk is alleen het slot (bl. 182, reg. 32, tot bl. 183, reg. 4) latere bijvoeging, en zijn ter wille van die bijvoeging in het voorafgaande slechts ingevoegd de woorden: „enighe sijn die segghen" (reg. 16), en: „naden recht van Vlaenderen ende Brabant" (reg. 23). Het is zelfs mogelijk dat Jan Matthijssen zelf de bijvoeging deed, toen later over de zaak verschil ontstond.

Opmerking verdient nog dat de Tafele (bl. 13, reg. 11—17) niet geheel in orde is. Zij geeft eerst het begin van de tweede vraag, daarna de derde, en vervolgens de geheele tweede vraag.

Digitized by Google

EXCURSUS IV.

(Tract. IV cap. 4, bladz. 204 en 205.)

Dat in dit kapittel iets niet in orde is, valt in het oog. In het begin daarvan wordt gezegd, dat handvredebreuk gestraft wordt met verbeurte van lijf en goed, naar den inhoud van de handvest van Jan van Beieren van 1407 [1]); en aan het slot wordt gezegd, dat het laatste kapittel van Tractaat V nader over de straf van vredebreuk handelt.

Het een zoowel als het ander is onwaar. De handvest van 1407 bepaalt geen straf op vredebreuk. Na in het algemeen gezegd te hebben, dat voortaan geen poorter ter zake van eenig misdrijf tegen den heer en zijne heerlijkheid meer zal verbeuren dan zijn lijf en eene boete van 50 ℔ Holl., en dat, in geval van doodslag met daarop gevolgden zoen, met die boete ook tevens de landwinning voldaan zal zijn, maakt zij hierop voor de handvredebreuk deze uitzondering: „behoudelic altoes dien, dat, soe wat porter voergen. een vrede breckt, wetende ende willens, die hy selven mitter handt gegeven heeft, ende daeraf met rechte ende met vonnisse onser voirscreven steden verwonnen wort, dat hy dat ons ende onser heerlicheit beteren sal, als onser voergescreven steden rechte ende hantvesten daeraf begrepen hebben ende inhouden." De handvest stelt dus zelve geen straf voor vredebreuk vast, maar verwijst daarvoor naar de oudere handvesten, volgens welke de vrede-

---

[1]) v. Alkem. II. bl. 53.

Digitized by Google

breker gestraft wordt met verbeurte van lijf en goed. [1]) Even onjuist is de latere verwijzing (op bl. 205, reg. 25/26) naar het laatste kapittel van Tractaat V, waarin in het geheel niet over vredebreuk gehandeld wordt. Deze tweede onjuistheid brengt ons op het spoor van den oorsprong der eerste. In het laatste kapittel van Tractaat V wordt de inhoud van de handvest van 1407 in extenso medegedeeld, maar met weglating der uitzondering betreffende vredebreuk. De verwijzing daarnaar kan dus, daar waar zij in het Handschrift voorkomt, niet op hare plaats zijn, omdat daar juist over de vredebreuk gehandeld wordt. Zij behoort blijkbaar bij de aanhaling van de handvest in den aanvang van ons kapittel. Maar hoe kwam zij dan op zulk eene verkeerde plaats te recht? Het vermoeden ligt voor de hand, dat de oorspronkelijke tekst noch de aanhaling van de handvest noch de verwijzing bevatte. Eene latere hand schreef op den kant van het Hs. achter het woord „hantvesten" (bl. 204, reg. 21) de woorden: „die die duerlichtighe hoechgheboren moghende genadighe heer hertoghe Johan van Beyeren gaf sijnre steden vanden Briel ende poirteren, dat gheen poirter ten Briel meer verbueren en mach van sinen goeden dan een boete van v & holl., ten wair van sulker vredebrake als voirs. is, ende van sulker ander broken wil, diemen in dier hantveste noemt, alsmen voir sien mach inden eersten Tractaet, capitulo septimo, vanden hantvesten, als na bewijst staet inden vijfden Tractaet int leste capittel." De afschrijver brak deze kantteekening in twee stukken en voegde die in ter plaatse, waar zij toevallig stonden. Werpt men beide stukken uit den tekst, dan wordt deze onberispelijk.

---

[1]) Art. 16 van de handvest van 1330; art. 64 van de handvest van 1342. (v. Alkem. II. bl. 18 en 30.)

Digitized by Google

EXCURSUS V.

(Tract. V cap. 2, bl. 217.)

Dat het zoogenaamde tweede kapittel van het vijfde Tractaat het oorspronkelijke niet is, is niet twijfelachtig. In de Inleiding wezen wij reeds op de verandering der initialen van het eerste en tweede kapittel, die ook tekstverandering doet vermoeden. Het eerste beantwoordt echter aan de inhoudsopgave. Met het tweede is dit niet het geval. Het moest handelen over vrijplaatsen, en daarover wordt in den tekst, dien wij bezitten, niet gesproken. Een fragment van het oorspronkelijke echter is wellicht nog bewaard gebleven. De vrijplaatsen toch dienden oudtijds vooral, deels om de private wraak te stuiten en het gerecht den tijd te geven door zijne tusschenkomst eigenrechting der magen te beletten, deels om den schuldige het recht van verdediging te geven. Bij betrapping op heeter daad werd deze oudtijds niet tot verdediging toegelaten, en kon hij mitsdien zelfs geen noodweer pleiten. Gelukte het hem daarentegen zich door de vlucht te redden of eene vrijplaats te bereiken, dan was de zeer summiere procedure van „handhafte daad" niet toepasselijk, maar moest de schuldige op de gewone wijze voor het gerecht worden gedaagd en kon hij aldaar zijne verwering voordragen. Hierop slaat misschien het slot van het tweede kapittel. Maar overigens wordt het door de inhoudsopgave aangekondigde onderwerp niet behandeld.

Hoewel het recht der vrijplaatsen, dat ook elders nog ver-

Digitized by Google

meldt wordt [1]), vermoedelijk niet geheel was afgeschaft, was het toch waarschijnlijk reeds zoo aanmerkelijk gewijzigd, dat de oorspronkelijke tekst als onbruikbaar door den afschrijver werd weggelaten. Opmerking verdient hierbij dat in het Hs. van Scriverius het derde kapittel, dat overigens met de inhoudsopgave overeenstemt, het tweede schijnt te zijn geweest [2]), en dus het oorspronkelijke tweede kapittel daarin moet ontbroken hebben. Of het Hs. op eene andere plaats inhield, wat in B. als het tweede kapittel voorkomt, is ons onbekend.

De inhoud van ons tweede kapittel is overigens zeer duister en, naar het schijnt, bedorven. Neemt men aan, wat ons het waarschijnlijkst voorkomt, dat het een fragment is van het oorspronkelijke tweede kapittel, dan zou men het volgenderwijs kunnen verklaren. In het eerste kapittel wordt gesproken van vrede, met de analoge instellingen van geleide en bestand. Vrede nu (zegt onze schrijver) is altijd het beste, want daardoor wordt het kwaad voorkomen. Maar als het kwaad eenmaal geschied is, helpt geen voorzorg meer, en kan men alleen nog maar zorgen dat uit het kwaad niet meer kwaads voortkomt. Diegenen, die rechten te geven hebben gehad (wat hier de zin van het woord *rechten* is, laten wij in het midden), hebben er dikwijls voor gezorgd die te geven aan hem, die zonder opzet, in noodweer, manslag heeft gepleegd of om zijn bloedvrienden te verdedigen in last is gekomen. Hieraan knoopte zich dan waarschijnlijk de behandeling van het recht der vrijplaatsen.

---

[1]) Zie b.v. bl. 183 en 216.

[2]) Zie bl. 218 *a*).

Digitized by Google

ERRATA.

Bl. 33, reg. 7. Aldus te lezen: „*pater talis filius*, ende Alexander seit: *matrem*" enz.

Bl. 160, laatste regel van noot [1]). In plaats van „gereyniht" te lezen: „gereynicht".

Bl. 169. De noot sub *b*) moet sub *a*) zijn, en omgekeerd.

Bl. 182, reg. 39. Te lezen: „wie hem die belijt heeft, op of mit wien die beleet is" enz.

C. C. L. B.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Stoomdruk van J. VAN BOEKHOVEN te Utrecht.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410

Digitized by Google